A RENDSZERVÁLTÁS MÉRFÖLDKÖVEI

RETÖRK!

Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum

A rendszerváltás mérföldkövei

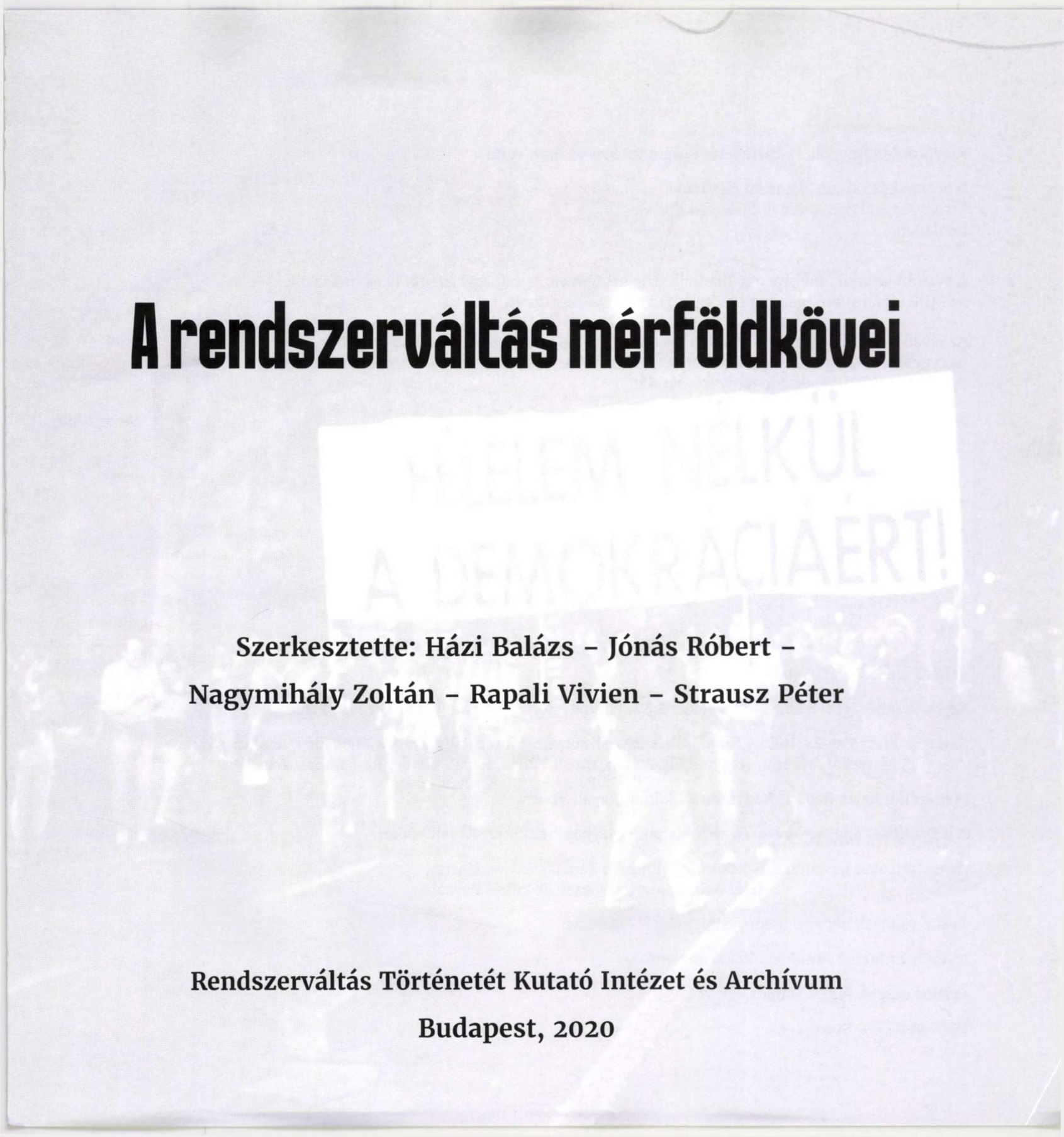

Szerkesztette: Házi Balázs – Jónás Róbert –
Nagymihály Zoltán – Rapali Vivien – Strausz Péter

Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum
Budapest, 2020

Kiadja a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum.

A kronológia online változata elérhető a
https://kronologia-archivum.retorki.hu/
honlapon.

A borítón látható fényképen a Citadella mögötti fém vörös csillagot szedik le és fűrészelik szét az MDF tagjai 1990. március 23-án. MTI Fotó: Demecs Zsolt.

Az előző oldalon a háttérben az 1956-os eseményekre emlékező Kossuth Lajos téri nagygyűlésre vonuló ünneplők láthatók 1989. október 23-án a budapesti Alkotmány utcában. Fortepan / Vészi Ágnes adományozó, 136621.

A kötet megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTÉRIUMA

Felelős kiadó: Nyári Gábor

Szerkesztette: Házi Balázs, Jónás Róbert, Nagymihály Zoltán, Rapali Vivien, Strausz Péter

Szerzők: Fricz Tamás, Halmy Kund, Jónás Róbert, Juhász-Pintér Pál, Kávássy János Előd, Madácsy Tamás, Marschal Adrienn, Nagymihály Zoltán, Orosz Tímea, Rapali Vivien, Riba András László

Lektorálta: Jónás Róbert, Nagymihály Zoltán, Rapali Vivien

A jegyzeteket egységesítette és az irodalomjegyzéket készítette: Rapali Vivien

Az életrajzokat készítette: Bencsik Rita, Endrédi Tamás, Gulyás Martin, Házi Balázs, Marton József, Pálinkás Barnabás

Borító és kiadványterv: Medgyesfalvi Máté – SUPER11

Nyomdai munka: Antológia Kiadó és Nyomda

Felelős vezető: Agócs Sándor

ISBN 978-615-81311-2-4

A rendszerváltás mérföldkövei

Szerkesztette: Házi Balázs – Jónás Róbert –
Nagymihály Zoltán – Rapali Vivien – Strausz Péter

RETÖRKI
Rendszerváltás Történetét Kutató
Intézet és Archívum

Budapest, 2020

Köszöntő

Tisztelt Olvasó!

Egy társadalom csak akkor tud erős lenni a jelenben, és akkor tudja biztos alapokra építeni jövőjét, ha tisztában van múltjával is. Összességében a magyarság Kárpát-medencei történelme tele van olyan kiemelkedő pillanatokkal, amelyek meghatározták sorsunkat és identitásunk szerves részét képezik. A közelmúltunk, 20. századi történelmünk azonban számos tragédiával terhelt.

Átéltünk, túléltünk két világháborút, több évtizednyi diktatúrát, Trianont, a holokausztot, a kitelepítéseket, 1956-os forradalmunk leverését. De ezen tragédiák sem tudták megtörni azt a magyarságot, amely évezredes múltjából, hitéből, alapértékeiből újra és újra erőt tud meríteni. Ahogy talpra tudtunk állni Trianon után, ahogy újjá tudtuk építeni az országot a második világháborút követően – miközben kialakulóban volt egy ember- és istentelen eszméket valló diktatúra –, úgy tudtunk fellépni saját szabadságunkért 1956-ban fegyverrel, majd a '80-as években a politika, a társadalmi nyomásgyakorlás eszközeivel. Bár 1956-ban a legyőzhetetlennek hitt szovjet óriás tankjai vérbe fojtották a magyar szabadságharcot, végül a történelem igazságot tett. Az ezeréves magyar állam immáron 30 éve újra szabad és független, miközben a kommunista Szovjetunió már eltűnt a térképekről, a vörös birodalom összeomlásában pedig nem kis szerepet játszott Magyarország és az első, demokratikusan megválasztott magyar kormány.

A rendszerváltás óta eltelt 30 év. Elegendő idő ahhoz, hogy sokan, még akik benne is éltek, elfelejtsék, hogy milyenek voltak a diktatúra hétköznapjai. Felnőtt azóta több generáció, akik csak a családi történetekből és a tankönyvek lapjairól tudják, hogy milyen volt a Rákosi-, majd a Kádár-korszak. Azonban ahhoz, hogy feldolgozzuk, mi is történt 30 évvel ezelőtt, melyek voltak azok a folyamatok, amelyek a rendszerváltáshoz vezettek, elengedhetetlenül szükség van egy olyan Intézetre, amely amellett, hogy alapkutatásokat folytat, gyűjti, elemzi és közzéteszi a téma dokumentumait, abban is segítségére van a társadalom minden tagjának, hogy megértse, megismerje a közelmúlt eseményeit és azok következményeit.

A kötet, amelyet a kezében tart, hazánkban még kevésbé elterjedt, újító módon mutatja be a rendszerváltás legfontosabb hazai és nemzetközi eseményeit, meghatározó személyiségeit, és felállítja azt az időrendet, amelynek köszönhetően az események láncolatából jól értelmezhető folyamatok lesznek. Bízom abban, hogy jelen kötet nagy segítség lesz a társadalom minden érdeklődő tagja számára, hogy megérthesse közelmúltunk legfontosabb, sorsunkat meghatározó eseményeit.

Prof. Dr. Kásler Miklós

Előszó

Harminc esztendeje, 1990-ben került sor hazánkban az első szabad parlamenti választásra, amely lezárta a mintegy két éven át zajló rendszerváltás folyamatát. A három évtizeddel ezelőtti történések nem csupán az akkori Magyarország életében számítottak sorsfordítónak, számos esemény máig hatással van napjaink politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedésére. A rendszerváltás sok szempontból velünk él 2020-ban is.

Mindezzel párhuzamosan viszont épp annak vagyunk tanúi, ahogy a rendszerváltás időszaka a szemünk láttára válik történelemmé. Harminc év már olyan távolságot ad az akkori eseményeket szemlélőnek, ami lassan lehetővé teszi az 1980-as évek végének, 1990-es évek elejének objektív vizsgálatát a történész számára is. Ritkán adódik a kutató számára ilyen kedvező alkalom: úgy ismerhet meg egy időszakot, hogy az akkor meghatározó szerepet játszó személyek többsége még köztünk él, álláspontjuk, emlékeik első kézből megismerhetők, viszont kellő időtáv segíti a kiegyensúlyozott tudományos elemzést.

Azonban nem csupán lehetséges, de szükséges is kutatni, értékelni és bemutatni a magyar rendszerváltást. Szükséges egyrészt azért, mert jelenünk megértése is könnyebb a „sorsfordító évek" legfontosabb mozzanatainak ismerete révén. Az 1990 után születettek pedig nagyon kevés tudással, és még kevesebb benyomással rendelkeznek ezzel az időszakkal kapcsolatban. Családtagok elbeszéléséből nem biztos, hogy hallottak az akkori eseményekről, iskolaéveik alatt pedig legtöbbször nem, vagy csak igen korlátozottan jutott idő a közelmúlt eseményeinek megismerésére.

Szakmai közösségünk, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (RETÖRKI) ezért tartotta időszerűnek útjára indítani azt a tudományos kezdeményezést, amelynek egyik eredményét tartja kezében most az Olvasó. A rendszerváltás folyamatát, a történések összefüggéseit idősorra felfűzve hívtuk életre a RETÖRKI Kronológiát, amely online mutatja be az időszakot. Célunk az volt, hogy a tudományosan megalapozott információkat közérthető és vonzó formában tárjuk az érdeklődők elé. Az Intézet honlapjáról elérhető kronológia azonban több az események puszta időrendbe állításánál: az egyes történéseket részletes „mini tanulmányok" mutatják be, amelyekhez több száz korabeli dokumentum, fotó, valamint mozgókép-anyag is kapcsolódik, emellett pedig mintegy száz, az időszakban meghatározó politikai és közéleti szereplő életrajzát is elkészítettük. Az Emberi Erőforrások Minisztériumának

támogatásával megvalósult projekt első állomásához érkeztünk e kronológia és tudástár nagyközönség elé tárásával, amely *A rendszerváltás mérföldkövei* alcímet viseli. Természetes, hogy a szűken vett rendszerváltás két esztendejét nem lehet úgy bemutatni, hogy ne ejtsünk szót az előzményekről, illetve a korszak kontextusáról is. Ezért az általunk összeállított idősor 1979-ben indul és 1990 végén zárul. Munkánk ezzel azonban nem ért véget: új események, személyek és korabeli anyagok megosztásával folytatódik a kronológia dinamikus bővítése.

Mindezzel párhuzamosan szükségét éreztük annak, hogy nyomtatott formában is az érdeklődők elé tárjuk eddigi munkánk eredményeit. A jelen kötet tartalma ugyan nagyban támaszkodik az online formában közreadott kronológiára és tudástárra, azonban tisztában voltunk azzal, hogy egy kiadvány természetszerűleg statikusabb, mint egy interneten megjelenített adattár, így némileg más szerkesztési megközelítést is igényel. Az volt a célunk, hogy olyan kötetet nyújthassunk át az Olvasónak, amely tudományosan hiteles információkkal szolgál, de ezt közérthető, és ami szintén fontos, vonzó formában teszi. Ezért fordítottunk kiemelt figyelmet a képanyag válogatására is, amely sokszor több puszta illusztrációnál, valódi kordokumentum jelleggel is bír.

Bízunk abban, hogy mind az online kronológiát, mind pedig jelen kötetet hasznosnak találják a köz- és felsőoktatás tanulói, hallgatói és oktatói, valamint a téma iránt érdeklődők egyaránt. Reméljük, hogy Intézetünk ezzel is hozzá tud járulni ahhoz, hogy a rendszerváltás a magyarság történelmi emlékezetének részévé váljon, segítve ezzel nemzeti identitásunk és önismeretünk megerősítését.

Budapest, 2020 novembere

Az Intézet tudományos közössége

Tartalomjegyzék

1979. május 18–19.
Fiatal Írók Találkozója ... 16

1979. december 27.
A Bethlen Gábor Alapítvány kezdeményezése ... 21

1982. május 12.
Magyarország csatlakozása a Nemzetközi Valutaalaphoz ... 28

1985. június 14–16.
A monori tanácskozás ... 34

1987. szeptember 27.
A lakiteleki találkozó ... 42

1988. március 30.
A Fiatal Demokraták Szövetségének megalakulása ... 50

1988. május 20–22.
A Magyar Szocialista Munkáspárt rendkívüli pártértekezlete ... 54

1988. június 16.
Nagy Imre emlékművének felállítása Párizsban ... 60

1988. június 27.
Tüntetés az erdélyi falurombolás ellen ... 64

1988. augusztus 28.
Grósz Károly és Nicolae Ceaușescu aradi találkozója ... 68

1988. szeptember 3.
A második lakiteleki találkozó ... 73

1988. november 13.
A Szabad Demokraták Szövetségének megalakulása ... 78

1988. november 18.
A Független Kisgazdapárt újjáalakulása ... 81

1988. november 24.
Németh Miklós az új kormányfő ... 84

1989. január 14.
Az Új Márciusi Front javaslata ... 90

1989. január 20.
Nyilvános tárgyalás a Magyar Demokrata Fórum és a Magyar Szocialista Munkáspárt között ... 93

1989. január 24.
Az Országgyűlésben megalakul a független képviselők csoportja ... 97

1989. január 28.
Pozsgay Imre a *168 óra* című rádióműsorban ... 101

1989. február 10–11.
Az MSZMP Központi Bizottságának ülése ... 105

1989. március 1.
Az állampárt kétoldalú tárgyalásokba kezd ellenzéki szervezetekkel ... 108

1989. március 11–12.
A Magyar Demokrata Fórum I. Országos Gyűlése ... 112

1989. március 15.
1989. március 15-i események ... 116

1989. március 15.
A Kereszténydemokrata Néppárt megalakulása ... 122

1989. március 19.
A Szabad Demokraták Szövetségének közgyűlése ... 126

1989. március 21.
A Független Jogász Fórum felhívása ... 130

1989. április 15.
Reform Műhely és Reformkörök ... 134

1989. május 11.
Az Országgyűlés módosítja a választási törvényt ... 137

1989. május 13.
A bős-nagymarosi vízlépcső építésének felfüggesztése ... 141

1989. június 11.
A Magyar Néppárt megalakulása ... 145

1989. június 13.
Megkezdődnek a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások ... 148

1989. június 16.
Nagy Imre újratemetése ... 151

1989. június 24.
A Magyar Demokrata Fórum párttá alakulása ... 156

1989. július 1.
A Magyarországi Szociáldemokrata Párt első országos értekezlete ... 161

1989. július 6.
Nagy Imre rehabilitációja ... 164

1989. július 11–13.
George Bush amerikai elnök budapesti látogatása ... 167

1989. július 11–13.
Az NDK-s menekültek és a nyugati határ megnyitása ... 170

1989. szeptember 18.
A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások első szakasza lezárul ... 175

1989. október 7.
A Magyar Szocialista Párt megalakulása ... 179

1989. október 13–15.
A FIDESZ II. Kongresszusa ... 181

1989. október 20–22.
Az MDF II. Országos Gyűlése ... 184

1989. október 23.
A köztársaság kikiáltása ... 188

1989. november 26.
A „négyigenes" népszavazás ... 192

1989. december 3.
A máltai csúcstalálkozó ... 196

1989. december 21.
Az 1989-es romániai forradalom ... 199

1989. december 21.
Az Országgyűlés 1990. március 16-i hatállyal kimondja feloszlatását ... 203

1989. december 22.
Szűrös Mátyás kitűzi az országgyűlési választásokat ... 206

1990. január 19.
Dunagate ... 210

1990. március 25.
Az országgyűlési választások első fordulója 214

1990. április 8.
Az országgyűlési választások második fordulója 218

1990. április 12.
Az MDF III. Országos Gyűlése 223

1990. április 13.
Megkezdődnek a koalíciós tárgyalások 227

1990. április 29.
Az MDF–SZDSZ-megállapodás 231

1990. május 2.
Az Országgyűlés alakuló ülése 235

1990. május 3.
Göncz Árpád megbízza Antall Józsefet a kormányalakítással 239

1990. május 22–23.
Az Országgyűlés elfogadja a kormányprogramot 243

1990. augusztus 3.
Az Országgyűlés köztársasági elnökké választja Göncz Árpádot 248

1990. szeptember 25.
A nemzeti megújhodás programja 254

1990. szeptember 30.
Az önkormányzati választások első fordulója 257

1990. október 3.
A német újraegyesítés 261

1990. október 14.
Az önkormányzati választások második fordulója ... 265

1990. október 25–28.
Taxisblokád ... 268

1990. november 6.
Magyarország az Európa Tanács teljes jogú tagjává válik ... 272

A felhasznált és ajánlott irodalom jegyzéke ... 276

Névmutató ... 290

1979

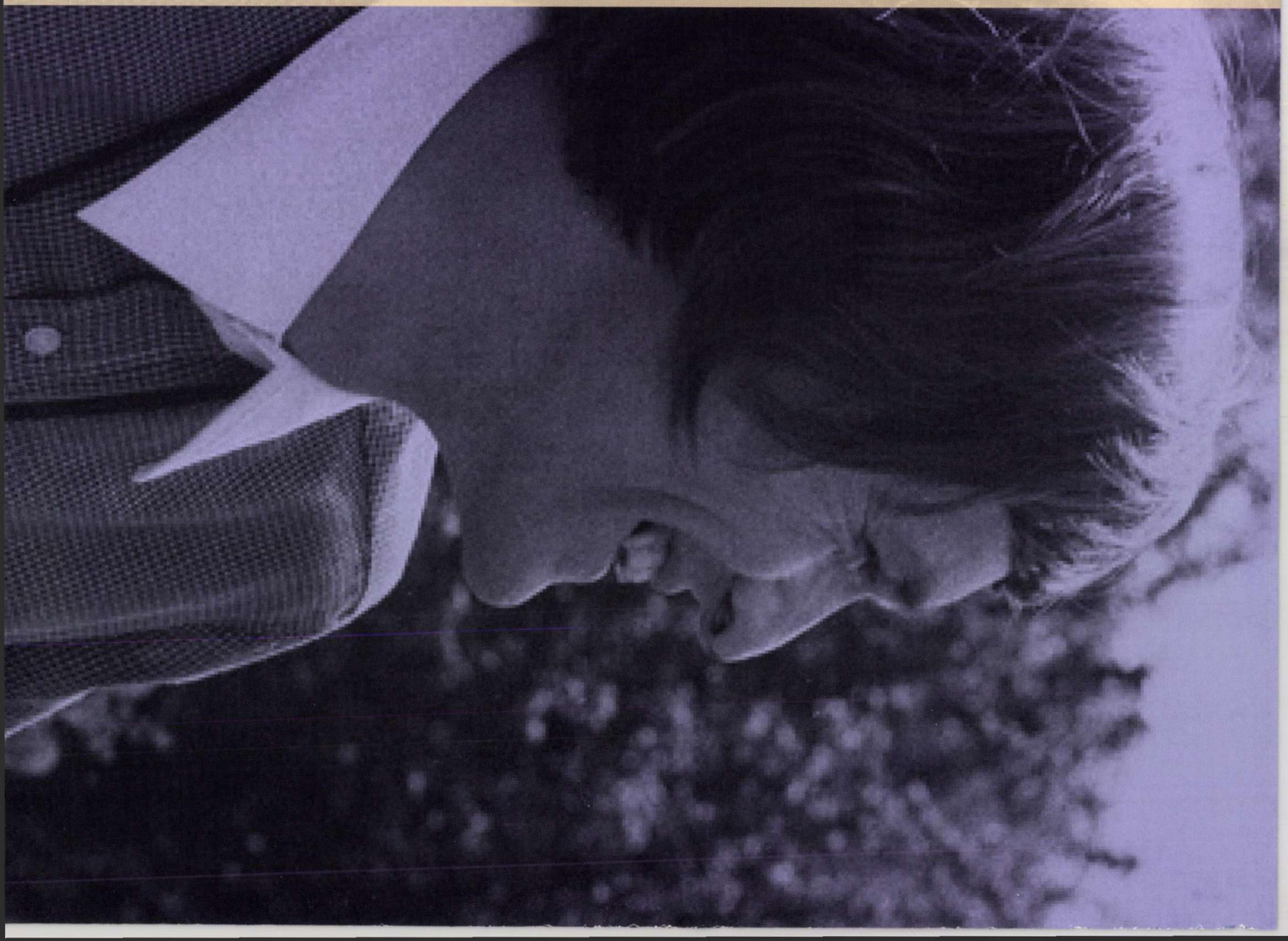

1979. május 18–19.

Fiatal Írók Találkozója

Hosszú előkészületek és nem mindig hivatalos engedélyeztetési folyamat után került sor 1979. május 18–19-én a Bács-Kiskun megyei Lakiteleken a Fiatal Írók Találkozójára. A fő szervező, ötletgazda és egyben házigazda Lezsák Sándor költő visszaemlékezése szerint már 1977 második felében eltervezték a nemzedéki tanácskozást.[1]

Az 1978 májusában elmaradt találkozó egy évvel későbbi megrendezéséhez több dolog együttállására volt szükség: elsősorban Illyés Gyula támogató hozzáállására és részvételére, amelyet leginkább Csoóri Sándor felkérésére vállalt el.[2] El nem hanyagolható volt ugyanakkor a Kulturális Minisztériumban Bíró Zoltán (főosztályvezető); a Magyar Írószövetségben Fábián Zoltán (titkár); az Írószövetség ifjúsági szervezeteként létrejött, ám évek során egyre inkább önállóságra szert tevő Fiatal Írók József Attila Körében Ördögh Szilveszter (titkár); a KISZ Bács-Kiskun megyei Bizottsága részéről pedig Komáromi Attila (politikai munkatárs) segítsége és támogatása.[3]

A szervezők *A haza és a nemzeti önismeret* – a hivatalos sajtó tudósítása szerint *Korszerű nemzeti önismeret* – címmel hirdették meg a tanácskozást.[4] A témáról, a hangulatról, a résztvevők összetételéről és a tanácskozás lefolyásáról talán Szentmihályi Szabó Péter író találkozón mondott parabolája a legjellemzőbb: „Az egerek összegyűltek egy konferenciára, hogy megbeszéljék az egértudat kérdéseit. A korszerű egérismeretet felvetették történeti, morális és sok másfajta szempontból. Több egér síkra szállt a szomszéd éléskamra egereivel szemben, mások éppen az ő példájukat említették dicsérően. Többen fölvetették az egérnemzet sürgető demokratizálódásának szükségszerűségét, egyes egerek pedig felmondták saját életrajzukat, s azt, hogy ők milyen jó egerek. Viszont a fiatal egerek más cincogásért könnyen elhagyják az éléskamrát, amely nevelte őket. Nacionalista, patrióta, kozmopolita és internacionalista egerek nézték egymást fásultan, időnként rájuk vetült a Macska árnyéka, aki éppen aludt, de az is lehet, hogy jóllakottan figyelte őket, és jól szórakozott. De a Macskáról senki sem beszélt, s ez így is van jól, mert a macskák nemzetségének önismeretét csak a macskáknak van joguk megvitatni, különben pedig: hamm bekaplak, fecsegő kisegér!"[5]

A találkozó megnyitóját Buda Ferenc költő,[6] a bevezető előadásokat Tordai Zádor filozófus, Szakály Ferenc történész és Huszár Tibor szociológus tartotta.[7] Az előadások és a hozzászólások leggyakrabban a nemzet- és történelmi tudat aktuális kérdéseit elemezték. Számos felszólalásban hangsúlyosan jelent meg a határon túli magyarság problematikája – mind a szomszédos országok elnyomó politikája, mind a magyarországi közbeszédben való elhallgatásuk szempontjából (legátfogóbban Görömbei András irodalomtörténész fejtette ki a témát).[8] Kiss Gy. Csaba előadásában a kelet-közép-európai országok példáját, a Lengyelországban, Szlovéniában és Csehszlovákiában a nemzeti összetartozás tudatának megerősítésére szolgáló kísérleteket ajánlotta a résztvevők és az illetékesek figyelmébe.[9] Szó esett a fiatalok problémáiról és az országból való kivándorlásról (Veress Miklós, Kőbányai János),[10] az egyre romló demográfiai helyzetről (Fekete Gyula),[11] a népi-urbánus vita nem kívánatos továbbéléséről (Kulcsár Szabó

Illyés Gyula (1902–1983) Illés Gyula néven Felsőrácegrespusztán született 1902. november 2-án. 1918-ban bekapcsolódott a baloldali diák- és ifjúmunkás-mozgalomba. A Tanácsköztársaság bukása után Ausztrián és Németországon át Párizsba menekült. A Sorbonne-on irodalmat, lélektant és szociológiát hallgatott, kapcsolatba került a magyar szocialista emigrációval. 1920-tól jelentek meg alkotásai, 1925-től már Illyés Gyula néven. 1926-ban hazatért Magyarországra. 1928-tól a Nyugat rendszeresen közölte verseit, cikkeit. Közreműködött a népi írók csoportjának alakulásában. Szülőföldjét bejárva írta meg a falukutató irodalom klasszikus művét Puszták népe címmel. 1934-ben részt vett Moszkvában a szovjet írók első kongresszusán. Részt vett a Márciusi Front szervezésében. 1937-től a Nyugat társszerkesztője, Babits Mihály halála után pedig ő szerkesztette a Nyugat folytatásának tekintett, háborúellenes beállítottságú Magyar Csillagot (1941–1944). Magyarország német megszállása után bujkálnia kellett. 1945 tavaszától a Nemzeti Paraszt Párt egyik vezető személyisége, 1945–1948 között parlamenti képviselő. 1946-tól 1949-ig az újraindított Válasz című folyóirat társszerkesztője. A Magyar Népi Művelődési Intézet elnöke 1948-ig. 1945 tavaszán részt vett a Magyar Írók Szövetségének létrehozásában, amelynek 1957-ig elnökségi tagja is volt. 1945-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, politikai alapon azonban 1949-ben megfosztották tagságától. 1956-ig nem jelent meg új verseskötete, érdeklődése a drámaírás felé fordult. Egy mondat a zsarnokságról című verse az 1956. november 2-án az Irodalmi Újságban jelent meg. A hatvanas években több utazást tett a nyugati világban, 1966-ban részt vett a New York-i PEN-kongresszuson. 1979-ben a magyar nép sorskérdéseiről Szellem és erőszak címmel összeállított tanulmánykötetét közvetlenül a megjelenés előtt betiltották. Ebben az évben meghívott ünnepi vendége volt Lakiteleken a Lezsák Sándor által szervezett Fiatal Írók Találkozójának. Budapesten hunyt el 1983. április 15-én.

Ernő).[12] Némileg különálló hozzászólásnak tekinthető Szilágyi Ákosé, aki a „nemzetközpontú értéktudat" és az „értékközpontú nemzettudat" fogalmát állította egymással szembe (utóbbi mellett állást foglalva), a konzervativizmust és a nacionalizmust is a korban létező, releváns veszélyként bemutatva.[13] Szilágyi álláspontjához – amelyet az év folyamán a tatabányai *Új Forrás*ban megjelentetett vitacikkében részletesebben fejtett ki[14] – kevés felszólaló csatlakozott. (Hasonló elemekkel talán csak Csordás Gábor felszólalásában találkozhatunk.)[15] A hozzászólók többsége sokkal inkább a nemzettudat egészséges fejlődésének ellehetetlenítését, a nemzetről szóló diskurzus bármely formájának nacionalizmusként való megbélyegzését bírálta. A többség alighanem egyetértett Ratkó József rövid és határozott hozzászólásával: „1948–50 óta körülbelül 1965–67-ig itt a nemzeti tudat, a történelmi tudat tudatos, rideg és kegyetlen szétverése folyt. [...] A magyar állampolgár mindenféle közösséghez tartozott: tartozott óvodai kiscsoporthoz és pártcsoporthoz, szakszervezethez, de nem tartozott, a felszínen legalábbis nem tartozhatott a nemzetéhez, mint közösséghez."[16] Lezsák Sándor házigazdaként szót kérve arra hívta fel a figyelmet, hogy ahogy egy fa esetében nemcsak gyökereket, hanem a törzset és a gyümölcsöt tartó ágat is vizsgálni kell, úgy a történelemben sem csak a rég-, de a közelmúlt eseményeiben is lehetővé kell tenni a tisztánlátást.[17] Fontos még megemlékeznünk Agárdi Péter részvételéről, aki nemcsak mint a nemzedékhez tartozó kritikus, irodalomtörténész, de a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága kulturális osztályának munkatársaként is részt vett és felszólalt az eseményen. Későbbi visszaemlékezése szerint ő maga is érezte ezt a kettősséget, ám úgy vélekedett: „nem éreztem magam »a nemzedéken kívül« s még kevésbé »a másik oldalon«".[18] A döntő többségében egy nemzedékhez tartozó résztvevők számára a legemlékezetesebb minden bizonnyal

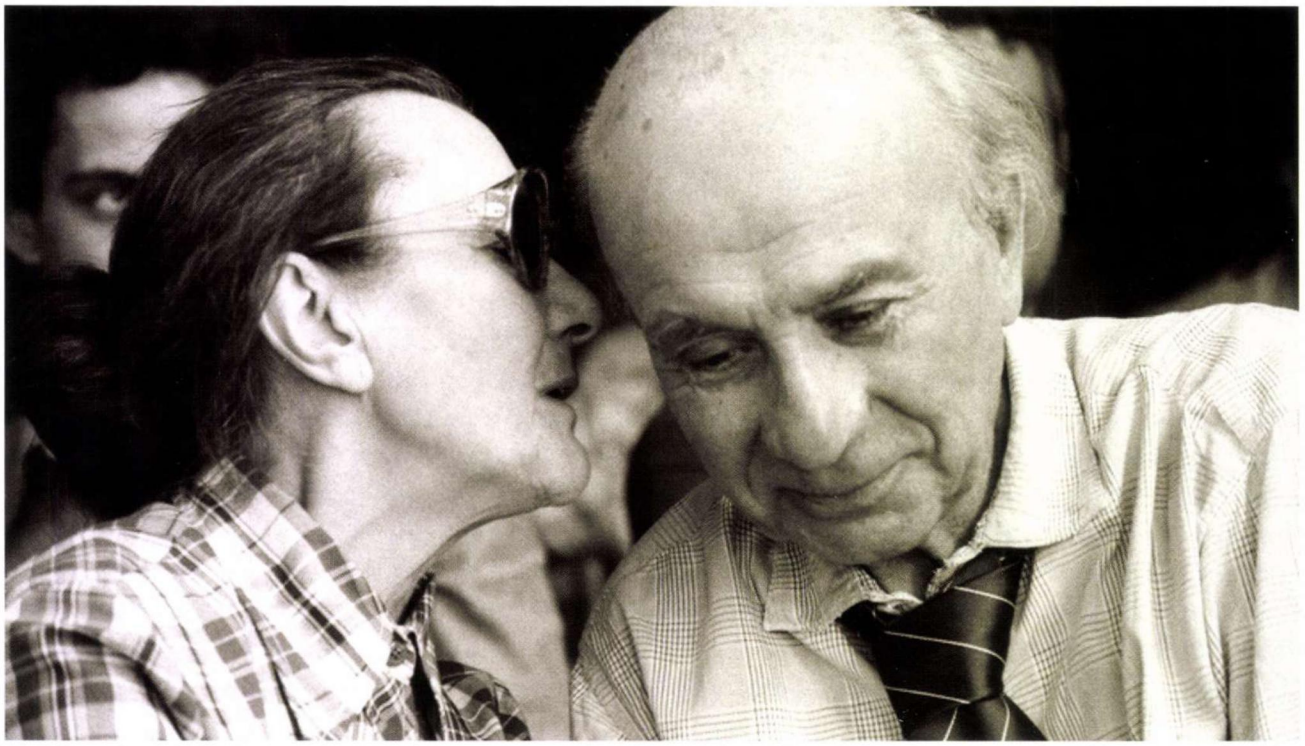

Illyés Gyula és felesége, Kozmutza Flóra az 1979-es Fiatal Írók Találkozóján. Fotó: Bahget Iskander, Wikimedia Commons.

Illyés Gyula találkozón való részvétele – a költő Csoóri Sándorral és Szervátiusz Tiborral érkezett Lakitelekre[19] – és felszólalása volt. Illyés tulajdonképpeni zárszavában a 20. század „legnagyobb, legfontosabb kérdéséről", a nemzetiségi és a nemzeti kérdésről, a magyar sorskérdésekről, a nacionalizmusról és annak vádjáról, valamint a nemzedék feladatairól beszélt.[20] Dobozy Imre, az Írószövetség elnöke elismerte a szellemi élet korábbi hibáit – többek között a határon túli magyarság problémáinak elhallgatását –, ugyanakkor arra kérte a fiatal írókat, hogy ne gyanakodjanak, hanem bízzanak a rendszerben, amely „fölnevelt benneteket".[21]

A találkozó jegyzőkönyve szinte teljes egészében megjelent a kecskeméti *Forrás* 1979. szeptemberi számában. Kimaradt belőle ugyanakkor Buda Ferenc megnyitója, amelyben többek között a haza államhatárok közé nem férő fogalmáról, a határon túli magyarság ügyében uralkodó hanyag itthoni tájékozatlanságról és a szomszédos országokban tapasztalható tudatos hamisításról beszélt.[22] Szintén nem jelent meg a szövegkönyvben az Erdélyből érkezett Farkas Árpád felszólalása, aki már Illyés Gyula jelenlétében olvasta fel *A szivárgásban* című nagy hatású versét.[23] Miközben a nemzedéki „felvonulás" megmutatta: a nemzettudat legfontosabb kérdéseiben nincs teljes egység a résztvevők között, Lakitelek megnyitója lett egy egyszerre irodalmi és „irodalompolitikai" folyamatnak: a Fiatal Írók József Attila Köre fokozatos önállósodásának (a már 1956 kérdését is pedzegető, következő évi szentendrei tanácskozás már egy új hang térhódítását mutatta),[24] a '80-as évek irodalmi „ügyeinek" (*Mozgó Világ, Tiszatáj*,

Zám Tibor és Huszár Tibor az 1979-es Fiatal Írók Találkozóján. Fotó: Bahget Iskander, Wikimedia Commons.

Nagy Gáspár versei, Csoóri Sándor és Csurka István), majd az 1986-ban tetőző írószövetségi harcoknak. Lakitelek politikai téren fogalommá nyolc évvel később vált – helyszíne lett *A magyarság esélyei*t boncolgató konferenciának és bölcsője a Magyar Demokrata Fórumnak. A rendszerváltás hajnalán az írótalálkozó szervezése egyfajta garanciát jelentett az akkor már sokkal bátrabban politikai szerepet vállaló fórumteremtőknek: sokan nem véletlenül tekintettek közvetlen előzményként a nemzeti önismeret legfontosabb kérdéseit középpontba állító nemzedéki tanácskozásra.[25]

Nagymihály Zoltán

Jegyzetek

1 Lezsák Sándor: A tilalom és a tűrés határán. In: *Fiatal írók találkozója. Lakitelek, 1979–2009*. Szerk. Tóth Erzsébet – Agócs Sándor. Lakitelek, Antológia, 2009, 16.

2 Csoóri Sándor: Az Illyés-babona. *Hitel*, 1993/11, 12.

3 Lezsák Sándor: A tilalom és a tűrés határán. In: *Fiatal írók találkozója. Lakitelek, 1979–2009*. Szerk. Tóth Erzsébet – Agócs Sándor. Lakitelek, Antológia, 2009, 16.; Bíró Zoltán: Lakitelek először. In: *Fiatal írók találkozója. Lakitelek, 1979–2009*. Szerk. Tóth Erzsébet – Agócs

Sándor. Lakitelek, Antológia, 2009, 10–12.; Kriskó János: Kecskemét volt a mérce. [Interjú Komáromi Attilával]. *Forrás*, 2012. július–augusztus, [98–109.] 101–105.

4 Fiatal írók találkozója. *Magyar Hírlap*, 1979.04.26. 8.; A tanácskozás jegyzőkönyve: A haza és nemzeti önismeret. Szerk. Pintér Lajos. *Forrás*, 1979/9, 64–128.

5 Szentmihályi Szabó Péter: Vállalni és felvállalni. *Forrás*, 1979/9, [97–98] 97.

6 Buda Ferenc: Haza és nemzeti önismeret. Fiatal Írók Találkozója, Lakitelek, 1979. Megnyitó. In: Uő: *Csönd, ének, csönd...* Kecskemét, Magyar-Finn Kulturális Egyesület, 1986. 25.

7 Tordai Zádor: A nemzet et(n)ikai szabályzat. *Forrás*, 1979/9, 64–69.; Szakály Ferenc: A történeti gondolkodás szerepe. *Forrás*, 1979/9, 70.; Huszár Tibor: A nemzet – szellemi értelemben. *Forrás*, 1979/9, 71.

8 Görömbei András: A sajátosság méltósága. *Forrás*, 1979/9, 98–100.

9 Kiss Gy. Csaba: ...nálunk és más nemzeteknél. *Forrás*, 1979/9, 72–73.

10 Veress Miklós: Ha a nyelv jelekké szegényülne... *Forrás*, 1979/9, 81–83.; Kőbányai János: Aki elhagyta az országot. *Forrás*, 1979/9, 87–89.

11 Fekete Gyula: A jövő kizsákmányolása. *Forrás*, 1979/9, 74–76.

12 Kulcsár Szabó Ernő: A tisztánlátás stratégiája. *Forrás*, 1979/9, 92–93.

13 Szilágyi Ákos: Nemzet és érték. *Forrás*, 1979/9, 79–81.

14 Szilágyi Ákos: Nemzet-központú értéktudat vagy érték-központú nemzettudat? Ideológiatörténeti vizsgálódások. Új Forrás, 1979/4 (július–augusztus), 42–48. A vitához a lakiteleki felszólalók közül a következők szóltak hozzá: Kiss Gy. Csaba: Nemzet és érték nem alternatíva. Hozzászólás Szilágyi Ákos írásához – párbeszéd reményében. Új Forrás, 1979/4 (július–augusztus), 48–52.; Szilágyi Ákos: A nemzeti tudatreform zavarai. Új Forrás, 1980/6 (november–december), 27–32.; Kulin Ferenc: Nemzet és egyén. Adalékok egy tudat-központú nemzetfogalom meghatározásához. Új Forrás, 1980/6 (november–december), 33–45.

15 Csordás Gábor: „Én dolgozni akarok...". *Forrás*, 1979/9, 94.

16 Ratkó József: A megíratlan idő. *Forrás*, 1979/9, [76–77.] 76.

17 Lezsák Sándor: A gyümölcsöt tartó ág. *Forrás*, 1979/9, [107–109.] 108.

18 Agárdi Péter: Az új írónemzedék és a nemzeti önismeret. Forrás, 1979/9, 101–107.; Agárdi Péter: Lakitelekről – 10 év után. *Forrás*, 1989/5, 65–69.

19 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek, 1979–1980*. Budapest, Századvég, 1994, 50.

20 Illyés Gyula: Lehet még nemzedék? *Forrás*, 1979/9, 117–123.

21 Dobozy Imre: Ez itt Kelet-Közép-Európa. *Forrás*, 1979/9, 123–127.

22 A kihagyásról bővebben: Buda Ferenc: 1979–2009. In: *Fiatal írók találkozója. Lakitelek, 1979–2009*. Szerk. Tóth Erzsébet – Agócs Sándor. Lakitelek, Antológia, 2009, [24–27.] 24.

23 Farkas Árpád: A szivárgásban. In: Uő: *A szivárgásban*. Budapest, Püski, 1991, 144–146. Az eseményekről bővebben: Görömbei András: Emlék-lapozgató. In: *Fiatal írók találkozója. Lakitelek, 1979–2009*. Szerk. Tóth Erzsébet – Agócs Sándor. Lakitelek, Antológia, 2009, [30–38.] 35–37.

24 A szentendrei tanácskozásról bővebben: Tóth Erzsébet: A szentendrei megálló. Emlékek a Fiatal Írók József Attila Köréről. In: *Fiatal írók találkozója. Lakitelek, 1979–2009*. Szerk. Tóth Erzsébet – Agócs Sándor. Lakitelek, Antológia, 2009, [182–191.] 189–191.

25 Lásd: Fekete Gyula: Felszólalás. In: *A magyarság esélyei. Lakitelek, 1987. szeptember 27. – A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve*. Szerk. Agócs Sándor – Medvigy Endre. Lakitelek, Antológia, 2017, [8–10.] 9.; Huszár Tibor: Lakitelek. *Forrás*, 1989/5, 52–54.; Tordai Zádor: Tíz éve... *Forrás*, 1989. május, 54–57.; Zelei Miklós: Az első klasszikus. *Forrás*, 1989/5, 62–65.

1979. december 27.

A Bethlen Gábor Alapítvány kezdeményezése

A Bethlen Gábor Alapítvány a nemzeti sorskérdéseket fontosnak tartó, a teljes magyarság összefogását előmozdítani igyekvő, a csendes, hatalomtól független építkezést célul kitűző értelmiség leghosszabb távú és legmaradandóbb kezdeményezése volt. Bár az ötlet és a szervezkedés kezdete a '70-es évek legvégére tehető, maga az engedélyezési folyamat csak a '80-as évek közepén érhetett célba.

A magánalapítvány létrehozásának ötletgazdája Bakos István művelődéskutató volt, aki ez irányú terveivel 1979 őszén – az Erdély aranykorát megteremtő és az akkor különálló országrészt „nagy veszedelmek között [...] oltalmas várrá, a benne élő nemzetiségek és felekezetek otthonává építő"[1] fejedelem születésének négyszázadik évfordulóján – kereste meg a hozzá hasonlóan gondolkodó harcostársakat.[2] A népi-nemzeti értelmiség jelesei, Csoóri Sándor, Kiss Ferenc és Kósa Ferenc – az Egyesült Államokban élő, de ekkor épp Magyarországon tartózkodó Veress Bulcsú társaságában – az év december 27-én kereste fel Illyés Gyulát, hogy tekintélyével álljon a szerveződés mögé. A karácsonykor elkészített felhívást a Németh László özvegyénél szilveszterező társaság jó része aláírta.[3] A végül 65 aláírással[4] alátámasztott engedélyeztetési kérelmet 1980. április 14-én nyújtották be Pozsgay Imre kulturális miniszterhez.[5] Bár utóbbi egy feljegyzésében támogatásáról biztosította a kezdeményezést, a hivatalos kultúrpolitika „malmai" lassabban és másképpen őröltek.[6] Az 1981-es év folyamán a kezdeményezők levelezést folytattak, majd találkoztak is Pozsgayval, az ügyben azonban látható előrelépés nem következett be.[7]

1982. május 5-én a kezdeményezők – a jövőbeli teendők megbeszélése érdekében – a Kárpátia étteremben találkoztak, ahol az alapszabály elkészítéséért felelős Előkészítő Bizottságot választottak. A Bizottság elnöke Kodály Zoltánné, titkára Kiss Gy. Csaba, tagjai Bakos István, Csoóri Sándor, Hanák Péter, Király Tibor, Kodolányi Gyula, Kósa Ferenc, Mészöly Miklós és Zsebők Zoltán voltak.[8] Ahogy a névsorból jól látszik: a kezdeményezők megpróbálták a szellemi élet minél szélesebb köreit támogatónak megnyerni. Az év karácsonyán a kezdeményezők elfogadták az elsősorban Király Tibor által elkészített alapszabály-tervezetet, és az engedélykérést újból elküldték az akkor már Köpeczi Béla által vezetett minisztériumhoz.[9] Kéréseik nyomatékosítására felállították a BGA első kuratóriumát, amelynek elnöke Márton János agrárközgazdász, további tagjai Kiss Ferenc, Kósa Ferenc és Vekerdi László lettek. A négy első aláíró-alapító – Csoóri Sándor, Illyés Gyula, Kodály Zoltánné és Németh Lászlóné – egyben 100 ezer forint alaptőkét tett letétbe a szerveződés létrehozására.[10]

1983 tavaszán a kuratóriumi elnök Márton János új alapszabály-tervezetet készített. Ezzel szinte egy időben, április 15-én elhunyt a kezdeményezés

Bakos István (1943–) Az egyetem megkezdése előtt agronómus volt Peterden. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar-népművelés szakán szerzett diplomát 1969-ben az Eötvös Kollégium tagjaként. Többször is az egyetemi diákbizottság titkára volt, szerepe volt az 1969-70-es „bölcsészkari KISZ lázadásban". Végzését követően kezdetben kutatóként, majd kutatásszervezőként és köztisztviselőként dolgozott. 1970-től a Magyar Tudományos Akadémia Tudományszervezési Intézetében, három évvel később a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsában helyezkedett el. 1975-től a kormány Tudománypolitikai Bizottságában, az MM Tudományszervezési Intézetében, majd 1979-től tizenöt éven át a Művelődési Minisztériumban tevékenykedett, az Antall-kormány idején felsőoktatási és kutatási főosztályvezetőként. A rendszerváltás előtt több ellenzéki aláírásgyűjtésben is részt vett, 1979-ben az ő ötlete volt a Bethlen Gábor Alapítvány létrehozása, melynek engedélyezéséért 1985-ig kellett várni. 1999–2007 között az alapítvány elnöke volt. A lakiteleki találkozónak és az MDF-nek mozgalomként előzményeitől kezdve aktív szereplője, később tagja volt, de a párttá alakulást követően kilépett. Részt vett a *Hitel* szerkesztésében, továbbá alapítója a *Magyar Felsőoktatás* és a *Magyar Figyelő* című orgánumoknak. 1994-ben megválasztották a Magyarok Világszövetsége főtitkárának. A Lakiteleki Népfőiskola Alapítvány és a Bethlen Gábor Alapítvány kurátora.

legtekintélyesebb támogatója, Illyés Gyula. 1983 nyarán a Művelődési Minisztérium Titkársága és az Irodalmi és Művészeti Tájékoztatási Főosztály is elutasította a kezdeményezés engedélyezését. Utóbbi részéről Rátki András főosztályvezető egyenesen a Horthy-korszak titkos irredenta szervezeteihez hasonlította a Bethlen Gábor Alapítvány tervezetét.[11] A kezdeményezők azonban nem tágítottak: céljaik komolyságát is érzékeltetve 1984. február 6-án Prae Bethlen-díjjal tüntették ki Czakó Gábort és Csoóri Sándort.[12] Felgyorsította a folyamatot az egyre határozottabban fellépő népi-nemzeti ellenzék tizenkilenc tagjának Bíró Zoltán, Für Lajos és Kiss Ferenc által összeállított, Kádár Jánoshoz írt levele, amelynek követelései között ott volt a Bethlen Gábor Alapítvány engedélyeztetése is.[13] Augusztus 22-én a magyar kultúrpolitika valós irányítója, Aczél György találkozott a „tizenkilencek" aláíróival, majd egy hét múlva Köpeczi Béla miniszter is fogadta a BGA kezdeményezőit. Még e hónap végén a miniszter bizonyos javításokat kezdeményezett az alapszabály kapcsán, amelynek letisztázott, véglegesített formáját Márton János kuratóriumi elnök küldte el Köpeczinek, 1985 januárjában.[14]

A miniszteri engedélyezésre – az első nyilvános magánalapítvány létrehozására – 1985. június 11-én, néhány nappal az ellenzék monori találkozója előtt került sor.[15] Az alapító kuratórium elnöke – immár hivatalosan – Márton János, tagjai Juhász Gyula, Király Tibor, Kiss Ferenc, Kósa Ferenc, Szabó Gábor és Vekerdi László lett. A hatalmat irritáló gesztusként az év szeptemberében – az első kuratóriumi ülésen – az Alapítvány titkárává az *Új Forrás*ban megjelent, 1956-ra emlékező verse miatt az Írószövetség titkári pozíciójából lemondásra kényszerített, augusztusban szintén Prae Bethlen-díjjal kitüntetett Nagy Gáspárt választották.[16] A Titkárság további tagjai Bakos István, Kiss Gy. Csaba, Krasznai Zoltán és Lezsák Sándor lettek.[17] Hogy az engedélyezés nem jelentett egyben támogatást a hatalom részéről, azt a toborzásnak szánt *Felhívás* – nem-hivatalos – letiltása bizonyította: Magyarországon csupán a *Honismeret*, az *Olvasó Nép* és a *Somogy* hasábjain jelenhetett meg

Fónay Jenő a Hősök terei tüntetés szervezői nevében felajánlja a Márton Áron-emlékérmet a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Háttérben Szervátiusz Tibor, Bakos István, Kósa Ferenc, Juhász Gyula, Márton János. Forrás: *Hitel*, 1988/3, 32.

a többek között adományt is kérő dokumentum, amely a nyugati emigrációhoz elsőként a müncheni *Új Látóhatár* segítségével jutott el.[18]

Az Alapítvány kezdettől fontosnak nevezte, hogy a teljes magyarság összetartozásáért és a magyar kultúra építéséért cselekvő olyan személyiségeket tüntessenek ki, akik a hivatalos hatalom részéről nem kaphattak elismerést. Az első hivatalos Bethlen Gábor-díj átadására – amely a mai napig az Alapítvány legfontosabb kitüntetése maradt – 1986. június 21-én került sor a budapesti Vakok Intézetében. Az első elismerést a csángók életét és történetét kutató Domokos Pál Péter vehette át.[19] Az Alapítvány az első években óriási támogatottságra tett szert: a 100 ezres alaptőke 1986 májusának végére közel tízmillió forintra növekedett. Az 1985 szeptemberében megnyitott OTP-számlára hatalmas mértékű adományok érkeztek magyarországi magánszemélyektől, egyházaktól, iskoláktól, intézetektől, de a nem titkolt módon megcélzott nyugati magyar emigrációtól is (így az Erdélyi Szövetséget vezető Zolcsák Istvántól,

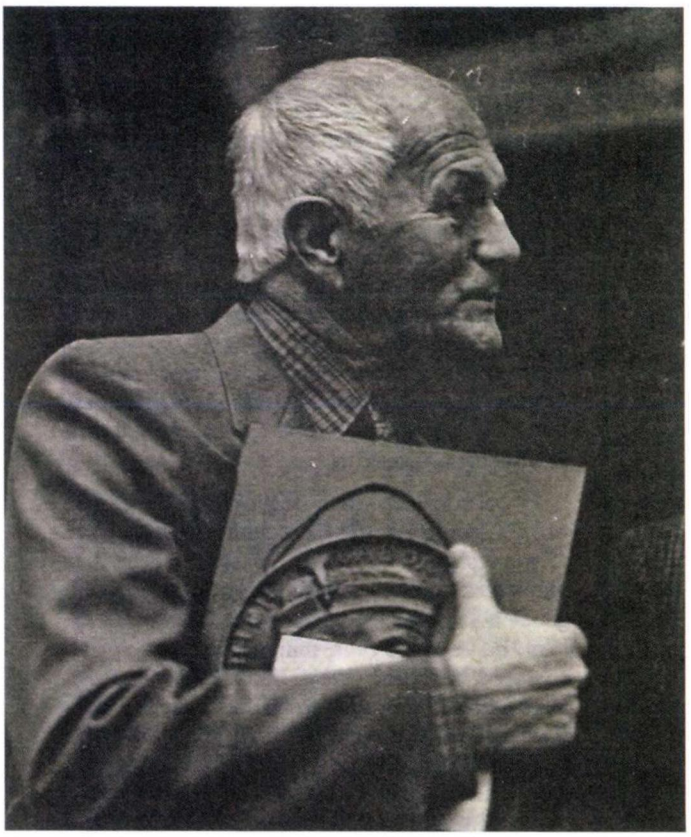

Bohumil Hrabal a Bethlen Gábor-díjjal. Forrás: *Hitel*, 1988/3, 32.

az orvostanhallgatók ösztöndíját megalapozó Kende Pétertől, a határon túli magyarság emberi jogai mellett kiálló, Hámos László által fémjelzett Magyar Emberi Jogi Alapítványtól, a tokiói Kőrösi Csoma Központtól, az Amerikában élő üzletember Soros György alapítványától, illetve a könyvfelajánlással segítő Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemtől).[20] Az első években Bethlen Gábor-díjat kapott Magyarországról Újszászy Kálmán, Erdélyből Király Károly, Szabó T. Attila és Tőkés László, a Felvidékről Duray Miklós, Janics Kálmán és Turczel Lajos, a Délvidékről Szeli István irodalomtörténész, a külföldiek közül Zbigniew Herbert lengyel költő, Bohumil Hrabal cseh író és Veno Taufer szlovén műfordító.[21]

Az Alapítvány 1988 óta Márton Áron Emlékéremmel,[22] 1990 óta Tamási Áron-díjjal,[23] 2004 óta pedig Teleki Pál Érdeméremmel is elismeri az általa méltónak találtakat.[24] A Bethlen Gábor Alapítvány jogállami alapító okiratát 1990. december 13-án fogadták el.[25]

Nagymihály Zoltán

Jegyzetek

1 Felhívás a Bethlen Gábor Alapítvány támogatására. *Honismeret*, 1985. november–december, 151.

2 A Bethlen Gábor Alapítvány kronológiája, 1979–1990. Az első évtized részletes kronológiája. Szerk. Szécsi Árpád. https://bethlenalapitvany.com/alapitvanyrol/kronologia/ (Utolsó letöltés: 2020.10.10.).

3 A Bethlen Gábor Alapítvány kronológiája, 1979–1990. Az első évtized részletes kronológiája. Szerk. Szécsi Árpád. https://bethlenalapitvany.com/alapitvanyrol/kronologia/ (Utolsó letöltés: 2020.10.10.).

4 Levél Pozsgay Imre kulturális miniszterhez. (1979 karácsonya). In: *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005*. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005, 24–26.

5 Petrik Béla: „Kötelezettségvállalás közérdekű célra". A Bethlen Gábor Alapítvány első évei. *Rendszerváltó Archívum*, 2020. október, 33–44.

6 Pozsgay Imre: Levél Aczél Györgyhöz. (1980. április). In: *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005*. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005, 157–158.

[7] A Bethlen Gábor Alapítvány kronológiája, 1979–1990. Az első évtized részletes kronológiája. Szerk. Szécsi Árpád. https://bethlenalapitvany.com/alapitvanyrol/kronologia/ (Utolsó letöltés: 2020.10.10.).

[8] *Az Előkészítő Bizottság tagjai*. (1982. május 5.). HU RETÖRKI, Bethlen Gábor Alapítvány iratai, 1. doboz.

[9] Petrik Béla: „Kötelezettségvállalás közérdekű célra". A Bethlen Gábor Alapítvány első évei. *Rendszerváltó Archívum*, 2020. október, 33–44.

[10] Bethlen Gábor Alapítvány kronológiája, 1979–1990. Az első évtized részletes kronológiája. Szerk. Szécsi Árpád. https://bethlenalapitvany.com/alapitvanyrol/kronologia/ (Utolsó letöltés: 2020.10.10.).

[11] Petrik Béla: „Kötelezettségvállalás közérdekű célra". A Bethlen Gábor Alapítvány első évei. *Rendszerváltó Archívum*, 2020. október, 33–44.

[12] Bethlen Gábor Alapítvány kronológiája, 1979–1990. Az első évtized részletes kronológiája. Szerk. Szécsi Árpád. https://bethlenalapitvany.com/alapitvanyrol/kronologia/ (Utolsó letöltés: 2020.10.10.).

[13] A 19-ek levele és az MSZMP Politikai Bizottsága határozata. In: *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005*. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005, 35–44.

[14] Bethlen Gábor Alapítvány kronológiája, 1979–1990. Az első évtized részletes kronológiája. Szerk. Szécsi Árpád. https://bethlenalapitvany.com/alapitvanyrol/kronologia/ (Utolsó letöltés: 2020.10.10.).

[15] Köpeczi Béla: Levél az engedélyezésről. (1985. június 11.). In: *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005*. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005, 165.

[16] Petrik Béla: „Kötelezettségvállalás közérdekű célra". A Bethlen Gábor Alapítvány első évei. *Rendszerváltó Archívum*, 2020. október, 33–44.

[17] Bethlen Gábor Alapítvány kronológiája, 1979–1990. Az első évtized részletes kronológiája. Szerk. Szécsi Árpád. https://bethlenalapitvany.com/alapitvanyrol/kronologia/ (Utolsó letöltés: 2020.10.10.).

[18] Felhívás a Bethlen Gábor Alapítvány támogatására. *Honismeret*, 1985. november–december, 151.; Új Látóhatár, 1986. március, 133.

[19] Bethlen Gábor-díjasok: 1986–2005. In: *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005*. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005, 190–192.

[20] Petrik Béla: „Kötelezettségvállalás közérdekű célra". A Bethlen Gábor Alapítvány első évei. *Rendszerváltó Archívum*, 2020. október, 33–44.; Bethlen Gábor Alapítvány kronológiája, 1979–1990. Az első évtized részletes kronológiája. Szerk. Szécsi Árpád. https://bethlenalapitvany.com/alapitvanyrol/kronologia/ (Utolsó letöltés: 2020.10.10.).

[21] Bethlen Gábor-díjasok: 1986–2005. In: *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005*. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005, 190–192.

[22] Márton Áron Emlékérmesek, 1988–2005. In: *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005*. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005, 193–196.

[23] Tamási Áron-díjasok, 1990–2005. In: *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005*. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005, 197–198.

[24] Teleki Pál Emlékéremmel kitüntetettek, 2004–2005. In: *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005*. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005, 199.

[25] Bethlen Gábor Alapítvány kronológiája, 1979–1990. Az első évtized részletes kronológiája. Szerk. Szécsi Árpád. https://bethlenalapitvany.com/alapitvanyrol/kronologia/ (Utolsó letöltés: 2020.10.10.).

1982

A rendszerváltás mértékkövei

1982. május 12.

Magyarország csatlakozása a Nemzetközi Valutaalaphoz

A Magyar Népköztársaság 1982. május 6-án felvételt nyert a Nemzetközi Valutaalapba (International Monetary Fund – IMF), majd két hónappal később, 1982. július 7-én a Világbankhoz (International Bank for Reconstruction and Development – IBRD) is csatlakozott. Az 1944 tavaszán életre hívott nemzetközi pénzügyi rendszerbe való bekapcsolódással a Kádár János által kialakított magyar modell szinte az utolsó pillanatban kerülte el a fizetésképtelenséget.

Az 1973-as első olajválság kettős hatással volt hazánkra, illetve a keleti blokkra: egyrészt a korábbi gazdasági növekedés fenntartásához a térség országainak extra erőforrásokra volt szüksége; másrészt az olajdollárokon meggazdagodott (tehát a válságból profitáló) országokból bőséggel állt rendelkezésre olcsó hitel.[1] A magyar adósság „karrierje" tehát ekkor vette kezdetét, s az 1970-es évtized végére elérte a 9–10 milliárd dolláros értéket. Az adatok tükrében bizonyossággal állítható, hogy Magyarország eladósodása 1978-ra abban az értelemben már biztosan megtörtént, hogy az ezt követően felvett hiteleket immár jórészt a korábban felvett tőkeeszközök visszafizetésére, törlesztésre fordították. 1974 és 1978 között a bruttó államadósság összege több mint háromszorosára (2,9 milliárdról 9,5 milliárd dollárra) nőtt – s ez csupán 1978-ban újabb 2,5 milliárd dollárnyi hitel felvételéhez vezetett.[2] A gazdasági növekedés ideológiai alapon erőltetett fenntartása, illetve az azt finanszírozó, egyre romló kondíciók mellett felvett, újabb hitelek miatt az 1979-ben beköszöntő második olajválság sokkal rosszabb helyzetben érte a térség szocialista államait, mint a Nyugat kapitalista országait. A beköszöntő, ezúttal jóval komolyabb világgazdasági recesszió miatt hazánk gazdasági mutatói 1984-re az 1973-as szintre estek vissza. E negatív folyamat részeként 1982 áprilisára Magyarország arany- és devizatartalékai drámaian visszaestek, miközben csak az éves adósságszolgálat két milliárd dollárra rúgott. A fizetésképtelenséggel fenyegető helyzetben az IMF és IBRD csatlakozás gyakorlatilag az utolsó pillanatokban juttatta levegőhöz a mind kilátástalanabb helyzetbe sodródó Kádár-rendszert.

Magyar részről már az Ideiglenes Kormány idején, tehát jóval az 1947-es párizsi békeszerződés megkötése előtt felmerült az úgynevezett Bretton Woods-i ikrekhez való csatlakozás ötlete; ám az intézményeket létrehívó győztes hatalmak a békeszerződés aláírását előfeltételnek tekintették a csatlakozási tárgyalások megkezdéséhez. A szovjetizálódó Magyarország kapcsolatai 1947. február 10-re (a békeszerződés aláírásának dátumára) azonban annyira megromlottak a nyugati országokkal, hogy a kérdés újbóli felvetése fel sem merült. Az MSZMP pártvezetése részéről azután először az 1960-as évek közepén merült fel a csatlakozás ötlete, miután az 1959 őszétől 1962 őszéig zajló erőszakos kollektivizálás és téeszesítés jelentősen visszavetette a magyar

Nyers Rezső (1923–2018) Budapesten született. A második világháború előtt betűszedőként és nyomdászként dolgozott. 1940-ben lépett be a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, melynek 1945-ben kispesti titkárhelyettese lett. 1946–1947 között a Népszavánál dolgozott, majd az MSZDP Pest megyei és Pest környéki szervezője. A szociáldemokrata és kommunista párt egyesülését támogatta, a létrejött Magyar Dolgozók Pártjában tisztséget is kapott. 1956-ban végzett a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. A forradalom és szabadságharc után az MSZMP alapító tagja, kormánybiztos és KB tag. Kiállt Kádár János politikája mellett, támogatta Nagy Imre elítélését. 1958-tól 1998-ig országgyűlési képviselő. 1960-ban pénzügyminiszter, 1962-ben MSZMP KB titkár, 1966-ban PB tag lett. Az 1960-as évek közepétől általa és számos közgazdász által előkészített és kidolgozott, 1968-ban életbe léptetett gazdasági reformcsomagot, az új gazdasági mechanizmust főként külpolitikai események és a párt dogmatikus szárnyának térnyerése miatt leállították. Ettől kezdve az 1980-as évek végéig a politikában kevés befolyással bírt, inkább a tudományos életben tevékenykedett. A reformisták párton belüli erősödésével újra előtérbe került, 1987-ben az Országgyűlés reformbizottságának elnöke, államminiszter és újra PB tag lett. Az Új Márciusi Front alapításában részt vett, melyért pártmegrovásban részesült. Az MSZMP megszűnéséig annak elnöke volt, az utódpárt MSZP-ben szintén elnök. Az ellenzéki csoportokról, mozgalmakról, pártokról készített, jogszabályellenes állambiztonsági jelentések és az állampárt vagyonának tisztázatlan körülmények közötti eltűnése is elnöksége idején történtek. A választások után Horn Gyula váltotta az MSZP elnökségében.

mezőgazdaságot; a termelés visszaesése pedig jelentős valutakiesést indukált a magyar exportban. Bár 1963-ban, majd 1965-ben Moszkva hajlandó volt segíteni, és enyhíteni Magyarország valutaéhségén, mégis a fentiek hatására indultak tapogatódzó tárgyalások egy lehetséges csatlakozásról a Nemzetközi Valutalaphoz és a Világbankhoz. A magyar vezetés Fekete János brit kapcsolatait felhasználva igyekezett saját lehetőségeit kipuhatolni; miután 1966 folyamán a britek részéről pozitív visszajelzés érkezett, a kérdés hivatalos szintre emelése érdekében 1967-ben a Politikai Bizottság egy hivatalos küldöttség Londonba menesztése mellett döntött. Ugyanezen év nyarán már az új gazdasági mechanizmust aktívan támogató politikusok érveltek a csatlakozás mellett a Központi Bizottságban. Nyers Rezső a problémák alapvető forrásaként a magyar gazdaság alacsony teljesítményét jelölte meg, amely lehetőségénél kisebb hatékonysággal termelt és gazdálkodott, mindennek következtében pedig 1951 óta makacsul ismétlődő hiány jelentkezett a fizetési mérlegben.[3] Az esetleges IMF és IBRD-csatlakozás célját három pontban jelölték meg: a devizahelyzetből adódó gazdasági bizonytalanság kiküszöbölése, a rövid lejáratú tőkés adósságállomány stabilizálása, a korábbinál nagyobb devizatartalék megteremtése. Nyers azt is kiemelte, hogy a csatlakozás esetén Magyarország a második szocialista ország lehetne (Jugoszlávia után), amely csatlakozott a nemzetközi pénzügyi rendszerhez, s ez bátorítólag hathatna más KGST országokra is. 1967. júniusától – a belső konzultációk lezárultával – az év decemberéig a tárgyalások immár a szovjet vezetéssel folytak. E tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, és a nyíltan ki nem mondott orosz 'nyet' hatására a magyar pártvezetés elállt az ötlettől.[4]

Fekete János (1918–2009) 1918. szeptember 4-én született budapesti zsidó családban. A gimnáziumi érettségit követően pénzügyi vonalon kezdett el tanulni, könyvelő lett. A második világháború alatt behívták munkaszolgálatra, 1943-ban a mai Ukrajna területén hadifogságba esett. 1945-ös hazatérését követően belépett a kommunista pártba, majd a Magyar Dolgozók Pártjának és a Magyar Szocialista Munkáspártnak is tagja lett. A közgazdaságtudományi egyetem elvégzését követően a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankba nyert felvételt. Résztvevője volt a második világháborút lezáró párizsi béketárgyalásoknak. A Magyar Nemzeti Bankhoz kötődő több évtizedes karrierje 1948 májusában kezdődött, amikor főcsoportvezető-helyettessé nevezték ki, továbbá a pártszervezet szervező titkára is. 1950–53 között a Pénzügyminisztériumban, 1953-ban az MNB-ben osztályvezető. Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt külföldön tartózkodott. Kapcsolat fűzte a hírszerzéshez is: már 1948-ban beszervezték „Sötét" fedőnéven, majd 1958-tól a kádári Belügyminisztérium „Lektor" fedőnéven alkalmazta. 1968–1980 között az MNB elnökhelyettese, 1982–88 között a Nemzetközi Valutalap (IMF) magyarországi kormányzója, továbbá a Világbanknál is ő képviselte az országot. A nemzetközi pénzvilágban komoly kapcsolatrendszerre tett szert, több jel utal arra, hogy közreműködött az állambiztonsági fedéssel végrehajtott valutakitermelési műveletekben. Az MSZMP felső vezetésének bizalmát élvezve, az ország „devizafőnökeként" komoly felelősséget visel az ország Kádár-kori eladósodásához vezető külső forrásbevonási politikáért. Az 1985. évi országgyűlési választásokon a Hazafias Népfront színeiben Békés megye 11. számú választókerületében szerzett képviselői mandátumot. 1988-ban tagja a Minisztertanács Tanácsadó Testületének, 1989–90-ben pedig a Világgazdasági Tanácsadó Testületnek. Az első szabad választásokon, 1990-ben független országgyűlési képviselőjelöltként indult Szarvason, ahol a szavazatok alig 9%-át gyűjtötte be. 2006-ban a Magyar Köztársaság Érdemrendjével tüntették ki. 2009. október 23-án hunyt el Budapesten.

A '80-as évek elejére fentiek lehetséges gazdasági alternatívából direkt kényszerré lettek, s miután 1981-ben Leonyid Brezsnyev elzárkózott újabb szovjet források biztosításától, maga Kádár János vette kezébe az irányítást. A főtitkár számára 1981. szeptember 13-án a Politikai Bizottság felhatalmazást adott titkos megbeszélések megindítására, amelyek állásáról kerek egy hónappal később hallgattak meg beszámolót. A végleges döntés megszületésére 1981. október 22-én, a Politikai Bizottság és a kormány közös ülésén került sor, s ennek tényéről Kádár másnap, október 23-án személyesen tájékoztatta Konsztantyin Ruszakovot, a szovjetek budapesti ügyvivőjét. A hivatalos magyar csatlakozási kérelmet végül 1981. november 5-én adták át Washingtonban az IMF képviselőinek; e levelet Puja Frigyes akkori külügyminiszter szignálta.[5] A csatlakozásra mintegy fél évvel később, 1982. május 6-án került sor, magyar részről a Magyar Nemzeti Bank elnökhelyettese, Fekete János részvételével. Sokatmondó a tény, hogy az ugyanekkor az USA-ban tartózkodó, hivatalosan a knoxvillei Energetikai Világkiállításon résztvevő Marjai Józsefet, a Minisztertanács elnökhelyettesét, 1982. május 5-én – tehát a hivatalos csatlakozást megelőző napon – maga Ronald Reagan tájékoztatta arról, hogy Magyarország megkapta/megkapja a kért tagságot (Marjait az elnök még május 1-én fogadta személyesen). E közlés túlment a formaságokon, és

rámutat Washington kulcsszerepére, lévén az Egyesült Államok egymagában az összes szavazat 19.5%-ékát birtokolva vétójoggal bírt; illetve a tőle sokban függő fejlett és közepesen fejlett ország együttes tömbje összeségében 61%-kal bírt. Mindezek tükrében kijelenthető, hogy a Reagan-adminisztráció tevőleges, aktív segítséget nyújtott a Kádár-rendszer, a fogyasztás és a jóléti szolgáltatások körének bővítését biztonsági kérdésként kezelő kádári magyar modell fenntartásához (a Nemzetközi Valutaalap helyzetfelmérő bizottsága egy hónappal később, 1982 júniusának elején érkezett meg Budapestre). Fenti eseménysorral gyakorlatilag megkezdődött a kádárizmus harmadik, egyben utolsó szakasza, amelyben a liberalizáltabb belső élet mellett a Moszkva irányvonalától mind függetlenebb nyugati irányú külpolitika vált a meghatározóvá.

Kávássy János Előd

Jegyzetek

1 Berend T. Iván: *Terelőúton*. Budapest, Vince Kiadó, 1999.

2 Földes György: *Az eladósodás politikatörténete 1957–86*. Budapest, Maecenas, 1995.

3 Nagy Csaba: Magyarország csatlakozása a nemzetközi pénzügyi szervezetekhez. Előadás, *Magyarország tényleg más?*, konferencia, PPKE-JÁK, 2009. november 27.

4 MNL OL-M-KS-288 f. 5/420 ő. e

5 Huszár Tibor: *Kádár 2*. Budapest, Szabad Tér Kiadó-Kossuth Kiadó, 2003.

1985

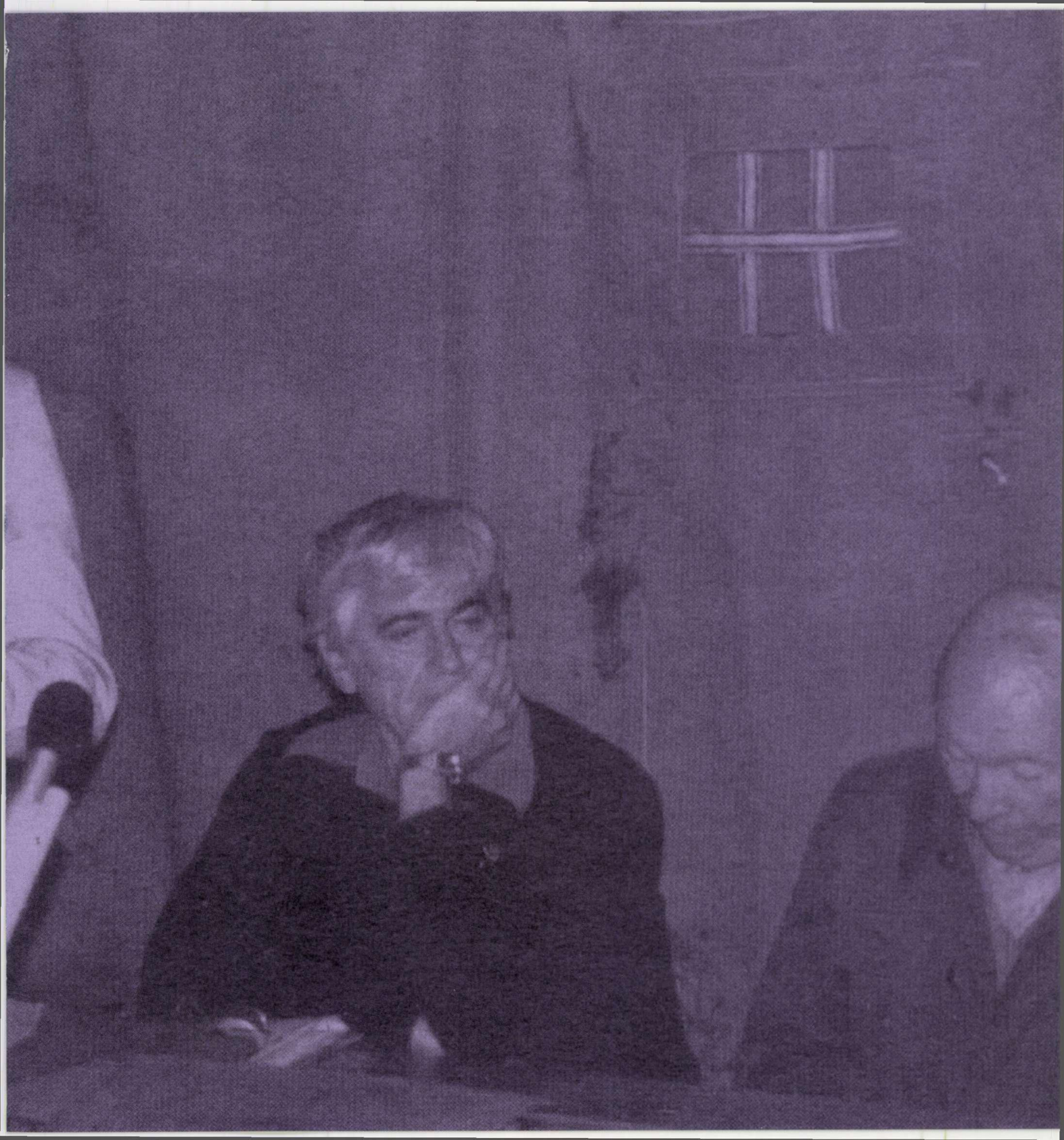

1985. június 14–16.

A monori tanácskozás

1985. június 14–16-án rendezték meg a késő Kádár-korszak egyik legjelentősebb ellenzéki tanácskozását, a monori találkozót. A találkozó az utolsó olyan komolyabb ellenzéki együttműködés volt, amelyen a rendszer „másként gondolkodói" az őket elválasztó ideológiai, világnézeti különbségek ellenére részt tudtak venni.

A találkozó terve 1982 óta fokozatosan formálódott. 1984-ben szervezőbizottság alakult, amelynek célja egy az 1943-as szárszói konferenciához hasonló tanácskozás megszervezése volt. A szervezőbizottság az ellenzéki csoportok korábbi sikeres együttműködésének eredményeképpen létrejött *Bibó-emlékkönyv* szerkesztőbizottságának tagjaiból alakult meg Donáth Ferenc, Csoóri Sándor, Kenedi János, Kis János, Mészöly Miklós, Csurka István, Für Lajos és Bauer Tamás részvételével.[1] A szervezés kapcsán külön szólni kell Donáth Ferencről, akinek nélkülözhetetlen szerepe volt a találkozó létrejöttében. Donáth mindegyik résztvevői körrel jó kapcsolatot ápolt, és rendelkezett azzal a tekintéllyel, amivel a különböző nézeteket valló személyeket és csoportokat egy asztalhoz tudta ültetni. Az ellenzéki csoportosulások különbözőségére való nyitottsága és a minden résztvevő általi elfogadottsága ideális közvetítő és integráló személyiséggé tette.

A tanácskozás negyvenöt résztvevője[2] az ellenzéki értelmiség különböző csoportjaiból került ki. Képviseltették magukat a demokratikus ellenzék meghatározó alakjai, a népiek és a reformközgazdászok. A résztvevők kiválasztásával kapcsolatban a szervezők között alakultak ki viták. A demokratikus ellenzék saját politikai súlyát lényegesen nagyobbnak vélte, amit nem látott megjelenni a meghívott körök számarányában. Sérelmezték továbbá, hogy más ellenzékiek – például Krassó György – nem kapott meghívást.[3]

A találkozó létrejöttében mindhárom csoport érdekelt volt. A demokratikus ellenzék, mint kisszámú radikális csoport tudatosan kereste a kapcsolatot más ellenzéki csoportokkal, mert ettől remélte Aczél György megosztásra törekvő taktikájának semlegesítését. A népiekre a tizenkilencek leveleként[4] ismertté vált, Kádár Jánosnak címzett, és egyebek mellett a *Hitel* folyóirat és a Bethlen Gábor Alapítvány engedélyeztetését megfogalmazó kérésük sikertelensége hatott motiválóan.[5] A reformközgazdászok a Magyar Szocialista Munkáspárt 1985. március 25–28-án tartott kongresszusa által elfogadott határozat[6] nyomán szembesültek azzal, hogy az általuk követett stratégia, amely különböző bizottsági állásfoglalások és szakértői munkák által próbált reformokat elindítani a gazdaságpolitikában, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.[7]

A tanácskozás előkészületeit és magát a tanácskozást az állambiztonság is figyelemmel kísérte,[8] az ott elhangzottakat pedig rejtett lehallgatókészülékkel rögzítette.[9] Több meghívottra nyomást gyakoroltak, hogy álljon el a részvételi szándékától.

Donáth Ferenc (1915–1986) Jászárokszálláson született. Jogi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta, 1935-ben szerzett diplomát. 1932-ben a baloldali diákmozgalmakkal kapcsolatba kerülve belépett az illegális kommunista pártba. 1937-ben részt vett a Márciusi Front szervezésében, 1939-ben a Nemzeti Parasztpárt megalapításában, ekkor felhagyott az ügyvédi praxissal. 1942-ig a Szabad Szó külpolitikai rovatvezetőjeként dolgozott. 1940-ben illegális kommunista tevékenysége miatt több hónapos munkaszolgálatot kellett teljesítenie Geszten. 1943-ban a Békepárt alapító tagja. 1944 őszén szerepet játszott a kommunista párt újjászervezésében, ugyanekkor a Központi Bizottság és a Katonai Bizottság összekötője. Ettől kezdve 1951-ig számos magas rangú politikai állást töltött be, 1945–1948 között az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökhelyettese, az MKP Központi Vezetőségének tagja, 1945–1948 között politikai államtitkár, az MKP Központi Vezetősége Falusi Osztálya, majd később a Főtitkársági Iroda vezetője. 1951-ben a Kádár János és társai ellen folytatott perben első fokon, majd 1952-ben másodfokon 15 év börtönbüntetésre ítélték. 1954-ben felmentették, majd párttagságát is visszakapta. A börtönévek után az agrárium területén helyezkedett el. 1954 végén az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatóhelyettese lett. A politikai életbe 1956-ban tért vissza a Petőfi Kör és a Hazafias Népfront tagjaként. Az 1956-os forradalom alatt Nagy Imre munkatársi környezetéhez tartozott. 1956-os szerepvállalása miatt a szovjet hatóságok Snagovba internálták, majd 1958-ban a Nagy Imre-per másodrendű vádlottjaként 12 év fegyházra ítélték. A börtönbüntetésből egyéni kegyelemmel az 1960-as amnesztiával szabadult. Ettől kezdve a politikától visszavonulva dolgozott. 1969-ben megszerezte a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot. Az 1970-es évektől a demokratikus ellenzéki mozgalom résztvevője, egyik ötletadó szervezője az 1985-os monori találkozónak. 1986-ban hunyt el Budapesten.

A találkozón Donáth Ferenc megnyitó szavait követően négy referátum és az azokra reflektáló opponensi hozzászólások hangzottak el. Csurka István *Új magyar önépítés* című előadása kemény szavakkal megfogalmazott kritika volt. Csurka abból a feltételezésből indult ki, hogy a hatalom és a társadalom között 1956 után megkötött kényszeregyezség nyomán egy beteg társadalom alakult ki, ami egy olyan kvázi-kultúrát hozott létre, amely nem képes a saját kérdéseire válaszokat adni, vagyis rendeltetésszerűen betölteni a funkcióját. Csurka úgy vélte, a felelősen gondolkodó értelmiség kicsiny magjára vár a feladat, hogy programot adjon a társadalomnak. Ennek a programnak olyan életstratégiát kell nyújtania az emberek számára, amivel azok egy nemzeti jellegű, szeretetre alapozott önépítési program keretében gondolkodásukat függetleníthetik a politikától.[10] Csoóri Sándor referátuma a határon túli magyarok helyzetével foglalkozott. *Eltemetett gondok a Duna-tájon* című előadásában rámutatott, hogy a környező államokban ezeréves magyar elnyomásként emlegetett történelmi Magyarország idejében az akkori kisebbségnek több joga és lehetősége volt saját nyelvének használatára, kultúrája ápolására, mint ma a határon túli magyaroknak. A magyar-román viszonyról szólva Csoóri úgy látta, hogy Trianon nem csak a magyar, de a román nemzetet is traumatizálta. Míg a magyarok Trianonból a szükségszerűséget, addig a románok a diktátum gyalázatát és erőszakosságát nem értették meg. A romániai Magyar Autonóm Tartomány kapcsán rámutatott, a magyar kisebbséget elnyomó román nacionalizmust a magyar kommunisták a testvériség és nemzetköziség jegyében szolgálták ki. Csoóri elhibázottnak tartotta a Kádár-rendszer

Jelen voltak

Antal László	közgazdász	Lengyel László	közgazdász
Bauer Tamás	közgazdász	Levendel László	orvos
Bence György	filozófus	Litván György	történész
Benda Gyula	történész	Mészöly Miklós	iró
Benda Kálmán	történész	Perjés Géza	történész
Csengey Dénes	iró	Radnóti Sándor	kritikus
Csoóri Sándor	iró	Rajk László	épitész
Csurka István	iró	Réz Pál	kritikus
Demszky Gábor	szociológus	Sára Sándor	filmrendező
Donáth Ferenc	közgazdász	Sinkovits Imre	szinmüvész
Elek István	kritikus	Solt Ottilia	szociológus
Fekete Gyula	iró	Szabó Miklós	történész
Für Lajos	történész	Szalai Erzsébet	közgazdász
Halda Aliz	tanár	Szücs Jenő	történész
Haraszti Miklós	iró	Tamás Gáspár Miklós	filozófus
Havas Gábor	szociológus	Tardos Márton	közgazdász
Kenedi János	kritikus	Tornai József	iró
Kis János	filozófus	Varga Domokos	iró
Kiss Ferenc	irodalomtörténész	Vargha János	újságiró
Konrád György	iró	Vargyas Lajos	népzenekutató
Kósa Ferenc	filmrendező	Vági Gábor	szociológus
Laki Mihály	közgazdász	Vásárhelyi Miklós	sajtótörténész

Vekerdi László tudománytörténész

A monori találkozó résztvevőinek névsora a jegyzőkönyvben. Forrás: RETÖRKI Archívum, Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF korai időszakának anyagai. 56. doboz, 31. ő. e.

Donáth Ferenc:

Megnyitó szavak

Barátaink, üdvözlünk benneteket.

Gondolatainkat kicserélni jöttünk össze, mivel nyomós körülmények sürgetik, hogy keressük a kiutat társadalmunk romló állapotából és az ország nehéz helyzetéből. Ez jogunk és kötelességünk is. Az országban nő a feszültség és erősödik a bizonytalanság. Nagy társadalmi rétegek évek óta tartó életszinvonalromlása az, ami a feszültséget okozza. A bizonytalanságot pedig az erősiti, hogy az emberek egyre inkább fölismerik, hogy a kormány nem ura szavának. A feszültségek növekedése láttán az emberek azt kérdik: mégis, meddig gondolja helyénvalónak az állam, hogy gakoroltatja velünk a lemondást? Holott jóval többet dolgozunk, mint a hetvenes esztendőkben. A bizonytalanság több forrásból is fakad. A kormányzat is bizonytalan. A gazdaság hatalmán kivüleső tényezők kijelölte kényszerpályán mozog. Hol van már a vezetésnek az a biztonsága, amellyel évekkel ezelőtt bejelentette, hogy az olajárrobbanás hatásait távol tartja határainktól? Ez az önbizalom rég a múlté. A kormány bizonytalanságát növeli a félelem. A félelem attól, hogy a gazdasági válság politikai válságba torkollik. Tegyük hozzá: ez a félelem nem alaptalan. A vezetés elmulasztotta a kedvező időpontot, hogy egy következetesen demokratikus és nemzeti kivánalmakat kielégitő programmal álljon a nemzet szine elé. Bizonytalanság árad a világból is. Nem tudjuk, nem is tudhatjuk, hogy a fegyverkezési versenyt sikerül-e korlátok közé szoritani, vagy elszabadul. Mi szivvel-lélekkel a megegyezés mellett vagyunk, ez népünk elemi érdeke. De tanácskozásaink során a rosszabb lehetőséget is figyelembe kell vennünk - amire a jelek talán inkább mutatnak, mint a megegyezésre -, hiszen egy hidegháborús légkör olyan korlátozásokkal jár együtt, amelyek természetesen valamennyiünket érintenének.

Beszélgetéseinknek négy rövid tanulmány ad keretet.

Ezek a tanulmányok jól körülhatárolt, határozott állásfoglalásokat és javaslatokat tartalmaznak. Igen alkalmasak a megvitatásra. Minden referátum megvitatását az opponensek hozzászólásával inditjuk.

Kezdjük meg a beszélgetést.

Donáth Ferenc megnyitó beszéde. Forrás: RETÖRKI Archívum, Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF korai időszakának anyagai. 56. doboz, 31. ő. e.

határon túli magyarsággal kapcsolatos politikáját, amely a magyar kisebbségek kiszolgáltatott helyzetére hivatkozva nem képviseli azok érdekeit. Úgy vélte, a helyzeten a probléma nemzetközi fórumok elé tárásával lehetne javítani.[11] Bauer Tamás előadásának első részében, *Nyolc észrevétel a kongreszszusi irányelvekhez* című referátumában kritizálta a pártvezetés valóságot figyelmen kívül hagyó szemléletmódját, amely mind a kérdések általános megközelítésében, mind a konkrét problémák kapcsán tetten érhető. Előadásának második felében az 1968-as reformpolitika továbbvitelének lehetőségeivel foglalkozott a vállalati szervezet és piaci verseny, a külgazdasági politika, a hiánygazdaság valamint a gazdasági és politikai reform vonatkozásaival.[12] Kis János *Korlátainkról és lehetőségeinkről* című referátuma élesen kritikus hangon szólt a politikai vezetés eredménytelenségéről, amely a társadalom számára az elszegényedésben, a gyorsuló inflációban, a fogyasztás csökkenésében jelenik meg leginkább. A különböző értelmiségi körök ugyan élénken foglalkoznak az egyes szakpolitikai kérdésekkel, azok mégsem állnak össze átfogó programmá. Ennek oka az ezen értelmiségi csoportok közötti széttagoltság, amely visszavezethető egyrészt az egymás iránti bizalmatlanságra, másrészt a hatalom ellenzéket megosztó mechanizmusaira, harmadrészt pedig 1956 mélyen bevéződött tapasztalataira, amelyek gátolják az átfogó, alternatív megoldásokról való gondolkodást. Rámutatott arra, hogy számos területen az egyének és a szervezetek nem rendelkeznek olyan világosan lefektetett jogokkal, amelyeket szükség esetén számonkérhetnének a hatalomtól, így az igazi irányítás a pártszervekre és pártfunkcionáriusokra, vagyis a közhatalommal összefonódott pártra marad. Az így kialakított, jogilag számonkérhetetlen rendszer minden juttatást visszavehető kedvezménnyé tesz.[13]

A találkozó hangsúlyozottan az eszmecsere és egymás jobb megismerése jegyében zajlott, ami közelebb hozta a különböző ellenzéki csoportokat, és a résztvevők úgy ítélték meg, hogy a találkozót folytatni kell. Az ellenzéki csoportok egymáshoz történő közeledésének jeleit és a folytatás szándékát a pártvezetés számára készült jelentés is megemlíti. Az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának 1985. júniusi monori konferenciáról készített tájékoztatója kiemelte, hogy a találkozón a résztvevők igyekeztek megteremteni az átfogó igényű közös gondolkodás feltételeit, valamint hogy érzékelhető volt a népiek és a demokratikus ellenzék közeledési szándéka. A tájékoztató megjegyzi azt is, hogy a jelenlévők közül senki nem utasította vissza a párt politikáját érintő kritikákat.[14] Okulva ebből, az ellenséges-ellenzéki tevékenységgel kapcsolatban 1986. július elsején hozott PB határozat már a párttagok elleni fegyelmi eljárást vagy akár kizárást helyez kilátásba az ellenzékiekkel előzetes jóváhagyás nélkül történő kapcsolattartás miatt.[15] Bár utólag többekkel „elbeszélgettek" a monori találkozón való részvételük miatt, Csurka Istvánon kívül senkit nem ért nagyobb retorzió. A találkozón elmondott beszédének amerikai kiadása miatt – vagy csupán annak ürügyén – Csurka Istvánt 1986-ban szilenciumra ítélték. A találkozó híre Moszkvába is eljutott. A Mihail Szergejevics Gorbacsov és Kádár János közötti, 1985. szeptember 25-i moszkvai találkozón a szovjet pártfőtitkár szóba hozta a találkozót. Kádár értelmiségiek, társadalomtudósok és írók ellenzéki összejöveteleként írta le a monori találkozót, akiknek véleményére a munkások körében nincs fogadókészség.[16]

Monor jelentőségét elsősorban az ellenzéki együttműködés ténye adja. A résztvevők nem adtak ki

állásfoglalást, nem próbáltak direkt módon, a közvélemény bevonásával nyomást gyakorolni a pártvezetésre és a kormányzatra – erre akkoriban még nem is lett volna sok lehetőségük. A referátumok ugyanakkor olyan alapvető különbségeket hoztak napvilágra, amelyek túlmutattak a résztvevő csoportok közötti nézetkülönbségeken és a hatalomhoz való viszonyról, valamint a lehetséges cselekvési irányokról, elképzelésekről adtak képet.

Jónás Róbert

Jegyzetek

1 Für Lajos: *„Fölrepülni rajban" – Utak a Fórumba*. Budapest, Püski, 2007, 300.

2 A résztvevők névsora megtalálható a monori találkozó jegyzőkönyvében. *A monori tanácskozás 1985. június 14-16.* Szerk. Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2005, 24.

3 Farkas Zoltán: "Senki sem akar a saját történetének a levéltárosa lenni" – Beszélgetés a Beszélőről Nagy Bálinttal és Magyar Bálinttal, *Mozgó Világ*, 1992. július, [75–85.] 81.

4 A dokumentumot és az ügyhöz kapcsolódó egyéb iratokat lásd: *A nemzetépítő demokratikus ellenállás dokumentumai 1968–1987*. Szerk. Szeredi Pál. Pilisszentkereszt, Barangoló, 2017, 301–335.

5 Bíró Zoltán: *Elhervadt forradalom*. Budapest, Püski, 1993, 9–12.

6 A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. Kongresszusának határozata a párt munkájáról és a további feladatokról. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusának jegyzőkönyve, 1985. március 25–28.* Budapest, Kossuth, 1985, 565–594.

7 Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék. Monográfia.* III. kötet. Budapest, T-Twins, 1995, 311–312.

8 Az eseménnyel kapcsolatban készített feljegyzéseket lásd: Müller Rolf: A monori találkozó 1985 – jelentések tükrében, *Kritika*, 2000. június, 33–35.

9 Horváth József: *A tábornok vallomása. Meztelenül a Duna-gate ügyben*. Budapest, Pallas, 1990, 207–212.

10 *A monori tanácskozás 1985. június 14-16*. Szerk. Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2005, 29–42.

11 *A monori tanácskozás 1985. június 14-16*. Szerk. Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2005, 48–58.

12 *A monori tanácskozás 1985. június 14-16*. Szerk. Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2005, 64–80.

13 *A monori tanácskozás 1985. június 14-16*. Szerk. Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2005, 85–95.

14 Az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának tájékoztatója az 1985. júniusi monori konferenciáról. In: *A magyar demokratikus ellenzék. Dokumentumok*. I. kötet. Szerk. Csizmadia Ervin. Budapest, T-Twins, 1995, 259–266.

15 Az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának jelentése a Politikai Bizottságnak az ellenzéki-ellenséges csoportok tevékenységével összefüggő politikai feladatokról, és a Politikai Bizottság határozata. In: *A magyar demokratikus ellenzék. Dokumentumok*. I. kötet. Szerk. Csizmadia Ervin. Budapest, T-Twins, 1995, [282–295.] 292.

16 Jegyzőkönyv Kádár János és Mihail Gorbacsov 1985. szeptember 25-i moszkvai találkozójáról, In: *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel*. Szerk. Baráth Magdolna – Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000, [43–77.], 62–63.

1987

1987. szeptember 27.

A lakiteleki találkozó

1987. szeptember 27-én rendezték meg a késő Kádár-korszak egyik legjelentősebb ellenzéki értelmiségi tanácskozását, a lakiteleki találkozót. A rendezvényt Lezsák Sándor lakiteleki házának kertjében, egy sebtében felhúzott sátorban, 181 résztvevővel tartották meg.

A találkozó megrendezésének igénye a közügyekkel és az ország állapotával kapcsolatban érzett értelmiségi felelősség miatt fogalmazódott meg a kezdeményezőkben, kiváltó okát pedig részben a demokratikus ellenzék reformdokumentuma, a *Társadalmi szerződés* megjelenése szolgáltatta.[1] A rendezvény céljáról a házigazda Lezsák Sándor a következőképpen fogalmazott: „Választ kell adnunk arra a sorsunkat eldöntő kihívásra, amelybe a magyarság története során immár sokadszor kényszerült. (...) Tudjuk, érezzük, erkölcsi tartásában, hitben, anyagi javakban, közösségi gondolkodásban, a politika iránti bizalomban megrokkant az ország."[2] A találkozó megszervezését 1987 júniusában, a *Társadalmi szerződés Beszélő*ben történt megjelenése után határozták el. Erről a népiek – Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula és Für Lajos – az Európa Kávéház teraszára megbeszélt találkozó keretében egyhangú döntést hoztak.[3]

A tanácskozáson elhangzottak gerincét négy fő referátum adta, amelyeket Pozsgay Imre, Csurka István, Bihari Mihály és Gombár Csaba tartottak. A résztvevők hozzászólásai kevésbé kötött formában kapcsolódtak a fő előadók által elmondottakhoz. Pozsgay Imre előadásában radikális reformok bevezetését tartotta szükségesnek, és a tulajdonviszonyok, valamint az újraelosztás rendszerének átszervezése mellett a politikai-hatalmi viszonyok átalakításának igényét is megfogalmazta. Csurka István a '80-as évek második felében kibontakozó válságot a nemzeti létet veszélyeztető katasztrófaként festette le, cselekvési programként pedig egy olyan anti-katasztrófa program meghirdetését javasolta, amely egyszerre magyar és népi.[4] Bihari Mihály a társadalom minden alrendszerében jelen lévő válságtüneteket a „totális válság" fogalmával írta le, amelynek köszönhetően ezek az alrendszerek olyan súlyos problémákat hordoznak,

Lezsák Sándor megnyitó beszédét olvassa fel. A háttérben Fekete Gyula és Pozsgay Imre. Forrás: Antológia Kiadó.

Lezsák Sándor (1949) 1949. október 30-án született Kispesten. A budapesti Madách Imre Gimnáziumban érettségizett, ezt követően 1969-től először a szikrai tanyasi, majd a lakiteleki általános iskolában tanított. 1975-ben szerzett diplomát a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola magyar-történelem szakán. A tanítás mellett amatőr színjátszó csoportot alakított Lakiteleken és 1969-1985 között népművelőként is dolgozott a helyi Művelődési Házban. Ez adott lehetőséget arra, hogy több költőt is vendégül láthassanak a településen, majd 1979-ben itt rendezzék meg a Fiatal Írók Találkozóját, 1985. október 22-én pedig az Antológia-estet. A rendszerváltás kezdetén háza kertjében tartották meg az első lakiteleki találkozót 1987. szeptember 27-én, itt alakult meg a Magyar Demokrata Fórum. A politikában ettől kezdve napjainkig aktívan részt vesz. 1988. szeptember 3-ai megalakulásától kezdve 2004-es kizárásáig elnökségi tagja volt a Magyar Demokrata Fórumnak, 1996–1999 között a párt országos elnöke, 1999-től 2004-ig alelnöke. 2006 óta a FIDESZ frakció tagja és az Országgyűlés alelnöke. Feleségével, Sütő Gabriellával 1991-ben alapították meg a Lakitelek Népfőiskolát és a Lakitelek Alapítványt, mely kuratóriumának azóta is elnöke. Továbbá a Magyar Írók Szövetsége tagja és a Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriuma elnöke.

amelyekre ezidáig nem sikerült megfelelő választ adni.[5] A politika iránti általános bizalmatlanságot, a reformhitetlenséget összekapcsolta a szocializmus iránti bizalmatlansággal. Úgy vélte, hogy a demokrácia és a szocializmus összekapcsolásának, a demokratikus szocializmusnak feltétele a reformokra érett társadalom léte. Ennek négy alapfeltétele a helyzetismeret, a realista programok megfogalmazása, a reformokat képviselni tudó politikusok hatalomba juttatása és a reformokat támogatók kritikus nagyságú bázisa. Gombár Csaba előadásának központi gondolata a politikai pluralizmus lehetőségének kérdése volt, amelynek kapcsán felhívta a figyelmet arra, hogy a magyar történeti hagyományoktól nem idegen a többpártrendszer. Az elhangzott referátumokhoz lazán kötődő hozzászólások összefoglalására itt nincs mód, de talán nem követünk el a hozzászólók ellen méltánytalanságot, ha máig ható aktualitással bíró gondolatai okán külön kiemeljük Csengey Dénes beszédét, aki a vidéki Magyarországról, az Európához való viszonyulásról és egy új nemzeti gondolat megfogalmazásának lehetőségeiről beszélt.

A lakiteleki találkozó közvetlen történeti előképét az 1985-ben megrendezett monori találkozóban fedezhetjük fel. Míg azonban az 1985-ös tanácskozás a fennálló rendszer elleni értelmiségi együttgondolkodásnak tekinthető, addig a két évvel későbbi események már az ellenzéki csoportosulások polarizálódásának, a szekértáborok véglegessé válásának keretében értelmezendők.

A lakiteleki találkozó megszervezésének közvetlen előzménye a demokratikus ellenzék képviselőivel folytatott, kudarcba fulladt tárgyalás a második monori találkozó megszervezéséről. Még folytak a tárgyalások, amikor a *Beszélő*ben megjelent a *Társadalmi szerződés*, amivel a liberálisok gyakorlatilag azt a Monor óta fennálló megállapodást rúgták fel, ami úgy szólt, hogy mindenről közösen döntenek.[6] A dokumentum legjelentősebb tételmondata, a „Kádárnak mennie kell!" leginkább a provokatív és figyelemfelkeltő jelzőkkel írható le a legmegfelelőbben, hiszen 1987-ben ez az igény már az állampárton belül is többekben megfogalmazódott, és az 1988 májusi pártértekezleten

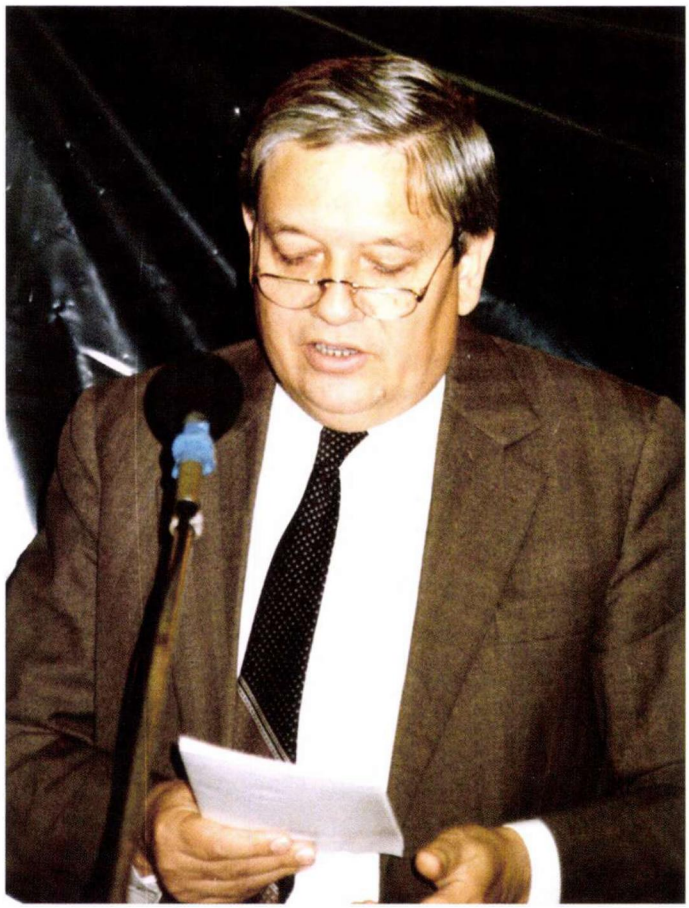

Pozsgay Imre előadás közben. Forrás: Antológia Kiadó.

valósággá is vált. A dokumentum fontosságát a népiek számára sokkal inkább az adta, hogy általa tette meg a demokratikus ellenzék az első határozott lépést a politikai szereplővé válás irányába,[7] megelőzve ezzel a népieket.[8]

A találkozó a népi írók tanácskozásaként híresült el. A résztvevők körének alaposabb vizsgálatából azonban kitűnik, hogy a tanácskozás szereplői – szociológusok, politológusok, történészek, tanárok, újságírók, jogászok, közgazdászok, mérnökök – korántsem alkottak ilyen homogén közösséget.[9] Mivel a népiek a párbeszédre, a kommunikáció fontosságára helyezték a hangsúlyt, a résztvevők köre eleve nem is lehetett homogén, sem politikai szerepüket, sem ideológiai kötődésüket és hivatásukat tekintve. A második monori találkozó szervezésében még arról született megállapodás, hogy az ellenzék fő irányzatainak mindegyike képviselteti magát. A népieket Csurka István, a demokratikus ellenzéket Kis János, az ötvenhatosokat Vásárhelyi Miklós, a közgazdászokat pedig Lengyel László képviselte volna. Miután azonban az ismert körülmények hatására a népiek önálló találkozót kezdtek szervezni, a résztvevők kiválasztásának szempontjai is módosultak. Világos volt, hogy ha a népiek a teljes nyilvánosság és a legalitás elérését tűzik ki célul, akkor nem a „totális ellenzékiség" stratégiáját kell követniük az MSZMP-vel szemben, hanem párbeszédre kell törekedniük a párt magasabb rangú funkcionáriusaiból és felső vezetéséből azokkal, akikkel erre esély mutatkozik. Mások mellett meghívást kapott a találkozóra Romány Pál[10] Bács-Kiskun megyei első titkár, a Politikai Főiskola későbbi rektora; Gajdócsi István, a megyei tanács elnöke; István Lajos, a Hazafias Népfront megyei elnöke; valamint Pozsgay Imre, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa főtitkára is. Pozsgay azonnal elfogadta a meghívást, amely egy nem ellenzéki szándékú találkozóra szólt, és amelyen a szervezők reményei szerint a hatalom és a konstruktív értelmiség között egyenjogú párbeszéd folyhat.[11] Pozsgay három feltételt szabott: nem lehet jelen a demokratikus ellenzék kemény magja, nem születhet a találkozón olyan határozat, amely sértené a kialakult közmegegyezést, és beszédét *Szocializmus, demokrácia, reform* címen fogja elmondani.

A párbeszédre való építés igénye a népiek körében természetes törekvés volt. Korábban például a

A sátor és a hallgatóság. Forrás: Antológia Kiadó.

Bibó-emlékkönyv esetében a disszidensekkel, később Monoron a demokratikus ellenzékkel és a humán értelmiséggel, vagy a '80-as években az állampárttal igyekeztek olyan viszonyt kialakítani, hogy az adott problémákra – különösen, ha azt a nemzeti sorskérdések körébe sorolták – megszületető válaszok minél szélesebb konszenzusra épüljenek.[12]

A találkozót a demokratikus ellenzék részéről másképp ítélték meg. Magyar Bálint úgy vélte, a népiek csak az ürügyet keresték, hogy kiléphessenek a második monori találkozó szervezéséből, és megszervezhessék a saját tanácskozásukat.[13] A demokratikus ellenzéktől mások mellett Magyar Bálintot, Vásárhelyi Miklóst és Konrád Györgyöt hívták meg, akik közül utóbbi fogadta el a meghívást. Felszólalásában Lengyel László szóvá

tette, hogy a demokratikus ellenzék fontos szereplői, Vásárhelyi Miklós és Kis János nincsenek jelen. Felszólalása után Fekete Gyula jelezte neki, hogy az összejövetel egy baráti társaság találkozója, a résztvevőket pedig nem a magyar társadalom reprezentatív köreként válogatták össze. Konrád György, a demokratikus ellenzék jelenlévő tagja egyetértett Fekete Gyulával.[14]

A tanácskozás végén a résztvevők nyilatkozatot fogadtak el.[15] A dokumentum az ország állapotát gazdasági, társadalmi és politikai válság együtteseként írta le, amelynek leküzdéséhez széleskörű társadalmi összefogásra, a politikai vezetők részvételére és nyílt párbeszédre van szükség. A nyilatkozat egyben deklarálta a Magyar Demokrata Fórum megalakulását. [16]

Szándékaik szerint a lakitelekiek a közgondolkodásra is hatni akartak. Keresték a legális lehetőségeket a tanácskozás jegyzőkönyvének, az ott elfogadott nyilatkozatnak a nyilvánossághoz történő eljuttatására. Céljuk a teljes nyilvánosság elérése volt, amihez úgy vélték, csak a legalitás keretei között maradva, azt fokozatosan szélesítve juthatnak el.[17] A politikai döntéshozók számára elküldött levélre, amelyben a találkozó szervezői a nyilvánosság elérésének lehetőségét kérték, többnyire semmilyen, vagy elutasító válasz érkezett. Grósz Károly miniszterelnök udvarias hangú válaszlevélben utasította el a kérést.[18] A szervezők Pozsgay Imrét is megkeresték azzal, hogy számítanának a segítségére a nyilvánosság kapcsán, azonban akkor Pozsgay ezt nem vállalta. A következő napokban meggondolta magát, és az október 19-én Lukács János részére írt levelében már javaslatot tett egy, a *Magyar Nemzet*nek adandó interjúra, amelyben hírt adhatna a lakiteleki találkozóról és közölhetné a *Nyilatkozat* egyes részeit.[19] Az interjú[20] november 11-ére készen állt a közlésre. A szövegben ott szerepelt a *Lakiteleki Nyilatkozat* is, és bár Pozsgay – amolyan kötelező vörös farokként – fűzött hozzá némi kritikát, a cikk egyértelműen Lakitelek szellemében íródott, határozottan állást foglalva a társadalmi kezdeményezések, az állampolgári öntevékenységek és az ezek gyakorlásához szükséges jogi feltételek és garanciák megteremtése mellett.[21] A párton belül eljárás indult Pozsgay ellen, akit elmarasztaltak az interjú miatt.

Az 1987-es eseményeket, a vitairatok megjelenését és a lakiteleki találkozót a rendszerváltás szellemi előkészítésének is tekinthetjük, amelyben a Magyar Demokrata Fórum megalakulása katalizátor szerepet töltött be a rendszerváltás előzményét jelentő '80-as évek végi pártosodás folyamatában. A politikai szempontból képlékeny, sok bizonytalanságot magában hordozó időszakban felértékelődött azoknak a szellemi köröknek a jelentősége, amelyek aktív, cselekvő szemléletmóddal közelítették meg a politikai és közéleti kérdéseket. Részben belőlük nőttek ki a rendszerváltás folyamatára meghatározó erővel bíró, pártszerűen működő szervezetek, amelyek közül több az első szabad választások után bekerült a parlamentbe.

JÓNÁS RÓBERT

Jegyzetek

1 Vö.: Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1987.* Budapest, Nap, 2017. 80.

2 *Lakitelek 1987, A magyarság esélyei, A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve.* Szerk. Agócs Sándor – Medvigy Endre. Lakitelek, Antológia, 2002, 5–6.

3 A szervezés körülményeiről lásd: Bíró Zoltán: *Elhervadt forradalom.* Budapest, Püski, 1993, 8–16.; Für Lajos: *„Fölrepülni rajban" – Utak a Fórumba.* Budapest, Püski, 2007, 362–363.

4 *Lakitelek 1987, A magyarság esélyei, A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve.* Szerk. Agócs Sándor – Medvigy Endre. Lakitelek, Antológia, 2002, 30.

5 *Lakitelek 1987, A magyarság esélyei, A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve.* Szerk. Agócs Sándor – Medvigy Endre. Lakitelek, Antológia, 2002, 40.

6 Für Lajos: *Szabadon szeretnék sírni.* Budapest, Püski, 1993, 487.; A történtekkel kapcsolatban Kenedi János visszaemlékezése: *A magyar demokratikus ellenzék. Interjúk.* II. kötet. Szerk. Csizmadia Ervin. Budapest, T-Twins, 1995, 222.

7 Egy Csurka-levél 1987-ből. *Népszabadság,* 1990. május 11. 6.

8 Pozsgay visszaemlékezését lásd: Szabó László Zsolt – Tóth Gy. László: *20 év után. Interjúk a rendszerváltozásról 2008–2009-ben.* Lakitelek, Antológia, 2019, 213.

9 Für Lajos: *„Fölrepülni rajban" – Utak a Fórumba.* Budapest, Püski, 2007, 365–367.

10 Romány Pál udvarias levél kíséretében utasította el a meghívást. Lásd: Ács Zoltán: *Kizárt a párt.* Mozgókép Innovációs Társulás, 1988, 141.

11 Pozsgay Imre feljegyzése Lukács János részére az 1987. szeptember 27-i lakiteleki találkozóról. (1987. október 19.) HU RETÖRKI, Császár-Nagy László iratai.

12 Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiség politikai szerepe Magyarországon, 1977–1994.* Budapest, L'Harmattan – Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, 2019, 85.

13 *A puha diktatúrától a kemény demokráciáig.* Szerk. Bodzabán István – Szalay Antal. Budapest, Pelikán 1994, 89.

14 *Lakitelek 1987, A magyarság esélyei, A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve.* Szerk. Agócs Sándor – Medvigy Endre. Lakitelek, Antológia, 2002, 76–96.

15 Für Lajos: *„Fölrepülni rajban" – Utak a Fórumba.* Budapest, Püski, 2007, 378-380.

16 A nyilatkozat szövegét lásd: A Magyar Demokrata Fórum 1987. szeptember 27-i nyilatkozata az MDF mint civil konzultációs fórum megalakulásáról. 1987. szeptember 27. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989.* Szerk. Riba András – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 17–18.

17 Lásd: Bíró Zoltán: *Elhervadt forradalom.* Budapest, Püski, 1993, 15.

18 A dokumentumot lásd: Grósz Károly 1987. október 22-én keltezett válaszlevele Für Lajos szeptember 30-án, a miniszterelnöknek megküldött, a Lakiteleki Nyilatkozatot tartalmazó levelére. 1987. október 22. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989.* Szerk. Riba András – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 19–21.

19 Pozsgay Imre feljegyzése Lukács János részére az 1987. szeptember 27-i lakiteleki találkozóról. (1987. október 19.) HU RETÖRKI, Császár-Nagy László iratai.

20 Az interjút lásd: Tóth Gábor: A közmegegyezés hajszálerei. *Magyar Nemzet,* 1987. november 14. 7.

21 Pozsgay Imre: *1989. Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban.* Budapest, Püski, 1993, 82.

A rendszerváltás mérföldkövei

1988

A HIDAT VISSZAFOGI
SZABADSÁGOT!

1988. március 30.

A Fiatal Demokraták Szövetségének megalakulása

1988. március 30-án a Bibó István Szakkollégiumban alakult meg az első olyan alternatív szervezet, amely ugyan ifjúsági szervezetként, de kifejezetten politikai-közéleti tevékenységre vállalkozott. A Fiatal Demokraták Szövetsége részt kívánt venni az ifjúsággal kapcsolatos döntések meghozatalában, nem fogadta el, hogy a fiatalok érdekeinek képviseletében csak egyetlen politikai szervezet létezhet, a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ).

A rendszerváltás történetében az ellenzéki szerveződések közül a Fidesz megalakulása a legjobban dokumentált alapítás, leginkább azért, mert ez volt az első olyan csoport, amely határozottan politikai szervezetet hozott létre. A '80-as évek egyetemi-főiskolai ifjúsága a rendszer kibontakozó válsága idején szocializálódott. A romló életszínvonal, a perspektívák beszűkülése mellett nem tudták elfogadni, miért ne követhetnék a vonzó nyugati mintákat, miért kellene elfogadniuk a fennálló szocialista rendszert és az általa meghatározott, gyakran beszűkült kereteket. A viszonylagos szabadságot és tájékozódási lehetőségeket kínáló egyetemi élet kiváló helyszín volt ahhoz, hogy intézményi formákat keressenek autonómiaigényeik kielégítéséhez.[1]

1988 elején Diczházi Bertalan, a Klubtanács tagja kereste meg a szervezet megalapításának ötletével Kövér Lászlót. Eredetileg a Hálózathoz hasonlóan felhívás közreadását tervezték, hogy a jelentkezőknek legyen alkalmuk végiggondolni, milyen szervezetet is szeretnének létrehozni. Amikor 1988. március 30-ra meghívták a Jogász Szakkollégiumba a különböző kollégiumok, klubok és körök mintegy ötven képviselőjét, Diczházi javaslatát beható vita után elvetették, mivel a szervezet azonnali megalakításának hívei kerültek többségbe.[2] A Fidesz alapító nyilatkozata[3] a kezdeményezés célját „új, önálló és független ifjúsági szövetség" létrehozásában szabta meg, amely „tömöríti a politikailag aktív, radikális reformer ifjúsági csoportokat és egyéneket".[4] A szervezet elsősorban a KISZ-szel szemben kívánt alternatívát állítani, ebben látták ugyanis az újonnan alakult szövetség legfőbb vonzerejét. A szervezethez való csatlakozáshoz is csak a KISZ-tagságot tekintették kizáró oknak, az MSZMP-tagságot nem.[5]

A szervezet megalakulása körül ugyanakkor nagy volt a bizonytalanság. Kövér László visszaemlékezése szerint az alapító tanácskozás közben váratlanul párt- és KISZ-funkcionáriusok jelentek meg a kollégiumban: „Az MSZMP KB-tól Vass László felhívta a figyelmünket: van a pártnak egy ifjúságpolitikai határozata, amely az ifjúsági törvénnyel szemben azt mondja, hogy csak egyetlen politikai szervezete lehet a magyar ifjúságnak, a KISZ. De mi ezt nyugodt szívvel hagyjuk figyelmen kívül, hiszen nem vagyunk párttagok, és a párthatározat ránk nem vonatkozik, csak a törvény. Mindenesetre jelzésnek fogtuk fel: szemet hunyhatnak, de büntetőeljárást is kezdeményezhetnek"[6] – idézi Kövér.

A további súrlódásokat és a születő új politikai szervezet elbukását kiküszöbölendő, Orbán Viktor, alapító tag nyomban tájékoztatta az MTI-t a szövetség megalakulásáról, és minden jelentős lapnak elküldte a nyilatkozat szövegét. Április 1-jén Orbán Viktor, Kövér László, Deutsch Tamás és Németh Zsolt nemzetközi sajtótájékoztatót tartott a Fidesz megalakulásáról. Kinyilvánították, hogy magukat nem tekintik ellenzéki szervezetnek, de a radikális változásokat akarják elősegíteni, és szükségesnek tartják, hogy a különböző álláspontot vallók szervezetileg is elkülönüljenek.[7] A nemzetközi és hazai sajtótájékoztatás és a nyilvánosság ellenére is, az április 6-i Politikai Bizottság ülése után, április 8-án öt alapító tagot, Andrási Miklóst, Csaba Ivánt, Kövér Lászlót, Orbán Viktort és Rácz Andrást is beidéztek a rendőrségre, és figyelmeztették őket, hogy alkotmányellenes tevékenységet folytatnak. A beidézett fiatalok az Alkotmányra hivatkozva visszautasították a vádakat. Nem ismerték el jogszerűnek a rendőrhatósági figyelmeztetést,

Áder János, a FIDESZ kampányfőnöke és Kövér László képviselőjelölt a párt választási irodájában. MTI Fotó: Kallus György.

Deutsch Tamás (1966) 1986–1992 között az ELTE Állam- és Jogtudományi Karára járt. 1987-től a Jogász Társadalomtudományi (1988-tól Bibó István) Szakkollégium tagja. A Fidesz alapító tagja, 1988. márciustól októberig egyik szóvivője. A Fidesz részéről több ellenzéki tömegdemonstráció egyik szervezője (1989. március 15-i, június 16-i és október 23-i). 1989. augusztus 21-én a prágai tavasz leverésére emlékező Vencel-téri ellenzéki tüntetésen letartóztatták és csak nemzetközi tiltakozás nyomására, pénzbírság fejében engedték szabadon. Az 1990-es országgyűlési választáson a Fidesz budapesti listájáról jutott be a Parlamentbe, 2009-ig folyamatosan mandátummal rendelkezett. Az Országgyűlés 1990-es alakuló ülésén – a házszabály értelmében – a 89 esztendős vezető korelnök, Kéri Kálmán (MDF) munkáját az egyik legfiatalabb honatya egyikeként Deutsch Tamás mint az ülés jegyzője segítette. Az 1990. évi önkormányzati választásokon a párt kampányfőnöke, 1993–2003 között a FIDESZ egyik alelnöke volt. 1999–2002 között az ifjúsági- és sportminiszteri posztot töltötte be. 2009-ben az Európai Parlament képviselőjévé választották.

amelyet „törvényellenes szervezet létrehozására irányuló tevékenység" miatt szabtak ki rájuk.[8] A Fiatal Demokraták Szövetségnek alapításakor a Rajk-szakkollégium és a Bibó-szakkollégium diákjai, nevelői játszották a főszerepet, többségben voltak a jogászok, ők pedig pontosan ismerték azokat a jogi kereteket, amelyek alapján a szervezet legális működése biztosított lehetett. A hatalom fellépése, és az általa alkalmazott megfélemlítési eszközök, úgy, mint a rendőrségi figyelmeztetésről szóló rövid MTI hír közlése az országos médiában[9], nemcsak felértékelték az új szervezetet, hanem széles körű szolidaritást is kiváltottak irányába.[10]

A Fidesz megalakításával az ifjúságpolitika területén létrejött a politikai pluralizmus, mivel a szervezet már nemcsak mozgalomként, hanem szervezett politikai erőként kívánt szerepet vállalni a döntések előkészítésében és meghozatalában. A szervezet pár hónap alatt többezres létszámra tett szert, megnyilatkozásai, akciói nemcsak az ifjúság körében, hanem országosan is visszhangot keltettek. Az 1988-as Fidesz-ügy után az is kiderült, hogy nem célravezető a jogszabályokra hivatkozó erőszakos fellépés az ellenzékkel szemben. A párt a szervezet felszámolására tett kísérlete és annak kudarca már hatalmának gyengülését mutatta, ráadásul a fiatalok vezető magját megerősítette abban, hogy a radikális magatartásuk célravezető lehet.[11] Az a körülmény, hogy a Fidesz megalakulása első percétől éles konfliktushelyzetbe került, a résztvevő fiatalok többségében megerősítette az antikommunista beállítottságot és az alkudozásokat elvető magatartást.

Rapali Vivien

Jegyzetek

[1] Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990.* Budapest, Napvilág, 2006. 97.; Wéber Attila: *A Fidesz-jelenség.* Budapest, Napvilág Kiadó, 1996., 5–6.; Stumpf István: Rendszerkritika, alternativitás generációs köntösben. In: *Magyarország politikai évkönyve, 1988.* Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, R-Forma, 1989, 332–337.

[2] Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990.* Budapest, Napvilág, 2006, 100.; A 37 aláíró névsorát lásd: *Tiszta lappal. A FIDESZ a magyar politikában 1988–1991.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Fidesz, 1992, 25.

[3] Tájékoztató a FIDESZ két nagygyűléséről. *Beszélő,* 1988/24. 55–56.

[4] Tájékoztató a FIDESZ két nagygyűléséről. *Beszélő,* 1988/24. 55–56.

[5] Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990.* Budapest, Napvilág, 2006, 98.

[6] Kövér László visszaemlékezése. Richter Anna: *Ellenzéki Kerekasztal. Portrévázlatok.* Budapest, Ötlet, 1990, 95–96.

[7] A londoni Magyar Október Tájékoztató Szolgálat tudósítása. *Tiszta lappal. A FIDESZ a magyar politikában 1988–1991.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Fidesz, 1992, 26–27. (A Reuters/AP/AFP tudósítását lásd uo., 28–29.)

[8] *Tiszta lappal. A FIDESZ a magyar politikában 1988–1991.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Fidesz, 1992, 34–35.

[9] Az MTI hírt a *Magyar Hírlap* hosszabb, elítélő kommentár kíséretében hozta le 1988. április 9-én. Rendőrségi figyelmeztetés. *Magyar Hírlap,* 1988. április 9. 4.; A Fidesz ideiglenes intézőbizottságának tagjai ebben azonnal meglátták a lehetőséget. Április 10-én Orbán Viktor bejelentette, hogy helyreigazítási kérelemmel fordulnak a laphoz, és ha azt nem teljesítik, pert indítanak ellene. A sajtópert május közepén meg is indították a *Magyar Hírlap* és az MTI ellen, de a Fővárosi Bíróság május 19-én elutasította a keresetet azzal az indoklással, hogy a sajtóközlések nem tartalmaztak hamis tényállításokat, csak véleményt. Az üggyel kapcsolatos dokumentumokat lásd: *Tiszta lappal. A FIDESZ a magyar politikában 1988–1991.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Fidesz, 1992, 53–57.

[10] Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990.* Budapest, Napvilág, 2006, 99.

[11] Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990.* Budapest, Napvilág, 2006, 102.

1988. május 20–22.

A Magyar Szocialista Munkáspárt rendkívüli pártértekezlete

1988. május 20–22-én rendezték meg a Magyar Szocialista Munkáspárt rendkívüli pártértekezletét. A többek által palotaforradalomhoz és puccshoz hasonlított[1] értekezlet legfontosabb eredménye Kádár János leváltása és a párt vezető testületeinek átalakítása volt. Okai részben a gazdasági válság hatásaiban, a párt iránti bizalom fokozatos elvesztésében, a pártvezetésben zajló hatalmi harcokban, valamint a nemzetközi viszonyok átalakulásában keresendők.

Az MSZMP 1985. március 25–28-án megrendezett XIII. kongresszusán elfogadott határozat kijelölte a következő öt évben a kül- és belpolitikában, a gazdaságban és az ideológiai kérdésekben követendő fő irányvonalakat.[2] A romló gazdasági mutatók – stagnáló életszínvonal, alacsony növekedés, a várttól elmaradó mezőgazdasági és ipari termelés – azonban már az év végén megmutatkoztak, felfedve a kongresszuson hozott határozatban lefektetett irányvonal hibás voltát.[3] Egy évvel később, a Központi Bizottság 1986. novemberi ülésén hozott határozat már elismerte, hogy a gazdaság működésében problémák vannak. Az okokat keresve a külső feltételek kedvezőtlen alakulása mellett a dokumentum önkritikusan megemlíti az irányítás fogyatékosságait is, ugyanakkor – kiterjesztve a felelősséget – a népet is okolja, amiért az többet fogyasztott, mint amit megtermelt.[4] A kibontakozó gazdasági válság általános bizalmi válsággá terebélyesedett. A párt felé elviekben legelkötelezettebb társadalmi csoport, a párttagság köreiben meglévő bizalmatlanságról a pártvezetés a tagkönyvek cseréje során is gyűjtött tapasztalatokat. A tagkönyvek cseréjét a Központi Bizottság 1987. június 23-i ülésén rendelte el, amit egyben a párttagság véleményének megismerésére és a párt iránti bizalom megerősítésére is fel kívánt használni.[5] A tagkönyvcsere során a tagoknak feltett kérdésekre adott válaszok világosan mutatták a pártvezetés számára a tagság bizalomvesztését. A párttagok nehezen tudták elfogadni a pártban zajló ideológiai változásokat, a gazdasági nehézségeket, az életszínvonal stagnálását és azt, hogy a nyilvánvaló hibák és vezetői mulasztások ellenére sincsenek jelentős személyi változások.[6] A nyolcvanas évek második felében a gazdasági válság és az arra visszavezethető bizalmi válság mellé egy politikai jellegű válság is társult, amely a pártvezető, Kádár János befolyásának csökkenésével párhuzamosan megjelenő és megerősödő, párton belüli struktúrák kialakulásában mutatkozott meg. Három ilyen struktúra vált láthatóvá a párton belül a nyolcvanas évek második felében: a kádárista konzervatív rendpártiak, a Grósz Károly nevével fémjelezhető új rendpártiak, valamint a reformerek.[7] Az 1988. májusi pártértekezlet megrendezésének okaival kapcsolatban megemlítendő még a nemzetközi feltételek gyors változása. Mihail Szergejevics Gorbacsov reformjai a szocialista országokban is megteremtették a lehetőségét a gazdaságpolitika ideológiai kötöttségeinek lazítására, a külkapcsolatokban pedig az óvatos nyugati orientációra. Kádár János konzervatív politikája így már nem esett egybe a szovjet elvárásokkal.[8]

Grósz Károly és Kádár János az 1988-as pártértekezleten. MTI Fotó: Soós Lajos.

A pártértekezletre való felkészülés legfontosabb kérdései az új politikai vezetés személyi összetétele körül forogtak. A Kádár hosszú regnálása alatt alkalmazott káderpolitika állandóságot biztosított a legfelső vezetésben, ami a politikai intézményrendszeren keresztül kihatással volt az egész rezsim stabilitására. A Politikai Bizottság személyi összetételét vizsgálva látható, hogy a főtitkárhoz és a rendszerhez hű vezetők évtizedekben mérhető időt töltöttek pozícióikban. Gáspár Sándor huszonkilenc, Németh Károly huszonöt, Apró Antal huszonnégy, Fock Jenő huszonhárom, Kállai Gyula húsz évig volt a Politikai Bizottság tagja. A Kádár-rendszer harminckét éve alatt a tagok átlagosan tizenöt évig viselték a tisztségüket.[9] A pártvezetés állandósága jól szolgálta ugyan a Kádár-rendszer stabilitását, az ilyen struktúra azonban könnyen gátjává is válhat az új szempontok befogadásának és a változó feltételekhez való alkalmazkodásnak.

Kádár János (1912–1989) Csermanek János néven született Fiumében. Iskoláit Budapesten végezte, 1929-ben irodagép-műszerész képesítést szerzett. 1930-ban belépett a KIMSZ és a KMP soraiba. Többször letartóztatták. 1941-től a KMP-ben kapott fontos pozíciókat, majd a feloszlatott KMP utódjaként létrejött Békepárt vezetője. 1944 folyamán két alkalommal letartóztatták, mindannyiszor sikeresen megszökött. 1945-től részt vett a törvényhozásban, belügyminiszter lett 1948-ban. Belügyminisztersége alatt tartóztatták le a Mindszenty-, a Rajk-, a szociáldemokrata-, az ún. tábornokperek, valamint több gazdasági per későbbi elítéltjeit, kivégzettjeit. 1950-ben saját kérésére felmentették belügyminiszteri tisztsége alól. 1951. április 20-án letartóztatták, többekkel együtt (pl. Donáth Ferenc, Kállai Gyula) perbe fogták, 1952 decemberében pedig a Legfelsőbb Bíróság koholt vádak alapján életfogytiglani fegyházra ítélte, ahonnan 1954 júliusában szabadon bocsátották. 1956 júliusában – Rákosi főtitkári felmentésével egyidőben – a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság tagjává, 1956. október 25-én a KV első titkárává, majd 28-án elnökévé választották. 1956. október 30-tól a Nagy Imre-kormány államminisztere, illetve az ekkor létrehozott MSZMP Intéző Bizottságának tagja. 1956. november 1-jén Münnich Ferenccel a budapesti szovjet nagykövetségre ment, hogy aztán Tökölről Moszkvába repülve ott tárgyalásokat folytasson. 1956. november 4-én a Hruscsovval történt ungvári találkozó után Szolnokra érkezett s bejelentette a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását és a Vörös Hadsereg intervencióját. A forradalmat követő megtorlás legfőbb politikai felelőse, hozzájárult Nagy Imre és társai kivégzéséhez. Ettől kezdve az újraépülő kommunista egypárti diktatúra egyszemélyi vezetője. A nyugati világ kezdetben elutasította személyét, de megítélése később fokozatosan megváltozott. Ennek szimbolikus eseményeként értékelték VI. Pál pápa lépését, aki 1977. június 9-én audiencián fogadta Kádárt. Alakja eggyé vált a forradalom leverését követő szocialista időszakkal, vagyis a „Kádár-korszakkal", „Kádár-rezsimmel". 1985 márciusában az MSZMP XIII. kongresszusán ugyan megválasztották a Központi Bizottság főtitkárává, de az MSZMP-n belül is többen követelték a hatalomgyakorlás addigi módszereinek megváltoztatását. A döntő változást az MSZMP 1988. májusi országos pártértekezletén hozta meg, amikor is kihagyták a Politikai Bizottságból és nem választották meg a párt főtitkárának. Ehelyett egy hatalommal nem járó pártelnöki tisztséget kreáltak számára. 1989 májusában végül e tisztségéből és központi bizottsági tagságából is fölmentették.

A pártértekezletre tervezett személyi változtatások legfontosabb elemét Kádár János elmozdítása jelentette, amely egybeesett a szovjet vezetés elképzeléseivel. A Moszkvában Kádárról kialakult képről Vagyim Medvegyev, az SZKP KB titkára Gorbacsov számára 1988 márciusában küldött jelentésében olvashatunk. A jelentés Kádárt úgy írta le, mint aki már nem érzékeli a társadalom és a párt hangulatának változásait és képtelen a párt politikájának megújítására.[10] A változás szükségességét végül Kádár János is belátta. A május 19-én Gorbacsovval folytatott megbeszélésen a magyar vezető jelezte, hogy távozik a főtitkári pozícióból, nem marad a Politikai Bizottság tagja sem, és elfogadja a pártértekezleten létrehozandó pártelnöki tisztséget.[11] Kádár a Politikai Bizottságból saját magán kívül még három tagot, Aczél Györgyöt, Sarlós Istvánt és Maróthy Lászlót javasolta kihagyni, a párt reformszárnyának képviselete érdekében pedig Nyers Rezsőt és Pozsgay Imrét beemelni.[12] Kádár beavatta Grószt a személycserékkel kapcsolatos terveibe, de nem volt nyitott a Grósz, és mellette Aczél György és Lázár György által is javasolt nagyobb megújulásra.[13]

A pártértekezlet előtt gondosan kimunkált, személyi összetételt érintő eredeti megállapodás a következőket

Kádár János és Grósz Károly 1986-ban. Fortepan / Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény, 41310.

tartalmazta: Kádár János lemond a főtitkári posztról és elfogadja az elnöki pozíciót; a Központi Bizottság 113 tagjából 37-et Grósz jelölhet, a Politikai Bizottságban pedig a párton belüli mindhárom irányvonal képviselteti magát; a KB Titkárság és a Központi Ellenőrző Bizottság összetétele változatlan marad. Az előzetes tervezésen alapuló események azonban radikálisan más irányt vettek, amelynek okai részben a máig tisztázatlan egyéni alkukban és megállapodásokban keresendők. Emellett szerepet játszhatott az is, hogy Kádár előadói beszéde számos küldöttet elidegenített, akik így megszólíthatóvá váltak Grósz Károly számára. Vélhetően az ő és emberei szervező munkájának köszönhetően a jelölőbizottság KB tagságra nem jelölte újra a Kádár embereinek számító Gáspár Sándort, Havasi Ferencet, Lázár Györgyöt, Németh Károlyt és Óvári Miklóst. Az új Politikai Bizottság tagjai lettek: Grósz Károly, Berecz János, Csehák Judit, Hámori Csaba, Szabó István, Iványi Pál, Lukács János, Németh Miklós, Nyers Rezső, Pozsgay Imre és Tatai Ilona.

A pártértekezlet napirendjén mindössze két napirendi pont szerepelt: a párt feladatairól és a politikai intézményrendszer fejlesztéséről szóló állásfoglalás, valamint a szervezeti és személyi kérdések.[14] Kádár János előadói beszédében elismerte, hogy a XIII. kongresszuson

kitűzött gazdasági és életszínvonal-emelési célok nem voltak megalapozottak. Szólt a gazdasági válság nyomán kialakult bizalmi válságról, a párt irányában érezhetően csökkenő bizalomról és a politikai intézményrendszer hibáiról. Javasolta a politikai intézmények szocialista rendszer érdekében történő megerősítését, ugyanakkor más pártok létrehozásának nem látta realitását.[15] Az egypártrendszer, mint a párt vezető szerepét biztosítani képes forma Grósz Károly hozzászólásában is hangsúlyosan jelent meg. A miniszterelnök fontosnak tartotta a párt megújítása mellett az állam, és benne a kormány szerepének újragondolását is. Aktívabb, a kihívásokra gyorsabban reagáló, hatékonyabb kormányzati működést vázolt fel, ugyanakkor leszögezte, hogy a kormány bár önálló, de a párttól nem független, annak politikája iránt maximálisan elkötelezett.[16] Pozsgay Imre hozzászólásában Engelsre hivatkozva arra hívta fel a figyelmet, hogy a párt megújulása kapcsán hangoztatott egység csak akkor tölthet be pozitív szerepet, ha teret engednek a vitáknak, az eltérő álláspontok ütköztetésének. Pozsgay a társadalom és a hatalom közötti új közmegegyezést sürgetett, amelynek előkészítéséhez egyebek mellett az alkotmány reformjára, a választási törvény átalakítására, az egyesületekről szóló törvény megalkotására, valamint Alkotmánybíróság felállítására lenne szükség. A közjogi viszonyok fejlesztése mellett szólt az állampolgári jogok kiteljesítéséről is, amelynek feltételeiként a szuverén törvényhozást, a párttól független kormányt és az erős tanácsi önkormányzatot nevezte meg.[17] Ahogy a pártértekezleten elmondott beszédekből is látható, a Grósz Károly által képviselt politikai irány a kádári konzervatív vonal és a Pozsgay-féle reformer politika között helyezkedett el. Ez, valamint nemzetközi ismertsége és az iránta táplált bizalom Grósz Károlyt ideális főtitkár-jelöltté tette.

Az értekezleten elfogadott állásfoglalás kimondta, hogy a kialakult válságért felelősség terheli a Központi Bizottságot, a végrehajtó szerveket és a kormányt is. Meg kell újítani a párt működését, és erősíteni kell tevékenységének politikai jellegét. A közjogi kérdések közül az állásfoglalás célkitűzései közé bekerült az alkotmány felülvizsgálata, a párt és a kormány viszonyának újragondolása, az Országgyűlés pozíciójának erősítése, az önkormányzatok megerősítése, a választási rendszer átalakítása, valamint az országos és helyi népszavazásról szóló törvény megalkotása. A gazdasági válság leküzdéséhez az állásfoglalás az 1987. június 2-án elfogadott stabilizációs program végrehajtását jelöli meg feladatként a kormány és a pártvezetés számára. A dokumentum kitér a nemzetközi viszonyokra is, amelynek kapcsán Magyarországra nézve kedvező folyamatként ítéli meg a szovjet–amerikai kapcsolatokban beálló enyhülést. A nemzetpolitika újragondolásának megkezdett folyamata jelenik meg az állásfoglalás határon túli magyarságot érintő részében, amelynek kapcsán kimondja, hogy az egyéni és kollektív nemzetiségi jogoknak érvényesülnie kell a szocialista országokban. A nemzetiségeknek joguk van anyanyelvük és kultúrájuk megőrzéséhez, valamint az anyanemzetükkel való kapcsolataik ápolásához.[18]

Az 1988. májusi pártértekezlet több szempontból is fordulópontot jelentett. A személyi összetétel ilyen nagyarányú változása megnyitotta az utat azoknak a reformoknak az elkezdésében és végigvitelében, amelyek az előző, konzervatív vezetés idejében nem lettek volna lehetségesek. Átmenetileg növekedett a bizalom a párt iránt, és megvalósult a sokak által régóta várt generációváltás is. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a pártértekezlet határozata már a megszületésekor korszerűtlen volt. Nem vett tudomást az egyre inkább a pártszerű működés tartalmi és formai jegyeit mutató ellenzéki mozgalmakról, és nem reagált érdemben az 1987 óta megszülető különböző reformkoncepciókra sem.

JÓNÁS RÓBERT

Jegyzetek

1 Lásd: Schöpflin György – Tőkés Rudolf – Völgyesi Iván: Az apparátus lázadása és válság Magyarországon. *Mozgó Világ*, 1989/6, 92–93.

2 A határozatot lásd: A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. Kongresszusának határozata a párt munkájáról és a további feladatokról. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusának jegyzőkönyve, 1985. március 25–28.* Budapest, Kossuth, 1985, 565–594.

3 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1985. decemberi határozata az 1986. évi népgazdasági terv és állami költségvetés irányelveiről. MNL OL M-KS 288. f. 4/215-216. ő. e.

4 A Központi Bizottság határozata a gazdasági munka megjavításának feladatairól és az 1987. évi népgazdasági terv és állami költségvetés irányelveiről. MNL OL M-KS 288. f. 4/220-221. ő. e.

5 A tagkönyvcseréről hozott KB határozatot lásd: A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1987. június 23-i határozata a párttagsági könyvek cseréjéről. MNL OL M-KS 288. f. 4/225. ő. e.

6 A tagkönyvcsere menetét és tapasztalatait részleteiben lásd: Réfi Attila: Az MSZMP bomlási folyamata a párt és tagjai viszonya tükrében (1985–1989). *Múltunk*, 2009/4, 64–91.

7 Bihari Mihály: *Magyar politika 1944–2004, Politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest, Osiris, 2005, 338–339.

8 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987-1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 128–130.

9 Tőkés Rudolf: *A kialkudott forradalom*. Budapest, Kossuth, 1998, 66.

10 Vagyim Medvegyev feljegyzése Mihail Gorbacsov számára, 1988. március. In: *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel*. Szerk. Baráth Magdolna – Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000, 207–208.

11 Kádár János és Mihail Gorbacsov 1988. május 19-i telefonbeszélgetése. In: *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel*. Szerk. Baráth Magdolna – Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000, [122–125] 123.

12 *A puha diktatúrától a kemény demokráciáig*. Szerk. Bodzabán István – Szalay Antal. Budapest, Pelikán, 1994, 101–102.

13 *A puha diktatúrától a kemény demokráciáig*. Szerk. Bodzabán István – Szalay Antal. Budapest, Pelikán, 1994, 103-104.

14 Az értekezleten elfogadandó állásfoglalással, valamint a lebonyolítás ügyrendjével és szervezeti kérdéseivel a Politikai Bizottság az 1988. május 3-i ülésén foglalkozott. Lásd: MNL OL M-KS 288. f. 5/1025. ő. e.

15 Kádár János előadói beszéde. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve, 1988. május 20–22*. Budapest, Kossuth, 1988, 11–26.

16 Hozzászólások – Grósz Károly, a Politikai Bizottság tagja, a Minisztertanács elnöke. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve, 1988. május 20–22*. Budapest, Kossuth, 1988, 113–119.

17 Hozzászólások – Pozsgay Imre, a Központi Bizottság tagja, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve, 1988. május 20–22*. Budapest, Kossuth, 1988, 142–148.

18 A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének állásfoglalása a párt feladatairól, a politikai intézményrendszer fejlesztéséről. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve, 1988. május 20–22*. Budapest, Kossuth, 1988, 253–273.

1988. június 16.

Nagy Imre emlékművének felállítása Párizsban

Nagy Imre és társainak 1989-es újratemetése a rendszerváltás folyamatának egyik legnagyobb hatású eseménye. Ennek a demokratikus átmenetet szimbolikusan is tükröző aktusnak előzménye, a Nagy Imre és társai kivégzésének 30. évfordulója alkalmából megtartott Nagy Imre-emlékmű párizsi felavatása volt.

Nagy Imre rehabilitációjának lehetősége, az „ötvenhatosok" kérdése, a múlttal való tényleges szembenézés, a kommunista diktatúra történelemhamisításának felszámolása és a mindezt előirányzó változás igénye a nyolcvanas években már a közbeszéd tárgyát képezte. Kádár János 1988-as leváltása végül utat engedett a rehabilitációs törekvések új szintre lépésének is. Bár a Történelmi Igazságtétel Bizottság Nagy Imre és társai kivégzésének 30. évfordulójára szervezett megemlékezése végül tömegdemonstrációba fulladt, az ellentmondásos intézkedések és a következetlen rendőri közbeavatkozások jól érzékeltették a hatalom és a társadalom közötti zavart viszonyt.

Még az 1988-as év elején, az Emberi Jogok Magyar Ligája az *Irodalmi Újság* hasábjain tett közzé felhívást, hogy a párizsi Père-Lachaise temetőben – nemzetközi emlékünnepség keretében – emlékművet állítson az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírjainak tiszteletére. A jelképes sír helyét Párizs város tanácsa és polgármestere, Jacques Chirac francia miniszterelnök bocsátotta a Liga rendelkezésére.[1] Az ünnepség gondolata Méray Tibortól, a Nagy Imre Emlékbizottság elnökétől származott, a szervezést pedig Fejtő Ferenc, a Liga magyar tagozatának elnöke vállalta. Az emlékünnepség védnökségében huszonhét Nobel-díjas, a Francia Akadémia több tagja, világhírű politikusok, tudósok, írók, művészek egész sora vett részt. Az eseményről a világsajtó nemzetközi tekintélyű újságjai számoltak be.[2]

Nagy Imre és mártírtársai kivégzésének 30. évfordulóján a reggeli órákban, a temető 44-es parcellájánál került sor a megemlékezésre, amelyről az akkor Párizsban megjelenő *Irodalmi Újság* részletesen megemlékezik: „(...) érkezési sorrendben mindenki legalább egy percre megállt a szimbolikus sírhely előtt, amelyet – művészi terv alapján – Nagy Ernő kivitelezett. Az emlékmű viharban hánykolódó, megrongált hajóhoz hasonlatos, amelynek megtört kopjafa-árbocán lyukas magyar zászló lobog."[3] Délelőtt 11 órakor, mintegy 300–400 fő részvételével a párizsi Père-Lachaise temetőben szimbolikusan is megemlékeztek az egykori miniszterelnökről és az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírjairól.

Az emlékmű felavatását Nagy Imre lánya, Nagy Erzsébet végezte: Chopin gyászindulójával kísérve levette a háromszínű, közepén lyukas, a forradalmat jelképező magyar zászlót a gránittömbről. A szimbolikus aktus után, Jean Dujardin atya, az Oratoire de Francé rendfőnöke ökomenikus imaként latinul mondta el a *De Profundis*-t.[4] Az imádság után Méray Tibor bevezető beszéde, majd Fejtő Ferenc megnyitó beszéde következett. A megemlékezés alkalmával számos nemzetközi közéleti személy

Nagy Imre (1896–1958) Kaposváron született. Középfokú tanulmányait félbehagyva lakatossegédnek állt, 1914-ben felsőkereskedelmi iskolába iratkozott be, majd behívták katonának. 1916 júniusában a keleti frontra vezényelték, ahol hadifogságba esett. Szabadulását követően részt vett a polgárháborúban a Vörös Gárda oldalán, 1920-ban belépett a kommunista pártba. 1921 márciusában érkezett haza. A húszas évek közepén illegális kommunista tevékenység miatt letartóztatták, rendszeres rendőri felügyelet alatt állt. 1930-tól másfél évtizedet a Szovjetunióban töltött. 1938-ban a moszkvai Új Hang folyóirat szerkesztője és cikkírója, majd a második világháború alatt a moszkvai rádió magyar nyelvű adásainak szerkesztője, 1943-ban a moszkvai Kossuth Rádió főszerkesztője. 1944 novemberében a moszkovita kommunisták csoportjának tagjaként Szegedre érkezik, ahol megalapították az MKP Központi Vezetőségét, december 18-án az ideiglenes nemzetgyűlés képviselőjévé választották. Az ideiglenes kormány földművelésügyi minisztere, feladatai közé tartozott az 1945. évi földbirtokreform végrehajtása. Az 1945-ben belügyminiszter, majd az MKP Falusi Bizottságának vezetője, tagja a KV Titkárságának is. 1947–49 között az Országgyűlés elnöke. 1948-tól egyetemi tanár, 1950-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. 1950. decembertől ismét kormánytag, előbb élelmezési, majd utóbb begyűjtési miniszter, 1952-től miniszterelnök-helyettes. A Sztálin halálát követő politikai fordulat következtében 1953 júniusától miniszterelnöki kinevezést kapott. 1955 decemberében kizárták a pártból, 1956. október 13-án vették csak vissza. 1956. október 23-án visszavették a párt vezető testületeibe is, elvállalta a miniszterelnöki pozíciót. A restriktív-megtorló intézkedések kezdeti támogatása után közeledést mutatott a forradalom egyes céljaihoz. Az október 28-i kormánynyilatkozatban kiállt a szovjet csapatok távozása, a harcok beszüntetése és az amnesztia mellett, támogatta a Nemzetőrség megszervezését és a fegyveres felkelőközpontok pacifikálását. Az október 30-án beolvasott rádiónyilatkozatban célul tűzte ki a többpártrendszer visszaállítását, majd november 1-jén és 3-án koalíciós kormányt alakított. November 1-jén bejelentette a Varsói Szerződésből való kilépést és a semlegesség igényét. A második szovjet intervenció hírére rádiószózatot intézett a közvéleményhez, majd a jugoszláv nagykövetségre menekült, társaival november 22-én Snagovba deportálták. 1957 áprilisában letartóztatták, Budapestre szállítását követően politikai eljárás kezdődött ellene. 1958. június 15-én halálra ítélték, kegyelmet nem kért, az ítéletet 16-án végrehajtották. A Budapesti Országos Börtön udvarán földelték el, 1961-ben szállították át maradványait a rákoskeresztúri köztemető 301-es parcellájába, jeltelen sírba temették „Borbíró Piroska" név alatt. Holttestét 1989-ben exhumálták, majd a Hősök terén június 16-án ünnepélyes keretek között újratemették.

és szervezet is nyilatkozott, amelyet a jelenlévők olvastak fel a résztvevőknek. Üzenet többek között Simone Veil, az Európai Parlament Liberális-Demokratikus-Reformátor Csoportjának elnöke, valamint Ronald Reagan, az Egyesült Államok elnöke is. Az amerikai elnök az alábbi szavakkal üdvözölte a megemlékezést: „(...) Felidézzük a sok-sok szabadságharcos emlékét, akiket az 1956-os felkelés alatt vagy után megöltek és kivégeztek. Azzal, hogy tisztelettel adózunk emléküknek, egyben életben tartjuk azokat az ideálokat, amelyekért meghaltak – egy szabad, demokratikus és független Magyarország álmát. (...) Bárcsak 1988-ban bekövetkeznék az, hogy ezeket a hősöket visszaszolgáltatják szeretteiknek – és bárcsak Isten kegyelméből eljönne a nap, amikor majd hazájuk szabad és független földjében nyugodhatnak."[5]

A védnökök között Nyugat-Európa számos szocialista és jó néhány kommunista politikusa is részt vett. A Francia Szocialista Párt nevében Gilles Martinet, az Olasz Szocialista Párt nevében Claudio Martelli, az

Az emlékmű a párizsi Père-Lachaise temetőben. Fotó: Natalie Maynor, Wikimedia Commons.

Olasz Kommunista párt nevében pedig Piero Fassino tartott beszédet a megemlékezésen.[6] Utóbbi szervezet egyébként maga kérte, hogy felszólalhasson és koszorút helyezhessen el az emlékművön. A Nagy Imre-per utolsó magyarországi túlélőjeként Vásárhelyi Miklós is szót emelt az esemény alkalmával, míg Sujánszky Jenő az 1956-os fegyveres felkelők nevében helyezett el koszorúkat a síremléken.[7]

A párizsi mártír-emlékmű felavatásának estéjén az Emberi Jogok Magyar Ligája a Musée Social nagytermében magyar nyelvű estet rendezett. A közel 300 főnyi résztvevőt Kende Péter üdvözölte és tájékoztatta az aznapi magyarországi eseményekről: a rákoskeresztúri temető 301-es parcellájában történt koszorúzásról és az atrocitásokba fulladt tömegdemonstrációkról. A Budapesten történtek megemlítése után Szörényi Éva Márai Sándor *Mennyből az angyal* című versét szavalta el, majd Nagy Erzsébet szólt a megjelentekhez. Ezt követően Halda Aliz felolvasta a Történelmi Igazságtétel Bizottság felhívását, majd további három üzenetet: Rácz Sándorét, aki 1956-ban a Nagybudapesti Központi Munkástanács társelnöke volt; Fónay Jenőét, akit 1956 után halálra ítéltek és Kopácsi Sándorét, aki Budapest 1956-os rendőrkapitányaként és a Nemzetőrség helyettes parancsnokaként a Nagy Imre-per vádlottja volt.[8] Az est folyamán felszólalt továbbá Lőcsei Pál, Kárász Arthur és a Magyar

Szabadságharcos Világszövetség Európai Tagozata nevében Nagy Alajos.

Nagy Imre és társai halálának 30. évfordulója, mind a párizsi, mind a budapesti események, fontos erőpróbát jelentettek a hatalom számára. A párt erővel kívánt nyomatékot adni annak, hogy a reformok határait és ütemezését ő határozza meg.[9] Fejti György, a Politikai Bizottság tagja, a megemlékezés előtt két nappal a PB ülésén így nyilatkozott a helyzetről: „Ismert előttünk, hogy mind külföldön, mind itthon (...) készülnek az évfordulóra. Ennek egyik exponált helye Párizs lesz, ahol (...) emlékhely felállítására is sor kerül. Ezeket a külföldi törekvéseket diplomáciai úton próbáltuk befolyásolni. Ennek ellenére ezekre sor kerül. No most itthon (...) is (...) valami megemlékezés készül. Ennek a koordinálására egy úgynevezett Történelmi Igazságtétel Bizottság alakult. (...) A korábbi évek gyakorlatával megegyezően van demonstratív jellegű formája is a megemlékezésnek."[10] A jegyzőkönyvből kiderül, hogy a diplomácia eszközeivel a párt nem tudta megakadályozni a párizsi megemlékezést. Amit azonban el tudott érni el az az, hogy a magyarországi hivatalos sajtóban említés se történjen az emlékműavatásról. A magyarországi belpolitikai légkört jól példázza az a tény, hogy a korabeli sajtó nem cikkezett az eseményről, a vezető hírlapok egyike sem számolt be a franciaországi megemlékezésről.

A növekvő ellenzéki és társadalmi nyomás miatti megadás okán, az átmenet jegyében, a párt pontosan egy évvel később, a 31. évforduló alkalmával engedélyezte Nagy Imre és társainak újratemetését. A Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál és Szilágyi József földi maradványait tartalmazó koporsókat, valamint az ismeretlen forradalmár koporsóját 1989. június 16-án, Budapesten, a Műcsarnok homlokzata előtt ravatalozták fel. Az újratemetéssel összekötött megemlékezés végül a magyarországi rendszerváltás egyik szimbolikus eseményévé vált.

Rapali Vivien

Jegyzetek

1 1958–1988 Felhívás. *Irodalmi Újság*, 1988/1. 1

2 Szekér Nóra – Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia, 2014. 26.

3 A magyar forradalom mártírjai emlékművének felavatása Párizsban. *Irodalmi Újság*, 1988/3. 1.

4 A magyar forradalom mártírjai emlékművének felavatása Párizsban. *Irodalmi Újság*, 1988/3. 1.

5 Emlékmű-avatás Párizsban. In: *Tetemrehívás – 1958-1988 – Párizs-Budapest*. Szerk. Rainer M. János. Budapest, Bibliotéka, 1989. [125–142] 127.

6 Szekér Nóra–Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia, 2014. 27.

7 A magyar forradalom mártírjai emlékművének felavatása Párizsban. *Irodalmi Újság*, 1988/3. 1–3.

8 A magyar forradalom mártírjai emlékművének felavatása Párizsban. *Irodalmi Újság*, 1988/3. 4.

9 Szekér Nóra – Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia, 2014. 23.

10 Részlet az MSZMP Politikai Bizottságának 1988. június 14-ei jegyzőkönyvéből. http://www.rev.hu/ords/f?p=107:18:23475973380870::NO:RP,18:P18_DOC_ID:113 (Utolsó letöltés: 2020.10.24.)

1988. június 27.

Tüntetés az erdélyi falurombolás ellen

1988. június 27-én békés demonstrációra került sor az erdélyi magyar falvak lerombolásának terve ellen a budapesti román nagykövetség előtt. Az előzetesen vártnál nagyobb tömeg, mintegy 80 000 - 100 000 fő érkezett a rendezvényre a fővárosból és a vidéki Magyarországról.[1] A résztvevők jelenlétükkel kívánták kifejezni szolidaritásukat a romániai magyarság mellett, és egyben tiltakozásukat Nicolae Ceaușescu román kommunista államfő kisebbségellenes politikája ellen. A rendszerváltozáshoz vezető politikai események sorában eme precedens értékű demonstráció igen fontosnak bizonyult: megmutatta a magyar társadalom közéleti aktivitását, amivel egyértelmű üzenetet küldött a Kádár-rendszer irányítói felé. Az Erdély-tüntetés a rendszerváltozáshoz vezető társadalmi-politikai folyamatok egyik fontos mérföldkövévé vált, hiszen 1956 októbere óta nem kerülhetett sor Magyarországon többezres tömeg részvételével lezajlott demonstrációra.

Ceaușescu 1988. április 29-én bejelentette, hogy az általa elmaradottnak ítélt, falusias településhálózatot fel kell számolni. A „Településrendezési és Szisztematizálási Program" keretében Románia 13 ezer falva közül 7-8 ezret terveztek megsemmisíteni, és helyettük agráripari centrumokat létrehozni.[2] A terv hátrányosan érintette volna az akkori Romániában élő nemzetiségeket (például a szászokat és a szerbeket), de különösen az erdélyi magyarságot. A magyarlakta falvak többségének lakossága ugyanis eleve nem érte el az „életképesnek" nyilvánított, két-háromezer főben meghatározott alsó határt. A program részeként a román kommunista vezetés kimondottan a magyarlakta városok történelmi központjainak lerombolását tűzte ki céljául.

Az 1987 szeptemberében Lakiteleken megalakult Magyar Demokrata Fórum (MDF) nyilatkozatában a „magyar etnikum példátlan széttagoltságára"[3] hívta fel a közvélemény figyelmét. Az 1989 tavaszáig mozgalmi jelleget öltő és a nyilvános párbeszéd szükségességét hirdető MDF tehát feladatának tekintette a kisebbségben élő magyarság életkörülményeinek jobbításáért és szülőföldön való megmaradásáért való aktív fellépést. Már három hónappal

Tömeg a Millenniumi emlékmű központi eleme talapzatán. Forrás: Fortepan / Várhelyi Iván adományozó, 74144.

Csurka István (1934–2012) Szülei 1929-ben települtek át Romániából Magyarországra, elemi iskoláit Budapesten és Nagyváradon, a középiskolát Békésen végezte. Az érettségi után a Színház- és Filmművészeti Főiskola dramaturgia szakán szerzett diplomát. Az 1956-os forradalom idején a főiskolai nemzetőrség vezetője volt, ezért fél évre Kistarcsára internálták. A diploma megszerzését követően szabadfoglalkozású író lett, végzettségének megfelelő munkát azonban nem kaphatott. Az 1954-től folyamatosan jelentek meg művei. 1973-tól, 13 éven át, a Magyar Nemzet tárcaírója volt, majd 1988-tól az akkor induló Hitel szerkesztőségének lett a tagja. 1981-ben a Magyar Írók Szövetségének elnökségi tagjává választották. Szervezőként részt vett és előadást tartott a monori és az 1987-es lakiteleki találkozón, az előbbin elmondott beszéde és annak külföldi megjelenése miatt szilenciummal sújtották Az MDF alapító-szervezője, elnökségi tagja, később alelnöke. 1989-től a Magyar Fórum főszerkesztője, a szerkesztőbizottság elnöke, valamint a Magyar Fórum Kft. ügyvezető elnöke. 1988-ban a Hősök terén megtartott falurombolás elleni tüntetés egyik szervezője, nagy hatású beszédét Bubik István színművész olvasta fel. 1990-től az országgyűlés tagja, először az MDF képviselőjeként, de a kormányt kritizáló megnyilvánulásai és párton belüli szervezkedése miatt 1993-ban kizárták a szervezetből. Ekkor alapította meg a Magyar Igazság és Élet Pártját, melynek haláláig elnöke, 1998–2002 között országgyűlési képviselője és frakcióvezetője volt. Irodalmi munkásságának elismeréseként kétszer kapott József Attila-díjat.

megalakulásukat követően, 1987. december 27-én az MDF alapítói levelet küldtek Románia budapesti nagykövetének, melyben a román (állami) rádió és televízió anyanyelvi műsorainak tervezett beszűntetése ellen emelték fel szavukat.[4] A mozgalom alapítói és szimpatizánsai nem csupán a szülőföldről való elvándorlást kiváltó jogtalanságok feltárására és a hazai és nemzetközi közvéleménnyel történő megismertetésére törekedtek, hanem a hazánkba érkező magyarajkú menekültek segélyezésére is jelentős erőket mozgósítottak. Az MDF egyik alapítója, Joó Rudolf szociológus professzor koordinálásával kiterjedt feltáró munka vette kezdetét, melynek eredményeképp 130 oldalas jelentés született az erdélyi magyarság helyzetéről, valamint az ott élő kisebbségek életkörülményeiről.[5]

1988. január 29-én jött létre a Romániából érkező menekültek támogatására a Menedék Bizottság, ami a demokratikus ellenzékhez és az 1979-ben szerveződő Szegényeket Támogató Alap (SZETA) köréhez kapcsolódott. 1988 januárjában vezető magyarországi értelmiségiek aláírásával egy, a román népnek címzett levelet fogalmaztak meg, melyben együttérzésüket fejezték ki a kommunista diktatúra okozta szenvedések miatt. A levelet 420-an írták alá, többek között Csoóri Sándor, Mészöly Miklós, Szabó Miklós, Kiss Gy. Csaba, Für Lajos, Bíró Zoltán és Vásárhelyi Miklós.

A magyarországi ellenzéki mozgalmak, akkori nevükön alternatív szervezetek részéről széles társadalmi bázison nyugvó tiltakozás terve fogalmazódott meg. Először 1988. május 16-án a Magyar Demokrata Fórum Jurta Színházban tartott *Nyilvánosság* című fórumán hangzott el, hogy május 30-ára nagyszabású tiltakozó demonstrációt szerveznek a román nagykövetség budapesti épülete elé.

A tüntetés menetéről és időpontjáról május végén született döntés, majd ezt követően számos szervezet

Tömeg a Millenniumi emlékmű előtt. Forrás: RETÖRKI Archívum, Zétényi Zsolt adománya.

részvételével megkezdődött a szervezés. Az előkészítő és szervező munka zömét az Erdélyt Védő Magyarországi Független Bizottság és a Széchenyi Casino végezte. Két fontos kérdés merült fel: hogyan lehet minél több embert tájékoztatni a demonstrációról, illetve biztosítani a legális kereteket. A tüntetés nyílt meghirdetésére a korabeli, a diktatúra által ellenőrzött médián keresztül nem volt lehetőség. A június 27-ét megelőző vasárnap *A Hét* című tévéműsor beszámolt ugyan a rendezvény helyszínéről és időpontjáról, de csak azzal az ürüggyel volt erre mód, hogy a Budapesti Rendőr-Főkapitányság tüntetéssel kapcsolatos figyelmeztetéseit tették közre, amelyek rendbontástól és provokációtól óvtak. A tüntetésre való toborzás tehát főként még mozgalmi eszközökkel történt, plakáton, röplapokon és személyes kapcsolatokon keresztül terjesztették a rendezvény hírét.

Június 6-ra készült el Csurka István fogalmazásában a tüntetésre szóló felhívás, amit Aknay János szentendrei művész plakátjával együtt tízezres példányszámban nyomtattak ki. 1988 nyarán még nem létezett a jogállamiság kritériumainak megfelelő gyülekezési törvény. A tüntetések kezelése, engedélyezése, az esetleges rendőri fellépés kérdése politikai döntésen múlott. Június 20-án Fejti György, az MSZMP KB titkára fogadta a Csurka István, Bíró Zoltán, Kósa Ferenc, Makovecz Imre, Czine Mihály és Pálfy G. István alkotta küldöttséget, akikkel közölte, hogy feltételeinek elfogadása esetén nem fogják

megakadályozni a tüntetést. A feltételek a következők voltak: ne hangozzanak el rendszerellenes kijelentések, soviniszta jelszavak, és ne legyenek utcai rendbontások. Végül kijelentette, hogy a tüntetés megfelelő lebonyolításáért a személyes felelősség a rendezőket terheli.

1988. június 27-én este 7 órára százezer fő körüli tömeg gyűlt össze a fővárosi Hősök terére. A több száz karszalagos rendező, akik korábban ilyen feladatot még nem láttak el, remek munkát végeztek; a tüntetés minden provokáció és mellékzönge nélkül, méltósággal zajlott le. A romániai menekültek több száz fős csoportját Csoóri Sándor kísérte be a térre, akiket a résztvevők nagy tapssal fogadtak.

A korabeli beszámolók szerint az előre kijelölt útvonalon gyertyákkal, fáklyákkal felvonuló tömeg méltóságteljesen és higgadtan viselkedett. A kisebbségi jogok tiszteletben tartására felhívó üzeneteiket többnyelvű transzparenseken jelenítették meg és szép számmal vonultak erdélyi településneveket ábrázoló táblákkal is. Olyan határon túli magyar értelmiségiek nevei is olvashatóak voltak egy-egy sírkeresztre emlékeztető transzparensen, akik a román kommunista titkosrendőrség, a Securitate zaklatásait követően önkezükkel vetettek véget életüknek: Szabédi László költő-műfordító-nyelvész; Csendes Zoltán statisztikus, egyetemi tanár, a megszüntetett kolozsvári Bolyai Egyetem rektorhelyettese; Szilágyi Domokos költő, és Hervay Gizella.

A román nagykövetséget pajzsos rendőrsorfal védte. A hivatalban lévő román diplomaták a tüntetés delegációját nem fogadták és a tiltakozó memorandumot sem vették át. Válaszul azonban másnap bezárták a kolozsvári magyar főkonzulátust, munkatársait pedig kiutasították Romániából. Az új konzulátus megnyitására kilenc év múlva került csak sor.

Ceaușescu 1988. április 29-i bejelentését követően megkezdték a romániai falvak felmérését. A kitelepítések Románia Kárpátokon túli részein meg is indultak, mélyreható rombolást mégsem tudtak végezni. A nemzetközi tiltakozások és szűkös anyagi források egyaránt nehezítették a civilizálatlan terv végrehajtását, az 1989 decemberében kirobbant romániai forradalom pedig végérvényesen véget vetett a „településrendezésnek" és Ceaușescu diktatúrájának, pár napra rá pedig a diktátor életének is.

Madácsy Tamás

Jegyzetek

1 Szekér Nóra: "Dunának, Oltnak egy a hangja" In: *A történelem útján – Ünnepi tanulmányok Bíró Zoltán 75. születésnapjára*. Szerk. Nagymihály Zoltán. Lakitelek, Antológia, 2016. [203–216] 210.

2 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006. 175.

3 A Magyar Demokrata Fórum 1987. szeptember 27-i nyilatkozata az MDF, mint civil konzultációs fórum megalakulásáról. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989*. Szerk. Riba András László–Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017. [17–18] 17.

4 A Magyar Demokrata Fórum 1987. szeptember 27-i nyilatkozata az MDF, mint civil konzultációs fórum megalakulásáról. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989*. Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017. [17–18] 17.

5 Az Erdély-jelentést lásd *Jelentések a határon túli magyar kisebbségekről*. Szerk. Ara-Kovács Attila – Dávid György – Joó Rudolf – Kőszegi László – Nagy József – Tóth Károly Antal – Vásárhelyi Judit. Budapest, Medvetánc, 1988.

1988. augusztus 28.

Grósz Károly és Nicolae Ceaușescu aradi találkozója

1988-ra számos ponton kiéleződött a viszony Magyarország és Románia között. Az egyik legsúlyosabb konfliktust a nemzetiségi kérdés és a határon túli magyarok helyzete jelentette. A nyolcvanas években átalakuló nemzetközi viszonyokban mind nagyobb szerepet kaptak az emberi jogok, és a korábban évtizedekig hangoztatott román álláspont – miszerint a nemzetiségi kérdés belügy, a romániai kisebbségek helyzete amúgy is megoldott, illetve a nem létező magyar revizionizmussal való riogatás – egyre kevésbé tudott hatékony érdekérvényesítést biztosítani a román diplomácia számára.

A romániai magyarsággal és általában a határon túli magyarsággal kapcsolatos felelősségvállalás tekintetében a magyar pártvezetés, illetve az ellenzéki mozgalmak, értelmiségi körök között jelentős nézetkülönbségek álltak fenn. 1985-ben Kádár János a Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusán még leszögezte, hogy a párt politikáját a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus elveire alapozza,[1] azonban az évtized második felében a magyar-román kapcsolatokat illetően a magyar külpolitika – nem függetlenül a hazai ellenzék nyomásától – fokozatosan átalakult, szakítva a korábbi megfontolásokkal. Előtérbe kerültek a nemzetiségek államok közötti kapcsolatépítő szerepére,[2] valamint a nemzetközi normákra, egyéni és kollektív jogokra történő hivatkozások.[3] 1988-ra lényegében nemzetpolitikai fordulat állt be a magyar külpolitikában.[4]

A Romániából Magyarországra menekülők száma a nyolcvanas évek második felében ugrásszerűen megemelkedett. Az MSZMP Politikai Bizottsága február 9-i ülésén foglalkozott a menekültek ügyével. Az itt tárgyalt határozati javaslat kitért a menekültkérelmek drasztikus emelkedésére is. Az adatok szerint míg 1985-ben 1709, addig 1988-ban már 6499 magyar nemzetiségű román állampolgár nyújtott be letelepedési kérelmet Magyarországon. Emellett több, legálisan érkező határon túli magyar politikai menedékjogért folyamodott, hogy elkerülje a visszautazást. A kérelmek nagyobb részét kedvezően bírálták el a hatóságok, a kormány pedig cáfolta azokat a sajtóban megjelent híreket, miszerint tömeges visszatoloncolások történtek volna.[5] Az említett határozati javaslat azonban adatokat közölt a tiltott határátlépés közben elfogott és a román hatóságoknak visszaadott állampolgárokról. Eszerint ezek száma 1985-ben 200, 1987-ben pedig 928 fő volt. A határozati javaslatból kitűnik, hogy a pártvezetés olyan megoldást szeretett volna találni, amely egyszerre van tekintettel a magyar belpolitikai helyzetre, a magyar-román viszonyra és a nemzetközi kapcsolatokra.[6]

A határon túli magyarok helyzetével az ellenzéki mozgalmak is foglalkoztak. Megalakult a Menedék Bizottság, amely a magyar társadalmat igyekezett mozgósítani a Romániából érkező menekültek megsegítésére.[7] A Magyar Demokrata Fórum Jurta Színházban tartott, március 6-i és 21-i tanácskozásainak témája a magyar kisebbségek ügye volt.[8] A március 6-i

Grósz Károly (1930–1996) A polgári iskola elvégzése után a diósgyőri gépgyárban kezdett dolgozni lakatosinasként. 1945-ben belépett a kommunista pártba és Szikszón lett ifjúsági titkár. 1954-től az MDP Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártbizottság agitációs és propagandaosztályának vezetője lett. 1956-ban az MDP hivatalos képviselőjeként részt vett a miskolci diákgyűlésen, ezért november 4. után rövid időre letartóztatták, de tisztázta magát és az MSZMP megyei intézőbizottságának vezetője lett. 1958-ban a kultúra területére helyezték és kinevezték az Észak-Magyarország című megyei lap felelős szerkesztőjévé. 1961-ben az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának politikai munkatársa, majd a Magyar Rádió és Televízió függetlenített párttitkára lett. Közben elvégezte a 2 éves pártfőiskolát, később az ELTE tudományos szocializmus szakát is. 1968-ban a KB Agitációs és Propaganda Osztályára került. 1979 végén az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Bizottsága első titkárává, majd 1980-ban az MSZMP KB tagjává választották. 1984-től a budapesti pártbizottság első titkára, 1985-től az MSZMP PB tagja. 1987-ben nevezték ki a Minisztertanács elnökének, majd 1988 májusában, Kádár János leváltása után a párt főtitkárának. A politikai reformok terén érdemi engedményeket nem tett. Miniszterelnökként ellátogatott az Egyesült Államokba, illetve 1988 augusztusában Aradon tárgyalt Nicolae Ceauşescu román pártfőtitkárral is, de valódi eredményeket nem tudott elérni. Az MSZMP XIV. kongresszusán (1989. október 6-7.) ellenezte a párt feloszlatását, és nem lépett át az akkor megalakított Magyar Szocialista Pártba. 1990 után visszavonult a politikától.

tanácskozás után kiadott nyilatkozatában az MDF javasolta, hogy a magyar állam az Alkotmányban rögzítetten vállaljon kötelezettséget a határon túli magyarokért, illetve javaslatot tett egy olyan kormányzati szerv létrehozására, amely a határon túli magyarokkal kapcsolatos teendőket a legmagasabb szinten képviseli és szervezi.[9] Az MDF több meghatározó politikusa is kereste a kapcsolatot az MSZMP azon köreihez, akik a nemzeti kérdésekről hasonlóképpen gondolkodtak. Később az aradi találkozó kapcsán két alkalommal is megbeszéléseket folytattak Pozsgay Imrével, Szűrös Mátyással, Szokai Imrével és Tabajdi Csabával. A párt reformer szellemiségét képviselők számára világossá vált, hogy az ellenzék álláspontját külpolitikai kérdésekben is figyelembe kell venni.[10] A romániai magyarság iránt érzett felelősség és aggodalom végül elemi erővel mutatkozott meg a Nicolae Ceaușescu által 1988. április 29-én bejelentett „településrendezési és szisztematizálási program" elleni tüntetésen. A június 27-én, a Hősök terén megrendezett demonstráció résztvevői a közönségesen csak falurombolás néven emlegetett román terv azonnali leállítását követelték. A két ország viszonyát közvetlenül a találkozó előtt tovább mérgesítették az augusztus 20-i magyar nemzeti ünnep alkalmából Straub F. Brúnó, az Elnöki Tanács Elnöke,[11] valamint Szűrös Mátyás, a Külügyi bizottság elnöke[12] által elmondott beszédek, amelyekben szerepet kapott a romániai magyarság helyzete. A román vezetés több csatornán is hangot adott felháborodásának az augusztus 20-i beszédek miatt. Stefan Andrei román miniszterelnök-helyettes és Ceaușescu is bekérette Szűts Pál magyar nagykövetet.[13]

Az augusztus 20-i eseményeket megelőzően Grósz Károly a Varsói Szerződés tagállamainak 1988-as találkozóján egy beszélgetés során a román vezetőnek felvetette – minden előzetes egyeztetést és szervezést mellőzve – egy találkozó lehetőségét, amit Ceaușescu elfogadott. Tekintettel az év során mindinkább elmérgesedő viszonyra, valamint arra, hogy legmagasabb szintű

találkozó 1977 óta nem zajlott a két ország között, 1988. augusztus 25-én Ceaușescu, a Román Kommunista Párt főtitkáraként testvérpárti találkozóra hívta meg Grósz Károlyt, az MSZMP főtitkárát. A találkozó helyszínéül Aradot, Nagyváradot vagy Bukarestet javasolta, az időpontjául pedig augusztus 27-28-29-ét. A nagyon közeli dátumokat egy hosszú távol-keleti utazással magyarázta, elutasítás esetén találkozóra legközelebb csak fél év múlva látott volna lehetőséget.[14] A szokatlanul rövid idő ellenére a Politikai Bizottság úgy döntött, a magyar fél elfogadja a meghívást, amelynek helyszínéül Aradot, időpontként pedig augusztus 28-át választotta.[15] A magyar vezetés a közeli időpont elfogadását a két ország között kialakult helyzettel és a magyar nemzet iránti felelősséggel magyarázta.[16] Emellett vélhetően szerepet játszhattak belpolitikai megfontolások is, hiszen a nemzetiségi kérdésben a pártvezetés elvesztette abszolút dominanciáját. A találkozó jó lehetőség lehetett volna arra is, hogy Grósz Károly az ellenzék számára nyilvánvalóvá tegye, hogy a problémáról ugyan bárki beszélhet, de azt megoldani csak a pártvezetés képes.

A találkozón magyar részről Grósz Károly kíséretében Szűrös Mátyás, Major László, Szokai Imre és Szűts Pál vett részt. A két főtitkár találkozót érintő eltérő stratégiája már a tárgyalások megkezdésekor megmutatkozott. Grósz Károly rendkívül engedékeny, a múlt sérelmeit elfeledni akaró, új fejezet nyitását szorgalmazó stratégiája állt szemben a megújulásra negatívumként tekintő, kompromisszumokat elutasító román Conducătoréval, aki ki is használta az adódó lehetőséget.

A magyar delegáció tagjai a határon átkelve elfogadták a román fél kérését, és saját járműveikből átszálltak a számukra biztosított autókba. Aradon a román fél módosította az útvonalat, elkerülve ezzel a magyar küldöttséget köszönteni kívánó helyi magyarokat.[17] A tárgyalások során a magyar vezető hangsúlyozta, hogy a találkozó egy olyan új kezdet lehet a két ország viszonyában, amely elősegítheti egymás álláspontjának jobb megértését. Visszautasította, hogy a két ország közötti viszony miatti felelősséget a román fél egyoldalúan Magyarországra hárítja. Grósz értetlenségét fejezte ki a romániai településrendezési tervvel kapcsolatban, a menekültkérdésről szólva pedig megismételte a magyar álláspontot, miszerint Magyarország felelősséggel tartozik a határon túl élő magyarokért is. A magyar vezető huszonöt percnyi beszédére Ceaușescu mintegy két órában válaszolva Magyarországot egyebek mellett a román belügyekbe való beavatkozással és Románia elleni uszítással vádolta. Azt a magyar álláspontot, amely felelősséget visel a határon túli magyarokért, egyszerűen elfogadhatatlannak minősítette, és sérelmezte a román kisebbségpolitika ellen irányuló magyarországi tüntetéseket.[18] A tárgyalás második szakaszában a beszédidő aránya az elsőéhez hasonlóan alakult. Tartalmi kérdésekben Grósz Károly több lényegi ponton is meghátrált. A két fővárosban létesítendő kultúrházak kérdésének napirendből való törlését maga kezdeményezte, továbbá elfogadta, hogy a budapesti tüntetés után azonnal bezárt kolozsvári magyar főkonzulátust nem nyitják újra.

A találkozó további szokatlan eleme volt a Grósz és Ceaușescu között a tárgyalás szüneteiben három alkalommal lezajlott négyszemközti megbeszélés, amelyeken a magyar tolmács, Rudas Ernő nem vehetett részt. Ezekről a beszélgetésekről magyar részről nem készült feljegyzés, és többen az itt elhangzottakban sejtik Grósz Károly meghátrálásának okait. A magyar főtitkár állítása szerint a beszélgetések többnyire ártalmatlan témákról szóltak, kivételt ez alól csak Ceaușescu

azon felvetése képezett, amely a falurombolás leállításáért cserébe a magyarországi tüntetések betiltását és a sajtó megregulázását kérte, amit a magyar vezető nem fogadott el.[19]

A hazatérő magyar delegáció a határon átlépve megállt Szegeden, ahol Grósz Károly interjút adott a Magyar Televíziónak. A Rangos Katalin és Kulcsár István által készített, élőben közvetített beszélgetés során a főtitkár kedves házigazdaként jellemezte a magyarok ezreit elüldöző Ceaușescut, majd a közvéleményt leginkább foglalkoztató kérdéssel, a romániai falurombolással kapcsolatban úgy nyilatkozott, hogy a magyar vezetés nem volt kellőképpen tájékozódva erről a témáról. Grósz szavainak lényeges eleme volt a román nézőpont átvétele és a román elvi álláspontokra történő hivatkozás, amely a magyar álláspontok feladásának magyarázataként szolgált.[20]

Az aradi tárgyalást megelőzően az MSZMP új, karakteresebb, nemzeti jellegű külpolitikai irányvonala a társadalom jelentős részében, még az ellenzéki érzelműek köreiben is némi bizalmat és reménykedést keltett. Az aradi találkozó eredménye azonban lehűtötte a várakozásokat. Grósz a találkozót mindenképpen pozitív színben szerette volna feltüntetni, ezért hazaérkezése után a sajtó azonnal megkezdte a kárenyhítést. Sorra jelentek meg azok az írások, amelyek igyekeztek átértékelni és kedvezőbb színben feltüntetni az elszenvedett vereséget, nem sok sikerrel.[21] Grósz mind a párton belülről, mind az ellenzéktől kritikákat kapott – előbbiek részéről Berecz János bírálta a Ceaușescuval szembeni engedékenységéért.[22] Az MDF, amely az ellenzékiek közül talán politikai értelemben a legtöbbet profitált a határon túli magyarság ügyének felkarolásával, közleményében élesen bírálta a magyar főtitkárt, amiért nem vette figyelembe az ügy nemzetköziesítéséből származó magyar taktikai előnyöket.[23] Az éppen zajló Szárszó '88 tábor résztvevői nyílt levélben bírálták Grószt.[24]

Grósz Károly kísérlete a magyar-román kapcsolatok javítására jó szándékkal, ám rossz időzítéssel, a megfelelő előkészületek megtételének és az alapos felkészülésnek a mellőzésével történt, ami látványos kudarcot eredményezett. A magyar vezető optimista, pragmatikus megközelítése naivitásnak bizonyult, az előkészítés és felkészülés elmaradása pedig a magyar diplomáciát sodorta olyan helyzetbe, ami csorbította tekintélyét és impotens szerepben tüntette fel. A mindkét fél felelősségét hangsúlyozó kijelentésével Grósz előre elvette a jogos magyar kritikák élét, mintegy letéve a fegyvert az időnként hisztérikus és abszurd román vádak előtt. A tárgyalás kudarcát jól mutatja, hogy a magyar fél engedékenységét és a tárgyalások során elkövetett hibáit még a sokkal keményebb tárgyalásra készülő román diplomácia is csodálkozva vette tudomásul.[25] Grósz stratégiája nem hozott javulást, a magyar-román kapcsolatok nem mozdultak ki a mélypontról a találkozót követően sem, a magyar főtitkár pedig elveszítette a korábban gondosan felépített tekintélyének jelentős részét.

JÓNÁS RÓBERT

Jegyzetek

1 *A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusának jegyzőkönyve, 1985. március 25-28.* Budapest, Kossuth, 1985, 134.

2 Várkonyi Péter: Továbblépni az enyhülésért – Helsinki szellemében. *Társadalmi Szemle*, 1987/1, 62.

3 Dr. Szűrös Mátyásnak, az MSZMP Központi Bizottsága titkárának külpolitikai összefoglaló interjúja 1987 végén. In: *Magyar Külpolitikai Évkönyv 1987.* Szerk. Torda Endréné. Budapest, Külügyminisztérium Dokumentációs Osztrály, 1987, [349–355] 354–355.

4 Szokai Imre – Tabajdi Csaba: Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés. *Magyar Nemzet*, 1988. február 13. 10–11.

5 Kormányszóvivői tájékoztató a Minisztertanács üléséről. *Magyar Hírlap*, 1988. január 29. 1., 5.

6 MNL OL M-KS 288. f. 5/1019. ő. e.

7 A Menedék Bizottság fölhívása. *Beszélő*, 1988/23. 21–23.

8 A két tanácskozás jegyzőkönyvét lásd: *Az MDF kisebbségi fóruma I-II.* Szerk. Szeredi Pál. RETÖRKI, 2019. http://archivum.retorki.hu/pdfReadView?file=/upload/2019/06/Az_MDF_1988._m_rcius_6._vit_j_nak_jegyzk_nyve_megjelen_sre.pdf#page=1&zoom=page-fit h'tp://archivum.retorki.hu/pdfReadView?file=/upload/2019/06/20190605115630Az_MDF_1988._m_rcius_21._vit_j_nak_jegyzk_nyve_megjelen_sre.pdf#page=1&zoom=page-fit

9 Lásd: A Magyar Demokrata Fórum nyilatkozata és ajánlásai. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1990.* Szerk. Riba András László–Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017. 52–55.

10 *A puha diktatúrától a kemény demokráciáig.* Szerk. Bodzabán István – Szalay Antal. Budapest, Pelikán, 1994. 109.

11 István király történelmi üzenete: cselekvően alkalmazkodni a világhoz. *Népszabadság*, 1988. augusztus 20. 1., 3.

12 Politikánk felelősséget érez a határainkon kívül élő magyarokért is. *Népszabadság*, 1988. augusztus 22. 3–4.

13 Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989.* Budapest, Napvilág, 2007, 422.

14 Hovanyecz László: Szemben a Conducatorral. Grósz Károly az 1988-as aradi találkozóról nyilatkozik. *Társadalmi Szemle*, 1991/11, 45.

15 Az MSZMP Politikai Bizottsága 1988. augusztus 26-i ülésének jegyzőkönyvét lásd: MNL OL M-KS 288. f. 5/1034. ő. e.

16 Magyar-román pártfőtitkári találkozó lesz holnap Aradon. Az MSZMP Központi Bizottsága szóvivőjének nyilatkozata. *Népszabadság*, 1988. augusztus 27. 1.

17 Szűts Pál: *Bukaresti napló 1985–1990.* Budapest, Osiris, 1998, 144., 157.

18 A Politikai Bizottság 1988. szeptember 6-i ülésének anyagát, benne Grósz Károly jelentését és a találkozó jegyzőkönyvét lásd: MNL OL M-KS 288. f. 5/1035. ő. e. A megbeszéléseken elhangzottakról a találkozón készített gyorsírói jegyzőkönyv alapján készült összefoglaló megjelent a *Tiszatáj* folyóiratban: Grósz Károly és N. Ceaușescu aradi találkozója. *Tiszatáj*, 1990/6, 96–110.

19 Hovanyecz László: Szemben a Conducatorral. Grósz Károly az 1988-as aradi találkozóról nyilatkozik. *Társadalmi Szemle*, 1991/11, 47.

20 Medgyesi Konstantin – Sólyom Andrea: „... ez a mostani találkozó talán egy nagyon pici, szerény hozzájárulás lehet..." Grósz Károly „Arad" utáni szegedi interjúja. (Forrásközlés.) *Bonus Nuntium*, 2019/1, 117–125. https://bonusnuntium.hu/wp-content/uploads/2019/07/bnmkgkakt5.pdf. (Utolsó letöltés: 2020. szeptember 20.)

21 Lásd például: Kanyó András: Grósz Károly és Nicolae Ceaușescu tárgyalása Aradon. Ünnepélyes fogadtatás a város tőterén. *Népszabadság*, 1988. augusztus 29. 1–3.; Kanyó András: Józanul, felelősséggel. *Népszabadság*, 1988. szeptember 1., 3.

22 Berecz János: *Az én rendszerváltásom.* Budapest, Okina, 2006, 127–130.

23 Lásd: A Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-án kibocsátott nyilatkozata az aradi Grósz-Ceaușescu találkozóról. *Hitel*, 1988/3, 11.

24 Nyílt levél a magyar Országgyűléshez, társadalmi és politikai szervezetekhez, a magyar néphez. *Beszélő*, 1988/25. 131.

25 Lásd: Szűts Pál: *Bukaresti napló 1985–1990.* Budapest, Osiris, 1998, 160.

1988. szeptember 3.

A második lakiteleki találkozó

Az 1987 szeptemberében megrendezett első lakiteleki találkozót, az ott elhatározott és a sajtóban hónapokkal később megjelent *Lakiteleki Nyilatkozat*ban is megfogalmazott szándék szerint újabb fórumok követték. Az elsőt a Jurta Színházban rendezték meg 1988. január 30-án, témája az Országgyűlés szerepe és a választási rendszer volt. A következő találkozóra március 5-én került sor, amikor egyszerre két helyszínen is fórumot tartottak. A miskolcin a munkanélküliségről és a gazdasági helyzetről, míg a kiskunmajsain a vidék problémáiról esett szó. Közös jellemzőjük volt, hogy mindkettőre magánlakásokban került sor – előbbire Furmann Imre, utóbbira pedig Kozma Huba otthonában –, mivel a hatalom a fórum nyilvános, közintézményben való megrendezését ellehetetlenítette.[1]

A következő három fórumra ismét Budapestre, a Jurta Színházba hívták az érdeklődőket, a március 6-ai és 21-ei témája a határon túli magyarság helyzete volt, míg a május 15-ein a nyilvánosság kérdéséről szólt a tanácskozás. A budapesti fórumoknak több száz résztvevője volt, akik nevük, címük megadásával csatlakoztak az MDF-hez, mint mozgalomhoz, de ha lett volna rá lehetőség, szívesen beléptek volna egy szervezetbe is. Nyáron a szervezők nem az új fórumok megtartására, hanem a második lakiteleki találkozó megszervezésére fordítottak nagyobb energiát. A meghívottak körét a Jurta Színházban és a vidéki fórumokon részt vett személyekkel bővítették, így a szeptember 3-án megrendezett második találkozón már 364-en voltak jelen.[2]

A tanácskozás három részre tagolódott, az első, délelőtti rész levezető elnöke Bíró Zoltán, a másodiké Für Lajos, míg a harmadiké Fekete Gyula volt. Először Lezsák Sándor kapott szót, aki házigazdaként és a mozgalom szervezőinek nevében köszöntötte a résztvevőket. Ezután Bíró Zoltán ismertette a tanácskozás célját: „Az a furcsa helyzet áll most elő, hogy mégis egy alapítólevéllel érkeztünk erre a tanácskozásra és egy alapszabály-tervezettel, mint hogyha még egyszer akarnánk, újra meg akarnánk alapítani és létre akarnánk hozni valamit, amit egyszer már létrehoztunk. Nem egészen erről van szó. Arról van szó, hogy annak a lebegő állapotnak, amely egy évig tartott, úgy véltük, ideje véget vetni. Szükség van egy nagyobb fokú szervezettségre, elsősorban azért, mert a Magyar Demokrata Fórum hívei, [gyűléseinek] látogatói úgy érezték nagyon sokan, hogy szívesen lennének tagjai valaminek [...], Szeretnénk tehát ezzel a mai nappal erre alkalmat teremteni."[3]

Így erre a találkozóra, eltérően az 1987-estől, nem kértek fel előadókat, hanem azt fogalmazták meg közös célként, hogy tárgyalják meg és fogadják el az MDF Alapítólevelét és Alapszabályát, s ehhez várták az 5-10 perces hozzászólásokat. Továbbá az első lakiteleki találkozótól eltérően ezen már nem vett részt Pozsgay Imre, viszont ott volt az MDF későbbi elnöke, Antall József.

A hozzászólások többsége valóban a két dokumentum tartalmához és megszövegezéséhez kapcsolódott. Emellett Csoóri Sándor felolvasta a sikertelen, aradi magyar-román csúcstalálkozó kapcsán készült

Bíró Zoltán (1941–) Az ELTE Bölcsészettudományi Karán diplomázott 1969-ben, magyar-népművelés szakon. Doktori fokozatát a szegedi József Attila Tudományegyetemen szerezte, kandidátusi disszertációját 1994-ben védte meg a Magyar Tudományos Akadémián. A hetvenes években a Művelődésügyi Minisztérium főosztályának főelőadója, majd a Kulturális Minisztérium osztályvezetője. 1981–1983 között a Petőfi Irodalmi Múzeum megbízott igazgatója, majd 1988-ig az Országos Széchényi Könyvtár főmunkatársa. A nyolcvanas évektől részt vett a Hitel című folyóirat megindításáért folytatott küzdelemben. 1988–1992 között a lap főszerkesztője volt. Szervezőként részt vett az első lakiteleki találkozón, az MDF 1988-as megalakulását követően az Ideiglenes Elnökség tagja, majd az Első Országos Gyűlést követően az Országos Elnökség tagja és az MDF ügyvezető elnöke. 1988-ban az MDF-ben vállalt szerepe miatt kizárták az MSZMP-ből. Az MDF-ből 1990 végén lépett ki és Pozsgay Imrével megszervezték a Nemzeti Demokrata Szövetséget, amelynek 1996-os megszűnéséig társelnöke volt. Politikai szerepvállalása mellett közel húsz éven át tanított a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. Fő kutatási területe Ady Endre költészete és a 20. századi magyar irodalom, elsősorban történeti- és eszmetörténeti vizsgálata, különös tekintettel a népi írók mozgalmára.

nyilatkozattervezetet, Veress Bulcsú, Christopher Dodd szenátor munkatársa pedig az amerikai szenátus 461-es határozatának fordítását, amelyben elítélték Romániát az emberi jogok megsértése és a falurombolási program bejelentése miatt. Filó Katalin Barki Éva Mária két nyilatkozatát ismertette. A határon túli magyarság ügyét továbbra is kiemelten kezelték, így Szabad György, Király Zoltán, Pálfy G. István, Kálmán Attila, Lugossy László, Jeszenszky Géza, Czakó Gábor is kapcsolódott hozzászólásában ehhez a témakörhöz. Élénken élt a résztvevőkben a néhány nappal azelőtti aradi találkozó aktualitása, valamint a június 27-ei Erdély-tüntetés emléke is.[4]

Emellett más dokumentumok is felolvasásra kerültek, így Mécs Imre ismertette a Történelmi Igazságtétel Bizottsága első felhívását, Légrádi Tibor pedig a Szárszó '88 tábor záródokumentumát, a Szárszói Front alapítólevelét. A találkozón arra vonatkozóan is hangzott el javaslat, hogy alakítsanak pártot, Németh Zsolt a Magyar Demokrata Párt nevet javasolta. De támogatta az elképzelést Glatz Árpád is. Másoknak, például Bihari Mihálynak és Lugossy Lászlónak a szocializmus kifejezés hiányzott a dokumentumtervezetből, amit viszont többen határozottan elleneztek. Végül a párttá alakulást és a szocializmusra való utalást is elvetették, továbbá azt is, hogy a találkozó során választmányt hozzanak létre. Ez utóbbit azzal indokolták, hogy ez a lépés nem lenne demokratikus egy még tagsággal sem rendelkező szervezet részéről.[5]

A tanácskozás harmadik részében Für Lajos 13 munkacsoport megalakítására tett javaslatot: belkapcsolatok, külkapcsolatok, kultúrpolitika, gazdaságpolitika, egészségügy-szociálpolitika, kisebbségi ügyek, sajtó és nyilvánosság, környezetvédelem, egyházügy, ifjúsági ügyek, érdekvédelmi ügyek, szervezési ügy és jogügyek. A jelenlévők csatlakozását várták az egyes munkacsoportokba, hogy a szervezet feladataiban munkamegosztás alakuljon ki, s a terheket ezentúl ne csak az alapítók viseljék.[6]

Továbbá fontos megemlíteni azt is, hogy a második lakiteleki találkozót követően vidéki városokban folytatódtak az MDF által rendezett fórumok. A következő, a környezetvédelemről és a bős-nagymarosi erőműről

Bíró Zoltán és Lezsák Sándor a találkozón. Forrás: *A Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-i tanácskozásának jegyzőkönyve és sajtóvisszhangja.* **Szerk. Szeredi Pál, Lakitelek, Antológia, 2018.**

tervezett szeptember 10-ei esztergomi fórumról Kodolányi Gyula adott tájékoztatást.[7]

Végül a második lakiteleki találkozó eredményeként megalakult az MDF, nemcsak mint demokratikus szellemi-politikai mozgalom, hanem mint független társadalmi szervezet is. Megválasztották első ideiglenes elnökségét, melynek tagjai: Bíró Zoltán, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos, Joó Rudolf, Kiss Gy. Csaba és Lezsák Sándor, akik – Csengey Dénessel és Joó Rudolffal kiegészülve – azonosak voltak az MDF alapító szervezőivel.[8]

Közzétették az MDF *Alapítólevelét*, mely szerint: „a mozgalomnak a saját útján kell kibontakoznia, nem fogadja el sem a kormánypártiság, sem az ellenzékiség

Csoóri Sándor (1930–2016) Középiskolai tanulmányait a pápai Református Kollégiumban végezte, majd az érettségit követően az ELTE Orosz Intézetében tanult. Tanulmányait betegsége miatt abbahagyta. Először helyi lapoknál, a Pápai Néplapnál és a Veszprém megyei Népújságnál dolgozott, később az Irodalmi Újság, a Szabad Ifjúság, az Új Hang és a Jövő Mérnöke munkatársa lett. Első versei 1953-ban jelentek meg. 1968-tól 1988-ig a MAFILM dramaturgja. A Kádár-korszak szellemi és politikai ellenzékének egyik vezetője, emiatt többször sújtotta a hatalom szilenciummal. Részt vett a monori találkozón és a lakiteleki tanácskozás előkészítésében, 1987-ben alapítója és elnökségi tagja lett az MDF-nek. 1988-tól 1992-ig a Hitel szerkesztőbizottságának elnöke, majd a lap főszerkesztője. A Duna Televízió létrehozásának egyik kezdeményezője. 1991-től 2000-ig a Magyarok Világszövetségének elnöke, a Digitális Irodalmi Akadémia alapító tagja. Utolsó éveiben visszavonult életet élt. Munkásságáért József Attila- és Kossuth-díjjal is kitüntették, 1997-ben Sára Sándorral és Kósa Ferenccel Magyar Örökség Díjat kapott a Tízezer nap című filmért.

címkéit és választási kényszereit; bár a többpártrendszer kialakulását szükségesnek és elkerülhetetlennek tartja a demokratizálás folyamatában, a jelen körülmények között nincs szándékában párttá szerveződni, meg akarja őrizni minden tisztességes, magyar érdekű gondolat és kezdeményezés számára nyitott, koalíciós mozgalmi jellegét, a Magyar Demokrata Fórum az alkotmányosság keretei között, a törvényesség elve alapján és a teljes nyilvánosság előtt fejti ki tevékenyégét. [...] A Magyar Demokrata Fórum tagjai sorába hívjuk mindazokat, akik az *Alapítólevél*ben foglaltakkal egyetértenek."[9]

Az itt elfogadott *Ideiglenes Alapszabály* pedig világosan megfogalmazta a szervezet célját, ami röviden összegezve: „a demokratikus Magyarország megteremtésének elősegítése."[10] A dokumentum továbbá meghatározta az elnökség feladatait, a tagfelvétel feltételeit, a tagok jogait és kötelességeit, valamint a szervezet gazdálkodásának és az első kongresszus összehívásának alapelveit.

A második lakiteleki találkozó szünetében Csengey Dénes, Jeszenszky Géza, Joó Rudolf, Filó Katalin és Kiss Gy. Csaba sajtótájékoztatón válaszolt a sajtó munkatársainak kérdéseire. Újdonságnak számított, hogy a *168 óra* főszerkesztője, Mester Ákos két munkatársát, Forró Tamást és Havas Henriket is a helyszínre küldte. Az általuk készített összefoglaló már a tanácskozás vége előtt elhangzott a rádióban, amit a jelenlévőknek a tanácskozás harmadik része előtt felvételről le is játszott Lezsák Sándor. A rádió stúdiójában tartózkodó kormányszóvivő, ifj. Marosán György arra a kérdésre, hogy mi a véleménye a Demokrata Fórum alapkoncepciójáról, szándékairól, azt válaszolta: „A kormányt soha nem a szavak, hanem a tettek érdeklik. Tehát ennek alapján fogja megítélni ennek a szervezetnek a tevékenységét."[11] A teljes sajtónyilvánosság nagy eredmény volt ahhoz képest, hogy az első, 1987. szeptember 27-ei lakiteleki találkozóról csak a november 14-ei *Magyar Nemzet*ben megjelent Pozsgay-interjúból[12] értesülhetett a közvélemény.

A második lakiteleki találkozóval elindult az MDF mint hivatalosan is létező szervezet és mozgalom történetének második szakasza. Az MDF-ről szóló hírek és alapvető információk terjesztésében nagy szerepe volt az 1988 novemberében induló *Hitel*nek

is, hiszen először itt jelent meg nyomtatásban az MDF *Alapszabály*a és *Alapítólevele*.[13] Így már nemcsak szóban, a találkozón részt vevőktől terjedhetett a szervezet létezésének híre, hanem minden rádióhallgatóhoz és újságolvasóhoz eljuthatott. A *Magyar Nemzet*ben megjelentetett cím hatására levelek özöne érkezett Lakitelekre, a szervezet tagságának létszáma 1989 márciusára elérte a 10 ezer főt. Ekkor az ideiglenes alapszabály értelmében össze kellett hívni az MDF I. Országos Gyűlését.[14]

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

1 Juhász-Pintér Pál: Vidéken a helyzet változóban. A Magyar Demokrata Fórum első vidéki fóruma és miskolci eszmélése.; Madácsy Tamás: Helyi hatalom – helyi társadalom. Kiskunmajsa, 1988. március 5. In: *A felkészülés éve–1988. A rendszerváltoztatást megelőző tanácskozások*. Szerk. Szeredi Pál. RETÖRKI, 2018, 43–85. http://archivum.retorki.hu/pdfReadView?file=/upload/2018/10/A_felk_sz_l_s_ve_1988_tanulm_nyk_tet_RET_RKI_elektronikus_k_nyvek_1.pdf#page=1&zoom=page-fit (Utolsó letöltés: 2020.10.26.)

2 Szeredi Pál: Rendszerkritika a mérlegen. A Magyar Demokrata Fórum 1988. január 30-ai és május 15-ei tanácskozásáról. In: *A felkészülés éve–1988. A rendszerváltoztatást megelőző tanácskozások*. Szerk. Szeredi Pál. RETÖRKI, 2018, 7–42. (Utolsó letöltés: 2020.10.26.)

3 *Lakitelek 1988. A Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-i tanácskozásának jegyzőkönyve és sajtóvisszhangja.* Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2018, 16.

4 Nagymihály Zoltán: A második lakiteleki találkozó leghangsúlyosabb üzenetei. Pillanatképek egy mozgalom alakulásáról. In: *A cselekvés fél éve. 1988 ősze–1989 tavasza*. Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2019, 15–47.; *Lakitelek 1988. A Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-i tanácskozásának jegyzőkönyve és sajtóvisszhangja.* Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2018.

5 Nagymihály Zoltán: A második lakiteleki találkozó leghangsúlyosabb üzenetei. Pillanatképek egy mozgalom alakulásáról. In: *A cselekvés fél éve. 1988 ősze–1989 tavasza*. Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2019. 15–47.; *Lakitelek 1988. A Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-i tanácskozásának jegyzőkönyve és sajtóvisszhangja.* Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2018.

6 *Lakitelek 1988. A Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-i tanácskozásának jegyzőkönyve és sajtóvisszhangja.* Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2018, 106.

7 *Lakitelek 1988. A Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-i tanácskozásának jegyzőkönyve és sajtóvisszhangja.* Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2018, 85.

8 Kimondta megalakulását a Magyar Demokrata Fórum, *Magyar Nemzet*, 1988. szeptember 5. 3.; Szervezetté alakult a Magyar Demokrata Fórum. *Népszabadság*, 1988. szeptember 5. 3.

9 HU RETÖRKI, Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF korai időszakának iratai, 1.3.1.,3. doboz, 3. ő. e.

10 Az MDF Alapítólevele és Alapszabálya. *Hitel*, 1988/1, 50–52.

11 *Lakitelek 1988. A Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-i tanácskozásának jegyzőkönyve és sajtóvisszhangja.* Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2018, 113.

12 A közmegegyezés hajszálerei. *Magyar Nemzet*, 1987. november 14. 7.

13 Az MDF Alapítólevele és Alapszabálya. *Hitel*, 1988/1, 50–52.

14 Marschal Adrienn: Az MDF, mint mozgalom. In: *MDF-tanulmányok*. Szerk. Szekér Nóra – Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2018, 249–274.

1988. november 13.

A Szabad Demokraták Szövetségének megalakulása

A Szabad Demokraták Szövetsége 1988. november 13-án alakult meg. A megalakulás történeti kereteit az ellenzéki önszerveződés folyamatának felgyorsulása, a késő Kádár-korszak társadalmi és politikai átalakulása, illetve a többpártrendszer feltételeinek és lehetőségének fokozatos létrejötte adta.

Az SZDSZ elődszervezetének tekinthető Szabad Kezdeményezések Hálózata megalakításáról szóló felhívást 1988. március 17-én adta ki a demokratikus ellenzék *Beszélő* című szamizdat kiadvány köré csoportosuló köre. A SZKH formálisan 1988. május 1-jén alakult meg a budapesti Hági sörözőben, mintegy kétszáz támogató jelenlétében.[1] Május 19-én adták ki a *Van kiút* című nyilatkozatukat, amelyben többpártrendszert, a polgárok számára az alkotmányban rögzített személyi és politikai jogokat, sajtószabadságot és a szovjet csapatok kivonását követelték.[2]

A szervezeti forma kezdettől fogva vita tárgyát képezte a tagság körében. A hálózatos forma mellett érvelők úgy vélték, a Kádár-rendszer ellenzéke csak úgy lehet sikeres, ha a „másként gondolkodók" különböző csoportjai összehangoltan lépnek fel. A Szabad Kezdeményezések Hálózata ennek az összehangoltságnak biztosított volna platformot, egyfajta ernyőszervezetként tömörítve az ellenzéki szerveződéseket és a civil társadalmat.[3] Ezzel szemben a pártszerű működés mellett érvelők a funkcionalitás és a politikai érdekérvényesítés hatékonyságát tartották szem előtt, és attól tartottak, hogy a politikai tér kétpólusúvá válik, amelyben az MSZMP és a Magyar Demokrata Fórum válik meghatározóvá. Az SZKH ülései gyakran váltak végeérhetetlen értelmiségi viták helyszínévé, éles kontrasztot alkotva a pártszerűen működő MDF hatékonyságával.[4]

Az SZKH tehát, mint a demokratikus ellenzék politikai érdekérvényesítő szervezete saját működési formája miatt nem bizonyult életképesnek,[5] ezért elkerülhetetlenné vált a helyzet újragondolása. A szervezeti hatékonyság problémája mellett a magyar politikai élet gyors átalakulása is sürgette a cselekvést, hiszen a második lakiteleki találkozón mozgalomból szervezetté váló MDF, illetve a történelmi pártok újjászerveződése azzal a veszéllyel fenyegette a demokratikus ellenzéket, hogy kiszorul a politikai palettáról.

A Szabad Kezdeményezések Hálózata átalakításáról a közgyűlésnek kellett döntenie. Mivel a meghatározó személyiségek közül többen is – Kis János, Haraszti Miklós, Demszky Gábor, Tamás Gáspár Miklós – külföldön tartózkodott, a közgyűlés előkészítését jórészt Magyar Bálint, Kenedi János és Szabó Miklós végezte el. A Magyar és Szabó által megfogalmazott, kissé eklektikus dokumentum a reformkor, a polgári radikalizmus, a szociáldemokrácia, a népi mozgalom, valamint az 1953 és 1956 közötti párt-ellenzék utódaként definiálta a nyilatkozat elfogadóit, illetve egyszerre tekintette példaadónak 1848-at, 1918-at és 1956-ot. A nyilatkozat továbbá – mintegy válaszként az MDF „sem nem kormánypárti, sem nem ellenzéki" önmeghatározására – deklarálta saját ellenzékiségét,

Jurta Színház, 1988. Az asztalnál balról Szilágyi Sándor, Petri György, Eörsi István, Solt Ottilia, Kőszeg Ferenc, Iványi Gábor. Forrás: Fortepan / Philipp Tibor adományozó, 60447.

egyszerre határozva meg helyét az ellenzéki térfélen, illetve viszonyát az MSZMP-hez.[6]

A közgyűlés előkészítése során a Nyilatkozatot, a Kőszeg Ferenc által elkészített Alapszabály-tervezet szövegét, valamint a tisztségekre javasolt személyekre vonatkozó kérdőívet mintegy 1500 támogatónak küldték el.[7] A folyamatosan jelenlévő belső feszültségek miatt a szervezők attól tartottak, hogy a közgyűlés kudarcba fullad,[8] de félelmük végül alaptalannak bizonyult: a Szabad Kezdeményezések Hálózata 1988. november 13-án, a Jurta Színházban tartott közgyűlésén mintegy ezerszázan vettek részt. Az átalakulásról szóló szavazás során láthatóvá vált, hogy a pártszerű működést támogatók jelentős többségben vannak a közgyűlés résztvevői között. 998-an szavaztak az átalakulás mellett és mindössze 80-an ellene. Az átalakulást ellenzők közül többen – mások mellett Bába Iván, Éliás Sára, Miszlivetz Ferenc és Ruttkay Levente – javasolták, hogy az új szervezet mellett működjön tovább a régi is. Ezzel létrejött a Szabad Demokraták Szövetsége, az SZKH pedig immár Hálózat néven élt tovább.[9] A közgyűlés döntése értelmében az SZDSZ legfőbb döntési szerve a közgyűlés, az operatív irányítás feladatait pedig a harmincöt tagú tanács és a kilenctagú ügyvivői testület látja el. Az ügyvivői testület tagjai Göncz Árpád, Iványi Gábor, Kőszeg Ferenc, Magyar Bálint, Mécs Imre, Solt Ottilia, Szabó Miklós, Szent-Iványi István és Vass István voltak.

A Szabad Demokraták Szövetsége megalakulásának híre az országos sajtóban is megjelent. A *Népszabadság* rövid MTI közleményt átvéve adott hírt a demokratikus ellenzék új szervezetének megalakulásáról.[10] A *Magyar Hírlap* rövid beszámolója már kitért a szervezeti kérdésben két táborra szakadt közgyűlés eltérő álláspontjainak rövid ismertetésére, illetve a frissen megalakult SZDSZ céljaira,[11] a *Magyar*

Tamás Gáspár Miklós (1948) Kolozsvárott érettségizett 1966-ban, ezután a Babeș-Bolyai Tudományegyetemen szerzett diplomát filozófiából. Közben a bukaresti egyetemen klasszika-filológiát is hallgatott. 1972-től az Utunk című kolozsvári lap szerkesztője, majd korrektora. 1978-ban áttelepült Magyarországra és az ELTE Filozófiatörténeti Tanszékének tudományos munkatársa lett. 1982-ben politikai okokból elbocsájtották, szilencium alá került, valamint eltiltották az értelmiségi munkaköröktől is. Ezután külföldön, elsősorban Amerikában (Yale), Angliában és Franciaországban tanított. Közben aktív tagja volt a demokratikus ellenzéknek, rendszeresen publikált a Hírmondóban, részt vett a monori találkozón és a Szabad Kezdeményezések Hálózatának létrehozásában. 1989-ben térhetett vissza az ELTE-re, először a Filozófia Tanszék docense, 1991-től pedig az MTA Filozófiai Intézetének igazgatója és a Magyar Filozófiai Társaság alelnöke lett. Az SZDSZ alapító tagja, 1990-1994 között országgyűlési képviselője, 1992-1994 között a párt Országos Tanácsának elnöke. 2000-ben kilépett a pártból.

Nemzet pedig a közgyűlésen történtek tömör ismertetése mellett a frissen alakult SZKH szóvivőjét, Szabó Miklóst is megszólaltatta.[12]

A novemberben megalakult SZDSZ immár lényegében az MDF-hez hasonlóan, pártszerűen működő szervezet volt, azonban a hálózatos működési formával való kísérletezéssel értékes fél évet veszítettek el. Ez a hátrány megmutatkozott a taglétszám, a helyi szervezetek kiépítése, az önálló politikai arculat kialakítása és a programalkotás tekintetében egyaránt. Az országos ismertséget és a politikai cselekvés lehetőségeinek kiszélesedését az SZDSZ számára a kerekasztal-tárgyalások, illetve az országgyűlési választások kampánya hozta el.

JÓNÁS RÓBERT

Jegyzetek

1 A Szabad Kezdeményezések Hálózata felhívása. *Beszélő*, 1988/24, 52.

2 Van kiút. A Hálózat Ideiglenes Tanácsának nyilatkozata 1988 májusában. *Beszélő*, 1988/24, 52–53.

3 Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék. Monográfia*. Budapest, T-Twins, 1995, 432.

4 Ripp Zoltán: *Szabad Demokraták. Történelmi vázlat a Szabad Demokraták Szövetségének politikájáról 1988–1994.* Budapest, Napvilág, 1995, 19–21.

5 Interjú Magyar Bálinttal. In: *A magyar demokratikus ellenzék. Interjúk*. Szerk. Csizmadia Ervin. Budapest, T-Twins, 1995, 356.

6 Az Elvi Nyilatkozatot lásd: *Beszélő*, 1988/25, 144–145.

7 Mécs Imre: A Szabad Demokraták Szövetségének rövid története (1988 végéig). In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1988*. Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, R-Forma, 1989, 302.

8 Interjú Interjú Kőszeg Ferenccel. In: *A magyar demokratikus ellenzék. Interjúk*. Szerk. Csizmadia Ervin. Budapest, T-Twins, 1995.

9 Mécs Imre: A Szabad Demokraták Szövetségének rövid története (1988 végéig). In: *Magyarország Politikai Évkönyve 1988*. Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, R-Forma, 1989, 302.

10 Szabad Demokraták Szövetsége alakult. *Népszabadság*, 1988.11.14. 5.

11 Hálózat helyett Szabad Demokraták Szövetsége. *Magyar Hírlap*, 1988.11.14. 3.

12 Szabad Demokraták Szövetségévé alakult a Szabad Kezdeményezések Hálózata. *Magyar Nemzet*, 1988.11.14. 3.

1988. november 18.

A Független Kisgazdapárt újjáalakulása

1988. november 18-án a budapesti Pilvax kávéházban Pártay Tivadar elnökletével s legalább 30-40 – egyes források szerint akár 100 – fő részvételével újjáalakították a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártot (FKgP). A nagy múltú párt felélesztésére hosszas előkészületek, viták és egyeztetések után (és közepette) került sor, alapvetően a magyar belpolitikai élet addigra már előrehaladott pluralizálódására reagálva. Az FKgP feltámasztását különböző okokból és célokkal, ekkor már többen sürgették és szorgalmazták; ugyanakkor az 1987 őszétől újonnan alakult politikai entitásokkal szemben a kisgazdák esetében a politikai múlt, s az abban kialakult-kifejlett személyes ellentétek jelentős terhet jelentettek, folyamatában nehezítve a párt revitalizálását.[1]

1988 nyarára már több szálon futottak azok az idő előrehaladtával mindinkább egymásra reagáló események, melyek végül összefonódva fejlődtek ki. A kisgazda politikusok egy része 1988. augusztus 20-án Pártay Tivadar balatonszárszói házában döntött az FKgP tevékenységének felújításáról, és annak majdani meghirdetéséről; Pártay ugyanitt első lépésként a Független Kisgazdapárt Baráti Körének megalapítását javasolta. Bár e találkozón Antall József is részt vett, ő nem írta alá az erről szóló nyilatkozatot. Szárszóra meghívást kapott Pártay legmarkánsabb ellenlábasa, Vörös Vince, illetve a Hazafias Népfronttól Bognár József is, de ők tudatosan és tüntetőleg távol maradtak az eseménytől. Egy bő hónappal később, 1988. szeptember 26-án az újjáalakulást szintén szorgalmazó Ravasz Károly memorandumot írt arról, hogy az FKgP nem oszlott fel soha, így sem jogi, sem politikai akadálya nincs annak, hogy tagjainak egy csoportja a párt működésének folytatását bejelentse. Az ősz beköszöntével, 1988. szeptember-októberében Szentendre lett az FKgP újjáéledésének egyik meghatározó központja, lévén Dragon Pál és a köré tömörült, radikálisabb és korosztályilag a régi kisgazdáknál fiatal(abb) ellenzékiek kapcsolatot találtak Ravasz Károllyal és a Kovács Béla Baráti Társággal. A többpártrendszer megteremtése iránt alapvetően elkötelezett Dragon, s vele Böröcz István, Bába Iván, Légrádi Tibor – akik ekkor alapvetően az SZDSZ és a Fidesz irányában bírtak jó kapcsolatokkal – innentől bekapcsolódtak az FKgP prominenseinek munkájába, s itt találkoztak (mások mellett) Pártay Tivadarral, Antall Józseffel és Göncz Árpáddal.[2] Vörös Vince azonban még 1988 októberének közepén is csak a „Baráti Kör" megalakulását tartotta lehetségesnek, elvetve ezzel a nevében direkten politikai szerveződés (tehát párt) felvállalását, ugyanakkor hozzájárult ahhoz, hogy az 1988. október 28-i kisgazda találkozó meghívóját az ő aláírásával küldjék ki. Az október 28-i gyűlésen, melyre Ravasz már magával vitte Böröczöt, Dragont és Szamosvári Györgyöt, mintegy 60-an vettek részt. Vörös Vince elnökletével létrejött a Kovács Béla Politikai Társaság, miután mind a névválasztást illetően (Nagy Ferenc neve merült még fel), mind a „politikai" szót illetően jelentős viták voltak (a KBPT élére 23 fős bizottságot választottak, melyben az 1945-49 közötti

Vörös Vince (1911–2001) A Baranya megyei Kisbicsérden született, kisparaszti gyökerű családban, a hat elemi osztály elvégzését követően gazdaképesítést szerzett. 1935-ben lépett be az FKgP-be, az 1939-es nemzetgyűlési választásokon a szentlőrinci kerület kampányfőnöke volt, 1942-ben a Magyar Parasztszövetség kalászos szakosztályának vezetője, a szervezet alelnöke. Élénk kapcsolatot ápolt a népi írókkal, rendszeresen publikált a Szabad Szó, illetve a Kis Újság lapokban. 1945 után a vidéki kisgazda pártszervezés egyik fő alakja, a Magyar Parasztszövetség főtitkára. 1947 után egy időre visszavonult a politikai élettől, Bakonyára tért vissza gazdálkodni. A forradalom idején a Magyar Parasztszövetség újjászervezésén fáradozott. 1960-ban az állambiztonság beszervezte, 1960–67, illetve 1978–90 között „Virág Benedek" fedőnéven jelentett volt politikai foglyokról, néhai politikustársairól. 1988-ban visszatért a politikai életbe, bekapcsolódott a FKgP újjáalakulásának előkészítésébe. 1989-ben a Jurta Színházban ülésező nagyválasztmány az intéző bizottság élére, a júniusi érdi nagyválasztmány pedig pártelnökké választotta. Az első szabad országgyűlési választásokon listás mandátumot szerzett, a pártelnöki megbízatásáról lemondva a Ház alelnöki tisztségét töltötte be. 1992-ben egy elhúzódó kisgazda belviszály keretében Torgyán József őt is kizáratta a pártból.

nemzetgyűlési- és országgyűlési képviselők domináltak). E fejleményről Antall, Göncz és Ravasz készített kommünikét az MTI-nek, melyet bár a Hazafias Népfront részéről Bognár József telefonon jóváhagyott, annak közlést a hatóságok végül megakadályozták.

Mintegy két héttel később, 1988. november 12-én Szentendrén végül Dragon Pálék léptek elsőként, s 14 fő (Böröcz István, Bereczki Vilmos, Légrádi Tibor, Jezsó István stb.) aláírásával, illetve Ravasz Károly és Szőke Pál részvételével megalakult az FKgP helyi szervezete; erről azután már a Szabad Európa Rádió és a BBC is beszámolt.[3] Miközben Dragonék ezzel gyakorlatilag lemondtak a Nemzeti Radikális Párt megalakításáról, 1988. november 13-án Dragon Pál a Jurtában az SZDSZ alakuló ülésén is bejelentette a szentendrei kisgazdák szervezetének megalakulását. Ezután Pártay Tivadar lakására mentek, aki egyrészt szívélyesen fogadta őket, másrészt örömét fejezte ki, hogy megalakították a szentendrei szervezetet.

Nyilvánvaló, hogy fentiek kifejlésével az FKgP korosodó prominensei maguk is lépéskényszerbe kerültek, s 1988. november 15-én Pécsett Vörös Vince, Ravasz Károly és mások döntöttek a hivatalos újjáalakulás november 18-i dátumáról. Az adott pillanatra és saját hiúságára egyként jellemzően Vörös Vince ugyanezen napokban jelezte, hogy elvállalná a pártelnökséget Pártay tiszteletbeli elnöksége, Bognár társelnöksége és Antall József főtitkársága mellett. A budapesti, s ezzel egyben országos újjáalakulás azonban távolról sem bizonyult ennyire kiszámíthatónak, vagy zökkenőmentesnek. 1988. november 17-én Bognár József kezdeményezésére a Hazafias Népfront székházának egyik helyiségében Balogh György, Ravasz Károly, Dancs József és Vörös Vince találkoztak (megbeszélésükön az oda szintén meghívott Antall József nem tudott jelen lenni), s akkor és ott kiderült, hogy Bognár József már táviratilag értesítette a Hazafias Népfront székházban összejönni szokott kisgazdákat, hogy másnapi, november 18-i újjáalakuló gyűlésük elmarad. Ennek magyarázata Vörös Vince szerint az, hogy Bognár és Dancs nem voltak a Független Kisgazdapárt újjáalakulásának hívei, de legalábbis korainak tartották azt. Tény az is, hogy Ribánszki Róbert, a Hazafias Népfront

Bejczy Sándor és Vörös Vince az Országgyűlés ülésén, előttük Németh Miklós és Medgyessy Péter. Fortepan / Szalay Zoltán adományozó, 138507.

Országos Tanácsának titkára ugyanekkor nem engedélyezte a székházban az FKgP zászlóbontását. A helyzetet tovább bonyolította, hogy Vörös a régi kisgazdák nélkül, csak az újakkal, a „szentendreiekkel" való újjáalakulást nem tartotta helyesnek. A kérdést végül az döntötte el, hogy miközben Vörös e megbeszélés után hazautazott Pécsre, Ravasz és Balogh Pártayhoz menve meggyőzték őt, hogy másnap mégis gyűljenek össze a Pilvaxban. A Vörössel riválisPártay örült a javaslatuknak, lévén bizonytalan volt, hogy a régi kisgazdák melléállnának-e. 1988. november 18-án végül így került sor az FKgP újjáalakulására.[4] A megjelentek, miután a korábbi tiltás ellenére megpróbáltak bejutni Belgrád-rakpart 24-be, de onnan elküldték őket), a Pilvaxban hívták létre az Ideiglenes Vezetőséget. A szentendreiekkel jó kapcsolatot ápoló Göncz Árpád nem vett részt az eseményen, míg Antall József megjelent és felszólalt, de nem újította meg saját korábbi tagságát. Az újjáalakulással az FKgP több mint három évtizedes hibernációja véget ért, s 1988. november 25-én az Ideiglenes Vezetőség már ülést is tartott, melyen többek között határoztak a programalkotás szükségszerűségéről (melyben azután Légrádi Tibornak volt meghatározó szerepe). Ekkorra Győrött, Veszprémben, Gyöngyösön, Pécsett, Érden, Battonyán, Budakeszin és Salgótarjánban már (újjá) alakultak a helyi szervezetek, s így az FKgP már mintegy 500 fős taggal bírt.

Kávássy János Előd

Jegyzetek

1 Torgyán József: *Visszaemlékezéseim – Száll a Turul Fészkére*. Budapest, Arany Korona Alapítvány, 2016.

2 Erdélyi István: A többpártrendszer főkovácsa. Dragon Pál a kisgazdák zászlóbontásáról. *Kapu*, 2000/1. 71–74.

3 Ravasz Károly: A Független Kisgazdapárt újjáalakulása 1988–1989 fordulóján. *Múltunk*, 1997/1. 90–111.

4 Vörös Vince: Megjegyzések Ravasz Károly írásához. *Múltunk*, 1997/2. 183–187.

1988. november 24.

Németh Miklós az új kormányfő

A rendszerváltás egyik kulcsfontosságú kérdése volt az összefonódott párt- és államhatalom szétválasztása. Ebben a kérdésben az 1988-as év, benne Grósz Károly november 24-i, minisztertanács-elnöki posztjáról történő lemondásával, valamint Németh Miklós kormányának megalakulásával fordulópontot jelentett. Megkezdődött a pártállami rendszer lebontása és a parlamentáris demokrácia helyreállítása.

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1988. május 20–22-i pártértekezletén többen – mások mellett Pozsgay Imre és óvatosabban, de Németh Miklós is – szóltak a párttól függetlenített kormány és törvényhozás, valamint az országgyűlésnek felelős kormány szükségességéről. Bár ezek a gondolatok végül részben az elfogadott határozat szövegében is megjelentek, a párt főtitkári pozíciójával kapcsolatban ezekkel az elvekkel ellentétes döntés született, amikor Grósz Károlyt, a minisztertanács elnökét választották meg a párt vezetőjének. A jelentős hatalomkoncentrációt hozó kettős funkció létrejöttét bírálta az ellenzék.[1] A probléma Grószt is foglalkoztatta, aki az ezzel kapcsolatos gondolatait az 1988. július 5-i moszkvai látogatása során megosztotta Mihail Szergejevics Gorbacsovval, a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) reformer főtitkárával.[2] A beszélgetésből azonban kitűnik, hogy Grósz a kérdést elsősorban a politikai irányításban megmutatkozó problémaként kezelte, és megoldását is ezen a területen kereste.

A pártértekezletet követően fokozatosan elkezdtek megvalósulni azok a korábban csak remélt keretfeltételek, amelyek az állam párttól függetlenített működésének alapjait jelentették: a gyakoribb és hosszabb parlamenti ülések, a parlamenti munka nyilvánosságának megteremtése, valódi viták lefolytatása, egyszóval a *bólintó* parlament helyett a *vitatkozó* parlament kialakítása.[3] Jelentős lépésnek számít a parlamenti munka szabadabbá válásával kapcsolatban az MSZMP Politikai Bizottságának 1988. szeptember 20-i ülésén tárgyalt jelentése, amelynek nyomán a PB javaslatot tett egyebek mellett arra, hogy a párttag országgyűlési képviselők a tárgyalt üggyel összefüggő párthatározat hiányában a parlamenti munka során szabadon nyilváníthassanak véleményt, és belátásuk szerint szavazhassanak.[4] A következő év elején sor került az egyesülési jogról szóló törvény vitájára, amelyen többen sürgették a szabad pártalapítás jogának kimondását. Bár az MSZMP képviselői a párt véleményével összhangban egyelőre az egypártrendszer mellett érveltek, a párt vezetése február 11-én már elfogadta a többpártrendszert.[5] A pártok legalitását végül az október 30-án kihirdetett 1989. évi XXXIII. törvényben mondták ki. Németh Miklós kormányzati időszakára esik továbbá a párt vezető szerepét eltörlő alkotmánymódosítás elfogadása, amely egyebek mellett kimondta, hogy Magyarország a parlamentáris köztársaság kormányformára tér át, amelyben a pártok közhatalmat közvetlenül nem gyakorolhatnak.[6]

Németh Miklós (1948–) 1966-ban a miskolci Berzeviczy Gergely Kereskedelmi Technikumban érettségizett, majd felvételt nyert a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemre, ahol 1971-ben szerzett diplomát, ezt követően az egyetem oktatójaként dolgozott. 1975–1976 között egy éves ösztöndíjjal a Harvard Egyetemen tanult. Hazatérése után az Országos Tervhivatal munkatársa, majd osztályvezetője lett. 1981-től a Központi Bizottság Gazdaságpolitikai Osztályának munkatársa, majd 1986-tól vezetője. 1987-től az MSZMP Központi Bizottságának, 1988-tól Politikai Bizottságának tagja. 1988-ban országos listáról jutott be a parlamentbe, ezt követően megválasztották a Minisztertanács elnökének, majd a köztársaság kikiáltásától, 1989. október 23-ától az új kormány megalakulásáig, 1990. május 23-ig miniszterelnöknek. Legjelentősebb külpolitikai lépéseként, az általa vezetett kormányzat 1989. szeptember 11-én megnyitotta a magyar-osztrák határt az NDK-ból elmenekült, oda visszatérni nem kívánó állampolgárok számára. Kormánya utolsó nagyjelentőségű lépése volt a szovjet csapatok magyarországi kivonásáról szóló egyezmény megkötése, 1990. március 10-én. Az 1990-es választásokon független jelöltként ismét országgyűlési képviselővé választották. Tisztségéről azonban 1991-ben lemondott.

Grósz Károly 1988 júliusában kezdte el szervezni a miniszterelnöki pozíció átadását. Négy lehetséges utódot nevezett meg: Nyers Rezsőt, Pozsgay Imrét, Tatai Ilonát és Iványi Pált. A jelöltek alkalmasságát a megyei pártbizottságokban kezdte el megtárgyalni, ahol a megbeszélések során javaslatként merült fel Németh Miklós neve, aki végül elfogadta a megbízatást.[7] Az MSZMP Politikai Bizottsága 1988. november 21-én kelt javaslatában tájékoztatta a Központi Bizottságot arról, hogy Grósz Károly felmentését kéri a miniszterelnöki pozícióból, és utódként Németh Miklóst javasolja.[8]

Az Országgyűlés 1988. november 24-i ülésén Straub F. Brúnó, az Elnöki Tanács Elnöke javasolta az Országgyűlésnek, hogy Grósz Károlyt saját kérésére mentse fel a minisztertanács elnöki pozíciójából. A megbízatás alóli felmentést az Országgyűlés 28 ellenszavazattal, 13 tartózkodás mellett megszavazta. Ezen az ülésen került sor Németh Miklós megválasztására is, akit az Országgyűlés 27 ellenszavazattal, 36 tartózkodás mellett választott meg. A szavazati arány alakulásában jelentős szerepet játszhatott, hogy az új miniszterelnök egyelőre nem kívánt a kormányban személycseréket végrehajtani. Ez sokak szemében egyértelmű kifejeződése volt annak, hogy a kormány továbbra is Grósz Károly és a párt befolyása alatt áll.[9] Az új kormányfő a jogállamiság megteremtését, a Szovjetunióval fennálló szoros szövetség fenntartása mellett a Nyugat felé történő nyitást, a szocialista piacgazdaságot és a szocialista pluralizmust nevezte meg kibontakozást célzó politikája fő pilléreinek, programjának következetes végigviteléhez a képviselők támogatását kérte.[10]

Németh Miklós miniszterelnöki expozéjára 1988. december 20-án került sor. Németh az egy éve elfogadott kormányprogramról[11] szólva kifejtette, hogy az eltérő sebességgel haladó gazdasági és politikai reform hátráltatja a kormányprogram végrehajtását.[12] Németh maga is igyekezett kormányával eltávolodni a párttól. Ezt szolgálta a technokrata szakértői kormány szerepének hangsúlyozása, és részben az is, hogy a kibontakozási program és általában a párttól függetlenedő kormány sikeres működése kapcsán kiemelte a képviselők bizalmának és támogatásának nélkülözhetetlenségét.

Az Országgyűlés ülése 1990-ben. Az első sorban Pozsgay Imre, Németh Miklós, Medgyessy Péter, Pozsgay Imre mögött Straub F. Brunó. Fortepan / Urbán Tamás adományozó, 124978.

A Grósz Károlytól megörökölt kormányt Németh Miklós 1989 áprilisától – miután a párt és a Hazafias Népfront lemondott a kormánytagok jelölésének jogáról – kezdte el átalakítani.[13] Május 10-én a Minisztertanács elnökének javaslatai alapján az Elnöki Tanács javasolta az Országgyűlésnek Békési László pénzügyminiszterré, Glatz Ferenc művelődési miniszterré, Horn Gyula külügyminiszterré, Horváth Ferenc ipari miniszterré, Hütter Csaba mezőgazdasági és élelmezési miniszterré, Kemenes Ernő miniszterré, az Országos Tervhivatal elnökévé történő megválasztását.[14] Németh Miklós felszólalásában a kormányátalakítást generációváltással és az egységesebb szemlélet kialakításával magyarázta, kitérve arra, hogy a kormány, illetve a kormányfő függetlenedési folyamata most érkezett el arra a pontra, amikor már képes lehet egy ilyen lépés megtételére. A hatalmi viszonyok alakulásáról szólva elmondta, hogy fennáll a veszélye a politikai válság kormányzati válsággá való átalakulásának, amelynek elkerülése érdekében a kormány a parlamentre kíván támaszkodni.[15] Fontos határkő a kormány függetlenedésének folyamatában a miniszterelnök október 17-i parlamenti beszéde, ahol kijelentette, a kormány a munkájában csakis az Országgyűlésnek tartozik felelősséggel, és nemzeti kormánynak tekinti magát.[16] A párttól való függetlenedés folyamata végül személyét érintő politikai döntésre is kényszerítette a kormányfőt. Az év végi költségvetési vita során Németh azzal szembesült, hogy az MSZP elnöksége – amelynek ő is tagja volt – távollétében azt a döntést hozta, hogy nem támogatja a kormány költségvetési előterjesztését. Ezért 1989. december 14-én lemondott az MSZP-ben viselt elnökségi tisztségéről.[17]

Németh Miklós súlyos gazdasági válsághelyzetben vette át a kormány vezetését, lehetőségeit és mozgásterét pedig jelentősen szűkítette a pártállami rendszer, melynek fokozatos lebontása az ő kormányzati időszaka alatt ment végbe. A kabinet gazdasági és pénzügyi intézkedéseinek köszönhetően Magyarországnak sikerült elkerülnie a pénzügyi összeomlást. A Németh-kormány tevékenységével kapcsolatban ki kell emelni még a sokat vitatott, és több tüntetést kiváltó bős-nagymarosi vízlépcső építésének felfüggesztését, az Állami Egyházügyi Hivatal megszüntetését és az egyházi ingatlanok visszaadásának kezdeményezését, a határ megnyitását a német menekültek előtt, a vasfüggöny lebontását, illetve a piacgazdasági feltételek megteremtésének megkezdését. Ehhez a kormányzati időszakhoz kötődik a Dunagate-ként ismertté vált lehallgatási ügy is, amelynek során a Belügyminisztérium III/III-as csoportfőnöksége lehallgatta a már szabadon működő ellenzéki pártokat. Az ügy miatt Németh menesztette Horváth István belügyminisztert.[18] Maga a kormány azonban túlélte a lehallgatási ügyet, és Németh lemondására az első szabad választásokat követően 1990. május 2-án, a parlament alakuló ülésén került sor.[19]

JÓNÁS RÓBERT

Jegyzetek

1 Vezetési válság után, politikai válság közben. *Beszélő*, 1988/24, 4–6.

2 Jegyzőkönyv Mihail Gorbacsov és Grósz Károly 1988. július 5-i találkozójáról. In: *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel.* Szerk. Baráth Magdolna – Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000, [126–147.] 134–135.

3 Ágh Attila: A félfordulat éve. In: *Magyarország politikai évkönyve 1988.* Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Debrecen, R-Forma, 1989, [23-34.] 31. Az Országgyűlés szerepének átalakulásáról lásd: Kukorelli István: Az Országgyűlés a többpártrendszer első évében. In: *Magyarország politikai évkönyve 1990.* Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, Aula-OMIKK, 193–198.

4 Jelentés a Politikai Bizottságnak az Országgyűlés működésének tapasztalatairól, javaslat a párt álláspontjára az Országgyűlés működéséről és a parlament ügyrendje módosításának elveiről. MNL OL M-KS 288. f. 5/1037. ő. e.

5 A Központi Bizottság 1989. február 10-11-i ülésén tárgyalt a kérdésről. A vitán elhangzottakat lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának jegyzőkönyvei*. Szerk. Soós László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1993, 1–206. Az ülés után kiadott közleményt lásd: Közlemény a Magyar Szocialista Munkáspárt 1989. február 10-11-i üléséről. *Népszabadság*, 1989. február 13. 1–3.

6 Az átalakulásról bővebben lásd: Kukorelli István – Tóth Károly: *A rendszerváltás államszervezeti kompromisszumai*. Lakitelek, Antológia, 2016, 23–56.

7 Oplatka András: *Németh Miklós. Mert ez az ország érdeke*. Budapest, Helikon, 2014, 15–22.

8 Javaslat a Központi Bizottságnak. MNL OL M-KS 288. f. 4/246-247. ő. e.

9 Oplatka András: *Németh Miklós. Mert ez az ország érdeke*. Budapest, Helikon, 2014, 25–26.

10 *Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott Országgyűlés naplója* II., 2509–2510.

11 A Központi Bizottság 1987. július 2-i ülésén tárgyalt a programról, amelynek előadója Németh Miklós volt. Az előadói beszéd szerkesztett szövegét lásd: Németh Miklós: A gazdasági-társadalmi kibontakozás programjáról. *Társadalmi Szemle,* 1987/8–9, 3–13. A programról szóló KB állásfoglalás tervezetét, valamint a programmal kapcsolatban folytatott viták összefoglalóját lásd: MNL OL M-KS 288. f. 4/226-227. ő. e.

12 *Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott Országgyűlés naplója* III., 2800–2807.

13 Az átalakítás menetének részleteit lásd Oplatka András: *Németh Miklós. Mert ez az ország érdeke*. Budapest, Helikon, 2014, 190–196.

14 Lásd: *Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott Országgyűlés naplója* III., 3768.

15 Lásd: *Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott Országgyűlés naplója* III., 3769–3779.

16 Lásd: *Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott Országgyűlés naplója* III., 4895–4896.

17 A dokumentumot lásd: Oplatka András: *Németh Miklós. Mert ez az ország érdeke*. Budapest, Helikon, 2014, 291–292. Németh lemondó levelének lényegi tartalmát közli a *Magyar Hírlap*. Németh Miklós lemondott MSZP elnökségi tagságáról. *Magyar Hírlap*, 1989. december 21. 1.

18 Az üggyel kapcsolatban a Németh Miklós visszaemlékezését lásd: Oplatka András: *Németh Miklós. Mert ez az ország érdeke*. Budapest, Helikon, 2014, 309–326.

19 A kormányfő lemondó beszédét lásd: *Országgyűlési napló – 1990*. Az Országgyűlés alakuló ülése.

1989

A rendszerváltás mérföldkövei

1989. január 14.

Az Új Márciusi Front javaslata

Az 1988-as év második felének egyik legsürgetőbb kérdésévé a politikai rendszer átalakítása és a modellváltás részleteinek kidolgozása vált. A májusi pártértekezlet állásfoglalásában még csak homályosan és bizonytalanul megfogalmazott, a párt vezető szerepére épülő, a szocializmus keretei között létező pluralizmus elképzelése a következő hónapok során kezdett formát ölteni. A kevés konkrétum mögött részben a párt időhúzó taktikája állt. Azt remélték, hogy ha a gazdasági reform sikert hoz, akkor a politikai átalakítás során nem kell vállalniuk a többpártrendszer bevezetését, hanem elegendő lesz egy egypárti pluralizmus kialakítása, amelyben az MSZMP megőrizheti vezető pozícióját.[1]

Az MSZMP Központi Bizottságának 1988. december 15-i ülésén határozat született arról, hogy a párt a nemzeti összefogás jegyében kész párbeszédet folytatni és együttműködni más szervezetekkel, mozgalmakkal. Grósz Károly vezetésével munkabizottság alakult, amely megvizsgálta a többpártrendszerhez és az alternatív szervezetekhez való viszony kérdését.[2] Döntöttek arról is, hogy létrehoznak három munkacsoportot, amelyek egymástól függetlenül kidolgozzák a politikai rendszer átalakításának lehetséges forgatókönyveit. A három munkacsoportot Grósz Károly, Aczél György és Román Pál vezette.[3] A gyorsan változó külső és belső feltételek miatt azonban a következő év elejére azok a forgatókönyvek, amelyek a többpártrendszer bevezetésének elkerülését szolgálták, már nem voltak reálisak.

Ebben a politikai környezetben került a nyilvánosság elé az Új Márciusi Front javaslata. Az ÚMF 1988 márciusában alakult meg – a rendszerváltás több hasonló szervezetéhez és pártjához hasonlóan – a kibontakozó politikai, társadalmi és gazdasági válságra keresve a megoldást. Felhívásukban, melyet közzétettek az *Élet és Irodalom*ban (1988. szeptember 16.) és az *Új Tükör*ben (1988. szeptember 18.), sürgették a politikai intézményrendszer reformját, a párt vezető szerepének újragondolását, a kritikus értelmiségi csoportok nyilvánosságból történő kirekesztésének megszüntetését és az Országos Társadalmi Konzultatív Testület megalakítását, amely a párt és kormányszervek tanácsadó testületeként működne. A felhívást tizenkilencen írták alá: Antal László, Baló György, Bauer Tamás, Bihari Mihály, Fekete Sándor, Gyurkó László, Király Zoltán, Kőrösi József, Lengyel László, Nyers Rezső, Nagy Tamás, Pataki Ferenc, P. Szűcs Julianna, Tardos Márton, Újhelyi Szilárd, Vámos Tibor, Vásárhelyi Miklós és Vitányi Iván.[4] Az MSZMP Politikai Bizottsága 1988. szeptember 6-án tárgyalta a szervezet létrejöttének ügyét, amelynek működését tudomásul vette. A párt a maga szempontjából hasznosnak ítélte az Új Márciusi Frontot, amely reményei szerint modellértékű kezdeményezés lehet, és közvetítő szerepet láthat el az MSZMP, valamint a hatalmon kívül levő szervezetek és mozgalmak között.[5]

Az Új Márciusi Front 1989. január 11-i közleménye[6] az egypártrendszert olyan merev politikai berendezkedésként írta le, amely még a párton belüli demokrácia

Király Zoltán (1948–) Középiskolai tanulmányait Kecskeméten végezte, majd Szegeden beiratkozott a József Attila Tudományegyetem Jogtudományi Karára. 1975–1979 között a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola népművelés-pedagógia szakán tanult. 1980–1981-ben újságírást tanult a MÚOSZ Újságíró Iskolában. 1983-ban beiratkozott az MSZMP Politikai Főiskolájára. 1971-től 1978-ig a KISZ Bács-Kiskun Megyei Bizottságánál kulturális felelős, 1973–1975 között a Petőfi Népe újságírója volt. Szolnokon a Magyar Rádió szolnoki stúdiójának munkatársaként tevékenykedett, továbbá a Magyar Televízió külsős munkatársa volt. 1978–1991 között a Magyar Televízió szegedi stúdiójának szerkesztő-riportereként dolgozott. 1991-ben a HT Press ügyvezető igazgatója lett. 1974-ben lépett be az MSZMP-be, azonban a rendszerrel szembeni kritikái miatt 1988-ban kizárták a pártból. 1989-ben megalapította az Ellenzéki Demokraták csoportját. Az 1990-es országgyűlési választáson függetlenként, MDF-es támogatással szerzett képviselői mandátumot. 1994-ig a MÚOSZ elnökségi tagja volt.

megvalósításával sem alkalmas arra, hogy megakadályozza a hatalommal való visszaélést. Az ÚMF egy tanácskozó testület, az Országos Nemzeti Bizottság megalakítására tett javaslatot, amely a hatalom és az időközben megalakult mozgalmak, politikai szerveződések között biztosítaná az intézményes párbeszédet. A bizottság feladata, hogy az egypártrendszerből a többpártrendszerbe való átmenet módjának részleteit kidolgozza, illetve elősegítse az új alkotmány és az úgynevezett demokrácia-csomagtervben lévő, kapcsolódó törvények megalkotását.

Az Országos Nemzeti Bizottság működésére a dokumentumban három elképzelést vázoltak fel. Az első elképzelés szerint a bizottság egyfajta koordinációs intézményként bekapcsolja a parlament alkotmányozó munkájába a különböző szervezeteket és mozgalmakat. A második változatban az alkotmányhoz kapcsolódó törvényalkotási munka az országgyűlés e célra megalakított alkotmányozó kamarájában történne. Az alkotmányozó kamara javaslatait az országgyűlés hagyja jóvá és emeli törvényerőre. A harmadik változatban a bizottság maga dolgozza ki a többpártrendszer választójogi törvénytervezetét, amelyet az országgyűlés hagy jóvá és iktat törvénybe.

1989. január 21-én a Kossuth Rádió *168 Óra* című műsora összeállítást közölt az ellenzéki szervezetek az Új Márciusi Front javaslatára adott reakcióiról.[7] Kőszeg Ferenc, a Szabad Demokraták Szövetsége ügyvivője elsősorban azt kifogásolta, hogy az MSZMP prekoncepciókkal közeledik a nem szocialista alapokon álló szervezetekhez, így a liberális SZDSZ-hez is, ami elfogadhatatlan a számukra. A Magyar Demokrata Fórum ideiglenes elnökségének tagja, Kiss Gy. Csaba az alkotmányozással kapcsolatban a Fórum saját korábbi javaslatát, az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását szorgalmazta, amely nem egyeztethető össze az ÚMF elképzelésével.[8] Hasonlóan elutasító véleményt fogalmazott meg a párt ideiglenes elnökségének másik tagja, Csurka István, aki a *Hitel*ben közölt írásában úgy vélte, az Új Márciusi Front csupán eszköz az MSZMP kezében arra, hogy megadja a legitimációt a párt vezetőinek a reformok levezényléséhez.[9] Berényi Ferenc, a Münnich Ferenc Társaság ügyvezető titkára egyszerűen időszerűtlennek nyilvánította az alkotmányozásról és a pártrendszerről kibontakozó vitát. Véleménye szerint a legfontosabb dolog a gazdasági válság orvoslása, amelyet a termelés fokozásával lehet elérni. A Münnich Ferenc Társaság nyilatkozata a Központi Bizottság 1989. február 11-i ülésén is szóba került. Boros László szerint Berényi érvelése egy olyan szemléletet tükröz, amely

már tíz éve is nevetséges volt, és ez – tekintettel a MFT és az MSZMP kapcsolatára – a pártra is rossz fényt vet.[10] Tirts Tamás a Fiatal Demokraták Szövetsége részéről a szabad választások utánra halasztotta volna a kérdés megválaszolását.

Az Új Márciusi Front kezdeményezését a Politikai Bizottság 1989. január 24-én tárgyalta meg, ahol a kezdeményezésre adandó választ a PB február 7-i ülésére halasztották.[11] A február 7-i ülésen született dokumentumban az MSZMP egyértelművé tette, hogy nem kívánja az alkotmányozási folyamatot az Új Márciusi Front által javasolt formák egyikének alapján sem átrendezni. A párt az ÚMF részvételét csupán a különböző politikai szervezetek és mozgalmak egyeztető és konzultációs fórumaként fogadja el, az alkotmány tervezetét viszont az erre hivatott szervnek kell elkészítenie.[12]

JÓNÁS RÓBERT

Jegyzetek

1 Az MSZMP taktikájával kapcsolatban lásd Kalmár Melinda tanulmányát. Kalmár Melinda: Modellváltástól a rendszerváltásig: az MSZMP taktikájának metamorfózisa a demokratikus átmenetben. In: *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. Alkotmányos forradalom. Tanulmányok.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Új Mandátum, 2000, 283–307.

2 Közlemény az MSZMP Központi Bizottságának 1988. december 15-i üléséről. *Népszabadság,* 1988. december 17. 1.

3 *A puha diktatúrától a kemény demokráciáig.* Szerk. Bodzabán István – Szalai Antal. Budapest, Pelikán, 1994, 115. Ripp Zoltán viszont csak két munkacsoportról ír, Grósz Károly csoportját nem említi. Lásd: Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990.* Budapest, Napvilág, 2006, 266.

4 A dokumentumot lásd: Az 1988. november 5-ei vitanap jegyzőkönyve. In: *Új Márciusi Front 1988. Dokumentumok, cikkek, interjúk.* Szerk. P. Szűcs Julianna – Lázár István. Budapest, Múzsák, 1989, 11–18.

5 Az erről szóló dokumentumot lásd az MSZMP Politikai Bizottságának 1988. szeptember 6-i ülésének mellékletei között: Az Új Márciusi Front működésének tudomásulvétele. MNL OL M-KS 288. f. 5/1035. ő. e.

6 Az egypártrendszertől a képviseleti demokráciáig. Az Új Márciusi Front javaslata az átmenet politikájára. *Magyar Nemzet,* 1989. január 14. 4.

7 Vélemények az Új Márciusi Front javaslatáról, az országos nemzeti bizottság megalakításáról. Szerk. Mester Ákos. Kossuth Rádió, 1989. január 21.

8 Az MDF ez ügyben tett állásfoglalását lásd: A Magyar Demokrata Fórum állásfoglalása az Új Márciusi Front javaslatáról. Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF korai időszakának iratai, 1.4.3.2.1.1. Bíró Zoltán anyagai, 9A doboz, 59. ő. e.

9 Csurka írását lásd: Csurka István: Kiegyezés – „most, vagy soha". *Hitel,* 1989/3, [44–49.] 48.

10 Lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei.* Szerk. Soós László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1993. I. kötet, 156.

11 Lásd az MSZMP Politikai Bizottsága 1989. január 24-i ülésének jegyzőkönyvét. MNL OL M-KS 288. f. 5/1049. ő. e.

12 A javaslat végleges változatát közölte a *Népszabadság*: Az MSZMP Központi Bizottságának válasza az Új Márciusi Front felhívására. *Népszabadság,* 1989. február 16. 3.

1989. január 20.

Nyilvános tárgyalás a Magyar Demokrata Fórum és a Magyar Szocialista Munkáspárt között

Az MDF és az MSZMP első hivatalos, sajtónyilvános találkozóját 1989. január 20-án tartották. A rendezvényre az MSZMP Központi Bizottság Agitációs és Propaganda Bizottsága 1988. október 15-i állásfoglalása alapján kerülhetett sor. Az esemény egy vitasorozat részét képezte, melynek előző rendezvényén az MSZMP a Veres Péter Társaság képviselőivel találkozott.[1]

A találkozó mindenki számára nyilvános volt, így előző nap két nagy példányszámú, országos sajtótermékben, a *Népszabadság*ban *és* a *Népszavában* is hirdették. Sőt a mindkettő által közölt MTI hír azt is tartalmazta, hogy „várják az érdeklődőket is, akik külön teremben, képernyőről követhetik az eszmecserét".[2]

A vita *A demokrácia intézményesülésének alternatívái hazánkban* címmel délután 1 órakor kezdődött a Politikai Főiskolán. A rendezvényen a demokrácia alternatíváiról, a koalíció lehetőségeiről, a demokratikus intézményrendszer kialakításáról, az MSZMP szerepéről és a pluralizmusról cserélték ki gondolataikat a résztvevők. A 6 órás eseményen összesen 26-an voltak. Az MSZMP részéről 14 párttag szakértő volt jelen: Andics Jenő, Balogh Sándor, Dányi Pál, Fabriczky András, Forgács Imre, Halász József, Huszár István, Katona Béla, Kemény László, Madarász Tibor, Romány Pál, Schmidt Péter, Szerdahelyi István, Szoboszlai György. Az MDF-et az ideiglenes országos elnökség nyolc tagja – Bíró Zoltán, Fekete Gyula, Csurka István, Csengey Dénes, Joó Rudolf, Für Lajos, Lezsák Sándor, Kiss Gy. Csaba –, valamint szakértőként további négy MDF tag, Bogár László, Kulin Ferenc, Sólyom László és Szabad György képviselte.[3]

A vitát Romány Pál, az MSZMP Politikai Főiskolájának rektora vezette, ő üdvözölte a megjelenteket. Nyitóbeszédében kifejtette, hogy a vitafórum megrendezésével az a céljuk, hogy alkalmat teremtsenek a különböző politikai nézetek megismerésére, az álláspontok tisztázására, azonban ez az esemény nem tekinthető a két szervezet hivatalos tárgyalásának.[4]

A vitaindító felszólalást egyik részről Huszár István, a másikról Bíró Zoltán mondta el. Huszár István kifejtette, hogy a magyar társadalom tagoltsága a politikai életben is megjelenhet, míg Bíró Zoltán a cselekvést sürgette. Emellett felvetette az MSZMP kétarcúságát is, miszerint a pártban a reformoknak vannak támogatói és ellenzői is. Az MSZMP szakértői többek között elmondták, hogy a koalíció feltételei még nincsenek meg, de a pártnak változik az arculata. A hatalomról ugyanakkor nem, csak annak erőszakosan fenntartott monopóliumáról kívántak lemondani. Az egypártrendszerrel kapcsolatban kifejtették, hogy „az egypártrendszert természetellenes közbeavatkozással hozták létre Magyarországon, s ezért maga a párt fizeti a legnagyobb árat." Úgy gondolták, hogy időt kell hagyni a társadalomnak, hogy megszervezze önmagát, s közben az MSZMP is megújulhasson.[5]

A vita MDF-es résztvevői. Forrás: Lakieleki Rendszerváltó Archívum, Fotótár.

Az MDF képviselői kifejtették, hogy a sztálini, egyközpontú hatalomgyakorlási modell történelmi vereséget szenvedett, s a jelenlegi parlament nem tükrözi a politikai viszonyokat. Elmondták azt is, jelenleg még nem akarnak párttá alakulni, viszont ha ez megtörténik, nem tudják elképzelni az MSZMP és az MDF közötti kettős tagságot. Alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását szorgalmazták, hogy megalakulása után ez a szerv dolgozza ki az új alkotmányt és a választójogi törvényt, s csak ezután kerüljön sor az első demokratikus választásokra. Említést tettek az általánosan jellemző félelem gyakorlatáról, a konfliktusok kerüléséről. Kifejtették azt is, hogy attól függ a demokrácia hitele, hogy érvényesíthetik-e érdekeiket azok, akiknek erre eddig nem volt lehetősége. A közelgő március 15-ei ünnepségek kapcsán elmondták, hogy nem kívánnak együtt ünnepelni az MSZMP-vel.[6]

Az MDF részéről Szabad György foglalta össze azokat a pontokat, amiben a tárgyaló felek egyetértettek: „mindkét szervezet a közösség boldogulását akarja, a válságból kiutat keres, az anarchia elhárítására törekszik, s ellentmond annak az elvnek, hogy a közösség életét valaha ismét a diktatúra szabályozza".[7] Továbbá abban is egy véleményen voltak, hogy a tárgyalásokat sokkal korábban kellett volna elkezdeni.[8]

A vita során a felszólalók nem tartották magukat az előre megjelölt témákhoz, a hangulat azonban mindvégig önmérsékletet tanúsító, tiszteletteljes volt. Ennek is köszönhető, hogy az MSZMP is sikeresnek ítélte meg a találkozót, erről tanúskodik a vitáról készült titkosnak minősített feljegyzés is: „A tanácskozást összességében sikeresnek ítélhetjük. [...] A találkozás ténye, s a teljes

Für Lajos (1930–2013) Csurgón, a Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnáziumban érettségizett. Tanulmányait a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen folytatta, ahol történelemtanári diplomát szerzett 1954-ben. Az 1956-os forradalom alatt a Debreceni Forradalmi Bizottmány titkárának választották. Később emiatt internálták, rövid franciaországi emigrációját követően a hatvanas évek közepéig csak fizikai munkásként, majd tanárként tudott elhelyezkedni. 1964-től a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tudományos munkatársa, később főosztályvezetője lett. Ezután először a nyíregyházi, majd az egri főiskolán, 1987-től pedig az ELTE-n is taníthatott. Akadémiai doktori címét 1983-ban szerezte meg. 1974-ben a Milyen nyelven beszélnek a székelyek című írása nagy vihart váltott ki a magyar közgondolkodásban. Részt vett a monori és a lakiteleki találkozón. 1987-től tagja volt az MDF szervezői csoportjának, elnökségének, majd a párt köztársaságielnök-jelöltjévé választották. Az 1990-es országgyűlésbe az MDF Vas megyei listájáról jutott be, rövidesen honvédelmi miniszterré nevezték ki. Nevéhez kötődik a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonásának lebonyolítása, valamint a hadsereg átszervezése.

körű nyilvánosság jól szolgálta a nemzeti összefogás lehetőségének a reprezentálását, annak bizonyítását, hogy az MSZMP a demokratikus párbeszéd híve."[9]

A nyilvánosság és a tájékozódás lehetősége nemcsak annak a közel 500 főnek volt adott, akik a helyszínen kérdezhettek és kivetítőkön keresztül, élőben hallgatták a vitát, hanem a televízió segítségével mindenki számára biztosítva volt. A tv a találkozó kezdetétől rögzítette az elhangzottakat és az esti *Napzárta*ban leadták a vita vágott változatát.[10] Másnap három országos terjesztésű napilap is beszámolt az eseményről, kettő a címoldalon.[11] A vita jegyzőkönyve pedig még abban az évben megjelent a Kossuth Kiadónál *A demokrácia alternatívái hazánkban. Az MSZMP és a Magyar Demokrata Fórum képviselőinek vitafóruma a Politikai Főiskolán 1989. január 20-án* címmel.

A találkozónak főleg az MDF számára volt jelentősége, hiszen ez volt az első hivatalos találkozó és kapcsolatfelvétel az MSZMP-vel. Ezt mutatta az is, hogy az MDF-nek szinte teljes elnöksége jelen volt, míg az MSZMP párttag szakértőket küldött. Nem írtak alá a végén megállapodást, a hangsúly a vélemények párhuzamos kifejtésén és az MDF számára a nyilvános megszólalási lehetőségen volt.

Az MSZMP által szervezett vitafórum ezután tovább folytatódott, a következő alkalomra a magyar egyházak képviselőit és egyháztörténészeket hívtak meg.[12]

MARSCHAL ADRIENN

A vita MSZMP-s résztvevői. Forrás: Lakieleki Rendszerváltó Archívum, Fotótár.

Jegyzetek

1 Ma: politikai vitafórum. *Esti Hírlap*, 1989. január 20. 1.

2 MSZMP–MDF eszmecsere a Politikai Főiskolán. *Népszabadság*, 1989. január 19. 8., Vitafórum a demokrácia alternatíváiról. *Népszava*, 1989. január 19. 8.

3 *A demokrácia alternatívái hazánkban. Az MSZMP és a Magyar Demokrata Fórum képviselőinek vitafóruma a Politikai Főiskolán 1989. január 20-án.* Budapest, Kossuth, 1989.; Simon István: Egy kiegyezés vége. Reformok és illúziók. *Levéltári Közlemények*, 2011/82, 232.

4 Simon István: Egy kiegyezés vége. Reformok és illúziók. *Levéltári Közlemények*, 2011/82, 232.

5 MSZMP-MDF vita. MTI hír, 1989. január 20.

6 Demokratikus átmenet jogi garanciákkal. *Magyar Hírlap*, 1989. január 21. 1., 5.; Simon István: Egy kiegyezés vége. Reformok és illúziók. *Levéltári Közlemények*, 2011/82, 233.; Az első nyilvános eszmecsere az MSZMP és az MDF képviselői között. *Népszabadság*, 1989. január 21. 1.,3.

7 MSZMP MDF vita. MTI hír, 1989. január 20.

8 Az első nyilvános eszmecsere az MSZMP és az MDF képviselői között. *Népszabadság*, 1989. január 21. 1.,3.

9 Simon István: Egy kiegyezés vége. Reformok és illúziók. *Levéltári Közlemények*, 2011/82, 234.

10 Ma: politikai vitafórum. *Esti Hírlap*, 1989. január 20. 1.

11 Az első nyilvános eszmecsere az MSZMP és az MDF képviselői között. *Népszabadság*, 1989. január 21. 1., 3.; Vita az MSZMP és az MDF képviselői között. Népszava, 1989.01.21. 1., 3.; Az egypártrendszer bevezetése Magyarországon természetellenes volt. *Magyar Nemzet*, 1989. január 21. 3.

12 Kerekasztal. *Magyar Ifjúság*, 1989. február 3. 11.

1989. január 24.

Az Országgyűlésben megalakul a független képviselők csoportja

Magyarország szavazópolgárai az 1947-es kékcédulás választások után már csak a Magyar Függetlenségi Népfront, majd a Hazafias Népfront listájára szavazhattak. Ez természetesen mindig a Népfront listájának majd' 100 %-os győzelmét jelentette. Ezen a közel negyven évig működő rendszeren az első változtatást az 1983-ban megalkotott választójogi törvény jelentette, mely kötelező jelleggel vezette be a többes jelölést. Ennek kipróbálására az első alkalmat az 1985-ös országgyűlési választások jelentették. Ekkor a 288 MSZMP tag mellett 98 fő pártonkívüli képviselő is bejutott az Országgyűlésbe, s a többes jelölésnek köszönhetően közöttük 40 spontán, vagyis a választók által a jelölőgyűléseken javasolt képviselő is helyet foglalhatott.[1]

1988-ban Kádár János főtitkári tisztségből való leváltását követően az Országgyűlés működése is felélénkült, nőtt az ülésnapok és az elfogadott törvények száma. Megváltoztatták a házszabályt is, melynek révén lehetőség nyílt az interpellációkra, s arra is, hogy azt a parlament ne fogadja el, valamint a törvényjavaslatok esetében ekkortól már éles viták folyhattak és ellenszavazatok is jellemzővé váltak. Aktívabbá vált a bizottságok működése és élénk viták kísérték a plenáris tanácskozásokat is, melyhez Király Zoltán felszólalásai és interpellációi is hozzájárultak.

Alapvető és jelentős változásokat az országgyűlés ügyrendjének 1989. január 11-ei módosítása generált, melyet Korom Mihály terjesztett elő: „Miként az országgyűlés októberi ülésén jeleztük, bizottságunk javaslatot terjesztett elő a képviselői tevékenységgel összefüggő, különböző parlamenti csoportosulások, más szóval frakciók alakításának lehetővé tételére. Az előzetes viták során általános egyetértéssel találkoztunk e tárgyban. [...] Megalakulhat több közös érdeklődésű csoport vagy klub, nevezzük ahogy akarjuk, abból a célból, hogy azok elősegítsék az azonos érdekek felszínre hozatalát, azok konzultálását, a hasonló nézetek összehangolását és képviseletét is. Ennek az önszerveződés körében kellene maradni. E csoportok tevékenysége tartalmasabbá teheti az országgyűlés munkáját."[2] Ennek következtében még aznap rögtön új képviselői csoportok kezdtek szerveződni. 1989. január 11-én elsőként Técsy László tett bejelentést a parlamenti agrárszektor megalakításáról, melyet később hasonló módon különböző ágazati csoportok megalakítása követett.

A szakmai alapon és az egyes ágazati érdekek képviseletéért megalakult csoportok mellett a legnagyobb jelentősége a független képviselők csoportja létrejöttének volt, mivel ez politikai alapon szerveződött. Megalakulásukat eredetileg 1989. január 11-én tervezték, de a parlamenti ülésnap elhúzódása miatt Benjámin Judit csak azt jelenthette be, hogy az alakuló ülésre január 24-én kerül majd sor.[3]

A január 24-én megtartott alakuló ülésre meghívtak minden olyan országgyűlési képviselőt, összesen 97

Az Országgyűlés ülése 1990-ben. A felszólaló Király Zoltán, előtte Roszík Gábor, mellette Bánffy György, az első sorban Sarlós István. Fortepan / Urbán Tamás adományozó, 124976.

főt, aki nem volt az MSZMP tagja. Közülük végül 51-en vettek részt az alakuló ülésen. Szűrös Mátyás, az MSZMP csoportjának vezetője is üdvözölte a jelenlévőket és együttműködést ajánlott fel. A megjelentek először a párton kívüli képviselők csoportja nevet választották, csak később változtatták meg nevüket független képviselők csoportjára. Elnöknek Fodor Istvánt, az országgyűlés alelnökét választották meg, aki 1989 júniusáig töltötte be a tisztséget, az alelnökök pedig Benjámin Judit, Eke Károly és Márton János voltak. A jogi indoklást dr. Schmidt Péter alkotmányjogász készítette és ismertette az összegyűlt képviselők előtt.[4]

Megalakulási nyilatkozatukban kifejtették, hogy „amennyiben nem szüntetik meg a pártfrakciót, meg kívánjuk alakítani a pártonkívüli képviselők csoportját. (...) Elsődleges célunk az, hogy ugyanolyan informáltságunk legyen, mint a pártfrakció tagjainak. (...) igényt tartunk minden olyan információra, amellyel a pártvezetés rendelkezik, s jelenleg csak a párttag képviselőket tájékoztatja. (...) Kérem szíveskedjék (...) szorgalmazni (...) azt is, hogy ha bármely a parlamentet bármiképpen érintő kérdésben a pártfrakció állásfoglalását kérik, ugyanakkor kérjék ki és vegyék figyelembe a pártonkívüli képviselőcsoport véleményét is."[5]

Straub F. Brúnó (1914–1996) Nagyváradon született, felsőfokú tanulmányait a Ferenc József Tudományegyetem orvosi és vegyész képzésén folytatta. Egyetemi tanulmányai alatt Szent-Györgyi Albert mellett végzett laboratóriumi munkát, ennek hatására kezdett el vegyészetet tanulni. 1933-tól az Orvosi Vegytani Intézetben helyezkedett el. 1938-tól egyetemi tanársegéd. 1937–1939 között Rockefeller-ösztöndíjjal Cambridge-ben kutatott. 1946-ban az MTA levelező tagjává választották, 1949-ben pedig az Akadémia rendes tagja lett. 1949–1970 között a budapesti orvosi kar oktatója. 1960-ban megválasztották a Biokémiai Intézet igazgatójává, 1971-től az MTA Szegedi Biológiai Központ főigazgatója, majd 1988-ig az Enzimológia Intézet főigazgatója. 1985–1990 között az MTA alelnökeként is tevékenykedett. 1988-tól a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke. Szeged város díszpolgára, Kossuth-díjas, továbbá a Hufend-érem és az Akadémiai Aranyérem tulajdonosa. Kutatási területéhez tartozott az izomműködés, a sejtlégzés kémiája, a fehérjeszintézis elemzése és az enzimek szerkezete. Nevéhez fűződik az aktin felfedezése.

Az országgyűlésben ezután külön csoportként működtek, az egyes bizottságokba külön delegálhattak tagokat, azonban az MSZMP-től eltérően nem volt kötelező frakciófegyelem, vagyis mindenki szabadon szavazhatott az egyes törvényekről. Bejelentették azt is, hogy csoportos összejöveteleik nyitottak lesznek, az általuk szervezett tájékoztatáson valamennyi képviselő részt vehet.

A csoport folyamatosan bővült, egyre több – nem MSZMP-tag – képviselő csatlakozott hozzá. Januárban 51, májusban 69, szeptemberben 70, októberben 85, november 15-én pedig már 91 tagja volt. Tagja lett például Fodor István, Benjámin Judit, Eke Károly, Márton János, Sasvári József, Király Zoltán, Bánffy György, Mezei Károly, Szigethy Dezső, Czoma László, Király Béla, Németh Miklós, Vargáné Piros Ildikó, Straub F. Brúnó, Zsigmond Attila, Bognár József, Avar István, Varga Imre, Morvay László, Séra János, Velkey László, Cselőtei László. 1989 szeptemberében a csoport új elnökévé Eke Károlyt, titkárává Sasvári Józsefet, alelnökévé pedig Benjámin Juditot választotta meg.[6]

A független képviselők csoportja megalakulásának jelentőségét mutatta az is, hogy a létrejövő, parlamenten kívüli szervezetek is velük törekedtek felvenni a kapcsolatot. 1989. április 14-én az MDF, május 22-én a Magyar Néppárt, június 19-én az SZDSZ, november 1-jén pedig a szociáldemokraták képviselőivel folytattak tárgyalásokat. 1989. november 15-én pedig Antall József (MDF), Kis János (SZDSZ) és Kukorelli István (HNF) együttműködési ajánlatáról vitatkoztak a független képviselők. Ezen tárgyalások eredményeként a független képviselők csoportjának segítségével az Országgyűlésbe is bekerültek a független-ellenzéki szervezetek javaslatai.

A parlament összetételében a következő radikális változást az 1989-es és az 1990-es időközi választások révén bekerült Roszík Gábor, Debreczeni József, Raffay Ernő, Marx Gyula és Tamás Gáspár Miklós megjelenése eredményezte. A négy MDF-es és az SZDSZ-es képviselő bejutása következtében megszűnt az egypárti parlament, s 1989. szeptember 1-jén megalakult az „Ellenzéki Demokraták" csoportja, melynek kezdetben öt tagja volt: Király Zoltán, Debreczeni József, Raffay Ernő, Roszík Gábor és Bánffy György.[7]

Marschal Adrienn

Fodor István és Király Zoltán Az Országgyűlésben 1990-ben. Fortepan / Urbán Tamás adományozó, 124977.

Jegyzetek

1 Szarvas László: Parlamenti képviselők, pártfrakciók, 1988–1998. In: *Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás 1988–1998.* Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1998. 325.

2 *Országgyűlési Napló,* 1989. január 11. 3197.

3 *Országgyűlési Napló*, 1989. január 11. 3243.

4 *Népszabadság*, 1989. január 25. 1.; *Magyar Nemzet*, 1989. január 25. 3.

5 *Országgyűlési Tudósítások,* 1989. január 13. 6.

6 Kukorelli István: *Hány éves az Alaptörvény? A régi-új kérdése az Alaptörvényben*. Budapest, Gondolat, 2017. 251.; *Magyar Nemzet*, 1989. október 19. 2.; *Népszava*, 1989. szeptember 28. 2.; *Népszava*, 1989. szeptember 29. 4.; Szeredi Pál: *A nemzetépítő demokratikus ellenzék története*. Pilisszentkereszt, Barangoló, 2018. 199–200.

7 Marschal Adrienn: A független szervezetek megjelenése az országgyűlésben. In: *A cselekvés fél éve: 1988 ősze–1989 tavasza*. Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2019. 111–147.; *Népszabadság*, 1989. szeptember 1. 4.

1989. január 28.

Pozsgay Imre a *168 óra* című rádióműsorban

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1988. május 20–22-én megtartott pártértekezletén, amelyen egyebek mellett megtörtént a párt vezető szerveinek átalakítása és Kádár János leváltása, döntés született egy, az MSZMP Központi Bizottsága által életre hívandó munkabizottság felállításáról, amelynek feladata, hogy a párt XIV. kongresszusára felvázolja a kialakult társadalmi és gazdasági válság okait és cselekvési programot készítsen.[1] A Központi Bizottság az 1988. június 23-i ülésén döntött a munkabizottság létrehozásáról, amelynek vezetésével Pozsgay Imrét bízta meg. A bizottság alakuló ülését 1988. július 18-án tartották. Négy albizottság jött létre: a Történelmi albizottság, a Gazdaságpolitikai albizottság, a politikai rendszerrel, társadalom- és művelődéspolitikával, valamint ideológiai kérdésekkel foglalkozó albizottság, illetve az MSZMP programnyilatkozatát[2] összeállító albizottság.

A Történelmi albizottság munkájának vezetésére Pozsgay Berend T. Iván történészt kérte fel. Berend ebben az időszakban a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt, és az 1988. májusi pártértekezlet után lett a megújult Központi Bizottság tagja. Pozsgay felkérésekor már vezetője volt egy másik bizottságnak is. Ez a megbízás gazdaságpolitikai jellegű volt, a megalakuló Gazdasági Reformbizottság 1-es számú munkabizottságát vezette, amelyet Nyers Rezső felkérésére vállalt el. Az itt végzett munka a kormány gazdaságpolitikájának stabilizációs és irányváltó szándékához biztosított szakértői hátteret. Az albizottság tagja volt még Horn Gyula, Ormos Mária és Tőkei Ferenc, valamint szakértőként Hajdu Tibor, Balogh Sándor, Bayer József és Földes György. Berend az egyes történeti részletkérdések pontosítása végett felkereste Kádár Jánost, az egykori főtitkár azonban már nem volt olyan szellemi állapotban, hogy érdemi válaszokat adhasson.[3] Az albizottság 1989. január 27-i ülésén, ahol a Berend T. Iván vezetésével írt *Történelmi utunk* című tanulmányt vitatták meg, egyetértés született arról, hogy 1956 átértékelése szükséges és időszerű. A tanulmány az 1956-os eseményekkel kapcsolatban következetesen a népfelkelés kifejezést használta, amelyet a bizottság tagjai megvitattak, és végül megfelelő, történeti előzményekkel rendelkező kifejezésként ítéltek meg.[4] A tanulmány a *Társadalmi Szemlé*ben, a Magyar Szocialista Munkáspárt elméleti és politikai folyóiratában, annak különszámaként jelent meg azzal a kitétellel, hogy az abban foglaltak nem tükrözik a Központi Bizottság véleményét, és a kérdést a KB nem tekinti lezártnak.[5]

Pozsgay még aznap rádióinterjút adott a Kossuth Rádió számára. Az Orosz József és László Péter által készített interjúban az 1956-os forradalmat Pozsgay népfelkelésnek, „egy oligarchisztikus és a nemzetet is megalázó uralmi forma elleni felkelésnek" nevezte. Reményét fejezte ki, hogy ez az értékelés megteremti a lehetőségét annak, hogy a politika, a történettudomány és a közvélemény értékelése közelebb kerüljön egymáshoz 1956-ot illetően. A politikai berendezkedést érintő kérdésre válaszolva Pozsgay kijelentette, hogy az egypárti szocializmus zsákutcának bizonyult, és az MSZMP-nek fel kell készülnie a többpártrendszerre.[6] Pozsgay az eredetileg január

Pozsgay Imre (1933–2016) Kónyon született, szabó családban, az elemi és polgári iskolát Balatonbozsokon, majd Enyingen végezte. 1950-ben lépett be az MDP-be, egy év múlva már községi párttitkár és a járási pártbizottság tagja. 1952-ben érettségizett, majd felvették az újonnan megalakuló ELTE Lenin Intézetébe, ahol 1957-ben marxizmus-leninizmus szakos tanári oklevelet szerzett. Ebben az évben a Bács-Kiskun megyei pártbizottság Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemének igazgatója, 1965-tól a megyei pártbizottság propaganda- és művelődési osztályának vezetője. 1970-ben szerezte meg a kandidátusi címet, és a budapesti pártközpontban kapott állást. 1971-től a Társadalmi Szemle főszerkesztő-helyettese. 1976-tól kulturális miniszter, 1980-ban kooptálták a Központi Bizottságba, még ebben az évben művelődési miniszter lett. 1982-ben menesztették és 1988-ig Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára lett. Jelen volt az 1987-es lakiteleki találkozón, az ő közreműködésével jelent meg a Magyar Nemzetben az MDF nyilatkozata. 1988 májusában bekerült a Politikai Bizottságba, majd újfent kormányzati feladatokat kapott, 1988. június és 1990. május között államminiszter. Támogatta az MSZMP-n belül formálódó reformkörök mozgalmát, 1989. január 28-án az állami rádió 168 óra című műsorában – a történelmi albizottság megállapításaira alapozva – népfelkelésnek minősítette az 1956-os eseményeket. Az 1989 nyarán összeülő kerekasztal-tárgyalásokon az MSZMP-tárgyalódelegáció vezetője volt, ugyanebben az évben csatlakozott az utódpárt, az MSZP soraihoz, amelynek elnökségi tagja lett. Az 1990. évi országgyűlési választásokon szocialista színekben a Bács-Kiskun megyei területi listán szerzett mandátumot. 1990. novemberben kilépett a pártból.

19-ére tervezett bizottsági ülést január 27-ére, Grósz Károly davosi utazásának idejére tette át, ezzel kerülve el azt, hogy a főtitkár esetleg megakadályozza az interjú közlését.[7] Ezzel Pozsgay lényegében megkerülve a pártvezetést, „nyilvánosság-puccsot"[8] követett el, belekényszerítve a pártot egy visszafordíthatatlan folyamatba.

Pozsgay szavai óriási hatást váltottak ki a pártvezetésben, a párttagság köreiben és a közvéleményben is. Grósz Károly elmondása szerint csak a repülőgépen értesült a hírekről, és bár nyilatkozatában nem zárkózott el 1956 újfajta tudományos értékelésétől, nem helyeselte Pozsgay eljárását, amely lényegében kivette a Központi Bizottság kezéből a tudományos eredmény politikai értékelését.[9] Németh Miklós miniszterelnök szavaiban viszont már 1956 értelmezésének kettős narratíváját láthatjuk, miszerint a népfelkelés egyszavas, túlzottan leegyszerűsítő minősítése mellett helye lehet a „nemzeti tragédiát okozó, szocializmusellenes terrorlázadás" koncepciójának is.[10]

Az ügy kapcsán a pártvezetéshez eljutó fővárosi hangulatjelentések szerint Pozsgay szavai értetlenséget, megdöbbenést, zavarodottságot és felháborodást keltettek a kormányzat, a helyi pártszervek, a párttagság és a közvélemény jelentős részében.[11] Az MSZMP Belügyminisztériumi Bizottsága levélben összegezte a belügyi dolgozók véleményét és aggályait Pozsgay bejelentésével kapcsolatban. A levél egyebek mellett kitér a felelősség kérdésére is. Amennyiben 1956 népfelkelésként való értelmezése ugyanis helytálló, úgy annak leverése népellenes bűntett volt, ami nem évül el.[12] Hasonló volt a helyzet vidéken is, ahol a jelentések tanúsága szerint sokan a párt szétszakadásától és erőszakos cselekményektől tartottak.[13] A pártvezetésbe vetett hit és bizalom megingott, ami többeket a pártból való kilépésre ösztönzött. A párt taglétszáma az 1986 végi 880 ezer főről 1989 októberére 725 ezerre csökkent.[14]

A Politikai Bizottság soron kívül, 1989. január 31-én összehívott ülésen ezzel, és azzal a „pártszerűtlen

eljárással" szembesítették Pozsgayt, amellyel az ügyet kezelte, megkerülve a pártvezetést és a Történelmi albizottság fölé helyezett Központi Bizottságot. Bár az ülésen többen kritikát fogalmaztak meg Pozsgay eljárásával kapcsolatban, elsősorban Grósz Károly kezdeményezésének köszönhetően megegyezés született arról, hogy az ügyet politikai, és nem személyi ügyként fogják kezelni.[15] Megállapodtak arról is, hogy az elkövetkező időszakot érintően válságkommunikációs stratégiát kell bevezetni, és a párt felső vezetése csak a Politikai Bizottság kontrollja mellett nyilatkozhat. Az ülésen arról is megállapodás született, hogy a válságkommunikációs stratégia keretében a *Népszabadság* interjút közöl Berend T. Ivánnal. [16]

A Politikai Bizottság következő, 1989. február 7-i ülésén Pozsgay tovább érvelt a népfelkelés, mint olyan jelző mellett, amely alkalmas arra, hogy a párt úgy szakítson az ellenforradalom narratívájával, úgy, hogy az ne ássa alá identitását és önbecsülését, valamint a párt tagsága is – különösen az 1956-os eseményekben érintettek – könnyebben elfogadhassa.[17]

1956 megítélésével kapcsolatban az MSZMP hivatalos álláspontja végül a Központi Bizottság február 10-11-i ülésén alakult ki. Eszerint – visszanyúlva Kádár János korábbi értelmezéséhez – 1956 nemzeti tragédia volt, illetve népfelkelés, amelyben azonban kezdettől fogva és elválaszthatatlanul jelen voltak a „restaurációs szándékú erők", október végére pedig felerősödtek az „ellenforradalmi cselekmények". A közlemény ugyan bizalmáról biztosította Pozsgayt, egyben el is marasztalta az Történelmi albizottság következtetésének egyeztetés nélküli nyilvánosságra hozatala miatt.[18]

1956 újraértékelése megteremtette az elvi lehetőségét annak, hogy egy új narratíva alakuljon ki arról a kérdésről,

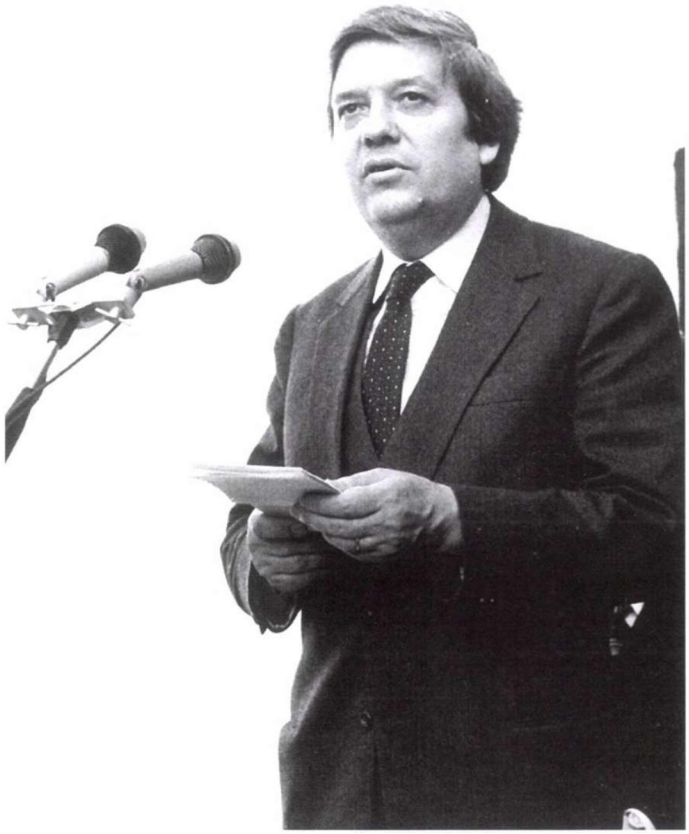

Pozsgay Imre 1982-ben. Forrás: RETÖRKI Archívum, Pozsgay Imre iratai, Fényképgyűjtemény.

amely az MSZMP identitásának alapját jelentette. Bár a szándék az volt, hogy az átértelmezés megszabadítsa a pártot a tehertételt jelentő múlttól, a folyamat – nem kis részben Pozsgay akciója miatt – kicsúszott a vezetők kezéből, és nem egy differenciált 1956-képhez, hanem hitelvesztéshez és az állampárti legitimáció végzetes erodálódásához vezetett.

JÓNÁS RÓBERT

Jegyzetek

1 Lásd: A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének állásfoglalása a párt feladatairól, a politikai intézményrendszer fejlesztéséről. *Népszabadság,* 1988. május 23. 5–15.

2 Történelmi utunk tanulságai. Az MSZMP programnyilatkozata (tervezet). *Népszabadság,* 1989. augusztus 19. 17–18.

3 A találkozó részleteit lásd Berend visszaemlékezésében: Berend T. Iván: *A történelem, ahogyan megéltem.* Budapest, Kulturtrade, 1997, 295–296.

4 Az ülésen elhangzottakról készült szemelvényt lásd az MSZMP PB január 31-ei ülésnek háttéranyagai között a *Szemelvények a Történelmi Albizottság 1989. január 27-ei ülésén készült magnófelvételből* című dokumentumot. MNL OL M-KS 288. f. 5/1050. ő. e.

5 A tanulmány teljes címe: Történelmi utunk. A munkabizottság állásfoglalása a jelen helyzet kialakulásának történeti okairól. *Társadalmi Szemle,* 1989. különszám

6 Az interjú szövegét lásd az MSZMP PB január 31-ei ülésének háttéranyagai között: *Pozsgay Imre nyilatkozata a Rádió 168 óra című műsorában.* MNL OL M-KS 288. f. 5/1050. ő. e.

7 Az interjú körülményeiről Pozsgay visszaemlékezését lásd: Pozsgay Imre: *1989. Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltozásban.* Budapest, Püski, 1993, 94–96. Az interjú születésének körülményeiről és Pozsgay szerepéről más megközelítésben közöl néhány felvetést: Szekér Nóra–Riba András László: *A Nagy Imre-kód.* Lakitelek, Antológia, 2014, 66–69.

8 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990.* Budapest, Napvilág, 2006, 66.

9 Az interjút lásd: Grósz Károly nyilatkozata. *Népszava,* 1989. január 31. 1., 4.

10 A politikai küzdőtéren mindenkinek a nemzet színeit kell hordoznia. *Népszava,* 1989. január 31. 1., 3.

11 Az MSZMP Budapesti Bizottsága Társadalompolitikai Osztályának 1989. február 2-ai jelentése a január 26-február 1-jei időszak eseményeinek visszhangjáról (5. hét). In: *Hangulatjelentések a fővárosból 1988 októberétől 1989 októberéig.* Szerk. Katona Csaba – Rácz Attila. Budapest, Budapest Főváros Levéltára–Magyar Országos Levéltár, 2010, 175–177.

12 A dokumentumot lásd: *A belügyminisztériumi párttagság – MSZMP BM Bizottság állásfoglalásával megerősített* – összegzett véleménye Pozsgay Imre nyilatkozatával k*apcsolatban.* Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF korai időszakának iratai, 1.14. Állampárti iratok, 54. doboz, 45. ő. e.

13 A jelentésekről készült szemelvényt lásd: Kimmel Emil: *Végjáték a Fehér Házban.* Budapest, Téka, 1990, 29–34.

14 Réfi Attila: Az MSZMP bomlási folyamata a párt és tagjai viszonya tükrében (1985–1989). *Múltunk,* 2009/4, 90–91.

15 Az MSZMP Politikai Bizottságának 1989. január 31-i ülésének jegyzőkönyvét lásd: MNL OL M-KS 288. f. 5/1050. ő. e.

16 Az interjút lásd: Jelenünk tisztázott múltja a jövőnk, Beszélgetés Berend T. Ivánnal, az MSZMP KB Történelmi Albizottságának vezetőjével. *Népszabadság,* 1989. február 4. 5.

17 *Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. február 7-iüléséről,* http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=418%3Aa-politikai-bizottsag-1989-februar-7-i-uelesenek-jegyzkoenyve&catid=71%3Aaz-mszmp-politikai-bizottsaga-ueleseinek-h-angfelvetelei&Itemid=202&lang=en (Utolsó letöltés: 2020.08.11.)

18 Közlemény a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. február 10-11-i üléséről. *Népszabadság,* 1989. február 13. 1.

1989. február 10–11.

Az MSZMP Központi Bizottságának ülése

Az MSZMP KB február 10–11-ei ülése a rendszerváltás egyik kiemelkedő mozzanata, ugyanis a KB állásfoglalása kimondta a többpártrendszer megteremtésének szükségességét, illetve a vita során elfogadták azt az értékelést, hogy 1956-ban nem ellenforradalom, hanem népfelkelés történt. Az első politikai és jogi, a második pedig szellemi értelemben megnyitotta az utat a parlamentáris demokrácia kiépítése előtt. Ez egyben annak a jele volt, hogy az állampárton belül fokozatosan felülkerekedtek a reformerők, amelyek a megalakuló ellenzéki pártokkal tárgyalásokat akartak folytatni a békés átmenetről a demokráciába.

Az ülésen történtek közvetlen előzménye az volt, hogy 1989. január 28-án Pozsgay Imre államminiszter, a párton belüli reformerők vezető személyisége, a Kossuth Rádió 168 óra című műsorában kijelentette, hogy az MSZMP KB által felállított Történelmi Albizottság „népfelkelésnek látja azt, ami 1956-ban történt; egy oligarchikus és a nemzetet is megalázó uralmi forma elleni felkelésnek." Ez a bejelentés, ami akkor szinte bombaként robbant a közvéleményben, alapjaiban kérdőjelezte meg az MSZMP-nek, azaz az állampártnak és ezzel magának a pártállami rendszernek is a legitimitását, hiszen a kádári rendszer az egész létét arra alapozta, hogy 1956-ban ellenforradalom történt, amelyet le kellett verni. Ennek cáfolata Pozsgay és a történelmi albizottság részéről erjedési folyamatot indított meg az állampártban, amelynek első látványos megnyilvánulása volt a február 10–11-i KB-ülés.

Az ülésen heves viták zajlottak, amelyek során a konzervatívok és a reformerek, illetve a köztük elhelyezkedő ingadozók csatáját hozta, végül azonban a Pozsgay Imre nevével fémjelezhető reformerek nézetei érvényesültek a Grósz Károly pártfőtitkár és miniszterelnök keményvonalas álláspontjával szemben.

Az „áttörés" négy szempontból érhető tetten.

Először is, az ülésen, bár nem egyöntetűen, de elfogadták, vagy inkább tudomásul vették a történelmi albizottság, illetve Pozsgay Imre értékelését arról, hogy 1956-ban nem ellenforradalom, hanem népfelkelés történt.

Másodszor – és ez volt a politikai átmenet szempontjából a legfontosabb –, elfogadták a többpártrendszer létrejöttének, s ez által közvetetten a parlamentáris demokráciának a szükségességét. Ugyanakkor azt is hangsúlyozták, hogy a többpártrendszerre való áttérés csak fokozatosan és ellenőrzötten mehet végbe. Idézet az állásfoglalásból: A pártértekezlet megfogalmazta a demokratikus hatalomgyakorlás igényét, a politikai pluralizmus megteremtését. Ennek útját a politikai intézményrendszer mélyreható átalakításában jelölte meg, amely „lehetőséget teremt a különböző érdekek intézményes kifejezésére, egyeztetésére, politikai akarattá formálására."[1] Az e döntés nyomán kibontakozó tudatos fejlődési folyamatok és a társadalomban megjelenő szerveződések együttesen azt mutatják,

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK! Ára: 4,80 Ft

NÉPSZABADSÁG

1989. február 13., hétfő A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI LAPJA XLVII. évfolyam, 37. szám

KÖZLEMÉNY

a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. február 10–11-ei üléséről

I.

II.

III.

Pártegységgel a reformokért

Grósz Károly előadói beszéde a Központi Bizottság ülésén

A gyors ütem veszélyei

Állást kell foglalni a többpártrendszerről

Közlemény a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. február 10-11-i üléséről.
Népszabadság, 1989. február 13. (47. évf. 37. sz.) 1., 2.

hogy kialakulóban vannak a feltételek az egypártrendszer körülményeinek megváltoztatására.

A Központi Bizottság javasolja, hogy a demokratikus hatalomgyakorlás a társadalom által ellenőrzötten, a közvetlen és képviseleti demokrácia révén a többpártrendszer keretei között is érvényesüljön. Kezdeményezi, hogy ennek feltételei létrejöjjenek és alkotmányos garanciát kapjanak... A Központi Bizottság megítélése szerint a társadalom jelenleg nincs felkészülve a többpártrendszeren alapuló politikai struktúra gyors és spontán „berobbanására". Komoly társadalmi veszélyt jelenthet a folyamatok destabilizálódása, ellenőrizhetetlenné válása, anarchikus viszonyok kialakulása. „...Fokozatos átmenetre, a politikai folyamatok kiszámíthatóságára, a bizalmatlanság oldására van szükség."

Harmadrészt, az MSZMP ebben az állásfoglalásában kinyilvánította, hogy kész két- és többoldalú párbeszédet folytatni a hatalom gyakorlásának új módjáról a törvényes keretek között működő új szervezetekkel – magyarul az ellenzéki pártokkal. Javasolta az új alkotmány előkészítésével és tartalmával összefüggő vélemények egyeztetését, az új választási rendszerrel kapcsolatos kérdések megvitatását, valamint a gazdaság stabilizálásával és szociális biztonsággal összefüggő témák megbeszélését. Javaslatuk nagyjából már körvonalazza azt, ami később – megváltozott, egyenrangú viszonyok között – a Nemzeti Kerekasztal Tárgyalásokon valósult meg: „A megbeszélések elvezethetnek egy állandó konzultációs fórum létrehozásához. Mindez megteremtheti annak lehetőségét, hogy megalapozódjon a nemzeti összefogás, s hogy koalíciós partnerekként különböző politikai tényezők rész vehessenek a hatalom gyakorlásában."

Már a fenti idézetből is világosan látszik – s ez a negyedik szempont –, hogy az MSZMP ekkor még korántsem mondott le arról, hogy a parlamentáris demokrácia megalakulása után is vezető szerepet játsszon, a hatalmat továbbra is gyakorolja, ha kell,

Berend T. Iván (1930–) A Pesti Izraelita Hitközség gimnáziumában tanult, majd egyszerre két egyetemre is járt, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen közgazdaságtan, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem szakot végzett. 1953-tól a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékén tanársegéd, 1964-től ugyanitt egyetemi tanár. 1961-ben Kossuth-díjat kapott. 1962–65 között dékán, majd az intézmény rektora 1973-tól 1979-ig. 1972–80 között a Magyar Történelmi Társulat elnöke, 1973-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1979-től rendes tagja, majd 1985–90 között az elnöke. A hatvanas években részt vett az új gazdasági mechanizmus kidolgozásában.1985-ben tagja lett a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösségnek, egy év múlva pedig a Közgazdasági Munkaközösségnek is. A piacgazdasági átmenet levezénylésével foglalkozó Kék Szalag Munkabizottság tagja. 1987-től az Egyesült Államokbeli Kelet-Nyugati Biztonsági Tanulmányok Intézet igazgatótanácsának társelnöke. 1988–1989 között az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Németh-kormány Tanácsadó Testületének társelnöke. 1988–90 között az Magyar Tudományos Akadémia–Soros Alapítvány társelnöke. Gazdaságtörténeti tanulmányok, könyvek tucatjai fűződnek szerzőként és társszerzőként a nevéhez, munkássága középpontjában a közép-kelet-európai gazdasági övezet sajátosságai, világgazdasági kapcsolódási pontjai állnak. Több nemzetközi tudományos társaság tagja, külföldi egyetemek óraadója és díszdoktora.

akkor koalíciós partnerként bevonva abba egy vagy esetleg több ellenzéki szervezetet. Erről így fogalmaznak: „A többpártrendszerre történő átmenet során az MSZMP nyíltan hirdeti, hogy társadalmunkban meghatározó szerepet kíván betölteni. Ehhez alapot ad politikai ereje, a demokratikus szocialista fejlődés képviselete, társadalmi bázisa, történelmi tapasztalata. AZ MSZMP meghatározó szerepét politika eszközökkel, mindenekelőtt programjával, meggyőzéssel, tagjai személyes munkájával, magatartásával kívánja biztosítani."[2]

Összegezve, az MSZMP 1989. február 10-11-ei ülése mindenképpen áttörés az állampárt, s egyben a magyar rendszerváltás történetében, mert ettől kezdve a párt tudomásul veszi, hogy előbb vagy utóbb szabad választások és többpártrendszer lesz Magyarországon. Más kérdés, hogy az MSZMP ezzel az „előrefutással" egyben arra is törekedett, hogy az átmenet élére álljon, irányítsa azt, s átmentse hatalmát a következő, demokratikus rendszerbe is. Ez utóbbi, ha nem is az itt megfogalmazott módon, de kerülő utakon meg is valósult.

Fricz Tamás

Jegyzetek

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. I. kötet. 196.

[2] *Rendszerváltás*. Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018. 325.

1989. március 1.

Az állampárt kétoldalú tárgyalásokba kezd ellenzéki szervezetekkel

A magyar rendszerváltoztatás előszele már a nyolcvanas évek második felétől kezdődően ugyan érzékelhető volt, de ez elsősorban a gazdaság bizonyos mértékű liberalizációjában jelentkezett, a politikai rendszer reformjától az állampárt, és persze elsősorban Kádár János, mereven elzárkózott.

A politikai rendszer alapvető reformjának szükségessége tehát nehezen tudatosodott a központi hatalmon belül. A megoldandó problémák tudatosításában azonban jelentős szerepet játszott a *Fordulat és reform* című programdeklaráció,[1] illetve a *Társadalmi Szerződés*, amelyet a demokratikus ellenzék egy csoportja jelentetett meg a *Beszélő*ben. Ez utóbbi megfogalmazta a létező szocializmus általános válságát és az utóbbi jelszóként is megjelenítette, hogy „Kádárnak mennie kell!"[2]

A diktatúra szorítása a rendkívül bonyolult, részben belpolitikai, részben külpolitikai okrendszer következtében folyamatosan lazult, és habár a rendőrség támogatását a szamizdat kiadványok terjesztésének megakadályozásában például még 1987-ben is igénybe vették, az ellenzéki mozgalmak kibontakozása ellen ekkor már nem tudtak mit tenni.

Az események sodrában a rendszerváltással szembeni nyitás már elkerülhetetlen volt, amelynek kezdete leginkább két eseményhez köthető, az 1987. szeptember végén megrendezett első lakiteleki találkozóhoz és az MSZMP 1988. májusi pártértekezletéhez. Ez utóbbi Kádár János pártelnökké „buktatásával" ért véget, bár maga a pártértekezlet még mindig az egypártrendszer keretei között képzelte el az ország jövőjét. Még az MSZMP KB 1988. július 13–14-i ülésén is, ahol többek közt az egyesülési és gyülekezési jog törvényi szabályozásáról is döntöttek, a Központi Bizottság csak az egyesülési jog egypártrendszeren belüli szabályozását tartotta elképzelhetőnek.[3]

A pártértekezletet követően 1988. december 15-én Grósz Károly vezetésével létrehoztak egy különleges bizottságot, amelynek feladata többek között az alternatív társadalmi csoportokhoz való viszony kidolgozása volt. A munkabizottság tagjai Aczél György, Berecz János, Fejti György és Romány Pál voltak.

Az egyesülési jogról szóló törvény elfogadása előtt azonban már jó néhány politikai célú társadalmi szervezet – egyelőre még nem párt – alakult, amelyeket az állampárt vezetése alternatív szervezeteknek nevezett: az Új Márciusi Front felhívását 1988 márciusában fogalmazta meg, de tevékenységét csak szeptember 8-án kezdte meg. 1988. március 30-án megalakult a Fiatal Demokraták Szövetsége, május 14-én a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete, szeptember 3-án a Magyar Demokrata Fórum, október 29-én a Nyilvánosság Klub, november 5-én a Független Jogász Fórum,

Aczél György (1917–1991) Nyolcévesen árvaházba került, tanulmányait legkésőbb az elemi iskola és a polgári két osztálya elvégzése után megszakította, szakmát nem szerzett. 1935-ben lépett be a KMP soraiba, szoros kapcsolatban állt Ságvári Endrével, jól ismerte Kádár Jánost, de nem tartozott az illegális párt vezetői közé. 1945-ben az V. kerületi Pártbizottságon dolgozott, 1946-tól a Zemplén, 1948-tól a Baranya megyei Pártbizottság titkára. 1949-ben letartóztatták a Szőnyi Tiborral való kapcsolata miatt, 1954-ben szabadult, ekkor rehabilitálták. A kezdetektől tagja volt az MSZMP Központi Bizottságának. 1957-ben művelődésügyi miniszterhelyettes, 1966-ban a KB Agitációs és Propaganda Bizottság tagjává, 1967-ben kulturális KB-titkárrá, 1969-ben a KB Agitprop Bizottságának elnökévé választották. 1970-ben a Politikai Bizottság tagjai közé, 1971-ben pedig az ekkor létrehozott Művelődéspolitikai Munkaközösség elnöki székébe került. 1974 márciusában – mint a reformpolitika támogatóját – leváltották KB-titkári tisztségéből, a PB-tagságán kívül más pozícióit is elvesztette. Ezután a Minisztertanács elnökhelyettesévé nevezték ki, mely minőségében ő volt a Kossuth- és Állami Díj Bizottság, az Állami Ifjúsági Bizottság (1974–1982) és az újonnan felállított Országos Közművelődési Tanács elnöke (1974–1976, 1980–1982). 1985-ben leváltották kulturális titkári funkciójából és a KB Társadalomtudományi Intézet igazgatója lett. Az országos pártértekezleten (1988) nem jelöltette magát a Politikai Bizottságba, de KB-tagságát megtartotta. A kulturális élet legfőbb irányítójaként véleménye a nyolcvanas évek közepéig minden kulturális kérdésben döntőnek minősült. Az általa kialakított struktúrát a személyéhez kötődő rendkívül erős centralizáció jellemezte, működését pedig a KB 1958. július 25-i ülésén elfogadott művelődéspolitikai irányelvek, elsősorban a „három T" (támogatott, tűrt és tiltott művek) rendszere szabták meg, amely elvet 1957. augusztus 9-én a PB-nek írt egyik előterjesztésében fogalmazta meg.

november 13-án a Szabad Demokraták Szövetsége, november 18-án újjáalakult a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, december 19-én létrejött a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája, 1989. január 9-én újjáalakult a Magyarországi Szociáldemokrata Párt. Csak ezeket követően, 1989. január 11-én fogadta el az Országgyűlés az egyesülési, illetve a gyülekezési törvényt.

Az elsőként említett Új Márciusi Front 1989. január 11-én az MSZMP-nek azt javasolta, hogy a párt kezdeményezze egy ún. Országos Nemzeti Bizottság létrehozását, amelybe különböző szervezeteket és mozgalmakat hívjanak meg azzal a céllal, hogy biztosítsák a képviseleti demokráciába való békés átmenetet és dolgozzák ki annak módozatait és megvalósításának módját. Az MSZMP Központi Bizottsága 1989. február 11-én üdvözölte az Új Márciusi Front kezdeményezését, és az Országos Nemzeti Bizottság felállítása helyett egy olyan politikai egyeztető fórum létrehozását javasolták, amely folyamatos politikai párbeszéddel segítené az új alkotmány és a választásokról szóló törvény kidolgozását.[4]

Ez a kijelentés azonban egyelőre csak formális volt, hiszen a vezetés valójában ekkor még nem akart igazi, az alternatív szervezetek számára is elfogadható tárgyalásokat a békés átmenet kérdéseiről. A rendszer reformját visszatartani és megakadályozni már nem tudta, de az egész folyamatot saját kezében és irányítása alatt akarta összpontosítani, saját érdekeinek elsődleges szem előtt tartása mellett.

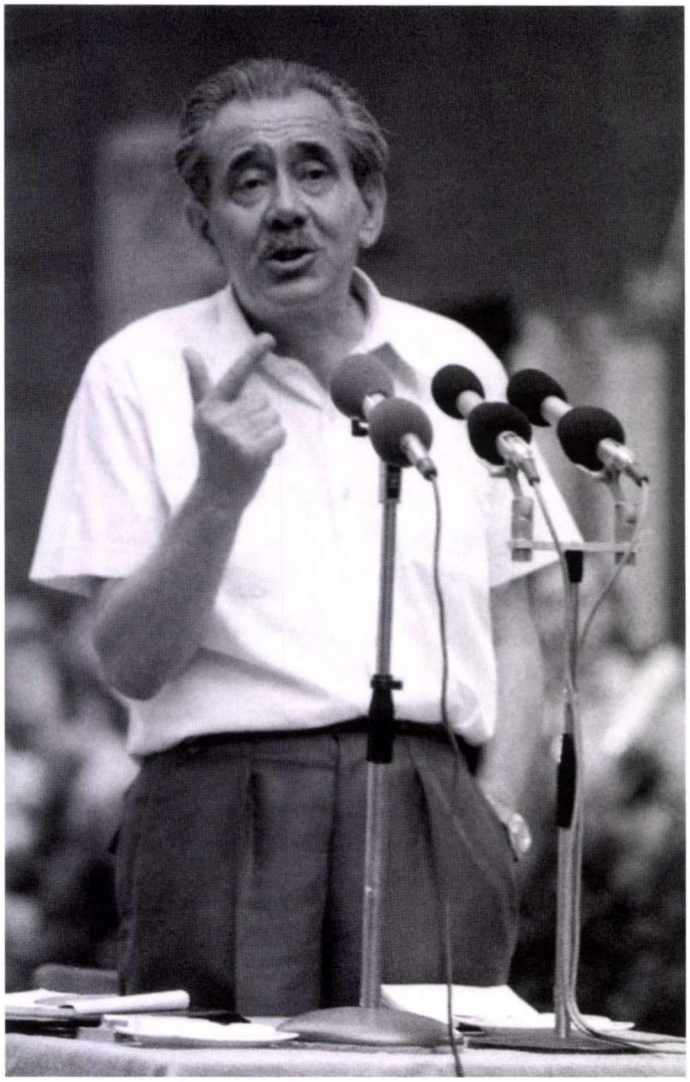

Aczél György 1975-ben. Fortepan/ Adományozó: Urbán Tamás, Képszám: 89111

Az MSZMP Központi Bizottságának 1989. február 10-11-én megtartott ülésén elfogadott határozattal végül új szakasz kezdődött a magyarországi rendszerváltás történetében: az MSZMP vezető testülete elfogadta a többpártrendszert, megteremtve ezzel a rendszerváltás lehetőségét. A független szervezetek 1989. február 18-án üdvözölték az állampárt ezzel kapcsolatos állásfoglalását, és kijelentették, hogy az a demokratikus Magyarország megteremtéséhez vezető úton rendkívül fontos lépésnek számít. Az MSZMP vezető szerepének igényét azonban a többpártrendszer felé vezető úton egyértelműen elutasították.

Az állampárt végül 1989. március elejétől valóban tárgyalásokat kezdeményezett az ellenzéki pártokkal. Az SZDSZ ügyvivő testülete 1989. március 4-én nyilatkozatot adott ki, amelyben leszögezte, hogy a megbeszélések előkészítő jellegűek és céljuk, hogy megegyezés szülessen a többpártrendszer viszonyainak megfelelő választási törvényről. Hangsúlyozták, hogy ezeknek a tárgyalásoknak nem feladata az új alkotmány kidolgozásáról tárgyalni, és ragaszkodnak ahhoz, hogy a megbeszélésen elhangzottak széleskörű nyilvánosságot kapjanak.[5]

Mivel az MSZMP a megbeszéléseken mindvégig arra törekedett, hogy az ellenzéki erőket megossza, ennek megakadályozására és az ellenzéki szervezetek erős koalíciójának megteremtésére jött létre az Ellenzéki Kerekasztal 1989. március 22-én.

1989. április 8-án az MSZMP Központi Bizottsága tárgyalást folytatott hét politikai és társadalmi szervezettel – a későbbi harmadik oldallal – a tervezett Nemzeti Kerekasztal létrehozásáról. Erre a megbeszélésre azonban az EKA nyolc tagja nem fogadta el a meghívást.[6]

Ezt követően 1989. június 13-án kezdődtek meg a békés politikai átmenet feltételeit kidolgozó Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP), az Ellenzéki Kerekasztal (EKA), valamint társadalmi szervezetekből és mozgalmakból

álló ún. harmadik oldal között. A három hónapos tárgyalássorozat eredményeként Magyarországon megteremtődtek a rendszerváltozás jogi-politikai feltételei. A politikai egyeztető tárgyalások nyitó plenáris ülését az Országgyűlés Vadásztermében tartották, az MSZMP, az EKA kilenc tagszervezete és a harmadik oldal részvételével. A harmadik oldalt a Baloldali Alternatíva Egyesülés, a Hazafias Népfront, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, a Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetsége, a Magyar Nők Országos Tanácsa, a Münnich Ferenc Társaság és a Szakszervezetek Országos Tanácsa alkotta.[7]

Az MSZMP részéről a későbbiekben Fejti György és Pozsgay Imre, míg az EKA oldaláról Antall József, Szabad György, Orbán Viktor és Tölgyessy Péter játszottak vezető szerepet.

Orosz Tímea

Jegyzetek

1 A politikai és gazdasági programdeklaráció 1987-ben, a *Medvetánc* című társadalomelméleti folyóirat 2. számának mellékleteként jelent meg. *Medvetánc*, 1987/2. melléklet.

2 A *Társadalmi Szerződés* a politikai változások ellenzéki programja, amely 1987-ben a *Beszélő* című kiadványban jelent meg. Ebből az írásból származik az azóta szállóigévé vált „Kádárnak mennie kell!" mondat. Orosz Tímea: Pártértekezlet és pártkongresszus, avagy tudták-e már, hogy közel a vég? In: *A politikai télélés művészete.* Szerk. Fricz Tamás – Halmy Kund – Orosz Tímea. Lakitelek, Antológia, 2014, 12.; Kemény István: „Társadalmi szerződés". A kibontakozás ellenzéki programja. *Magyar Füzetek*, 1987/18, 115–126.

3 Orosz Tímea: Pártértekezlet és pártkongresszus, avagy tudták-e már, hogy közel a vég? In: *A politikai télélés művészete.* Szerk. Fricz Tamás – Halmy Kund – Orosz Tímea. Lakitelek, Antológia, 2014. 12.

4 Novák Zoltán: *Az MSZMP budapesti reformköre*. Budapest, Szerzői kiadás, 2005, 149.; Az MSZMP Központi Bizottságának válasza az Új Márciusi Front felhívására. *Magyar Nemzet,* 1989. február 16. 5.

5 Novák Zoltán: *Az MSZMP budapesti reformköre*. Budapest, Szerzői kiadás, 2005, 153.; A Szabad Demokraták Szövetségének állásfoglalása. *Magyar Nemzet*, 1989. március 6. 3.

6 Szeredi Pál: *A nemzetépítő demokratikus ellenzék története, 1987–1989.* Budapest, Barangoló, 2018, 263–264.

7 Szeredi Pál: *A nemzetépítő demokratikus ellenzék története, 1987–1989.* Budapest, Barangoló, 2018, 284–285.

1989. március 11–12.

A Magyar Demokrata Fórum I. Országos Gyűlése

1989. március 11-12-én tartotta meg I. Országos Gyűlését a Magyar Demokrata Fórum. Az 1988. szeptember 3-án hivatalosan is megalakult társadalmi szervezet tagjainak létszáma 1989 januárjában érte el a tízezret. A szeptemberben elfogadott ideiglenes alapszabály értelmében össze kellett hívni az Országos Gyűlést.

A kétnapos tanácskozásra Budapesten, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem aulájában került sor, ahol Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke és Major László, az MSZMP szóvivője is megjelent. A résztvevők között volt a Budapesten akkreditált diplomáciai képviseletek számos vezetője, közöttük Mark Palmer amerikai nagykövet, továbbá nagy számban vettek részt az eseményen a nemzetközi sajtó különböző orgánumainak munkatársai, például a lengyel tudósító Ryszard Kapuściński.[1]

A tanácskozást Für Lajos, az MDF ideiglenes elnökségének tagja nyitotta meg, majd Csoóri Sándor és Bíró Zoltán kapott szót. Bíró Zoltán beszámolt az ideiglenes elnökség eddigi munkájáról, majd bejelentette az ideiglenes elnökség lemondását. Ezt követően Lezsák Sándor elmondta az MDF szervezeteiről, hogy a tagság létszáma már 13 200 fő, s az MDF 157 városi és 208 községi szervezettel rendelkezik. Végül Joó Rudolf az MDF nemzetközi kapcsolatairól beszélt.[2]

Az első napon Für Lajos, majd Csurka István elnökölt. A beszámolók után megkezdődött a vita az MDF program- és alapszabály-tervezetéről, a mozgalom lehetőségeiről és feladatairól.

A vitában a küldöttek részéről több mint száz felszólalás hangzott el, legtöbben a párttá alakulás kérdésének lehetőségeit és esélyeit vizsgálták.[3] A Magyar Demokrata Fórumot ekkor már nem sok minden választotta el a pártszerű működéstől, mivel választott vezetősége, politikai programja, szervezett tagsága volt, valamint azt is bejelentette, hogy a következő választásokon jelölteket kíván indítani.

A párttá alakulás kérdéséről az MDF alapítói és vezetői is többféleképpen vélekedtek, ebben a kérdésben nem volt köztük konszenzus. Bakos István, Fekete Gyula és Csurka István nem támogatta a párttá alakulást, Lezsák Sándor és Bíró Zoltán meg akarta várni az alkalmas pillanatot, Kulin Ferenc viszont határozottan mellette foglalt állást A párttá alakulás mellé állók azt szerették volna, ha az MDF minél hamarabb politikai tényezőként jelenik meg, s így jobban fel tud készülni a választásokra; míg az ellenzők attól féltek, hogy ki fognak lépni azok, akik az MDF-ben, mint mozgalomban gondolkoznak, s semmilyen politikai párt tagjai nem szeretnének lenni. A kérdéssel kapcsolatban Bíró Zoltán ekkor így nyilatkozott: „elkerülhetetlen, hogy az MDF — amennyiben részt kíván venni a politikai életben — előbb vagy utóbb megszervezze a maga

Kulin Ferenc (1943–) Az általános iskolát Szentistvántelepen, illetve Budakalászon végezte. Az újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban érettségizett 1961-ben. Ezután a Budakalászi Textilgyárban, majd az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott. Egyetemi tanulmányait az ELTE magyar-orosz szakán végezte. Diplomájának megszerzése után tanárként helyezkedett el a pásztói Mikszáth Kálmán Gimnáziumban. 1970-től az ELTE irodalomtörténeti tanszékén tanított, doktori disszertációját 1974-ben védte meg. A tanítás mellett szerkesztői munkát is ellátott, először az Irodalomtörténet, a Jelenlét, majd 1975-től a Mozgó Világ szerkesztője, később főszerkesztője lett. 1983-ban politikai okokból távolították el a lap éléről, ezután csak 1989-ben, a Magyar Napló indulásakor vállalt szerkesztői feladatokat. A politikába is bekapcsolódott, kezdetben az MSZMP tagja volt, majd az első lakiteleki találkozótól kezdve részt vett az MDF munkájában. 1989-ben az elnökség tagja, majd a párt egyik alelnöke lett. 1990-ben országgyűlési képviselővé, 1993-ban az MDF frakcióvezetőjévé választották. 1996-ban kilépett a pártból és az MDNP alapítóihoz csatlakozott. Mindemellett folyamatosan tanított az ELTE-n, majd 1995-től a Károli Gáspár Református Egyetemen is, ahol kinevezték a Bölcsészettudományi Kar dékánjának. 2000–2002 között a Köztársasági Elnöki Hivatal társadalom-politikai főosztályvezető volt. Munkáját 2019-ben Széchenyi-díjjal ismerték el.

pártját, de egyáltalán nem mindegy, hogy ez mikor történik. Mindenesetre leszögezte, hogy akár pártként, akár mozgalomként, az MDF-nek jelen kell lennie a következő választásokon."[4]

Az Országos Gyűlés résztvevői a kérdéssel kapcsolatban végül nagy többséggel Csengey Dénes javaslatát fogadták el, hogy alakuljon egy pártszerveződést előkészítő bizottság, amely két hónap múlva jelentést tesz majd az elnökségnek. Az öttagú előkészítő csoport tagja Bíró Zoltán, Furmann Imre, Kulin Ferenc, Lezsák Sándor és Sólyom László lett. Őket bízták meg azzal a feladattal, hogy készítsenek előterjesztést a kérdésről. Ennek elkészülte után ezt először az elnökség, majd április 29-én a választmány is megvitatta. Itt úgy határoztak, hogy a kérdést a tagságnak kell eldöntenie, ezért a vidéki és kerületi szervezetektől is állásfoglalást kértek június 1-jei határidővel. Végül csak 1989. június 24-én született meg a döntés a párttá alakulásról.[5] A késleltetésnek fontos tényezője volt az is, hogy hogy egy párt megalakításnak komoly anyagi és infrastrukturális feltételei vannak, amit akkor a Magyar Demokrata Fórum saját forrásból nem tudott volna finanszírozni.

Az Országos Gyűlés vasárnap folytatódott, a második nap elnöke Fekete Gyula volt, s ekkor került sor a tisztségviselők megválasztására. Az 1988. szeptember 3-a óta kilenc taggal Bíró Zoltán, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos, Joó Rudolf, Kiss Gy. Csaba, Lezsák Sándor működő ideiglenes elnökség tagjai közül Joó Rudolf és Kiss Gy. Csaba nem indult, így az újonnan megválasztott elnökség 8 fővel egészült ki. A következő Országos Gyűlésen az MDF élére megválasztott Antall József is jelöltette magát az elnökségbe és a választmányba, azonban hosszúra nyúlt és sikertelennek értékelt beszédét követően végül visszalépett az elnökségbe való jelöltségtől, a választmányba kerüléshez pedig kevés szavazatot kapott.[6] Az új, immár a küldöttek által választott elnökség a következő 15 tagból állt: Bíró Zoltán, Bogárdi Zoltán, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Furmann Imre, Für Lajos, Keresztes Sándor, Kozma Huba, Kulin Ferenc, Lezsák Sándor, Sólyom László, Szabad György, Szabó Tamás.

A legtöbb szavazatot Csengey Dénes kapta, az elnökség tagjai maguk közül az MDF ügyvezető elnökének Bíró Zoltánt választották meg.[7]

Az elnökség mellett sor került az Országos Választmány tagjainak megválasztására is, a küldöttek leadták szavazataikat, s az első 60 legtöbb szavazatot kapott személy került be a választmányba. További 5 fő a biztosított megyei képviseleti jog alapján került be, így összesen 65 tagú választmány jött létre. Emellett megválasztották az Országos Etikai és Fegyelmi Bizottság 8 tagját, valamint a 7 tagú Számvevő Bizottság tagjait is.[8] Továbbá elfogadtak egy olyan határozatot is, mely szerint más pártnak a tagja nem lehet az MDF választott tisztségviselője.[9]

Sor került az Alapszabály és a program elfogadására is, továbbá jóváhagytak egy politikai nyilatkozatot *Szabadságot, függetlenséget, demokráciát* címmel. „A Magyar Demokrata Fórum célja: hogy hazánk kiemelkedjék mostani erkölcsi, politikai és gazdasági válságából, és Magyarország ismét európai kultúrájú, civilizációjú független és demokratikus ország legyen, szabad, öntudatos, elégedett és erkölcsös állampolgárok hazája."[10] A dokumentumban összesen huszonegy pontban fogalmazták meg konkrét céljaikat, melyek lényege, hogy nemzeti önrendelkezést, parlamenti demokráciát, gazdasági megújulást és az egyetemes magyarság érdekeinek képviseletét követelték. Ugyanakkor a küldöttek azt is leszögezték, hogy az Országos Gyűlés változatlanul az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásában látja a magyar társadalom megújulásának első lépését.

Az I. Országos Gyűlés a munkahelyeken megalakuló munkástanácsokkal kapcsolatban is állásfoglalást adott ki. „A tanácskozáson résztvevők úgy határoztak, hogy az ideiglenes munkástanács elnevezést használják. Céljuk, hogy az ilyen jellegű szervezetek politikai-érdekvédelmi feladatokat lássanak el."[11] Továbbá javasolták a miniszertanácsnak, hogy kérje a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének összehívását a romániai helyzet miatt, és elhatározás született arról is, hogy az MDF napilapot indít.

Összességében eredményesen zárult az I. Országos Gyűlés, mivel elfogadták az új *Alapszabály*t és programot, megválasztották az elnökséget, a választmány és a bizottságok tagjait. Ugyanakkor voltak, akik csalódtak a párttá alakulás elmaradása miatt.

A rendezvény kapcsán Szűrös Mátyás így nyilatkozott az aktuális politikai helyzetről: „Úgy vélem, hogy a jelenlegi parlament is képes az alkotmányozásra. Elképzelhetetlennek tartom, hogy az MDF párttá alakulása nélkül képes lesz képviselni tagságának politikai céljait. Helyesen látja az ideiglenes vezetőség, hogy Magyarország még nem érett e koalíciós kormányzásra. Szerintem ezen az átmeneti időszakon közös erővel, közös megegyezéssel juthatunk túl, s ebben segítséget jelenthet az MDF szélsőségektől mentes politizálása."[12]

Bíró Zoltánt már a jövőről, az MDF választások utáni terveiről is kérdezték „Egy esetleges koalíció feltételei csakis az új választások után alakíthatók ki – hangsúlyozta Bíró Zoltán. – E koalíciót nem a nép feje fölött, valamilyen kerekasztalnál, hanem a teljes nyilvánosság megteremtésével szabad csak megkötni. [...] az országgyűlési választásokig – a hivatalban lévő parlament törvényhozó munkájának folytatása mellett – egy, a választójogi törvényről és a választásokra szóló előzetes konszenzusról döntő alkotmányozó nemzetgyűlés felállítását tartja továbbra is indokoltnak az MDF."[13]

Az MDF későbbi sajtószóvivője, Kiss Gy. Csaba a szervezeten belüli irányzatokról mondta el gondolatait, melyek alapvetőek voltak a szervezet akkori és későbbi önmeghatározását illetően: „a Magyar Demokrata Fórum mozgalomként koalíciós szervezet, három fő irányzat található benne, a kereszténydemokrata, a liberális és a harmadik utas."[14]

Az I. Országos Gyűlésről több neves külföldi sajtóorgánum is beszámolt, így cikkek jelentek meg a *Times*-ban, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ban, a *Neue Züricher Zeitung*ban, a párizsi *Liberation*ban és a lengyel *Tygodnik Powszechny*-ben.[15]

Másnap, március 14-én pedig egy ünnepélyes záró nagygyűlésre került sor a Sportcsarnokban, ahol Csurka István és Für Lajos mondott beszédet, utóbbi további cselekvésre, tagtoborzásra ösztönözte a jelenlévőket. Végül a gyűlés zárásaként Stefan Wilkanowicz a lengyel Állampolgári Bizottság üdvözletét tolmácsolta.

Marschal Adrienn

Jegyzetek

1 Az MDF gyűlése. MTI Rádiófigyelő, Kasza László, München, SZER, Világhíradó, 1989. március 12.; Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1988–1989. Személyes történelem*. Budapest, Nap, 2019, 164.

2 Nem alakult párttá a Magyar Demokrata Fórum. *Magyar Nemzet*, 1989. március 13. 3.; Együtt az elégedett és erkölcsös emberek hazájáért. *Népszava*, 1989. március 13. 5.

3 Együtt az elégedett és erkölcsös emberek hazájáért. *Népszava*, 1989. március 13. 5.

4 A demokratikus erők összefogására van szükség. *Népszabadság*, 1989. március 13. 5.

5 Marschal Adrienn: Az MDF, mint mozgalom. In: *MDF-tanulmányok*. Szerk. Szekér Nóra – Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2018. 255–256.

6 Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1988–1989. Személyes történelem*. Budapest, Nap, 2019, 165.

7 *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989*. Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 222–223.

8 *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989*. Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 224–229.; Tudósítás az MDF üléséről. MTI Rádiófigyelő, Kasza László, München, SZER, Világhíradó, 1989. március 12.

9 A demokratikus erők összefogására van szükség. *Népszabadság*, 1989. március 13. 5.

10 *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989*. Szerk. Riba András László–Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 210–212.

11 *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989*. Szerk. Riba András László–Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 230.

12 Nem alakult párttá a Magyar Demokrata Fórum. *Magyar Nemzet*, 1989. március 13. 3.

13 A Magyar Demokrata Fórum országos gyűlése, MTI hír, 1989. március 12.

14 Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1988-1989. Személyes történelem*. Budapest, Nap, 2019, 163.

15 Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1988-1989. Személyes történelem*. Budapest, Nap, 2019, 171.

1989. március 15.

1989. március 15-i események

A magyar közbeszédben „az első szabad március 15-eként" emlegetett nap, amely során – az előző évek gyakorlatától eltérően – a hatalomtól elkülönülő, magukat egyre határozottabban definiáló ellenzéki csoportok is szabadon és rendőri atrocitásoktól mentesen ünnepelhették a forradalom és szabadságharc évfordulóját. A március 15-ék a Kádár-rendszer egyik „Achilles-sarkát" jelentették: a „Márciusban újra kezdjük" hatalom számára fenyegetést jelentő jelszavától az 1972–73-as évek kis létszámú, spontán, a fiatalság által dominált és a rendőrség által brutálisan megtorolt megemlékezésein át[1] az 1986-os „lánchídi csatáig"[2] vagy az 1988-as eseményekig, amikor az ünnep hajnalán gyűjtött be a rendőrség jól ismert ellenzéki szereplőket.[3]

1989. március 15-e több szempontból különlegesnek ígérkezett: a Párt és csatolt részei érezhetően megváltoztatták az ünnephez való viszonyulásukat. Elhallgatás helyett „élre állás", az ellenzéki megnyilvánulások tiltása helyett az erőltetett „nemzeti összefogás" és „nemzeti megbékélés" gondolatának középpontba helyezése lett a jellemző. A változást jelezte, hogy az Országgyűlés egy 1988. decemberi döntésével piros betűs nemzeti ünneppé tette március 15-ét, valamint, hogy 1989 januárjában a gyülekezési törvény elfogadása az addigi önkéntes gyakorlat helyett tisztázta a tüntetések engedélyezésének feltételeit.[4] Mindezekkel szinte egy időben, 1989 január elején Nagy Imre, a KISZ KB első titkára levélben fordult az „alternatív szervezetek" képviselőihez, amelyben közös ünnepségre invitálta őket a Múzeumkertbe.[5] Februárban a Hazafias Népfront – reagálva az ellenzék részéről megjelenő, kisajátításra vonatkozó vádakra – szintén a közös ünneplés fontosságára hívta fel a figyelmet.[6] Az MSZMP KB március 1-jén kiadott, a párt tagjainak és alapszervezeteinek szóló felhívásában a „nemzeti összetartozás napjának" nevezte március 15-ét, egyben elismerve, hogy az előző években „az ünnep gyakorlatában" is követtek el hibákat.[7]

Természetes volt ugyanakkor, hogy az ellenzéki mozgalmak és pártkezdemények – részben az érezhető hatalmi hangváltást kihasználva – saját erejüket kívánták megmutatni az immár hivatalos nemzeti ünnepen. Már az év elején ellenzéki tárgyalások kezdődtek, amelyen – ahogy a kezdeményező Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ) nevében Rockenbauer Zoltán összefoglalta – a résztvevő szervezetek megállapodtak, hogy „Budapesten független ünnepséget tartanak és a hatalom által rendezett ceremónián nem vesznek részt". Az ellenzéki tárgyalások kereteiként létrehívott Március 15-e Bizottság tárgyalásain a kezdeményező FIDESZ mellett a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt, a Magyar Demokrata Fórum, valamint a Szabad Demokraták Szövetsége volt jelen.[8] A szervezetek végül abban állapodtak meg, hogy – ahogy a felhívó levél fogalmazott – „folytatni kívánják az utóbbi években kialakult spontán független felvonulás hagyományát, a szokás

1. Tömeg a budapesti Március 15-e téren a Petőfi szobor előtt 1989. március 15-én. Forrás: Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, Fotótár.
2. Tömeg a budapesti Március 15-e téren az Erzsébet híd felé nézve. Forrás: Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, Fotótár.
3. Fáklyás felvonulás 1989. március 15-én este a Budai Várban. Forrás: Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, Fotótár.

által kialakított útvonalon". Az útvonal olyan kultikus helyszíneket foglalt magába, mint a Petőfi-szobor, a Vörösmarty tér, a Kossuth tér, a Batthyány-örökmécses, a Bem-szobor vagy a Batthyány téri Kölcsey-szobor. A megállapodás szerint a különböző szervezetek helyszínt választhattak, ahol az általuk delegált szónok beszélhetett a tömeghez.[9] Az események végül e megállapodás mentén zajlottak – ugyanakkor már az FKGP nélkül, amelynek egyes képviselői – az ellenzéki tárgyalók megrökönyödésére – végül a hatalom ünnepségén vettek részt.

A Múzeumkertben Huszár István, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára a legszebb nemzeti ünnepnek nevezte március 15-ét, valamint a Népfront elődjének az 1937. március 15-én ugyanott zászlót bontó, leginkább a népi mozgalom képviselői által dominált Márciusi Frontot. Ruttner György, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt elnökségi tagja azzal indokolta a párt jelenlétét a Múzeumkertben, hogy „március 15-ét együtt kell ünnepelni", ezzel együtt tagadta, hogy ez azt jelentené, hogy együtt menetelnek az MSZMP-vel. Vörös Vince, az FKGP társelnöke szintén üdvözölte, hogy negyven év után végre újra „szabad, méltóságteljes, tiszta ünnepségre" kerülhet sor.[10] Az ünnepség legfajsúlyosabb szereplője kétségtelenül Nyers Rezső államminiszter, az MSZMP PB tagja, a párt reformereinek egyik vezető képviselője volt. Az állampárt korábbi üzeneteihez igazodva „közmegegyezést formáló" március 15-éről, „tekintélyuralommá merevedett élcsapatról", „hosszú reformmenetelésről" és vitákról, de még a határon túli magyarsággal való együttérzésről is szót ejtett.[11] A hivatalos ünnepségen a párt lapja, a *Népszabadság* szerint hatvanezren, az akkor még szamizdat *Beszélő* szerint húsz-huszonötezren vettek részt.[12]

Az ellenzéki formációknak – ahogy ezt a lebonyolítás módja is megmutatta – egyszerre kellett kifejezniük az egységet, a felemelő közös ünneplés örömét, és megmutatniuk saját, a többiekétől elütő arcélüket. Figyelemreméltó volt március összecsengése a rendszerváltás folyamatában meghatározó szimbolikus erővel jelenlévő októberrel. Minden helyszínen emlékeztetett valami az '56-os forradalomra – mindezt hol személyek, hol gesztusok testesítették meg.[13]

A közös ünnepség fél 2-kor kezdődött a Március 15-e téren. A FIDESZ nevében Deutsch Tamás és Rockenbauer Zoltán köszöntötte a jelenlévőket.[14] Filó Sarolta Petőfi eltékozolt örökségéről beszélt, majd Táncsics Mihály időszerű gondolatait idézte fel.[15] Vigh Károly, a BZSBT elnöke Bajcsy-Zsilinszky alakját és 1931-es beszédét elevenítette fel, aki akkor a „roppant rendőrkordonokról" és az „igazi március 15-étől" való növekvő távolságról beszélt. Felidézte az 1988-as ünnepet és az azóta megtett utat, majd a hatalommal való közös ünneplés lehetetlenségét indokolta.[16] A Történelmi Igazságtétel Bizottság nevében Mécs Imre 1956. október 23-át, a pesti egyetemisták tüntetésének kezdetét idézte fel, egyben követelte, hogy március 15-e mintájára október 23-át is nyilvánítsák nemzeti ünneppé.[17] A Petőfi-szobornál verset mondott Röhrig Géza és Vitay András. A következő állomáson, a Szabadság téren sor került a Magyar Televízió jelképes „lefoglalására" – a tv épülete előtt kifeszítették a „Szabad Magyar Televízió" feliratot. Cserhalmi György színművész elmondta az ellenzék 12 pontját,[18] majd Csengey Dénes, az MDF alapítója szólt az egybegyűltekhez. Itt hangzottak el utóbbitól a híres szavak: „Tőlünk ne féltse senki a televíziót! Nagyon fogunk vigyázni rá, mert a miénk! És ugyanígy ne féltse tőlünk senki Magyarországot! Nagyon fogunk rá vigyázni, mert a miénk."[19]

Csengey Dénes (1953–1991) Az érettségit követően autószerelő segédmunkásként, biztosítási ügynökként, színházi segédmunkásként és képesítés nélküli tanítóként dolgozott. 1976-ban felvételt nyert a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemre. Tanulmányai alatt a Hajdúszováti, majd a Hajdúböszörményi Egyesült Izzóban volt népművelő. A debreceni diákellenzék egyik vezetője volt, magyar nyelv és irodalom, illetve történelem szakos tanári diplomáját 1983-ban kapta meg. Egyetemi évei alatt jelentek meg első írásai az Alföld, Valóság, Mozgó Világ és Kortárs folyóiratokban. Az egyetem elvégzése után szabadfoglalkozású íróként dolgozott, a Fiatal Írók József Attila Köre titkára volt. A nyolcvanas években egyre több ellenzéki megmozduláson vett részt, kapcsolati köre folyamatosan bővült. Részt vett a monori és az 1987-es lakiteleki találkozón, tagja lett az MDF kilenc főre bővített elnökségének és a Hitel című folyóirat munkatársa lett. A rendszerváltás egyik emblematikus eseménye volt, amikor 1989. március 15-én az ellenzéki szervezetek nevében jelképesen lefoglalta a televíziót. Támogatta az MDF párttá szerveződését, az 1990-es választásokon az MDF színeiben került be a parlamentbe. A mozgalommá vált Nemzeti Alapítvány kezdeményezője, szervezője volt.

Az ünnepség az Országház épülete előtt, a Kossuth téren folytatódott. Az MDF-es Filó Katalin megemlékezett az október 25-ei sortűz áldozatairól.[20] A FIDESZ egyik alapítója, Orbán Viktor beszédében március örök, minden nemzedék számára aktuális üzenetéről beszélve szóvá tette a szovjet csapatok jelenlétét és a szabad választások hiányát, szembesítette a kommunista politikai vezetőket múltjukkal és az általuk a nemzetre hagyott örökséggel, valamint a demokrácia saját erőből való kivívásának fontosságát hangsúlyozta.[21] Ugyanitt Kis János, az SZDSZ ügyvivője – már-már megelőlegezve a néhány nappal később megalakuló Ellenzéki Kerekasztalt – arról beszélt, hogy a „demokratikus pártok és mozgalmak koalíciójának" kell az MSZMP „tárgyalófelének" lennie.[22] A tömeg ezután, átvonulva a Margit hídon, a Bem-szoborhoz érkezett, ahol a külföldi szervezetek üdvözlő üzenetei hangzottak el. A lengyel Független Diákszövetség (NZS), a Lengyel-Magyar Szolidaritási Szervezet és a Szolidaritás szakszervezet üzenetét személyesen tolmácsolták.[23] Az észtek köszöntését Lezsák Sándor, az ukránokét Danis György, a keletnémetekét Vásárhelyi Antal, a románokét Szilágyi Sándor, a csehszlovákokét pedig Bába Iván olvasta fel.[24] Utóbbi beszéde után az '56-osok kaptak szerepet: Dénes János, Fónay Jenő, a kivégzett Kósa Pál húga és lánya, valamint Hornyák Tibor beszéde hangzott el. A Kölcsey-szobornál az előző évtizedek ellenzéki demonstrációinak egyik lelke és legmarkánsabb szereplője, Pákh Tibor mondott rövid beszédet – mikrofon nélkül, nagy érdeklődés mellett.[25]

Már estébe fordult az idő, amikor a Roosevelt téren Rockenbauer Zoltán,[26] valamint az SZDSZ ügyvivője, Tamás Gáspár Miklós beszélt. A filozófus leginkább az új demokratikus mozgalmak közötti „torzsalkodás" megszüntetését és a közös fellépést sürgette.[27] Az este a Magyar Demokrata Fórum külön ünnepségével zárult, a Budai Várban, ahol Sinkovits Imre szavalata után a Dísz téren Kulin Ferenc irodalomtörténész, az MDF elnökségi tagjának felszólalását hallgathatták meg a résztvevők. A *Mozgó Világ* 1983-ban eltávolított főszerkesztője többek között arról beszélt: 1848 forradalma sem a Pilvax-kávéházban kezdődött, hanem azt a korábbi évek, elsősorban Széchenyi, Kölcsey, Wesselényi, Kossuth, Deák, Eötvös, Táncsics, Kemény Zsigmond és Petőfi neve által fémjelzett szellemisége alapozta meg.[28]

Cserhalmi György (1948–) Operaénekes édesanyja révén már kisgyerekként a művészetek közelébe került. 1971-ben végzett a Színművészeti Akadémián, a diploma megszerzése után a debreceni Csokonai Színházhoz szerződött. 1972–1975 között a veszprémi Petőfi, ezt követően ismét a debreceni, 1977-től pedig a Nemzeti Színházban játszott. 1979–1983 között a Magyar Filmgyártó Vállalat színtársulatában dolgozott. 1983-ban szerződött a Zsámbéki Gábor és Székely Gábor vezette, önálló színházként újonnan megnyílt Katona József Színházba. 1989-től ismét a Nemzeti Színház tagja. 1991-ben Balikó Tamással megalapította a Globe kulturális centrumban a Labdatér Teátrumot. Féléves amerikai távollét után 1994-ben csatlakozott a Székely Gábor vezette, újonnan alakult Új Színházhoz, majd a Radnóti Színház társulatához. Színházi rendezőként Zalaegerszegen, Debrecenben, Székesfehérvárott dolgozott. Több mint kétszáz filmet forgatott, dolgozott Szabó Istvánnal, Makk Károllyal, Sára Sándorral, Bacsó Péterrel, Mészáros Mártával, Bódy Gáborral. Legismertebb alakításai ugyanakkor történelmi témájú alkotásokban játszott szerepeihez fűződnek. Közéleti szerepet az 1989. március 15-ei nagy ellenzéki tüntetésen vállalt: a Televízió székháza előtt ő olvasta fel az ellenzék 12 pontos követelését.

1982-ben Balázs Béla-díjat, 1990-ben Kossuth-díjat kapott.

Az első „szabad március 15-e" nagy hatást gyakorolt az év további eseményeire. A közös ellenzéki fellépés megágyazott az Ellenzéki Kerekasztal létrejöttének,[29] de lélekben előkészítette az év következő jelentős tömegrendezvényeit (Nagy Imre újratemetése, október 23.) is. Egyfajta „kísérleti terep" volt ugyanakkor a hatalom oldaláról is: az itt még „nemzeti összefogásként" megjelenő gondolatsor valamiféle továbbfűzését jelentette az elsősorban '56 kapcsán hangsúlyozott „nemzeti megbékélés" fogalma.[30] Tény az is, hogy a százezres ellenzéki tömeg csak a társadalom egy részét fedte le – a később „Gorenje-turizmusként" leírt folyamat, az ausztriai nagybevásárlások nemzeti ünnepre (és így munkaszüneti napra) való időzítése[31] jelezte a politikai, gazdasági és szellemi rendszerváltás legfontosabb kihívásait.

Nagymihály Zoltán

Jegyzetek

1 Modor Ádám: *A titok meg a nyitja. Titkos szolgák és jelentések*. Budapest, Kairosz, 2004, 269–273.

2 Az 1986-os március 15. *Beszélő*, 1986/1. 117–119.

3 Tízezren tüntettek Budapesten március 15-én. *Hiány*, 1988. május 1. 2.

4 Kukorelli István: Alapjogi rendszerváltozás (1989); az „első fecskék", az egyesülési és a gyülekezési jogról szóló törvények. In: Kukorelli István–Tóth Károly: *Az alapjogi jogalkotás az alkotmányos rendszerváltozás éveiben*. Lakitelek, Antológia, 2018, 163–182.

5 *Legyen március ünnepe mindenkié! A KISZ KB felhívása*. (1989. január 3.). Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF korai időszakának iratai, 1.15. Március 15., 56. doboz, 1. ő. e.

6 Együtt, március idusán. A Hazafias Népfront kiáltványa. *Magyar Nemzet*, 1989. február 18. 3.

7 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. I.* Szerk. S. Kosztricz Anna – Lakos János – Némethné Vágyi Karola – Soós László – T. Varga György. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1993, 575–576.

8 Rockenbauer Zoltán: Nemzeti ünnep, Budapest. *Beszélő*, 1989/1. 83–84.

[9] Kiss Gy. Csaba: *Följegyzés az MDF ideiglenes elnökségének a FIDESZ álláspontjáról március 15. dolgában* (1989. január 19.). Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF korai időszakának iratai, 1.5.2.2.1. Pártközi kapcsolatok, 23/A. doboz, 14. ő. e.

[10] A márciusi eszmék élnek és élni fognak a holnapi Magyarországon. A múlt tanulságaiban a jövő lehetőségeit keresve ünnepelte a nemzet országszerte 1848-at. *Magyar Nemzet*, 1989. március 16. 1–2.

[11] Nyers Rezső: A közjó keresése legyen a vita célja és értelme. *Népszabadság*, 1989. március 16. 3.

[12] Budapest, Múzeum-kert. *Népszabadság*, 1989. március 16. 3.; Rockenbauer Zoltán: Nemzeti ünnep, Budapest. *Beszélő*, 1989/1. 83–84.

[13] Rockenbauer Zoltán: Nemzeti ünnep, Budapest. *Beszélő*, 1989/1. 83–84.

[14] Rockenbauer Zoltán: Nemzeti ünnep, Budapest. *Beszélő*, 1989/1. 83–84.

[15] *Filó Sarolta beszéde a Március 15-e téren*. ÁBTL – 2.7.1. Napi Operatív Információs Jelentések (NOIJ) – 45-78/3-54/1989. ÁBTL, Tüntetések, demonstrációk, 1988–1989. https://tuntetes-archivum.hu/sites/default/files/esemenyek/pdf/1989.03.15_029.pdf (Utolsó letöltés: 2020.07.15.)

[16] Vigh Károly: Március 15. tér, Petőfi-szobor. *Beszélő*, 1989/1. 86.

[17] Mécs Imre: Március 15. tér, Petőfi-szobor. *Beszélő*, 1989/1. 86.

[18] Rockenbauer Zoltán: Nemzeti ünnep, Budapest. *Beszélő*, 1989/1. 83–84.

[19] Csengey Dénes: Szabadság tér, a Magyar Televízió lépcsője. *Beszélő*, 1989/1. 85.

[20] Rockenbauer Zoltán: Nemzeti ünnep, Budapest. *Beszélő*, 1989/1. 83–84.

[21] Orbán Viktor: Kossuth tér. *Beszélő*, 1989/1. 87.

[22] Kis János: Kossuth tér. *Beszélő*, 1989/1. 88.

[23] Rockenbauer Zoltán: Nemzeti ünnep, Budapest. *Beszélő*, 1989/1. 83–84.

[24] Rockenbauer Zoltán: Nemzeti ünnep, Budapest. *Beszélő*, 1989/1. 83–84.; Az Észtországi Népfront távirata. Az Ukrajnai Demokratikus Unió távirata. A drezdai és a radebeuli Igazság és Szolidaritás Csoport távirata. A Romania Libera Csoport távirata. A Charta '77 távirata. *Beszélő*, 1989/1. 90.

[25] Rockenbauer Zoltán: Nemzeti ünnep, Budapest. *Beszélő*, 1989/1. 83–84.

[26] Rockenbauer Zoltán: Nemzeti ünnep, Budapest. *Beszélő*, 1989/1. 83–84.

[27] Tamás Gáspár Miklós: Roosevelt tér, Eötvös József szobra. *Beszélő*, 1989/1. 89.

[28] A Magyar Demokrata Fórum ünnepi nagygyűlése a Budai Várnegyedben. ÁBTL, Tüntetések, demonstrációk, 1988–1989. https://tuntetes-archivum.hu/1989.03.15 (Utolsó letöltés: 2020. 07. 15.)

[29] Kónya Imre: *...És az ünnep mindig elmarad? Történetek a rendszerváltástól napjainkig*. Budapest, Alexandra, 2016, 90–92.

[30] Szekér Nóra – Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre* újratemetésének *politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia, 2014.; Szekér Nóra: Záróakkord – nyitószólam. 1989. október 23., a Köztársaság kikiáltásának napja az MSZMP perspektívájából. *Rendszerváltó Archívum*, 2016/1. 9–25.

[31] *Tények könyve. Magyar és nemzetközi almanach, 1990*. Szerk. Baló György–Lipovecz Iván. Debrecen, Ráció, 1990.

1989. március 15.

A Kereszténydemokrata Néppárt megalakulása

A Kereszténydemokrata Néppárt a rendszerváltó pártok közül legkésőbb, 1989. március 15-én bontott zászlót. A párt létrejöttét megelőző társadalmi szervezet – a Márton Áron Társaság – is csak 1988 decemberében jött létre. Ekkorra már az MDF és az SZDSZ társadalmi szervezetként definiálta magát, az FKGP pedig újjáalakult.

Magyarországon a két világháború között számos társadalmi és politikai szervezet alakult meg, melyek közül jelentősnek bizonyultak a katolikus egyház támogatásával tevékenykedő keresztény-szociális mozgalmak (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete – KALOT, Egyházközségi Munkásszakosztályok – EMSZO stb.). Céljukként a társadalmi igazságosságot, békét és fejlődést határozták meg. 1943 augusztusában Apor Vilmos római katolikus püspök hívta össze a szociális reformmozgalmak vezetőit, annak céljából, hogy az elért vívmányokat és intézményeket átmenthessék a háború után időszakra. A résztvevők felismerték, hogy csak párttá alakulva számíthatnak a közéletben betöltött szerepük megőrzésére, valamint a keresztény egyházak érdekeinek védelmére. 1944 őszén, a német megszállás idején titokban alakult meg a Néppárt, illegalitásban mozgó vezetői pedig – a német Gestapo ellen menekülve – különböző titkos helyen találkoztak. A Demokrata Néppárt 1945 májusában Barankovics Istvánt választotta főtitkárává. A párt az első, 1945. novemberi nemzetgyűlési választásokon még nem indult, 1947 augusztusában azonban már igen. A párt ekkori programját augusztus 10-én, Győrben hirdette meg Barankovics István. Megfogalmazása szerint: „a cél a legbiztosabb és legszélesebb emberi jog, a legnagyobb szociális biztonság és a legnagyobb szabadság biztosítása – a természetfölöttiség többletével." A párt politikája a társadalmi felzárkóztatásra, a legszegényebb rétegek a közműveltség, a politika és gazdasági demokrácia keretei közé való beemelésére, a nélkülözésben élők polgárosodásának előmozdítására irányult. Az 1947-es – a kékcédulásként elhíresült – országgyűlési választáson a Demokrata Néppárt kapta a legtöbb hiteles szavazatot, és 62 képviselővel a legerősebb ellenzéki erőként jutott az Országgyűlésbe. Mindez a nyugat-európai kereszténydemokrata pártok megalakulásával egy időben történt, a Demokrata Néppárt sikere ugyanakkor egyedülinek bizonyult a kelet-közép-európai térségben. A kommunisták azonban a párt erkölcsi ellehetetlenítésére törekedtek; rendőrhatósági eszközökkel igyekeztek megakadályozni a néppárti képviselők közéleti tevékenységét. Barankovics Istvánt emigrációba kényszerítették, aki így 1949 elején, Bécsben jelentette be a Demokrata Néppárt feloszlatását. A párt itthon maradt képviselői közül többen börtönbe kerültek. A magyar kereszténydemokrata emigráció tagjai az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában is igyekeztek tenni a vasfüggöny mögé rekedt honfitársaikért. Az USA-ban élő emigránsok jelentős szerepet vállaltak a Közép-Európai Kereszténydemokrata Unió megalapításában, a lengyel, a cseh és a balti emigráns kereszténydemokrata vezetőkkel együtt. Az európai emigrációban

Keresztes Sándor (1919–2013) Középiskolai tanulmányait a piarista Katolikus Főgimnáziumban végezte Kolozsvárott, 1938-ban érettségizett, majd a kolozsvári román tannyelvű egyetem jogi fakultásán tanult, diplomáját már a Ferenc József Tudományegyetemen szerezte meg. Az Erdélyi Katolikus Magyar Népközösség titkáraként a magyar kisebbség problémáival foglalkozott. 1944 szeptemberében Budafokra költözött családjával, 1945–1947 között pedig a Belügyminisztériumban dolgozott, mindeközben a Demokrata Néppárt alapításában és szervezésében vett részt. 1948 őszén „klerikofasiszta" múltjára hivatkozva elveszítette mandátumát. 1956 novemberében újjáélesztte a Demokrata Néppártot, amiért 1957 júliusában négy hónapra bebörtönözték, majd beszervezték. 1963-tól másodállásban a Szent István Társulat jogi szakértője, 1977–1994 között annak elnöke. Egyházpolitikai tanulmányai – melyekben az egyház önállóságáról szólt a rendszer keretein belül – nem jelenhettek meg hivatalos nyomtatásban. 1984-ben Kiss Gy. Csaba közreműködésével a pápa részére készített tájékoztatót az erdélyi egyházról és kisebbségi problémákról. 1987-ben Szűrös Mátyással is felvette a kapcsolatot egy hasonló dokumentum francia nyelvre fordítása kapcsán. 1988-ban, a Márton Áron Társaság alapítójaként és elnökeként ismét politikai szerepet vállalt. 1989 márciusában részt vett a Kereszténydemokrata Néppárt újjászervezésében, 1989–1990 között a párt elnöke. Az 1990-es országgyűlési választásokon bekerült a parlamentbe, szeptembertől 1994-ig az ország vatikáni és a Máltai Lovagrend akkreditált nagykövete volt.

élő magyar kereszténydemokraták rendszeresen részt vettek a Nemzetközi Kereszténydemokrata Unió, a mai Európai Néppárt elődjének kongresszusain, és felszólalásaikban tájékoztatták nyugati politikai partnereiket a szovjet megszállás alatt sínylődő országok társadalmainak kiszolgáltatottságáról.

Magyarországon a Kereszténydemokrata Néppárt 1989. márciusi megalapításának bejelentését követő egy hónapos időszakban a szervezők – Keresztes Sándor, Hasznos Miklós, Matheovics Ferenc, Ugrin József és Grigássy László – tanácskozásaival, nyilatkozatok közzétételével telt, azonban a csekély sajtóvisszhang okán is, a párt taglétszáma ezekben a hetekben nem bővült jelentősen.

Az újjáalakult KDNP vezetését két generáció alkotta. Az idősebbek – például Füzessy Tibor jogász és Szakolczai György közgazdász – már a második világháborút követő, rövid demokratikus időszakban is politizáltak, a Rákosi-diktatúra kiépülésével azonban nem csupán közéleti szerepüket vesztették el, hanem – családjukkal együtt – egzisztenciálisan is veszélybe kerültek. A fiatalabb generáció tagjai, akik neveltetésük és tanulmányaik révén ugyancsak erős egyházi kötődéssel bírtak, nem rendelkeztek személyes politikai tapasztalatokkal.

Április 14-én létrejött a KDNP ideiglenes Intézőbizottsága, melynek elnökévé Keresztes Sándort választották. A párt képviselői május 10-én terjesztették elő felvételi kérelmüket az Ellenzéki Kerekasztalhoz (EKA), melynek tagjává június 7-én váltak. A felvételt hosszantartó viták előzték meg. A párt helyzetét, politikai súlyának növelését megnehezítette, hogy 1989-ben több, a keresztény jelzőt használó pártkezdeményezés is létezett, melyek azután semmilyen politikai tevékenységet nem fejtettek ki.[1] A párt EKA-ba való felvételének indokoltságát, társadalmi ismertségét és támogatottságát Magyar Bálint (SZDSZ) kérdőjelezte meg az 1989. június 3-án, Varga Csaba (Magyar Néppárt) lakásán megtartott EKA megbeszélésen, miután Szakolcai György bemutatta a KDNP-t.[2]

Keresztes Sándor, Füzessy Tibor és Gehér József a Nemzeti Kerekasztal ülésén, 1989.09.04.
Forrás: Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, Fotótár.

Mécs Imre (SZDSZ) a párt szervezetlenségére utalva jelezte, hogy önmagában a szimpátia nem elégséges az EKA-ban való részvételhez. Az MDF részéről Szabad György hozzászólásában támogatta a KDNP felvételét, kifejezve, hogy az alakulatban „a legutolsó magyar demokrácia-kísérletben tisztesen helytálló, és erőszakkal letiport pártot" lát. Dr. Kónya Imre, az EKA-t életre hívó Független Jogász Fórum alapítója ugyancsak a KDNP tagsága mellett érvelt.

A párt szekszárdi gyűlését követően az országos szervezés június 19-én vette kezdetét. Négy nappal ezt követően megalakult a KDNP budapesti szervezete is. A budai József Attila Gimnázium (ma Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium) dísztermében június 23-án megalakult budapesti szervezet ülésén mintegy 300-an voltak jelen. Az eseményről a Magyar Televízió is felvételeket készített, valamint Keresztes Sándorral rövid interjút közölt.[3]

Augusztus 1-jén került felállításra az országos szervezőbizottság, amely az őszi országos gyűlés munkáját volt hivatott előkészíteni. A szervezőbizottság elnökéül Keresztes Sándort választották, Kovács József,

Matheovics Ferenc és Ugrin József tiszteletbeli elnökök lettek. A szervezőbizottság tagságát Balogh Ferenc, Füzessy Tibor, Gáspár Miklós, Giczy György, Hasznos Miklós, Karcsay Sándor, Lántzky László, Lukáts Miklós, Marik Pál, Pallós László, Pálos Miklós, Séra János, Szakonyi László, Szakolczai György és Ugrin Emese alkotta. A pártszervezés eredményeként Budapesten 16 pártszervezet (523 taggal), míg vidéken 44 szervezet (1352 taggal) működött.[4] A KDNP első országos gyűlését 1989. szeptember 30-án tartották meg, külföldi szervezetek képviselőinek jelenlétében.

A párt gazdasági programja a piacgazdaságra való áttérést támogatta, azonban antimonetarista alapon. Egyes képviselői azt is hangoztatták, hogy az országnak meg kell szabadulnia az adósságszolgálattól. „Ami a gazdasági és pénzügyi folyamatokat illeti, tulajdonképpen ugyanazt csináljuk, ami már Kádár idején elkezdődött. A monetarizmus szellemében, a Világbank és a Valutaalap sugallatai vagy sokszor utasítása alapján. Gyakorlatilag a rendszerváltás annyiban volt rendszerváltás, hogy elkezdtek átgombolódni a tulajdonviszonyok, de ami a makroökonómiai szisztémát illeti, azt folytatjuk, amit elkezdtünk."[5]

A KDNP az 1990-es országgyűlési választásokon a legkisebb pártként jutott be a Parlamentbe, a két fordulóban a rájuk leadott összesen mintegy 450 ezer szavazat 21 mandátumot ért. A kereszténydemokrata frakció a kormánykoalíció része lett. „A KDNP koalíciós szerződés megkötése nélkül csatlakozott az Antall-kormányhoz. Két miniszteri széket és három politikai államtitkári pozíciót kapott. (Surján László a népjóléti minisztériumot, Latorcai János pedig 1993. február 24-től az ipari és kereskedelmi tárcát vezette.)"[6]

A sikerhez és az országos ismertséghez hozzájárult az EKA-tagság, melynek egyik KDNP-s tárgyalója, Füzessy Tibor 1992–1994 között a polgári titkosszolgálatokért felelős miniszter volt az Antall- és Boross kormányban, míg a másik EKA delegált, Giczy György 1995 és 2001 között a KDNP elnöke volt.

Madácsy Tamás

Jegyzetek

1 Kiss József: Búcsú a pártoktól? In: *Magyarország politikai évkönyve 1991.* Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1991, 523–531.

2 *A Rendszerváltás forgatókönyve I.* Szerk.: Bozóki András – Ripp Zoltán. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 462.

3 Szabó Róbert: Egy keresztény párt (KDNP) a rendszerváltás éveiben (1989-1990) In: *MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport Évkönyve.* Szerk. Réfi Attila – Sziklai István – Gergely Jenő – Vida István. Budapest, MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport–MTA Politikai Tudományok Intézete, 2009, 58.

4 Szabó Róbert: Egy keresztény párt (KDNP) a rendszerváltás éveiben (1989-1990) In: *MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport Évkönyve.* Szerk. Réfi Attila – Sziklai István. Budapest, MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport–MTA Politikai Tudományok Intézete, 2009.

5 1997-es interjú Rozgonyi Enikővel. In: Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiség politikai szerepe Magyarországon 1977–1994.* Budapest, L'Harmattan, 2019, 278.

6 *Magyarországi politikai pártok lexikona, 1846–2010.* Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2011, 383.

1989. március 19.

A Szabad Demokraták Szövetségének közgyűlése

Az 1988. november 13-án párttá alakult SZDSZ 1989. március 19-én, majd április 16-án tartotta közgyűlését a Corvin moziban. A közgyűlésen elfogadták a párt programját, mely egyben választási programmá is vált, elnevezése: *A rendszerváltás programja*. A program könyv formájában is megjelent, ez lett az SZDSZ ún. „kék könyve". A 160 oldalas, kisalakú kötetből tömörítve megismerhetjük a liberális párt társadalommal kapcsolatos célkitűzéseit, irányelveit, „ideológiáját". A tíz fő részből álló program a társadalom, a jogrend, a gazdaság és a szociálpolitika legfontosabb kérdéseit tárgyalja, és megoldási javaslatokat vázol. A deklaráció egyik legfontosabb része az SZDSZ által vállalt politikai hagyaték taglalása, mely a párt személyes vállalásának is tekinthető a magyar jövővel kapcsolatban. Mint írják: „Mi, magyar demokraták, utódai vagyunk mindazoknak, akik a francia forradalom hármas jelszavának örökségét kívánták politikai valósággá tenni. Annak az Európának a része akarunk lenni, mely az elmúlt kétszáz évben nagyobb haladást ért el, mint az emberiség egész addigi történelme folyamán. Független, demokratikus, jóléti államot akarunk. Utódai vagyunk a reformkornak, amely kivezette Magyarországot a középkorból, és lerakta egy modern nemzet alapjait. Elődünk Széchenyi István és Kossuth Lajos. Utódai vagyunk az európai és magyar liberalizmusnak, amely korlátozni akarja az állam hatalmát a társadalommal szemben, meg akarja szüntetni az emberi személyiség kiszolgáltatottságát, meg kívánja valósítani a gazdasági élet önelvűségét. Elődünk Eötvös József. Utódai vagyunk a polgári radikalizmusnak, amely általános választójoghoz, politikai jogokhoz akarta juttatni az egész magyar társadalmat, és amely utoljára érezte át teljes tragikus jelentőségében Magyarországnak a nyugati fejlődéstől való leszakadását. Elődünk Jászi Oszkár, aki nem tett engedményt soha semmilyen szintű totalitarizmusnak és nemzeti elfogultságnak. Utódai vagyunk az európai és magyar szociáldemokráciának, amely először talált hatékony politikai eszközöket arra, hogy a szegény embert megvédje a kizsákmányolástól, tudatosítva jogát a jólétre. A szociáldemokrácia bizonyította be, hogy a politikai szabadságjogok a dolgozók jólétének garanciája. Elődünk Kéthly Anna. Utódai vagyunk a magyar népi mozgalomnak, amely radikálisan szembefordult a nagybirtokkal és a magyar úri társadalommal, és amely nyomasztó politikai körülmények között is folytatta harcát a társadalmi demokráciáért. Elődeink Bibó István és Szabó Zoltán. Utódai vagyunk az 1953–1956 közötti pártellenzéknek, amely szembeszállt a sztálinizmussal, és pártja parancsánál többre tartotta a nép akaratát. Elődünk Nagy Imre. Utódai vagyunk annak a szövetségi törekvésnek, amely a Charta '77-tel való szolidaritást kinyilvánította, és 1977 óta egyesítette a demokratikusan gondolkodókat Magyarországon. Elődünk Donáth Ferenc. Folytatói vagyunk a harcnak, amelyet a magyar demokratikus ellenzék vívott tíz éven át az alkotmányban deklarált polgári és politikai jogok érvényesüléséért."[1]

Bauer Tamás (1946–) Édesapja Bauer Miklós jogász, az Államvédelmi Hatóság alezredese, 1964-ben érettségizett, majd a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem általános közgazdasági szakán folytatta tanulmányait, ahol 1968-ban diplomázott közgazdászként. 1966-tól az MSZMP, két évvel később a Magyar Közgazdasági Társaság tagja. 1974-ben kizárták a pártból. A következő két évtizedben a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetében munkatárs, majd főmunkatárs, 1984-ben védte meg kandidátusi értekezését. 1988-tól a Frankfurti Egyetem professzora, ahol összehasonlító közgazdaságtant tanított, később tanszékvezető is lett. Kezdetektől fogva kapcsolatban állt a demokratikus ellenzékkel, Csonka Dénes álnéven rendszeresen publikált a Beszélő folyóiratban. 1985–1988 között a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagja, 1988–1989 között az Új Márciusi Front egyik kezdeményezője és szervezője, a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének alapítója. 1988-ban lépett be a Szabad Kezdeményezések Hálózatába, majd a Szabad Demokraták Szövetségének alapítója, és gazdasági szakértője lett. 1990-ben nem szerzett mandátumot. Az ő irányításával készült el 1993–1994 között az SZDSZ választási programja.

Felmerülhet a kérdés, hogy ennyi (sokszor egymással ellentétes) politikai törekvést hogyan lehet egyszerre vállalni, még akkor is, ha a „liberális" politikai kifejezés sodorvonala szinte mindegyikben ott van. A francia forradalom hármas jelszava kétszáz éve valóban az európai politikai irányelvek élvonalában található, de a baloldal tette magáévá, a kommünök franciaországi epicentrumából kiindulva. (A liberálisok csak 1968 után vállalták teljes egészében, mivel a klasszikus liberalizmus által vallott gazdasági, piaci szabadság elve ellentétben állt az egyenlőség és a testvériség eszméjével.)

Az SZDSZ vállalta ezeket az alapelveket, és ez politikai gyökereit tekintve érthető. Ugyanakkor bizonyos meglepetést is okozott, hogy negyven év kommunista berendezkedése után (melynek fő ideológiája, a marxizmus–leninizmus) szintén a jakobinizmusra, a szabadság–egyenlőség–testvériség doktrínájára vezette vissza öndefinícióját.

A Jászi Oszkár-féle polgári radikális mozgalom nemzetek feletti, transznacionális (a magyar nemzeti érdeket csak a szomszédos népek relációjában elfogadó) szempontrendszerének beemelése az SZDSZ programjába, annak gyakorlati megvalósulásának ismeretében érthető. A határon túli magyarok érdekében történő liberális kiállás a későbbiek során azonban egyre csak csökkent, és sokkal inkább az MSZP gyávább, „laissez faire" szomszédságpolitikájához kezdett hasonlítani, a szomszéd népek érzékenységének állandó hangoztatásával. (Ez a Kádár-korszakhoz képest nem jelentett előrelépést.)

Az SZDSZ korai korszakára jellemző, hogy gyakran „radikális" pártként definiálta önmagát. Népszerű volt az a hozzáállás, mely szerint a szociáldemokráciát is magáénak vallotta az új párt, de a későbbi, valóban radikális piacpárti és szociális szigorúságáról megismert SZDSZ egyre inkább távolságot tartott a szociáldemokrata örökségtől. A kezdettől fogva elitista tónust megütő pártvezetés nem a szociális érzékenységéről lett híres, bár kétségtelen, hogy Bauer Tamás és Tamás Gáspár Miklós, valamint Pető Iván és Magyar Bálint között törésvonal alakult ki. Bauerra és Tamásra valamennyire jellemző volt a baloldali érzékenység, Tamás írásaiból kitűnik, hogy a marxi baloldaliságot sem tagadta meg teljesen. Az viszont, hogy a magyar népi mozgalom utóda lett volna az SZDSZ, valótlan

Pető Iván (1946–) 1965–1970 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar nyelv és irodalom–történelem szakos hallgatója, 1970-ben tanári diplomát szerzett. Rögtön az Új Magyar Központi Levéltárban helyezkedett el, ahol 1986-ban főmunkatárs lett. Fő kutatási területe az 1945 utáni magyar történelem és gazdaságtörténet, számos cikke, tanulmánya, több dokumentumkötete és monográfiája jelent meg. 1980–1989 között a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, illetve az egyetem szakkollégiumában történelmi és gazdaságtörténeti szemináriumokat tartott. A rendszerváltás előtti évtizedben kapcsolatba került a demokratikus ellenzékkel, Ada Pál álnéven publikált, alkalmilag a Beszélő terjesztésében is részt vett. 1979-ben aláírta a Charta '77 melletti szolidaritási nyilatkozatot. 1988 márciusában egyik kibocsátója a Szabad Kezdeményezések Hálózata megalapítását javasoló dokumentumnak. 1988 májusában belépett a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetébe, ahol rövidesen a választmány tagja lett. A Szabad Demokraták Szövetségének alapítója. 1988–1989 fordulóján egyik szerzője és szerkesztője a szabad demokraták első, A rendszerváltás programja néven ismertté vált pártprogramjának. 1989-ben, az Ellenzéki Kerekasztal egyeztetésein a választójoggal foglalkozott, a Nemzeti Kerekasztalon a pártok működési feltételeivel foglalkozó I/2-es munkabizottságban képviselte pártját. 1990-ben az Országgyűlés költségvetési, adó- és pénzügyi állandó bizottságában dolgozott. Ugyanebben az évben az SZDSZ parlamenti frakciójának helyettes, 1990–1991, és 1994–1997 között frakcióvezetője. 1992–1997 között a párt elnöke.

állítás, illetve pártpolitikai szemfényvesztés. Bibó-tiszteletük közismert volt, de az, amit népi politizálásnak, pláne népi-nemzeti irányvonalnak tekintünk, Szabó Dezsővel, Németh Lászlóval (az 1988-89-es „ideológiai" vitákat ismerve), a legtávolabb állt a liberális párttól.

A közbeszéd részévé vált a rendszerváltást követő médiamegjelenéseken keresztül, hogy az ún. népi jobboldal provinciális, mucsai, elmaradott.[2] Ezekkel a jelzőkkel folyamatosan lejáratták, lekezelték a politikai paletta ellentétes térfelén levőket, megbélyegezve és nevetség tárgyává téve őket. Sőt, később a népi, eredendően nemzeti gondolatkört legfontosabb politikai ellenfelükként kezelték. Ez a törekvés hozzájárult ahhoz, hogy az SZDSZ attitűdjéhez fölényes, lekezelő, felsőbbrendű politikai beszédstílus társult.

Ami a párt valódi gyökereire, értékrendjére és a harsány, modernista megnyilatkozásokkal szemben a valódi szellemi eredetére rámutat, az az ún. „pártellenzék" öröksége, az 1953–56 közötti politikai atmoszféra és Nagy Imre öröksége. Nagy Imre és kivégzett mártírtársai 1989-ben természetes módon váltak a rendszerváltoztató igény és a demokratikus politikai deficit legfontosabb szimbólumává. Az akkor 31 éve kivégzett miniszterelnök jelképezte 1956-ot, a forradalom és szabadságharc teljes örökségét (akkoriban még főbb törésvonalak nélkül). Már 1986-ban, a harmincadik évforduló bújtatott emlékezéseikor, sőt 1984-ben, Nagy Gáspár nagy visszhangot keltett versének[3] fogadtatásakor is.

Nagy Imre a kommunisták által eltiport szabadságnak, a függetlenségi harc bukásának, egyúttal a megtorlásnak és a mártíromságnak is a jelképe lett. A kihantolása után, 1989. június 16-án monumentális nemzeti ravatalra került mártírtársaival, és a „hatodik koporsóval" együtt, mely a több száz kivégzett forradalmárnak állított emléket. Ekkor még Nagy szélsőséges

kommunista múltja nem volt a közbeszéd tárgya, sőt a történészek is csak a korabeli eseménytörténeti háttér kutatásával foglalkoztak, nem pedig az értékeléssel, a finomhangolással. Tehát személye lehetett ellenzéki konszenzus alanya, tárgya.

Ugyanakkor az ún. „Nagy Imre kör", leegyszerűsítve a reformkommunisták, sőt – mint írják az SZDSZ idézett *Kék Könyvé*ben – az 1953 utáni pártellenzék, összességében mind erőteljes kommunista kötődést és érdekkört jelentett. Ez a „demokratikus ellenzéken", majd a Szabad Kezdeményezések Hálózatán kívüli ellenzéki erők számára nyilvánvaló volt, és ennek megfelelő hozzáállást alakítottak ki az SZDSZ múltpolitikájával szemben. (Ellenreakcióként az MDF egyik szárnyát folyamatosan támadta az SZDSZ, kommunista, kádári kötődéssel, baloldaliséggal vádolva azt.) Ebből az „1953–1956-os" szellemiségből sok minden következett. A kommunista családi felmenők, a szellemiség, illetve a hajlam és a kompatibilitás a „politikai házasságra" a későbbi MSZP-vel. Hasonló eredőjű volt a „demokratikus ellenzék" bizonyos védettsége a nyolcvanas években.

Az SZDSZ mentori, patrónusi köre is ebben a korszakban gyökerezik. Vásárhelyi Miklós, Litván György, Szabó Miklós, Göncz Árpád, Mécs Imre mind bizonyos kapcsolódásokkal vagy nyíltan vállalva kötődött ehhez a korszakhoz. Vásárhelyi az SZDSZ és holdudvara számára valódi jelképpé vált, élő, iránymutató történelmi személyiséggé, aki nem tagadva a pártbéli gyökereit, 1956-os szerepvállalását hangsúlyozta (a Nagy Imre-perben egyfajta áldozati szerepben jelent meg), majd a nemzetközi liberális törekvések és Soros György egyik legfontosabb hazai szövetségesévé vált a nyolcvanas években.[4]

Halmy Kund

Jegyzetek

1 *A rendszerváltás programja 1989.* Szerk. Andor Mihály – Bauer Tamás – Bessenyei István – Bruszt László. Budapest, Szabad Demokraták Szövetsége, 1989, 9.

2 „Szavazzatok ránk, akik nem kedvelitek Auschwitz, Recsk, Kolima, a Duna-Fekete-tenger csatorna huszadik századát. Szavazzatok ránk, akik elég régimódiak vagytok ahhoz, hogy várjatok valamit a jövőtől. Mucsa és félelem – vagy szabad demokrata többség. Nincs harmadik út." Tamás Gáspár Miklós: Új reformkor vagy új Horthy-korszak? *Beszélő*, 1990. március 24. 4.

3 Nagy Gáspár: Öröknyár: elmúltam 9 éves. *Új Forrás*, 1984/5, 4.

4 Halmy Kund: Tézisek az SZDSZ értékrendszeréről és magyar társadalmi jövőképéről In: *Az SZDSZ-jelenség*. Szerk. Fricz Tamás – Halmy Kund – Orosz Tímea. Lakitelek, Antológia, 2018, 51.

1989. március 21.

A Független Jogász Fórum felhívása

1988 őszén élénk közjogi viták zajlottak hazánkban többek között a társadalmi diskurzusra bocsátott választójogi törvény módosításával kapcsolatban. Ennek egyik eredményeként 1988. november 5-én 135 jogász az ELTE Bölcsészkarán létrehozta a Független Jogász Fórumot. Az alapító ülést 7 budapesti ügyvéd – Bártfay Pál, Egressy András, Kónya Imre, Perlaki Erika, Richter Anna, Sándorfi György és Tóth László – hívta össze. Vezetőnek Kónya Imrét választották.[1] A Független Jogász Fórum 1989. január 14-én alakult tagsággal rendelkező társadalmi szervezetté.[2] Elfogadták az alapító levelet és alapszabályt, valamint megválasztották 21 tagú választmányát és a tisztviselőit. A Független Jogász Fórum azzal a céllal jött létre, hogy segítse a demokratikus átalakulást. Ehhez kívánták mozgósítani a jogászságban rejlő energiákat, hogy szakmai képzettségük folytán is egyfajta hídszerepet vállaljanak a társadalom és a hatalom között. Magukat, illetve működésüket függetlennek deklarálták, de természetesen készen álltak együttműködni minden olyan alternatív szervezettel, amelyek céljaikat hasonlóképpen határozták meg.[3] Bár nem kötelezték el magukat egyetlen szervezet mellett sem, az egyértelmű volt, hogy az ellenzék táborába tartoznak. Első jelentősebb megnyilvánulásuk éppen a fent említett választójogi törvény tervezete, illetve az egyesülési és gyülekezési törvényjavaslatok kapcsán született meg, amelyet aztán számos hasonló szakmai kiállás követett. A választójogi szabályozást illetően számos kritikát és ezzel együtt javaslatot fogalmazott meg a Fórum 1988 novemberében, a Jurta Színházban *Vita a választás, az egyesülés és gyülekezés jogáról* címmel tartott tanácskozásuk eredményeként.[4]

A Fórum az alakuláskor kitűzött célok szerint végezte munkáját, így többek között a november 27-ei tanácskozáson meghozott állásfoglalásának megfelelően 1989 januárjában egyszeri alkalomra szóló törvénytervezetet készített az előrehozott országgyűlési választásokról. 1989. február 25-én újabb állásfoglalást jelentettek meg, ezúttal az Igazságügyi Minisztérium február 23-án nyilvánosságra hozott alkotmánykoncepciójáról, továbbá a „Sztrájkról és a Munkatörvénykönyv módosításáról" szóló törvénytervezetekről.[5]

1989 elejére a politizálásra kész ellenzéki erőkből számos szervezet jött létre. Az állampárt ez év februárjában a lengyel példát[6] is figyelembe véve úgy határozott, hogy az alternatív formációkat egyeztető tárgyalásokra hívja. Ennek módja megmutatta, hogy az MSZMP maga kívánta kijelölni azokat a csoportosulásokat, amelyekkel az átalakítás kérdéseit egyeztetni kívánja, nem tartva elfogadhatónak, hogy ezek a tárgyalások a párt és a független szervezetek tömörülése között menjenek végbe.[7] Ez az elképzelés azonban nem valósulhatott meg, köszönhetően a Független Jogász Fórumnak is, amelynek komoly szerepe volt abban, hogy 1989. március 22-én létrejöjjön a független szervezeteket tömörítő Ellenzéki Kerekasztal. Az együttes fellépéshez jelentős inspirációt jelentett az 1989. március 15-ei ellenzéki megmozdulás is, amelyen nagy tömeg vett részt. Ezzel az ellenzéki tömörülések

Kónya Imre (1947–) Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán jogi diplomát szerzett, 1973-ban ügyvédi szakvizsgát tett, főként polgárjoggal foglalkozott. Közéleti tevékenységet csak 1988-tól vállalt, amikor belépett a Magyar Demokrata Fórumba. 1988. november 5-én fontos szerepet játszott a Független Jogász Fórum létrehozásában, amely minden jogi terület szakértőjét egybekovácsolta a parlamentáris demokrácia létrehozásának érdekében. A Fórum vezetőjeként a rendszerváltás előkészítésében tárgyalásokat folytatott az SZDSZ és az MDF vezetőivel, majd a szervezet az 1989. március 15-én kibocsátott felhívása nyomán létrehozták az Ellenzéki Kerekasztalt. Részt vett a békés rendszerváltást előkészítő számos tervezet, többek között a Választási Etikai Kódex kidolgozásában. A szabad választásokon az MDF Pest megyei listavezetőjeként szerzett mandátumot. Antall József után az MDF frakcióvezetőjének választották. 1990-ben az MDF Országos Elnökségének tagjává választották, 1993–1996 között az MDF alelnöke volt. A Boross-kormány alatt az ország belügyminisztere. 1996. március 4-én kilépett az MDF-ből.

igazolták, hogy mögöttük immár nemcsak a társadalomtól elzárt diák- és értelmiségi körök állnak, hanem a társadalom egyre nagyobb tömegei is elfogadják őket. Az együttműködés intézményesített kereteinek létrehozására ezekben a napokban két, egymástól független szervezet is javaslatot tett. (Röviden jegyezzük meg, hogy a Szabad Kezdeményezések Hálózatának 1988-ban volt egy felhívása egy kötetlenebb ellenzéki együttműködésre, amely elutasításra került. 1989 elején az Új Márciusi Frontnak is volt effajta kezdeményezése, de ez a Front túlzott MSZMP-közelisége miatt nem ért célt.[8]) A Szabad Demokraták Szövetségének március 19-ei, Corvin moziban tartott közgyűlésén is napirendre került az ügy. Itt elhangzott, hogy békés átmenethez megegyezésre kell jutni az MSZMP-vel, ehhez az ellenzéki erőknek maguk között is erős koalíció szükségeltetik. Ennek megfelelően a közgyűlés határozott egy felhívásról a független szervezetek kerekasztalának létrehozása ügyében, amelyet Kőszeg Ferenc fogalmazott meg.[9] Ezt követően a közgyűlésen résztvevő Kónya Imre, a Független Jogász Fórum vezetője is szót kapott, és ismertette az általa megfogalmazott, hasonló tartalmú javaslatot. Miután Kőszeg a sajátját visszavonta, végül az SZDSZ közgyűlése Kónya Imre javaslatát fogadta el.[10] Ebben benne volt az a taktikai megfontolás is, hogy jobb, ha nem tőlük, hanem egy „pártsemleges" javaslatra indul el az összefogás. Így nagyobb esélyét látták, hogy az invitált szervezetek – kiváltképp az MDF – leülnek velük egy asztalhoz.

Kónya Imrére szintén nagy hatással volt a március 15-ei közös ellenzéki ünneplés. Visszaemlékezései szerint mindennek a hatására, valamint annak a folyamatnak a láttán, miszerint a hatalom egyenként tárgyal az ellenzéki szervezetekkel, kezdte meg a felhívást megfogalmazni az Ellenzéki Kerekasztal létrehozására,[11] amelyet a Független Jogász Fórum választmánya elfogadott. Maga a szöveg 1989. március 21-én jelent meg a *Magyar Nemzet*ben, *Az átfogó változás a nemzeti fennmaradás alapfeltétele. A Független Jogász Fórum felhívása a magyarországi független politikai szervezetekhez* címmel. A nyilatkozat egyértelműen állást foglalt amellett, hogy a szocializmus, mint történelmi kísérlet elbukott. A felzárkózás „ezért csak az egész társadalmi, gazdasági, politikai berendezés gyökeres megváltoztatása árán lehetséges".[12] A teljes átalakítás pedig nem mehet végbe a társadalom bevonása nélkül, szögezte le egyértelműen a nyilatkozat. Első lépésként szükségesnek nevezte a „jelenlegi" országgyűlés felváltását egy népképviseleti testülettel. Mindezek érdekében a Független Jogász

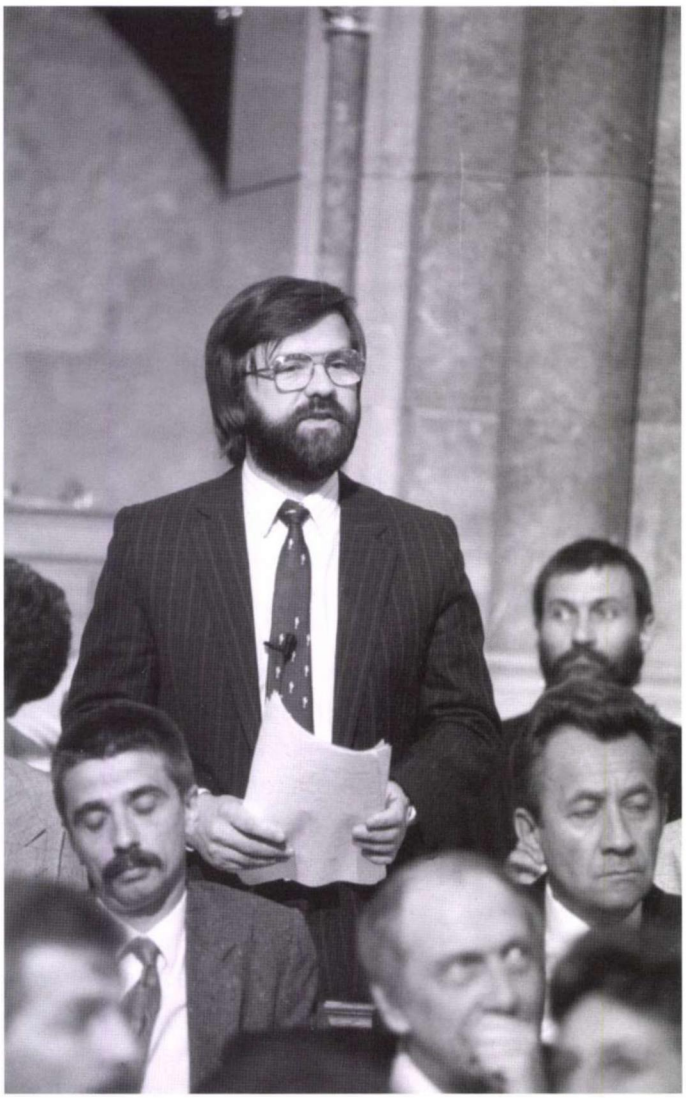

Kónya Imre felszólal az Országgyűlésben 1990-ben.
Forrás: Fortepan / Szalay Zoltán adományozó, 138509.

Fórum javasolta „a magyarországi független politikai szervezeteknek és pártoknak, hogy történelmi felelősségtudatuk által vezérelve, az előzőekben felvázolt célok megvalósítása érdekében, kompetens politikai vezetőik útján haladéktalanul kezdjék meg tárgyalásaikat, arra törekedve, hogy a sürgető választ kívánó alapvető kérdésekben, mindenek előtt a választójog és Magyarország alkotmányát illetően, közös álláspontot dolgozzanak ki".[13] Egyúttal felajánlották a tárgyalások megszervezését, illetve, hogy a kialakítandó álláspontok szakmai kidolgozásához segítséget nyújtanak. Már a felhívás sajtóban történő megjelenése előtt zajlottak informális egyeztetések. Sőt, az SZDSZ ugyanabban a lapszámban nyilvánosan reagált, üdvözölve a Független Jogász Fórum kezdeményezését, egyben megköszönve addigi szervező munkájukat.[14]

A Független Jogász Fórum felhívásának eredményeként nyolc független szervezet képviselői ültek össze az ELTE Állam-és Jogtudományi Karának Büntetőjogi Tanszékének könyvtárában, ezzel létrehozták az Ellenzéki Kerekasztalt (EKA). Azt tisztázták, hogy egyeztető fórumot kívántak létrehozni, és az EKA nem a résztvevők csúcsszervezete. Megállapodásuk értelmében „a kerekasztal létrehozói olyan népszuverenitás érvényesítésére törekvő független, ellenzéki szervezetek, melyek nem osztoznak és nem is kívánnak osztozni a hatalmi monopólium kiváltságaiban és nem is kötnek szövetséget erre törekvő szervezetekkel. A kerekasztal résztvevői a Magyarország demokratikus átalakulására irányuló politikai működésük kívánatos összhangjának megteremtésére törekszenek."[15] A felhívás nyomán megszerveződő kerekasztal egy aspektusban mindenképp választóvonalat húzott a magyar politikai életben; ezzel megszűnt annak a lehetősége, hogy az MSZMP-nek a független szervezetek megosztására irányuló szándéka megvalósuljon. Az állampárton belül erre vonatkozólag többek között az az értékelés született, miszerint „a Független Jogász Fórum kezdeményezésére létrejött Ellenzéki Kerekasztal új politikai viszonyokat hozott létre, a jelentősebb szervezetek egységes fellépéssel kivannak nyomást gyakorolni a pártra".[16]

Az 1989. március 22-ei ülésen résztvevő szervezetek és képviselőik: Bajcsy-Zsilinszky Társaság (Vigh Károly), Fiatal Demokraták Szövetsége (Kövér László, Orbán Viktor), Független Kisgazdapárt (Boross Imre), Magyar Demokrata Fórum (Gergely András, Szabad György), Magyar Néppárt (Varga Csaba), Szabad Demokraták Szövetsége (Magyar Bálint), Szociáldemokrata Párt (Révész Tamás), Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája (Bruszt László, Vitézy László), Független Jogász Fórum (Bártfay Pál, Kónya Imre, Sándorfi György).

JUHÁSZ-PINTÉR PÁL

Jegyzetek

1 Gazsó L. Ferenc–Zelei Miklós: *Az elrabolt emberöltő*. Budapest, L'Harmattan, 2014, 156.

2 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 237.

3 Független Jogász Fórum: Vállaljuk a híd szerepét. *Magyar Hírlap*, 1988. december 24. 8.

4 Független Jogász Fórum. Választás az esélyegyenlőség alapján. *Magyar Nemzet*, 1988. november 28. 4.

5 A Független Jogász Fórum kronológiája. https://fjf.hu/kronologia (Utolsó letöltés: 2020.07.29.)

6 „Lengyelországban, majdnem féléves egyeztetést követően, 1989. február 6-án kezdődtek meg a nemzeti kerekasztal-tárgyalások. Résztvevői egyrészt a kormányzat, másrészt a Szolidaritás szakszervezet, valamint az állam által létrehozott Országos Szakszervezeti Egyetértés nevű szervezet vezetői, a negyedik fél pedig – igaz nem tárgyaló, hanem csak megfigyelői szerepkörben – a katolikus egyház képviselői voltak." Szeredi Pál: Tárgyalásos rendszerváltás. A Magyar Demokrata Fórum és az Ellenzéki Kerekasztal. In: *MDF-tanulmányok*. Szerk. Szekér Nóra – Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2018, 412.

7 Szeredi Pál: *A nemzetépítő demokratikus ellenzék története 1987–1989*. Pilisszentkereszt, Barangoló, 2018, 247.

8 Bozóki András: Az Ellenzéki Kerekasztal (első) története. *Beszélő*, 1990/8, 13.

9 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 314.

10 Szeredi Pál: *A nemzetépítő demokratikus ellenzék története 1987–1989*. Pilisszentkereszt, Barangoló, 2018, 259.

11 Az Ellenzéki Kerekasztal létrehozása. https://fjf.hu/multidezo/50-az-ellenzeki-kerekasztal-letrehozasa-video-melleklettel (Utolsó letöltés: 2020.07.29.)

12 A Független Jogász Fórum felhívása a magyarországi független politikai szervezetekhez. *Magyar Nemzet*, 1989. március 21. 5.

13 A Független Jogász Fórum felhívása a magyarországi független politikai szervezetekhez. *Magyar Nemzet*, 1989. március 21. 5.

14 *Magyar Nemzet*, 1989. március 21. 5.

15 Kerekasztal nyolc szervezettel. *Magyar Hírlap*, 1989. március 23. 7.

16 Az MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottságának 1989.04.26-ai ülése, 2. napirendi pont: Az alternatív szervezetek, szerveződések fővárosi helyzete. Javaslat a kapcsolattartás és együttműködés lehetséges területeire. HU BFL - XXXV.1.a.4. MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottságának ülései 1989., 1989.04.26. 800. öe. 1989_VB 800/49.

1989. április 15.

Reform Műhely és Reformkörök

A reformköri mozgalom 1989 elején indult, előzményének elsősorban a szegedi kezdeményezés és az 1984-ben kezdődött „szellemi országjárás" tekinthető, mely során vezető reformerek járták az országot és tartottak előadásokat a változtatások szükségességéről. Ilyen értelmiségi volt többek között Bihari Mihály, Ágh Attila és Kéri László. Előadásaik lehetőséget, egyfajta fórumot biztosítottak helyi és országos ügyek megvitatására. E kezdeményezésnek lett később intézményes formája a reformkör, melyek szerveződéséhez hozzájárult Pozsgay Imre államminiszter 1989. január végi bejelentése a többpártrendszer szükségességének elismeréséről és 1956 népfelkelésre való átértékeléséről. A közvélemény és a média egyaránt átalakulóban volt, új politikai szereplők jelentek meg a színen és egyre inkább felértékelődött a vidéki értelmiség szerepe. Mindezek együttesen járultak hozzá a vidéki értelmiség szerveződéséhez.[1]

1989. március 3-án Kecskeméten is megalakult az MSZMP Reformköre. Előzetesen 32-en jelezték, hogy szeretnének részt venni a tanácskozáson, de végül csak 13-an jelentek meg a Széchényi-városi pártszékházban.[2] A *Petőfi Népe* 1989. évi március 6-i számában megjelent beszámoló alapján a tagok között volt orvos, pártmunkás, és vállalatigazgató is – zömében 40 év alatti értelmiségiek. Az alakuló ülésen a résztvevők elmondták, hogy céljuk a reformfolyamatok kibontakozásának felgyorsítása, ugyanakkor kinyilvánították, hogy nem kívánnak a párt szervezeti szabályzatával ellentétes tevékenységet folytatni, tehát új, önálló frakciót létrehozni. Leszögezték, hogy a reformkör intézménye olyan alulról jövő kezdeményezés, amely lehetőséget biztosít a társadalmat érintő kérdések megvitatására, valamint egyfajta kontrollként működhet a párt nyilvánossághoz való viszonyában.[3] A reformkör létjogosultságával kapcsolatban fontos kérdés volt, hogy mennyire lehet a reformokkal kapcsolatos viták megfelelő platformja egy olyan szervezet, amely hasonló politikai nézeteket vallókat tömörít egy szervezetbe.

Az 1989. április 15-én, Kecskeméten *Reformműhely* címmel megrendezett tanácskozás lehetőséget adott arra, hogy megszervezzék a reformkörök első találkozóját is. A tanácskozáson mintegy 30 reformkör 80 tagja jelent meg; a Budapesti Reformkörnek kb. 10 tagja volt ott. A reformkörök képviseletében Gombár Csaba, Keserű Imre, Géczi József, Szabó Zoltán és Szántó György kapott szót és fogalmazta meg a fennálló viszonyokkal szembeni kritikájukat.[4] Később ez az esemény a pártszakadás elszalasztott esélyeként maradt fenn a résztvevők emlékezetében. A tanácskozás fő kérdése azonban az volt, hogy sikerül-e megszervezni az MSZMP reformszárnyát. A kecskeméti találkozón felszínre kerültek azok a hiányosságok, amelyek megakadályozták a gyors és hatékony szerveződést. Egyik ilyen hiányosság volt, hogy a reformszárny vezetésére kiszemelt politikusok – Pozsgay Imre és Nyers Rezső – nem nyilvánították ki szándékukat a reformszárny megszervezésére.[5]

Kéri László (1951–) 1970-től az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanult, majd 1976-ban a Bölcsészettudományi Karon diplomázott filozófiából és szociológiából. 1977-től a Budaörsi úti Kollégiumban ő hozta létre a Bibó István Szakkollégium elődjét. A kollégium igazgatójaként jogászhallgatókkal tágabban foglalkozott a társadalomtudományokkal. Az első sikeres évek után felvették a kapcsolatot a Rajk László Szakkollégiummal, amely aztán a Bibó Szakkollégium mintájára alakul át. 1983-ban jött létre a ma is ismert Bibó István Szakkollégium a Ménesi úton. Igazgatóként később Stumpf István követi Kérit, aki nevelőtanárként marad a kollégiumban. A nyolcvanas évek második felében a szakkollégiumot az aktív politikai szerepvállalás jellemzi, itt tanul Orbán Viktor, Simicska Lajos, Kövér László, Szájer József, Áder János, és a Fiatal Demokraták Szövetsége is itt alakul meg 1988. március 30-án. 1984-ben Kéri a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézetének főmunkatársa, majd 1991-től a Politikatudományi Bizottság tagja lett. A későbbiekben médiaszereplései voltak hangsúlyosak, számos beszélgetős műsornak résztvevője (Heti Hetes, Egyenes Beszéd, Egyenesen, és rocktörténettel foglalkozó podcastok Kiss Imrével), vagy alkotója (Rendszerváltó évek, Hónapról hónapra).

A felszólalók közül Gombár Csaba elmondta, hogy a jelenlegi válságból egyetlen kivezető út a pártszakadás. Ez azért elengedhetetlen, mert az MSZMP-n belül olyan ellentétek feszülnek, hogy a párt nem találhat partnert egy koalícióhoz.[6] Ezután előadta 5 pontból álló megoldási javaslatát: 1. a reformköröket tovább kell szervezni, tömegmozgalommá kell válniuk; 2. egy bizottság felállítása szükséges, amely a reformkörök munkáját összehangolja; 3. a reformszárnynak lapot kell indítania; 4. a reformkörök programját el kell készíteni és el kell fogadni; 5. rendkívüli pártkongresszust kell összehívni.[7] Gombár felszólalásában azt a kritikát is kimondta és megoldandó feladatként tárta a résztvevők elé, hogy a reformkörökbe tömörült párttagoknak nincs politikai vezetőjük, aki vállalja és elvégzi a reformszárny megszervezését és irányítását.

Keserű Imre felszólalásában azt a kérdést boncolgatta, hogy „Milyen értelemben van ma az MSZMP-nek centruma?"[8] Kijelentette, hogy a centrum nem képvisel politikai alternatívát, csak hatalmi alternatívát. Véleménye szerint lennének megfelelő vezetők, akiknek vállalniuk kell, hogy a kezdeményezés élére álljanak.[9] Szántó György egy pártkongresszus szükségességét sürgette, és az azelőtt álló feladatokat elemezte. Véleményének adott hangot, hogy a pártszakadás kérdéséről is ezen a kongresszuson kell dönteni. Beszélt továbbá a platformszabadság értelmezéséről, bírálva a KB munkabizottság ezzel kapcsolatos tervezetét, és azt, hogy a pártvezetés nem képes megoldást kínálni az országot sújtó válság megoldására.[10] Szabó Zoltán a reformköröket párton belüli értelmiségi mozgalomként jellemezte. Elmondta, hogy a piacgazdaság és a parlamenti demokrácia bevezetése nem elkerülhető. Ezek után ismertette a Budapesti Reformkör célját. Hozzászólásának végén arról beszélt, hogy a reformköri mozgalomnak szüksége van vezetőkre, kiemelte Nyers Rezsőt és Pozsgay Imrét, mint erre alkalmas személyeket.[11]

A kecskeméti találkozón az állampárt szakadása elmaradt. Pozsgay Imre felszólalásában leszögezte, hogy nem kezdeményezi az MSZMP felbontását, mivel nem rendelkeznek reális tervekkel arra, hogy miként is lehetne véghezvinni a szétválást. Gombár Csaba szerint békés, tárgyalásos úton kell, hogy megtörténjen a szakadás. A békés szétváláshoz azonban hiányzott a platformszabadság érvényesülése, a szétválásra

vonatkozó konkrét program, és azok a vezetők is, akik levezényelték volna a folyamatot.[12] Tartottak attól is, hogy nem szétválás, hanem szétesés következik be az MSZMP-ben, ami pedig hatalmi vákuumot eredményezett volna.

A reformértelmiség a rendszerváltás szükségességét belátva egy új párt megalakulását várta a kecskeméti találkozótól. Ez a gondolat végigvonult a reformkörök történetén, egészen az MSZP 1989. október eleji megalakulásáig. A radikális szakítás ugyanakkor Kecskeméten még nem következett be, azonban egyértelművé vált, hogy a reformkörök mozgalmának alapvető célja lesz az állampárt lebontása és egy új baloldali párt megalapítása. Május folyamán az ország több pontján jöttek létre újabb körök, melyeknek 1989 nyarán és őszén meghatározó szerepük lett abban, hogy az MSZMP nem fordult szembe az átmenet irányával. 1989 októberében tartott rendkívüli pártkongresszuson a párt feloszlatását és az MSZP megalakítását szorgalmazták, a későbbiekben pedig számos egykori reformkörös kapott vezető pozíciót az új pártban.[13]

MADÁCSY TAMÁS

Jegyzetek

1 *Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök, 1988–1989.* Szerk. Ágh Attila – Géczi József – Sipos József. Budapest, Kossuth, 1999, 73.

2 *Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök, 1988–1989.* Szerk. Ágh Attila – Géczi József – Sipos József. Budapest, Kossuth, 1999, 77.

3 *Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök, 1988–1989.* Szerk. Ágh Attila – Géczi József – Sipos József. Budapest, Kossuth, 1999, 77.

4 *Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök, 1988–1989.* Szerk. Ágh Attila – Géczi József – Sipos József. Budapest, Kossuth, 1999, 125.

5 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990.* Budapest, Napvilág, 2006, 331.

6 *Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök, 1988–1989.* Szerk. Ágh Attila – Géczi József – Sipos József. Budapest, Kossuth, 1999, 125–126.

7 Novák Zoltán: *Az MSZMP Budapesti Reformköre.* Budapest, Szerzői kiadás, 2005, 54.

8 *Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök, 1988–1989.* Szerk. Ágh Attila – Géczi József – Sipos József. Budapest, Kossuth, 1999, 125–126.

9 Novák Zoltán: *Az MSZMP Budapesti Reformköre.* Budapest, Szerzői kiadás, 2005, 55.

10 *Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök, 1988–1989.* Szerk. Ágh Attila – Géczi József – Sipos József. Budapest, Kossuth, 1999, 128.

11 *Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök, 1988–1989.* Szerk. Ágh Attila – Géczi József – Sipos József. Budapest, Kossuth, 1999, 131.

12 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990.* Budapest, Napvilág, 2006, 332.

13 *Rendszerváltás.* Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 355.

1989. május 11.

Az Országgyűlés módosítja a választási törvényt

A közjogi átalakulás és a rendszerváltás folyamatának egyik fontos eseménye volt 1989. május 11. Ezen a napon az országgyűlési képviselők a választási törvény módosításával kimondták, hogy a megüresedett képviselői helyekre időközi választásokat kell kiírni, s a jelölteknek nem a Hazafias Népfront programját, hanem az alkotmányt kell elfogadniuk.

A nyolcvanas évek végén, a nemzetközi és hazai politikai környezet folyamatos változásából adódóan a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) nem tudott határozott koncepciót kialakítani azzal kapcsolatban, hogy a jogalkotási folyamatok módosításai után milyen legyen az új politikai rendszer. Többek között ennek az elbizonytalanodásnak köszönhetően erősödött fel a jogalkotási folyamatban az a tendencia, amelyben a „jogállamosítás" a rendszer korlátait kezdte feszegetni.[1]

A közjogi változtatásokkal kapcsolatos elképzelésekből adódó markáns ellentétek 1988 őszén már kiéleződtek, a politikai és társadalmi légkör feszültsége állandóvá vált. A (meg)reformálás iránti igény begyűrűzött a vitákba és a jogállamiság kategóriái kerültek a diskurzusok középpontjába.[2] A Hazafias Népfront és a kormány a választójog módosításáról szóló törvényt, a szokásoknak megfelelően, társadalmi vitára bocsátotta.[3] Ez a tervezet azonban nem volt javítható olyan módon, hogy belőle egy parlamentáris demokráciához vezető jogszabályt lehessen faragni. Bihari Mihály már október közepén kifejtette, hogy az új választójogi törvény tervezetét azonnal vissza kellene vonni, mert azt az egypártrendszerre szabták. Bihari azt tartotta volna helyes eljárásnak, ha az országgyűlés létrehoz egy demokratikus választási törvényt, amely biztosítja, hogy a választók akarata döntse el, milyen parlamenti rendszer alakuljon ki, majd ezt követően kiírja a szabad választásokat, és feloszlatja magát.[4]

A jogállamiság felé vezető út másik fontos állomása volt a Független Jogász Fórum (FJF) megalakítása. Az 1988. november 5-én, 135 jogász által létrehozott szervezet, amelyet 1989. januárban egyesületként is bejegyeztek, első jelentős állásfoglalását éppen a választójogi törvény tervezetéről alkotta.[5] Az FJF állásfoglalásának megjelenésével közel egyidőben, 1988. november 24-én Pozsgay Imre terjesztette a parlament ülése elé a kormány jelentését a politikai intézményrendszer átalakításának terveiről és a törvényelőkészítő munkáról, ez a jelentés ugyanakkor nem tartalmazott konkrétumot az új választási törvényről.[6] A jelentés nemcsak az új választási törvényről nem értekezett érdemben, de számos más közjogi kérdést is nyitva hagyott, mind az ellenzék, mind a párt reformszárnyának éles kritikáit kiváltva ezzel.

1989. május elején, néhány hónappal az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalások megindulása után, az egyre feszültebb politikai légkörben az Országgyűlés jogi bizottsága támogatta a Csongrád megyei független képviselőnő, Bödőné Rózsa Edit javaslatát, hogy a parlament mielőbb tűzze napirendre a választásokról szóló törvény módosítását, újraalkotását. A bizottsági

Pozsgay Imre, Straub F. Brúnó és Németh Miklós az Országgyűlésben. Forrás: *Népszava* 1989. május 12. 2.

ülésen szóba került az országgyűlési iroda korszerűsítése, továbbá a javasolt szervezeti átalakítás is.[7] Május 11-én, a képviselőnő önálló indítványt nyújtott be az országgyűlési képviselők és a tanácstagok választásáról szóló 1983. évi III. törvény módosítására.[8] Előterjesztésével először fordult elő 1949 óta, hogy egy képviselő terjesztett elő önálló indítványt törvénymódosításra, és saját maga indokolta meg javaslatát.[9] Bödőné szorgalmazta, hogy választókerületenként három jelölőgyűlést tartsanak, s ezeken csak a választókerületben választójoggal rendelkező állampolgárok szavazhassanak. Javasolta továbbá, hogy a pótképviselői és a póttanácstagi tisztségek megválasztására a következő időszaki választásokon már ne kerüljön sor. Emellett rámutatott arra is, hogy az új választások kiírása mindaddig ne történjen meg, amíg nincs új választójogi törvény, hiszen a módosított, akkor hatályban lévő választási törvény a többpártrendszerre nem alkalmazható.[10] Márpedig 1989 elején már a párt részéről is kikerülhetetlen volt a változtatás, és a vezetés is tudomásul vette a többpárti rendszerre való átalakulás kényszerű tényét.[11]

Bödőné indítványának leglényegesebb eleme az volt, hogy a választások során a jelöltek ne a Hazafias Népfront programjának támogatását vállalják, hanem

Bihari Mihály (1943–) Általános iskolai tanulmányait követően kárpitostanuló lett, majd munka mellett beiratkozott az Eötvös József Gimnázium esti tagozatára, ahol 1966-ban érettségizett. 1971-ben az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán jogi, majd 1974-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karán szociológus oklevelet szerzett. Az egyetemen 1973-tól tanársegédként, 1993-tól egyetemi tanárként oktatott. Oktatói tevékenységének igazi jelentőségét politikaelméleti kurzusai adták. Doktori fokozatot 1993-ban szerzett. 1972-től a Társadalmi Szemle munkatársa, 1992-től főszerkesztője; 1977-től az MSZMP Társadalomtudományi Intézetének kutatója. 1985-től az MTA Szociológiai Intézetének igazgatóhelyettese, 1989–1994 között az MTA Politikai Tudományok Intézetének tudományos osztályvezetője, 1995-ben az MTA közgyűlésének tagjává választották. Tagja a Magyar Szociológiai Társaságnak, 1992-től elnöke a Magyar Politikatudományi Társaságnak. 1972-ben belépett az MSZMP-be, a nyolcvanas évek közepétől a pluralizmus szükségességét és a demokratikus szocializmus igényét hangoztatta, úgy vélte, hogy a centralizált bürokratikus reformok ideje lejárt. 1987-től vezető szerepet vállalt az MSZMP reformköreiben, aktívan részt vett a lakiteleki találkozón is. Mindezek miatt az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága pártvizsgálatot indított ügyében, melynek eredményeként 1988-ban kizárták a pártból. Elnökségi tagja volt a Pozsgay Imre által vezetett Demokratikus Magyarországért Mozgalomnak. 1988–1989-ben részt vett az alkotmány módosítását előkészítő munkálatokban és a Németh-kormány tanácsadó testületének munkájában. Az 1994. évi országgyűlési választásokon pártonkívüliként, az MSZP támogatásával szerzett mandátumot. A ciklus során az alkotmány- és igazságügyi állandó bizottság alelnöki tisztét látta el.

az alkotmányos rend elfogadásáról tegyenek nyilatkozatot. Megítélése szerint a munkájában megújulni képes parlamentnek alkalmassá kellett válnia arra, hogy a politikai vákuum, a zűrzavar elkerülésének elősegítésével lehetővé tegye a többpártrendszerre való átmenetet, mégpedig úgy, hogy a reformok élére álljon.[12] Az Országgyűlés a képviselői javaslatot 2 ellenszavazattal és 11 tartózkodással fogadta el. A parlamenti légkört jól demonstrálja, hogy a Csongrád megyei képviselőnő felszólalása után a Sztálin emlékét megörökítő 1953. évi 1. törvény hatályon kívül helyezésére került sor, amelyet a Parlament egyhangúlag elfogadott.[13]

1989 júniusában az MSZMP nyilvánosságra hozta a tanácstagsági és a köztársasági elnök közvetlen választásáról szóló tervezetek mellett az országgyűlési választásokról szóló tervezetét is, amely már egy többpárti szabad választást irányozott elő vegyes rendszerben. A képviselők nagy többségét egyéni választókerületekben választották volna.[14] Az új választási törvénnyel kapcsolatban a történelmi pártok, mint például a Független Kisgazdapárt (FKgP) a tisztán listás választási rendszer kialakítását szorgalmazták. Ezzel szemben a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) többségében egyéni választókerületekre alapozott rendszert képzelt el. A kompromisszum alapját az Magyar Demokrata Fórum (MDF) által javasolt vegyes rendszer adta. A kompenzációs elemekkel arányosított, kétfordulós választási rendszer ugyanakkor azzal járt, hogy az eredetileg tervezett körülbelül 250 fős parlament helyett lényegesen nagyobb létszámú, 386 fős törvényhozó testület született.[15] Szintén vita tárgyát képezte, hogy az országos lista vagy a megyei listák mellett döntsenek-e. Végül a történelmi pártok által támogatott megyei listás rendszert vezették be, az arányosítás miatt mégis szükség lett egy országos kompenzációs lista felállítására is.[16]

Igyekeztek elkerülni, hogy az új parlamentben egy töredezett, a koalícióalkotást és a kormányalakítást megnehezítő pártszerkezet jöjjön létre. Ezt a problémát áthidalva, egyrészről bejutási minimumban egyeztek meg (4%, később 5%), másrészről pontosan meghatározták a jelölt- és a listaállítás feltételeit. E két biztosíték alapján az a párt, amely a 4%-os listás eredményt nem érte el, nem kerülhetett be az Országgyűlésbe, és csak valódi támogatottsággal rendelkező pártok és személyek indulhattak a mandátumokért.[17] Az 1985-ben megválasztott országgyűlés által elfogadott 1989. évi XXXIV. törvény,[18] amely 1989. október 30-án lépett hatályba, rendelkezett az országgyűlési képviselők megválasztásáról, egyúttal szabályozta a választójogot is.

Rapali Vivien

Jegyzetek

1 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 234.

2 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 234–235.

3 Társadalmi vitára bocsájtják a választási törvény tervezetét. *Népszabadság*, 1988. október 17. 5.

4 A közjogi átalakulás folyamatának szellemi értékelésében és a közélet véleményének formálásában lényeges szerepet játszott Bihari Mihály *Reform és demokrácia* című tanulmánya. Bihari Mihály: Reform és demokrácia. *Medvetánc*, 1987/2. 165–225.

5 Mi mindig távol álltunk a pártoktól. Kónya Imre és Bártfay Pál a tízéves Független Jogász Fórumról. *Népszabadság*, 1998. október 31. 27.; Richter Anna: *Ellenzéki Kerekasztal. Portrévázlatok*. Budapest, Ötlet, 1990, 13–14.; Kukorelli István – Tóth Károly: *A rendszerváltozás államszervezeti kompromisszumai*. Lakitelek, Antológia, 2016, 67.

6 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 238.; *Országgyűlési Napló*, 1988. november 24. 2512–2523.

7 Képviselők a bizalmatlansági indítványról. Az Országgyűlés jogi bizottságának ülése. *Népszabadság*, 1989. május 6. 5.

8 Bödőné Rózsa Edit: Új választásokhoz új választójogi törvény szükséges. *Magyar Nemzet*, 1989. május 12. 1.; Az ifjúság gondjairól tárgyaltak a képviselők. A választási törvény módosítása. *Népszava*, 1989. május 12. 1.; A parlamenti jegyzőkönyvet lásd: *Az Országgyűlés jegyzőkönyve*, 1989. május 11. 3820-3821.

9 Az ifjúság gondjai az Országgyűlés előtt. *Népszabadság*, 1989. május 12. 4.

10 Az ifjúság gondjai az Országgyűlés előtt. *Népszabadság*, 1989. május 12. 4.

11 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 281.

12 Bödőné Rózsa Edit: Új választásokhoz új választójogi törvény szükséges. *Magyar Nemzet*, 1989. május 12. 1.

13 Bödőné Rózsa Edit: Új választásokhoz új választójogi törvény szükséges. *Magyar Nemzet*, 1989. május 12. 1.; Az ifjúság gondjai az Országgyűlés előtt. *Népszabadság*, 1989. május 12. 4.

14 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 346.

15 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 462.

16 A vitáról: *Heti Világgazdaság*, 1989. október 28. 4.

17 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 462–463.

18 1989. XXXIV. tv. Az országgyűlési képviselők választásáról. *Magyar Közlöny*, 1989. október 30. 1305–1328. Hatályon kívül helyezte: 2011.évi CCIII. törvény 26.§-a. Hatálytalan: 2012. január 1-től.

1989. május 13.

A bős-nagymarosi vízlépcső építésének felfüggesztése

A rendszerváltás egyik legnagyobb hatású, a közélet és a társadalom által leginkább vitatott közügye a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer (BNV) és erőmű építése volt.

A Magyarország és Csehszlovákia között született 1963-as megállapodás értelmében a két ország közös beruházási programot dolgozott ki a hivatalosan Gabčíkovo-nagymarosinak nevezett vízlépcsőrendszer megépítésére. A Duna magyarországi és szlovákiai közös szakaszának (a bősi, nagymarosi és dunakiliti vízlépcsők) komplex hasznosításáról 1977-ben államközi egyezmény is született, amelyet a magyar fél az 1978. évi 17. sz. törvényerejű rendeletben iktatott jogrendjébe.[1]

A hetvenes években azonban, elsősorban a mindkét felet érintő gazdasági nehézségek miatt, a beruházás megvalósítása késett, és a kivitelezés csúsztatásáról szóló egyeztető tárgyalások során a magyar fél részéről először vetődött fel a környezeti hatások tudományos vizsgálata.[2] Az MSZMP KB felkérésére 1983 februárjában a Magyar Tudományos Akadémia is foglalkozott az építkezés várható ökológiai következményeivel. Az Akadémia Elnökségi Interdiszciplináris Problémabizottsága által készített, *A Duna hazai fejlesztésének feltételei és hatásai* című 81 oldalas jelentésében a beruházás megvalósítása előtt szükségesnek tartották a további szakmai egyeztetéseket, illetve a nyilvánosság tájékoztatását. A bizottság jelentésében – elsősorban a környezeti veszélyek miatt – lényegében az építkezés leállítását javasolta. A kormányzat azonban az Akadémia tudományos szakvéleményét nem vette figyelembe, és a szlovák féllel való tárgyalások eredményeképpen 1983 végén öt évvel kitolták az 1977-es államközi szerződésben rögzített határidőket. Több mint egy évvel az akadémiai jelentés után, 1984 augusztusában megalakult a vízlépcsőellenes civil szervezet, a Duna Kör, amelynek célja a lakosság felvilágosítása volt a várható környezeti ártalmakról. A lakosság nagy része ekkor már ellenezte a projekt megvalósulását, egyrészt gazdasági (a térség telektulajdonosai az ingatlanok értékének leértékelésétől tartottak) másrészt környezetvédelmi okokból támadták az elképzelést. 1985-ben az egyre szélesebb körű tiltakozások miatt a kormány a környezetvédők követelésére és gazdasági nehézségekre hivatkozva az építkezést átmenetileg felfüggesztette.[3]

A gazdasági problémák áthidalása végett a kormány, az Országos Vízügyi Beruházó Vállalat és a Magyar Villamos Művek Tröszt 1986-ban olyan építési és kivitelezési szerződéseket kötött osztrák vállalatokkal, amelyek alapján a beruházást az osztrákok finanszírozzák, az ellenértéket pedig a nagymarosi erőműben termelt villanyáram exportálásával törlesztették volna.[4]

A civil társadalom nyílt szembeszegülése a hatalommal 1988 tavaszán kezdődött. Bár korábban is voltak kisebb tiltakozások, az első nagyobb tömegdemonstrációra 1988. május 27-én került sor, amelyet az osztrák nagykövetség elé szerveztek.[5] A téma kutatóinak nagy része a május 27-i demonstrációt számos, későbbi

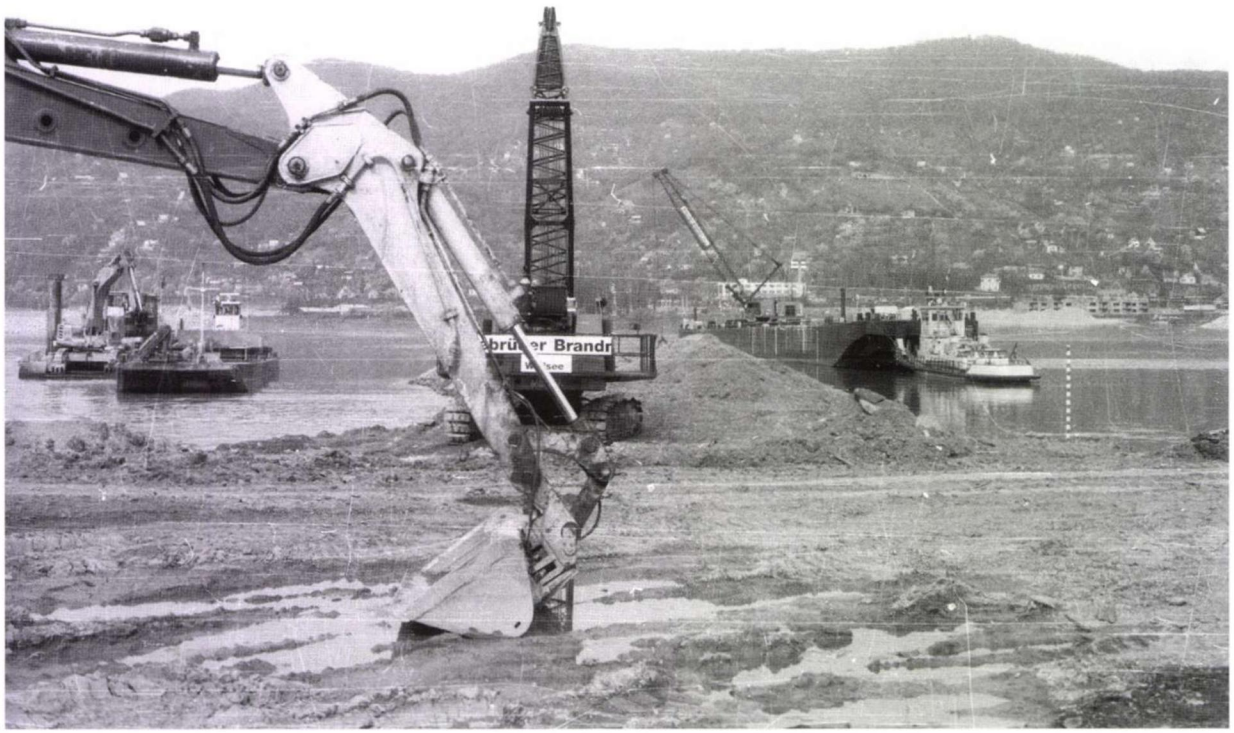

Munkagépek a vízlépcső nagymarosi építkezésén. Forrás: Fortepan / tm adományozó, 77369.

tüntetés nyitóakkordjaként tartják számon. A gúnyosan csak Dunaszauruszként emlegetett beruházás elleni aktív, széleskörű fellépés, „Bős–Nagymaros ügye" már nemcsak ökológiai kérdés volt, hanem politikai tartalommal bíró, véleményformáló elem, amely a rendszer (meg)változtatásának egyik szimbólumává vált.

Az 1988-as év legnagyobb, Bős-Nagymarossal kapcsolatos demonstrációjára szeptember 12-én, Budapesten került sor, amelyen több tízezer fő vonult az utcára, hogy az országgyűlést végre a beruházás leállítására kényszerítse.[6] A főváros mellett tüntetéseket szerveztek vidéki nagy városokban is, többek között Debrecenben és Szegeden. A fővárosi megmozdulás szervezői nagyjából azonosak voltak az erdélyi falurombolás elleni tiltakozások előkészítőivel, kiegészülve a Nagymaros Bizottság 15 tagcsoportjával. A tüntetők Budapest más és más pontján gyülekeztek, és vonultak a központi gyülekezőhelyre, a Vörösmarty térre, olyan táblákkal felszerelkezve, mint „Nagymaros", „Grószmaros", „Grószmars", megszólítva ezzel az MSZMP akkori főtitkárát, Grósz Károlyt is.[7] A kifejezetten politikai jellegű, a politikai vezetést nyíltan támadó vagy gúnyoló, a demokráciát és többpártrendszert követelő jelszavak nyíltan kifejezték a vezetés iránti bizalmatlanságot.[8]

Bár a Parlament előtt rendőrkordon várta a tüntetőket, a tömeg fegyelmezetten viselkedett, mindenekelőtt

Szentágothai János (1912–1994) 1912. október 31-én Schimert János néven született Budapesten régi orvoscsaládba. Dédapja Lumniczer Sándor, az 1848-49-es szabadságharc honvédorvosi vezérkar főnöke, később budapesti sebészprofesszor. Iskoláit Budapesten végezte. A Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karán 1936-ban avatták orvosdoktorrá. Már egyetemista korában demonstrátorként dolgozott az anatómia tanszéken Lenhossék Mihály felügyelete alatt. A II. világháború végét Németországba telepített magyar hadikórházban élte meg, de hazajött a pécsi egyetemre oktatni. 1956-ban a pécsi Értelmiségi Forradalmi Bizottság elnöke volt. 1963-tól a budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetem I. sz. Anatómiai Intézetét vezette. 1948-ban az MTA levelező, 1967-ben rendes tagja lett. 1967-1970-ig az MTA Biológiai Tudományok Osztálya titkári, 1970-1973-ig elnöki teendőit látta el. 1973-ban az MTA alelnökévé választották. 1977-1985-ig az Akadémia elnöki funkcióját látta el. 1985-től az MTA elnökségének tagja. 1985-től országgyűlési képviselő, és a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja lett. 1990-1994 között a Magyar Demokrata Fórum frakciójának tagja volt. Szentágothai leghíresebb tudományos munkája a Kiss Ferenccel készített Az ember anatómiájának atlasza című, általa rajzolt tankönyv, amelyet tizenhárom nyelvre fordítottak le és száznál több kiadást ért meg. Kimagasló tudományos eredményei alapján több hazai és külföldi tudományos egyesület és akadémia tagjává választotta.

demokráciát követelt, és azt, hogy az építkezést leállítani nem hajlandó hatalom írjon ki népszavazást az ügyben. Este 7 óra körül Vitay András színművész felolvasta a tüntetők petíciójának 13 pontból álló szövegét, majd az eredeti példányt a szervezők öttagú küldöttsége átadta Straub F. Brúnónak, az Elnöki Tanács elnökének. Ez az építkezés azonnali leállításáról, illetve felfüggesztéséről és népszavazás kiírásáról szóló követeléseket tartalmazta.[9] Szeptember 16-án Marosán György kormányszóvivő bejelentette: a kormány nem kíván népszavazást tartani a bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer megépítéséről.[10] Ezzel szemben Szentágothai János képviselő, az Akadémia nyugalmazott elnöke azt képviselte, hogy az Országgyűlés ne fogadja el a kormány beszámolóját, és határozattal döntsön a nagymarosi vízlépcső munkálatainak felfüggesztéséről vagy elhalasztásáról.[11]

Az Országgyűlés végül elfogadta a kormány beszámolóját a vízlépcsőrendszer építéséről, amely újabb tiltakozó hullámot indított el. 1988. október 30-án több ezer ember fáklyás felvonulással tüntetett a vízlépcső megépítése ellen, több külföldi nagyvárosban pedig szimpátiatüntetéseket szerveztek: az amerikai magyarok képviselői a washingtoni magyar nagykövetség épülete előtt és New Yorkban szerveztek tüntetést, Bonnban mintegy 100 személy zászlókkal és feliratos táblákkal vonult a Magyar Népköztársaság bonni nagykövetségének épülete elé. Brüsszelben a magyar nagykövetség utcájában néhány fős csoport jelent meg, magyar és francia nyelvű feliratokkal, amelyek a Dunakanyar megmentését és a népszavazás elfogadását sürgették.[12] Bár az október 30-i demonstráció nem közelítette meg a szeptember 12-i résztvevők számát, elérte, hogy elinduljon az elsősorban a Duna Kör által támogatott petíciógyűjtés a vízlépcsőről szóló népszavazás támogatására.

Az építkezés leállítására így is csak 1989. június 2-án került sor, amikor az Országgyűlés – a nem csökkenő társadalmi nyomás hatására – jóváhagyta a kormány május 13-ai, az építkezés felfüggesztését elrendelő határozatát,[13] 1989 októberében pedig úgy döntött, hogy Magyarország véglegesen felhagy a nagymarosi

duzzasztó és erőmű építésével, a dunakiliti építkezés folytatását pedig új államközi szerződéshez kötötte.[14] 1993-ban a magyar és a csehszlovák fél a nézeteltéréseket rendezendő, a Hágai Nemzetközi Bírósághoz fordult. A bíróság 1997-ben hirdetett ítéletet, mely szerint Magyarország jogtalanul szüntette meg az 1977. évi vízlépcsőszerződést, Szlovákia ugyanakkor jogtalanul helyezte üzembe a bősi erőművet.

Rapali Vivien

Jegyzetek

1 Katona András: „Dunaszaurusz" – Tüntetés a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer építése ellen. In: *Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988–2013)*. Szerk. Katona András. Lakitelek, Antológia, 2014. [67–69] 67.; Vízlépcsőrendszer épül a Dunán. *Népszabadság*, 1977. szeptember 20. 1., Elkészült a nagymaros-gabcikovói vízlépcsőrendszer közös beruházási programja. *Magyar Nemzet*, 1977. szeptember 21. 3.

2 Katona András: „Dunaszaurusz" – Tüntetés a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer építése ellen. In: *Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988–2013)*. Szerk. Katona András. Lakitelek, Antológia, 2014. [67–69] 67.; Antalffy Gyula: A dunai vízlépcsőrendszer környezeti hatásai. *Magyar Nemzet*, 1979. december 18.

3 Katona András: „Dunaszaurusz" – Tüntetés a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer építése ellen. In: *Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988–2013)*. Szerk. Katona András. Lakitelek, Antológia, 2014. [67–69] 67.

4 https://www.abtl.hu/szolgaltatasok/nyilt-ter/virtualis_kiallitas/tuntetesek_1988/1988.05.27

5 Felvonulás az osztrák nagykövetség előtt. *Magyar Nemzet*, 1988. május 28. 3.; Békés felvonulás a vízlépcső építése ellen. *Népszabadság*, 1988. május 28. 21.; Ripp Zoltán: Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990. Budapest, Napvilág, 2006, 182–183.

6 Katona András: „Dunaszaurusz" – Tüntetés a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer építése ellen. In: *Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988–2013)*. Szerk. Katona András. Lakitelek, Antológia, 2014. [67–69] 67.

7 Katona András: „Dunaszaurusz" – Tüntetés a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer építése ellen. In: *Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988–2013)*. Szerk. Katona András. Lakitelek, Antológia, 2014. [67–69] 67.

8 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 185.; Szekeres László: Tüntetések 1988-ban. In: *Magyarország politikai évkönyve 1988*. Szerk. Hankiss Elemér. Budapest, R-Forma, 1989, 356–357.; Népszavazást követeltek a tüntetők *Magyar Nemzet*, 1988. szeptember 13. 3.

9 Katona András: „Dunaszaurusz" – Tüntetés a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer építése ellen. In: *Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988–2013)*. Szerk. Katona András. Lakitelek, Antológia, 2014. [67–69] 68.

10 A kormány ülésén minden felszólaló a folytatás mellett foglalt állást. *Népszabadság*, 1988. szeptember 17. 4.; A bős-nagymarosi vízlépcső ügyében a kormány nem kíván népszavazási javaslatot terjeszteni az Országgyűlés elé. *Magyar Nemzet*, 1988. szeptember 17. 3.

11 Az Akadémia elnöksége időben figyelmeztette a kormányt. *Magyar Nemzet*, 1988. október 8. 2.; Érvek és indulatok a vitában. *Népszabadság*, 1988. október 8. 2.

12 Újabb tiltakozás a vízlépcső megépítése ellen. *Magyar Nemzet*, 1988. október 31. 3.

13 A Minisztertanács Tanácsadó Testületének állásfoglalása a nagymarosi beruházásról. *Magyar Nemzet*, 1989. május 13.7.; A Minisztertanács rendkívüli ülése. *Magyar Nemzet*, 1989. május 15. 3.; Utasították a beruházó vállalatot a munkálatok felfüggesztésére, *Népszabadság*, 1989. május 16. 5.; Kormánytanácsadók javasolják a nagymarosi beruházás leállítását. *Népszabadság*, 1989. május 13. 3.

14 Elfogadták a nagymarosi munkálatok leállítását, *Magyar Nemzet*, 1989. november 1. 4.

1989. június 11.

A Magyar Néppárt megalakulása

Magyarországon az egypártrendszerből a többpártrendszerű demokratikus berendezkedés felé vezető úton több szempontból is nagy jelentőséggel bírt az 1989-es év. Az Országgyűlés január 11-én fogadta el az egyesülési jogról szól 1989. évi II. törvényt, amely deklarálta, hogy az egyesülési jog mindenkit megillető alapvető szabadságjog. Ennek alapján ettől fogva magánszemélyek, jogi személyek, valamint ezek jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetei társadalmi szervezetet, így politikai pártot hozhattak létre és működtethettek. A jogszabály 1989. január 24-én lépett hatályba.[1] Megjegyzendő, hogy a pártok működésére vonatkozó részletes szabályokat csak később alkották meg a pártok működéséről és gazdálkodásáról szóló 1989. évi XXXIII. törvénnyel, amely 1989. október 30-án lépett hatályba.[2]

Ennek megfelelően 1989 folyamán számos párt alakult meg, illetve történelmi pártok alakultak újjá. Általában elmondható, hogy a pártok hivatalos megalakulását megelőzően is beszélhetünk már egyfajta *de facto* működésről, de legalábbis sok esetben a párttá szerveződésnek már voltak előzményei, egyfajta mozgalmi, illetve társadalmi szervezeti keretek között, vagy éppen a Kádár-korszakban létezett ellenzéki csoportosulásokban.

A Magyar Néppárt – amely a Nemzeti Parasztpárt, illetve az 1956-os Petőfi Párt jogutódjának tekintette magát – az újjászerveződő történelmi pártok egyike volt. Ezek legalitásukat abból eredeztették, hogy betiltásukat törvény soha nem rendelte el, formálisan csak szüneteltették működésüket.[3] A Nemzeti Parasztpárt 1939. június 29-én jött létre a népi írók vezetésével a magyar szegényparasztság érdekképviseletére. Más „betiltott" pártokhoz képest a Nemzeti Parasztpárt esetében volt a legkisebb a hallgatás, az elhallgatás mértéke. Az is elmondható, hogy az 1960-as évektől a párt egykori tagjainak egy része karriert tudott építeni, termelőszövetkezetek, állami gazdaságok élén, különböző hivatali szervekben vagy épp a Hazafias Népfront vezetésében.[4]

1979. június 29-én, a megalakulás 40. évfordulója alkalmából sor került például egy találkozóra a Hazafias Népfront székházában, amelyen részt vettek az országos nagyválasztmány egykori tagjai. Mindezen képviseltette magát az MSZMP és a Hazafias Népfront is. Itt megemlékeztek Darvas Józsefről, Veres Péterről, Erdei Ferencről és Szabó Pálról is, mint egykori „harcostársakról".[5] A következő releváns, nagyobb szabású összejövetelre 1985-ben, a földosztás 40. évfordulóján került sor. Ezen szerveződött meg a Veres Péter Baráti Kör, jórészt olyan személyekkel, akik a Parasztpártban korábban tagsággal vagy valamilyen tisztséggel bírtak, úgymint Veres István (Veres Péter fia), Hegyesi János, S. Hegedűs László, Kónya László, Kovács Alajos, Gém Ferenc, Pál József. Egy idő után a Kör tagjai tágítani kívánták a tagság összetételét. Ennek szellemében alakult meg a Hazafias Népfront keretei között – a Parasztpárt szellemi hagyományainak ápolására – a Veres Péter Társaság. Ügyvezető elnöke S. Hegedűs

Fekete Gyula (1922–2010) Az érettségi megszerzése után a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem közgazdasági karán folytatta tanulmányait. A Győrffy-kollégium tehetséges növendékeként a vidék és a parasztságban rejlő társadalmi lehetőségek foglalkoztatták. Legtöbb regényében a szociográfiai leírás mellett a hétköznapi ember morális válságait vizsgálta. Az egyetem elvégzése után újságíróként dolgozott a Szabad Szónál, 1947-től pedig a Március Tizenötödike című lapot szerkesztette. Az 1956-os forradalom alatt az Írószövetségnél dolgozott titkárként. Az Írószövetség ellenforradalom helyett szabadságharcként adott hírt nyilatkozatában 1956-ról, ezért a Belügyminisztérium hamarosan felfüggesztette a működését. 1957 őszén a Magyar Népköztársaság társadalmi rendje elleni támadás címén a „kis íróper" egyik vádlottjaként letartóztatták. Szabadulása után szerkesztőként tevékenykedett, 1965-től a Budapest folyóirat szerkesztője. 1966-ban saját rádiós műsort vezetett, az Egy korty tengert. 1981-ben megválasztották a Magyar Írók Szövetségének alelnökévé. 1988-tól a Hitel folyóirat munkatársa lett. Az MDF egyik alapító tagja. Politikai megnyilvánulásai során szorgalmazta a GYES bevezetését és a családok támogatását. Háromszor részesült József Attila-díjban, 1991-ben 1956-os Emlékéremmel, 1992-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjével honorálták munkásságát.

László, titkára Kónya László volt, és a vezetőségben fontos szerepet játszott Márton János, a HNF Országos Tanácsának egyik alelnöke. A társaság tagjai művelődési házakban, könyvtárakban tartott rendezvényein igyekeztek ápolni a népi írók hagyományait, emellett sokat foglalkoztak a mezőgazdaság és a parasztság aktuális problémáival.[6] A társaság tagsága 1989-re már több ezer fő volt.

A Társaság 1989. február 11-én a budapesti Ráday kollégiumban tartott közgyűlésén S. Hegedűs László elnök tett javaslatot arra, hogy Magyar Néppárt ideiglenes elnevezéssel szervezzék újjá a Nemzeti Parasztpártot, illetve az 1956-ban ennek jogutódjaként létrejött Petőfi Pártot. A tagok egyhangúlag döntöttek arról, hogy pártot alakítanak a mezőgazdasági dolgozók, a falvak lakosai és az agrárérdekek képviseletére, s az előkészítéssel megbíztak egy bizottságot S. Hegedűs László, Varga Csaba, Márton János és mások közreműködésével.[7] Több hónapos aktív szervezőmunka után 1989. június 11-én Budapesten, az MTA kongresszusi termében tartott újjáalakuló közgyűlésen létrejött a Magyar Néppárt.[8] A százhetven küldött elfogadta a programtervezetet és az ideiglenes működési szabályzatot, és 19 tagú elnökséget választott.[9]

Magát a programtervezetet már 1989 februárjában elkészítették, amelyben kijelölték azt a szellemi örökséget, amelyet folytatni kívánnak Bibó István, Erdei Ferenc, Illyés Gyula, Kovács Imre, Németh László, Veres Péter szellemi nyomdokain. Az agráriumra vonatkozó alapvető téziseit a szervezet itt is kifejtette, miszerint „a személytelen állami magántulajdont váltsa fel az érdekeltséget érvényesítő, egyenlő működési feltételekkel rendelkező társadalmi, közösségi, vállalati, szövetkezeti és magántulajdon".[10] Azaz érdekeltségi alapú, változatos tulajdonformákra épülő gazdasági rendszer bevezetése mellett tettek hitet. Az új agrárpolitikának pedig olyan feltételrendszert kell kialakítania, amely alkalmas arra, hogy megszüntesse az új „padlássöprést". Az átalakításban a programtervezet a fokozatosság elvén állt, azaz az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek átalakítása történjék meg, de fokozatosan, az önkéntesség figyelembevételével.[11] A Magyar Néppárt tulajdonképpen a magyar közgondolkodás egy sajátos irányát, a „harmadik utas" gondolatot

kívánta tovább vinni és megjeleníteni a politikai életben. Az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásokon jelen volt, de sem itt, sem később nem tudott meghatározó erővé válni. A szóba jöhető okok között érdemes megemlíteni, hogy a harmadik utas koncepció mindvégig viszonylag szűk értelmiségi csoport sajátja volt, a 20. századi magyar történelemnek kevés pillanata volt, amikor az ezt képviselő párt jelentős befolyást tudott gyakorolni. Ilyennek tekinthető az 1945-ös földreform, amely végeredményben a parasztpárti koncepciót tükrözte. Az sem elhanyagolható szempont, hogy a Magyar Demokrata Fórum kezdetben szintén erős népi vonalat képviselt, ilyen értelemben vetélytársként vehető számba, ráadásul éppen emiatt is sok esetben találhatunk személyi összefonódást a két szervezet között. Márton János ügyvezető elnököt 1990. január 20-án az a Fekete Gyula követte az elnöki székben, aki alapítója, majd elnökségi tagja volt a Magyar Demokrata Fórumnak.

A párt az 1990-es országgyűlési választásokon mindössze a szavazatok 0,75%-át érte el,[12] ami a saját maguk támasztott elvárásokhoz képest hatalmas kudarcot jelentett. Bár az őszi helyhatósági választásokon néhány helyen sikerült polgármesteri és képviselői mandátumokat szerezniük, az 1994. évi országgyűlési választásokon már nem indultak.

Juhász-Pintér Pál

Jegyzetek

1 Lásd: 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról. *Magyar Közlöny*, 1989/5. 86–96.

2 Lásd: 1989. évi XXXIII. törvény a pártok működéséről és gazdálkodásáról. *Magyar Közlöny*, 1989/77. 1298–1305.

3 Ripp Zoltán: A többpártrendszer létrejötte és a pártrendszer változásai (1989–2010). In: *Magyarországi politikai pártok lexikona, 1846–2010 I.* Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2011, 333.

4 Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiség politikai szerepe Magyarországon.* Budapest, L'Harmattan, 2019, 273.

5 Baráti találkozó a parasztpárt megalakulásának 40. évfordulóján. *Magyar Nemzet*, 1979. június 30. 3.

6 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*, Budapest, Napvilág, 2006, 232.

7 Pártot alakít a Veres Péter Társaság. *Napló*, 1989. február 13. 3.

8 Hegedűs László: *Tájékoztató levél a Magyar Néppártról.* 1989. 05. 05., Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF korai időszakának iratai, 9/B. doboz, 143. ö.e.

9 Újjáalakult a Magyar Néppárt. *Népszabadság*, 1989. június 12. 5.

10 A Magyar Néppárt programtervezete. Budapest, 1989. február 5.; Vida József: Agrárpolitikai koncepciók az 1989-es Magyarországon. *Borsodi Szemle*, 1989/4, 22.

11 A Magyar Néppárt agrárreform-tervezete. 1989. február 1.

12 Wiener György: Választás és rendszerváltás. In: *Parlamenti választások Magyarországon, 1920–2010*. Szerk. Földes György – Hubai László, Budapest, Napvilág, 2010, 328.

1989. június 13.

Megkezdődnek a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások

1989. június 13-án a Parlament Vadásztermében tartották meg a Nemzeti Kerekasztal plenáris ülését. Ezzel egy három hónapos tárgyalássorozat kezdődött meg, melynek célja az volt, hogy kidolgozzák a békés politikai átmenet szabályait. A Nemzeti Kerekasztal megalakulásának előzménye volt, hogy 1989. március 22-én a Független Jogász Fórum kezdeményezésére nyolc szervezet létrehozta az Ellenzéki Kerekasztalt, abból a célból, hogy egységes álláspontot alakítson ki az alkotmányos átalakulás kereteiről. A testület alapító tagjai a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a Fiatal Demokraták Szövetsége, a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt, a Magyar Demokrata Fórum, a Magyar Néppárt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Szabad Demokraták Szövetsége és a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája voltak. Az ellenzéket tömörítő szervezethez júniusban csatlakozott a Kereszténydemokrata Néppárt is. Az Ellenzéki Kerekasztal kétoldalú tárgyalásokra törekedett az MSZMP-vel, amely azonban el akarta kerülni, hogy csak a hatalom és az egységes ellenzék álljon szemben. Ragaszkodtak hozzá, hogy az általuk meghívott szatellitszervezetek önálló, harmadik oldalként, egységes álláspontot képviselve részt vegyenek a tárgyalásokon.[1]

Az ún. harmadik oldalt az MSZMP-hez közel álló társadalmi szervezetek – a Magyar Nők Országos Tanácsa, a Münnich Ferenc Társaság, a Szakszervezetek Országos Tanácsa – alkották. Így a Nemzeti Kerekasztal tanácskozásai háromoldalú tárgyalásokká alakultak, ahol a harmadik oldal egyetlen közös szavazattal vett részt.

A tanácskozást Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke nyitotta meg, majd ezt követte Grósz Károly (MSZMP), Kónya Imre (EKA) és Kukorelli István (Harmadik Oldal) felszólalása. Grósz Károly beszédében a békés átmenet szükségességét emelte ki „a többpártrendszeren alapuló, a pártok versengését is feltételező képviseletei demokráciába".[2] Hangsúlyozta, hogy a békés átmenetet az MSZMP kezdeményezte.[3] Kónya Imre az Ellenzéki Kerekasztal képviseletében kijelentette, hogy a tárgyalások célja nem a hatalmon való osztozkodás, hanem az, hogy a polgárok dönthessék el, hogy milyen politikai erőket bíznak meg a hatalom gyakorlásával.[4] A harmadik oldal képviseletében felszólaló Kukorelli István arról beszélt, hogy a tárgyalásokon résztvevő szervezetek nem kívánnak tovább egyetlen párt uralma alatt működni.[5] Az MSZMP részéről a későbbiekben Fejti György és Pozsgay Imre, míg az EKA oldaláról Antall József, Szabad György, Orbán Viktor és Tölgyessy Péter játszott leginkább vezető szerepet.

A tárgyalások napirendjén két fő témakör szerepelt: a demokratikus politikai átmenet elősegítésével, valamint a gazdasági és a szociális válság kezelésével kapcsolatos feladatok. Ez utóbbira kisebb hangsúlyt fektettek, és kevésbé jártak eredménnyel, mint az alkotmány kérdésével kapcsolatos változtatások. A Nemzeti Kerekasztal plenáris ülésén megállapodtak abban, hogy a tárgyalások három szinten fognak zajlani. A politikai és gazdasági kérdések megtárgyalására felállítanak 6-6 szakértői munkabizottságot.[6] A gazdasági és szociális kérdéseket tárgyaló albizottságok a következők voltak: 1. Gazdasági

A tárgyalás résztvevői a Parlament Vadásztermében. A jobb oldalon az MSZMP képviselői, Pozsgay Imre, Grósz Károly és Fejti György. Szemben, középen Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke, a bal oldalon az Ellenzéki Kerekasztal képviselői, többek között Mécs Imre, Kövér László és Kónya Imre. Háttal a társadalmi szervezetek delegációja látható. MTI Fotó: Soós Lajos.

válságkezelés; 2. Szociálpolitika; 3. Tulajdonreform; 4. Földkérdés, szövetkezetek; 5. Az államháztartás reformja; 6. Versenyszabályozás, monopolellenes szabályozás.[7] A politikai kérdéseket megvitató albizottságok szintén hat témakörben folytak: 1. Alkotmánymódosítás (köztársasági elnök jogköre, Alkotmánybíróság); 2. Párttörvény és pártfinanszírozás; 3. Választójogi törvény; 4. A büntető jogszabályok módosításának elvei; 5. Nyilvánosság, tájékoztatáspolitika; 6. Az átmenet erőszakmentességének garanciái.[8] Két középszintű bizottságot is felállítottak, itt juttatták a pártpolitikusok elé az albizottságokban megtárgyalt kérdéseket. A tanácskozások legfelső szintje pedig a plenáris ülés volt. Az érdemi szakmai viták az albizottságok tárgyalásain zajlottak, a nyilvánosság azonban csak a plenáris ülésekről kapott tájékoztatást.[9]

A tárgyalások során az Ellenzéki Kerekasztal álláspontja az volt, hogy a Nemzeti Kerekasztal csak a demokratikus átmenet szabályait alkossa meg, az új választójogi törvény és a büntető törvénykönyv módosításáról döntsön. Az új alkotmányról és a hozzá kapcsolódó törvényekről az új, demokratikusan megválasztott

Fejti György (1946–) 1969-ben okleveles autógépész mérnök végzettséget szerzett a Budapesti Műszaki Egyetemen, 1972-ig ugyanott tanársegédként tanított. 1968-tól az MSZMP tagja, 1972-től a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságában munkatárs, 1976 februárjától annak titkára volt. 1974–1977 között az MSZMP Politikai Főiskoláján tanult tovább. 1979-ben a párt Központi Bizottságába került át a Kommunista Ifjúsági Szövetségből. 1980-ban a Központi Bizottság kooptálta a testületbe, és a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságának első titkára lett, így állandó meghívottként részt vett a Politikai Bizottság ülésein. 1976–1985 között a Testnevelési és Sport Bizottság tagja, 1980–1985 között a Központi Bizottság Ifjúsági Bizottságának titkára volt. 1984-től Borsod-Abaúj-Zemplén megyei első titkár, 1987-tól a Központi Bizottság Titkárságának tagja, a Közigazgatási és Adminisztratív Osztályt felügyelte. 1988-tól a Központi Bizottság Nemzetközi, Jogi, és Közigazgatás-politikai Bizottságának tagja, 1989-től a Politikai Intéző Bizottság tagja volt. Ugyanebben az évben a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon a Magyar Szocialista Munkáspárt küldöttségében Pozsgay Imre keményvonalas helyettese. A párt 1989. október 7-i felbomlása után felhagyott a politikai tevékenységgel és vállalkozó lett.

Országgyűlésnek kell majd döntést hoznia.[10] Az MSZMP érdeke azonban az volt, hogy olyan fontosabb kérdésekben, mint a köztársasági elnök személye, valamint az Alkotmánybíróság felállítása, megállapodásra jussanak, és még a régi Országgyűlés szavazzon róla.[11] A Nemzeti Kerekasztal elsődleges feladata tehát az volt, hogy kidolgozza a pártállami rendszerből a többpárti demokráciába való békés átmenet feltételeit. A kerekasztalnál született megállapodások az alkotmány részletes módosítását eredményezték, jelentőségét az is mutatja, hogy később erre épült az országgyűlésben folyó törvényhozó munka. A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai 1989. június-szeptember között zajlottak. A háromoldalú tárgyalások vezettek el az 1989. szeptember 18-án aláírt megállapodáshoz, melynek alapján 1989. október 23-án kikiáltották a Magyar Köztársaságot.[12]

Madácsy Tamás

Jegyzetek

1 Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiségi politika szerepe Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan, 2019, 217.
2 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. II.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Új Mandátum, 2000, 15.
3 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. VII.* Szerk. Hofer Tamás. Budapest, Új Mandátum, 2000, 32.
4 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. II.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Új Mandátum, 2000, 19.
5 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. II.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Új Mandátum, 2000, 21.
6 Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiségi politika szerepe Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan, 2019, 219.
7 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. VII.* Szerk. Hofer Tamás. Budapest, Új Mandátum, 2000, 32.
8 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. VII.* Szerk. Hofer Tamás. Budapest, Új Mandátum, 2000, 33.
9 Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiségi politika szerepe Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan, 2019, 219.
10 Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltozás*. Budapest, Rubicon, 2003, 168.
11 Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltozás*. Budapest, Rubicon, 2003, 169.
12 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. VII.* Szerk. Hofer Tamás. Budapest, Új Mandátum, 2000, 47.

1989. június 16.

Nagy Imre újratemetése

A rendszerváltás folyamatának egyik legnagyobb hatású, a demokratikus átmenet egyik legszimbolikusabb eseményére 1989. június 16-án került sor. Nagy Imre és társainak újratemetését a résztvevők és a témával foglalkozó kutatók egy része a kommunista rezsim zárásaként értékelik, hiszen ezzel a szimbolikus kegyeleti aktussal az egykori első titkár, Kádár János és az 1956-os forradalom és szabadságharc romjain felépített Kádár-rendszer véglegesen elveszítette legitimációját.

Az eseményre napra pontosan 31 évvel Nagy Imre egykori miniszterelnök, Maléter Pál, a Nagy Imre-kormány honvédelmi minisztere és Gimes Miklós újságíró kivégzése után került sor. Az 1958. június 16-án hajnalban kivégzetteket – hogy nyughelyük ismeretlen legyen – az Országos Börtön sétálóudvarán földelték el.[1]

Másnap hozták nyilvánosságra a kivégzések tényét, azt azonban a beavatottakon kívül senki nem tudta, hogy mi történt a holttestekkel. 1961. február 24-én a kihantolt holttesteket az Új köztemetőbe szállították, ahol kátránypapírba, arccal a föld felé fordítva ásták el. Az Új köztemetői sírok álnéven szerepeltek a temetői jegyzékben, így lett például az egykori miniszterelnökből Borbíró Piroska.[2]

Nagy Imre rehabilitációjának lehetősége, az „ötvenhatosok" kérdése, a múlttal való tényleges szembenézés, a kommunista diktatúra történelemhamisításának felszámolása és a mindezt indikáló változás igénye a nyolcvanas években már a felszínen lebegő téma volt a társadalomban. Mindannak ellenére, hogy Kádár János és vele együtt az MSZMP keményvonalas szárnya, azaz a „regnáló párt" által markánsan képviselt hivatalos álláspont továbbra is változatlan volt: az '56-os események újragondolásáról szó sem lehet. A Kádár-rendszer legitimációját teljes egészében arra építette, hogy az eseményeket ellenforradalomnak, Nagy Imrét és kormányát pedig illegitimnek minősítette, „mert ő [1956-ban] föladta a hatalmat, ami Magyarországon volt".[3]

Az 1988. május 20–22-én tartott pártértekezleten, a vezető testületekben túlsúlyba jutott, változásokra nyitott párttagoknak köszönhetően Kádár Jánost leváltották a pártfőtitkári tisztségéből. Ez az aktus végül utat engedett a rehabilitációs törekvések új szintre lépésének is. A szintén ekkoriban megalakult Történelmi Igazságtétel Bizottsága Nagy Imre és társai kivégzésének 30. évfordulójára megemlékezést szervezett. A város több pontján tartott összejövetelek végül tömegdemonstrációba torkolltak, a rendőrség többszöri közbeavatkozása és ellentmondásos intézkedései – a délelőtti, engedélyezett megemlékezéseket követő délutáni letartóztatások, valamint az előállított személyek még aznap esti szabadon engedése – már jelezték a hatalom bizonytalan állapotát és a társadalomhoz fűződő zavart viszonyát. 1988. június 16-a, Nagy Imre és társai halálának 30. évfordulója fontos erőpróbát jelentett a hatalomnak és az ellenzéknek egyaránt. A párt erővel kívánt nyomatékot adni annak, hogy a reformok határait és ütemezését ő határozza meg.[4] A budapesti eseményekkel egyidőben a magyar emigránsok szervezésében, Méray Tibor, Fejtő Ferenc, illetve Vásárhelyi Miklós beszédeivel kísérve, mintegy 300-400 fő részvételével a

A Műcsarnok épülete a Hősök terén az újratemetés napján. Forrás: Fortepan / Kovacsik Tamás adományozó, 129855.

párizsi Père-Lachaise temetőben szimbolikusan is újratemették az egykori miniszterelnököt.

1988 decemberében az Igazságügyi Minisztérium államtitkára, Borics Gyula magához hívatta a Nagy Imre-perben kivégzettek, valamint Losonczy Géza és Szilágyi József hozzátartozóit, hogy közölje velük: a következő év márciusában vagy júniusában sor kerülhet a mártírok eltemetésére. Alig hat héttel később Pozsgay Imre a Magyar Rádióban népfelkelésként értékelte az '56-os eseményeket.[5] Pozsgay kijelentése után február elején az MSZMP PB rendkívüli ülést tartott, amelynek központi kérdése az '56-os forradalom értékelése volt. A párton belüli megosztottságot jól szemléltetik az Eörsi István és Lukács János által idézett sorok. Eörsi, aki maga is áldozata volt a kádári megtorlásnak, 1989. január 31-ei rádióinterjújában a következőképpen fogalmazta meg az „ötvenhatos problémát": „Ha azt mondjuk, hogy '56 népfelkelés volt, akkor én például igen boldog vagyok, hogy mint népfelkelő ültem, és nem mint ellenforradalmár, és barátaimat mint népfelkelőket végezték ki, és nem mint ellenforradalmárokat, ez nagyon boldogító tudat. De feltétlenül felmerül a kérdés, hogy aki népfelkelőket, népfelkelők tömegét kivégezte, azt hogyan nevezzük?"[6] Ugyanezt a kérdést egészen más hangsúllyal fogalmazta meg a másik oldalról Lukács János a február 10-ei KB-ülésen: „Kedves Elvtársak! [...] Ha 1956 népfelkelés volt, akkor akik leverték a népfelkelést, a nép ellenségei? A kommunisták, munkások, munkásőrök, amit 1956 után elértünk, azt a nép ellen tettük, a nép nélkül?"[7] Végül a párt reformer szárnya kompromisszumra kényszerítette a vezetést és a Központi Bizottság február 11–12-én elfogadta az '56-os eseményekkel kapcsolatban a népfelkelés-definíciót. Két nappal később a Történelmi Igazságtétel Bizottsága és

Orbán Viktor (1963–) Középiskolai tanulmányait a Teleki Blanka Gimnázium angol tagozatán végezte, 1981-ben érettségizett. 1987-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerzett diplomát. A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Vezetőképző Intézetében töltött gyakornoki időszakot követően 1988 áprilisától a Soros Alapítvány támogatásával működő Közép-Európa Kutatócsoport munkatársa. 1989 szeptemberétől a Soros Alapítvány ösztöndíjával az oxfordi Pembroke College-ban az angol liberális politikai filozófia történetét tanulmányozta. Az ELTE Jogász Társadalomtudományi Szakkollégium (1988-tól Bibó István Szakkollégium) egyik alapítója, majd 1984-ben a kollégium folyóiratát, a Századvéget, melynek 1990-ig szerkesztője. A Fiatal Demokraták Szövetségének alapító tagja és szóvivője, 1988 októberétől, a szervezet I. kongresszusától az országos választmány tagjává választották. 1989. június 16-án a Hősök terén, Nagy Imre és mártírtársai ravatalánál elmondott beszédével – amelyben szabad választásokat és a szovjet csapatok kivonulását követelte – országosan ismert politikussá vált. Az Ellenzéki, majd a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon a Fidesz képviselőjeként az alkotmánymódosítás kérdéseivel foglalkozó I/1. politikai albizottság munkájában vett részt. Az 1990. évi országgyűlési választásokon a parlamentbe a párt Pest megyei területi listáján került be. 1993 májusáig a Fidesz frakcióvezetője, a párt új szervezeti szabályzatának elfogadása után a párt elnökévé választották. 1992-ben a Liberális Internacionálé alelnöke lett. Az 1994. évi országgyűlési választásokon a párt országos, illetve Fejér megyei listáját vezette, a parlamentbe utóbbiról jutott be. 1998-ban pártja megnyerte a választásokat, a Fidesz–Magyar Polgári Párt–FKGP–MDF koalíciós kormány miniszterelnöke lett. 2010 óta újra Magyarország miniszterelnöke.

Borics Gyula találkozóján megegyeztek abban, hogy még abban az évben, 1989. június 16-án, 31 évvel a kivégzések után sor kerülhet Nagy Imre és társai újratemetésére az Új köztemetőben.[8] Grósz Károly új pártfőtitkár, bár a temetéssel egybekötött megemlékezésbe beleegyezett, a rehabilitációba továbbra sem. A párt által is vállalt népfelkelés-definíció elfogadása egyben azt is jelentette, hogy Nagy Imre és az ő nevével fémjelzett reformpolitika már nem tartozott a rendszerellenesség kategóriájába. Nagy Imre újratemetése „rendezhetővé vált" anélkül, hogy az feltétlenül a párt hivatalos álláspontjával való szembehelyezkedést jelentett volna.[9]

Orbán Viktor beszéd közben a Hősök terén. MTI Fotó: Tóth István Csaba

A Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál és Szilágyi József földi maradványait tartalmazó koporsókat, valamint az ismeretlen forradalmár koporsóját, amely a forradalom többi halálos áldozatának állított emléket, a Műcsarnok homlokzata előtt ravatalozták fel. A megemlékezés díszletét Bachmann Gábor és ifj. Rajk László tervezte, az épület homlokzatán elhelyezett lyukas drapéria azt a nemzeti lobogót jelképezte, amelyből 1956-ban a szovjet mintára készült állami címert kivágták.

Az Új Köztemető 301-es parcellája június 16-án. Forrás: Fortepan / Szigetváry Zsolt adományozó, 152185.

A felravatalozott, a televíziós közvetítés miatt kissé megdöntött koporsók mellett a mártírok egykori vádlott-társai, valamint hozzátartozói váltották egymást a díszőrségben. Tizenegy óra után néhány perccel kezdődött meg a protokolláris koszorúzás. A koszorúzás során elhozták csokraikat Budapest, a vidéki városok, falvak lakosai, társadalmi szervezetek, intézmények, vállalatok dolgozói, a külhonban élő magyarság képviselői. Elsőként Nagy Imre szülővárosa, Kaposvár képviselői helyezték el koszorúikat a ravatalnál. Az Országgyűlés nevében Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke, a kormány nevében Németh Miklós miniszterelnök, Pozsgay Imre államminiszter és Medgyessy Péter miniszterelnök-helyettes rótta le kegyeletét a koporsók előtt, majd a magyarországi egyházak és felekezetek képviselői és a hazai diplomáciai testületek képviselői hajtottak fejet a ravatalnál.[10] A közel öt órán át tartó megemlékezés részét képező névsorfelolvasás mellett beszédek is elhangzottak, felszólalt többek között az egykori Nagy Imre-kormány sajtófőnöke, Vásárhelyi Miklós, az egykor halálra ítélt Mécs Imre, a szintén elítélt Zimányi Tibor, a forradalmi Nemzetőrség egykori parancsnoka, Király Béla, valamint a fiatalok nevében Orbán Viktor is. A gyászszertartást követően a koporsókat a Hősök teréről az Új Köztemető 301-es parcellájához szállították, ahol a különböző egyházi áldások után, szűk körben hantolták el a mártírok földi maradványait. A megemlékezésről a Magyar Televízió *Végtisztesség: Helyszíni közvetítés Nagy Imre és sorstársainak búcsúztatásáról és temetéséről* címmel 8.55-től élőben tudósított. A csatorna mellett az írott sajtó, többek között a *Magyar Nemzet*, a *Népszava* és a *Népszabadság* is tudósított az eseményről, a másnapi számok vezércikkei kizárólag az újratemetéssel és az '56-os események újraértékelésével foglalkoztak.

Vásárhelyi Miklós (1917–2001) A piarista gimnáziumban érettségizett, majd 1942-ben állam- és jogtudományi oklevelet szerzett. 1938-ban belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába, 1941-ig az óbudai szociáldemokrata ifjúsági szervezet titkára. 1944–45-ben a Gidófalvy Lajos vezette kisegítő karhatalmi-zászlóaljban (KISKA) részt vett a németellenes fegyveres ellenállásban és aktívan bekapcsolódott a Magyar Kommunista Párt munkájába. 1945–50 között a Szabad Nép külföldi tudósítója, 1950-ben a Magyar Rádió igazgatója, ezt követően kisebb lapoknál szerkesztő volt. Nagy Imre első miniszterelnöksége időszakában a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnökhelyettese volt. Követelte a Rajk-per újratárgyalását, a magyar-jugoszláv viszony rendezését és a kulturális élet kontrolljának enyhítését. 1955-ben kizárták a pártból. 1956-ban visszakapta párttagságát, a forradalom alatt a Nagy Imre-kormány sajtófőnöke volt. A Nagy Imre-csoport tagjaként Snagovba deportálták, 1957-ben letartóztatták, majd a Nagy Imre és társai perében 1958-ban öt év börtönre ítélték. 1960-ban amnesztiával szabadult, lektorként, majd anyagbeszerzőként helyezkedett el. 1972–90 között a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében dolgozott. 1979-ben aláírta a Charta '77 csehszlovák polgárjogi mozgalom bebörtönzött tagjai mellett kiálló szolidaritási nyilatkozatot. 1985-ben a monori találkozó, 1986-ban az Eörsi István lakásán tartott illegális ötvenhatos konferencia egyik előadója. Az Új Márciusi Front egyik alapító tagja, 1988–92 között a Történelmi Igazságtétel Bizottsága (TIB) elnöke. A Szabad Kezdeményezések Hálózata egyik szervezője, a Szabad Demokraták Szövetségének alapító tagja. Nagy Imre és társai 1989. június 16-i temetésének egyik vezérszónoka.

Az 1990. évi országgyűlési választásokon az SZDSZ budapesti listáján szerzett mandátumot.

1989. július 6-án ugyanazon a napon, amikor az egykori pártfőtitkár, Kádár János meghalt, a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a legfőbb ügyész törvényességi óvása alapján megsemmisítette a Vida Ferenc által hozott ítéletet, és bűncselekmény hiányában felmentette Nagy Imrét és társait.

Rapali Vivien

Jegyzetek

1 Részlet az Ember Judittal készült Oral History Archívum életinterjúból, melyben Nagy Imre és mártírtársainak 1989 tavaszán zajló exhumálására emlékszik vissza. Molnár Adrienne: *89:56. Ötvenhatosok a rendszerváltásról*. Budapest, 1956-os Intézet, 2009, 103–104.

2 Szekér Nóra – Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia, 2014, 263.

3 Részlet az 1988 májusában készült Kádár interjúból, amelyet az angol BBC csatornának adott.

4 Szekér Nóra–Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia, 2014, 23.

5 Szekér Nóra–Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia, 2014, 268–269.

6 Az Eörsi Istvánnal készült interjú online változata: http://videotorium.hu/hu/recordings/ details/2107 J>ozsgay_Imre_es_Grosz_Karoly_ velemenye_1956_megiteleserol

7 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei* I. Szerk. S. Kosztricz Anna – Lakos János – Némethné Vágyi Karola – Soós László – T. Varga György. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1993, 41–42.

8 Szekér Nóra–Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia, 2014, 269.

9 Szekér Nóra–Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*. Lakitelek, Antológia, 2014, 106.

10 A nemzeti gyász és megemlékezés napja. *Népszava*, 1989. június 17. 1.

1989. június 24.

A Magyar Demokrata Fórum párttá alakulása

Az 1987. szeptember 27-én *A magyarság esélyei* címen Lakiteleken megtartott tanácskozás eredményeként létrejött a Magyar Demokrata Fórum, amelyet az alapítók olyan keretnek szántak ekkor, amely társadalmi-politikai kérdések, valamint országos és helyi ügyek megvitatására teremt alkalmas platformot. A létrejövő MDF már eszmei és gyakorlati szempontból is több volt, mint a korábbi népi-nemzeti ellenzéki viszonylag szűk, főként irodalmárokból álló, értelmiségi köre. A tanácskozáson elhangzott témákat, illetve az ott elfogadott nyilatkozatot Pozsgay Imre interjújának[1] köszönhetően ismerte meg a nyilvánosság. Az alapítók a nyilatkozat révén világossá tették, hogy a kádári vezetésnek a továbbiakban számolnia kell a népi-nemzeti gondolatkörhöz tartozó, „másként gondolkodók" véleményével.[2]

Messzemenő hatása volt az 1988. szeptember 3-án megtartott második lakiteleki találkozónak, amelyen „szellemi-politikai mozgalomként, független társadalmi szervezetként" mondta ki megalakulását a Magyar Demokrata Fórum. A második lakiteleki találkozó tehát új korszakot nyitott meg az 1987-ben zászlót bontott Magyar Demokrata Fórum történetében: a szervezeti fejlődés szakaszát, amely ezt követően nagy lendülettel vette kezdetét.

Itt elfogadták a Magyar Demokrata Fórum ideiglenes alapszabályát, alapítólevelét. Deklarálták, hogy amint a létszám eléri a tízezret – de legkésőbb egy év múlva – az MDF megtartja első országos kongresszusát.[3] Az alapítólevél és az ideiglenes alapszabály megjelent nyilvánosan, teljes terjedelemben a *Hitel* c. folyóirat 1988. november 2-ai, első számában is.

Lakitelek a szerveződés eme fázisában is kiemelkedő szerepet játszott. Már korábban is sokak számára jelentett egyfajta szellemi és igazodási központot. Elég csak utalnunk az ott megrendezett 1979-es Fiatal Írók Találkozójára, vagy az 1985-ös Antológia-estre, illetve az MDF zászlóbontásának tekinthető első lakiteleki találkozóra. 1988. szeptember 3-a után már nemcsak a népi irányzat szimbolikus helye, hanem egyúttal a szervezés központja is lett. Már a második lakiteleki tanácskozáson öt helyi MDF szervezet megalakulását bejelentették: a lakitelekit, a miskolcit, a kiskunmajsait, a csepelit és a szegedit.[4] Néhány hónapon belül láthatóvá vált, hogy a Magyar Demokrata Fórum szervezetileg is a legjelentősebb ellenzéki erő az országban.

Az 1988. szeptember 3-ai tanácskozáson a párttá válás gondolata csak marginálisan vetődött fel, és nem is tartották időszerűnek. Ugyanakkor tény, hogy ahogy létrejöttek a helyi, illetve megyei szervezetek, és ahogy az országos szervezeti szint felállt, mindenképpen magában hordozta – ha ez elsődleges szándék nem is volt az indulás pillanatában – a pártszerűség látszatát. Magát a későbbi pártműködést mindezekre előnyösen lehetett ráépíteni. Mindamellett, hogy a nyilvánosan képviselt hivatalos álláspont ebben az időszakban a társadalmi szervezetként való működés volt, a háttérben a párttá alakulás kérdése gyakorlatilag rögtön felmerült.

Voltak a vezetők között olyanok, akik a folyamatot ellenezték. Fekete Gyula például 1988 decemberében, Furmann Imre miskolci lakásán tartott megbeszélésen határozottan szót emelt a párttá alakulás ellen.[5] A párttá válás kérdése, illetve annak ellenzése sokaknál érzelmi kérdés (is) volt, ami az egypártrendszer árnyékában érthető. Csoóri Sándor és Csurka István például érzelmileg húzódozott a pártszerű működéstől. Voltak azonban, akik pragmatikusabban kezelték a kérdést, és a megfelelő pillanatot várták az ügy tényleges napirendre vételével.

1989 elején a kérdés már nyilvános vitatémát képezett. A *Hitel* c. folyóiratban többen kifejtették – az országos gyűlés közelgő időpontját is szem előtt tartva – a véleményüket a témában, többek között Szabad György, Bilecz Endre, Elek István, Csengey Dénes.[6] Utóbbi álláspontja a párttá válás kérdésében határozottan támogató volt. Az időzítés kérdésében is állást foglalt. „Erről ma nem lehet határozni. Az eddig bekövetkezett ráolvasásszerű pártalapítások példáját követni nem volna miért. Magyarországon ma egypártrendszer van, több párttal." A márciusi I. Országos Gyűlés álláspontja sem tartotta aktuálisnak a párttá alakulást, ezért úgy döntött, hogy egy öt tagú előkészítő csoportot (tagjai: Bíró Zoltán, Furmann Imre, Kulin Ferenc, Lezsák Sándor, Sólyom László) bíznak meg a feladattal, hogy készítsenek előterjesztést a kérdésről, amelyről a döntést ezzel teljes mértékben nyitva hagyták. A megnyilatkozások előre vetítették a párttá szerveződés szükségességét, elkerülhetetlenségét, de jelezték azt is, hogy 1989 márciusában még nem érett meg erre az idő.

Csoóri Sándor meglátása szerint a párt valóban korszerű, célszerű keret, különösen a hatalom kérdéseiben, de egyetemes nem lehet soha.[7] Bíró Zoltán valamivel pragmatikusabban nyilatkozott meg az ügyben. Álláspontja szerint elkerülhetetlen, hogy az MDF majdan párttá alakuljon, ez a fórum azonban nem alkalmas ennek eldöntésére, ezért az előkészítésre bizottságot kell alakítani.[8] Ahogy láttuk, a küldöttek ilyen értelmű döntést hoztak az ügyben.

Érzékelhető tehát, hogy 1988 végétől igen komoly viták zajlottak az MDF vezetői körében a párt vagy mozgalom dilemmájáról. Közben az országban megállíthatatlanul haladt előre a pártosodás folyamata, és ez számukra is lépéskényszert teremtett.[9] Az Országgyűlés 1989. január 11-én fogadta el az egyesülési jogról szól 1989. évi II. törvényt, amely deklarálta, hogy az egyesülési jog mindenkit megillető alapvető szabadságjog. Ennek alapján ettől fogva magánszemélyek, jogi személyek, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek társadalmi szervezetet, így politikai pártot hozhattak létre és működtethettek.[10]

A párttá alakulást szorgalmazók közül – későbbi meghatározó szerepe miatt – említésre érdemes Antall József, aki nemcsak a pártalakítást sürgette, hanem kiforrottabb elképzelései voltak a leendő párt arculatáról is. Március elején az ideiglenes elnökség felkérésére tervezetet készített a pártszerű működés módozatairól, az Országos Gyűlés elé azonban ennek már csak kompromisszumos változata (mozgalom és párt párhuzamos működése) került.[11] Az ügyet az MDF vezetői testületei is több alkalommal napirendre tűzték.

A szervezet ügyvezető elnökének, Bíró Zoltánnak az 1989 áprilisában született feljegyzése összefogja a párttá alakulás ügyében kialakult nézőpontokat, véleményeket. Eszerint a párttá alakulást sürgetők veszélyforrásnak tekintik, hogy az alakuló egyéb pártok magukhoz vonzzák azokat az MDF-tagokat és szimpatizánsokat, akik ilyen

Furmann Imre (1951–2010) 1974-ben nyert felvételt a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 1979-ben jogi diplomát szerzett. Egyetemi évei alatt a Glosszátor kari kulturális havilapot szerkesztette, statisztaként rendszeresen részt vett a Pécsi Nemzeti Színház életében. 1979-től Szerencsen ügyészségi fogalmazó, 1981-ben ügyész-bírói szakvizsgát tett, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség gyermek- és ifjúságvédelmi csoportjának ügyészeként dolgozott Miskolcon. 1986-ban ügyvéd-jogtanácsos lett. Számos cikket, verset publikált különböző magyar lapokban, versei jelentek meg az emigráns Nemzetőr és Szivárvány folyóiratokban. 1984-ben tagja lett a Fiatal Írók József Attila Körének. Irodalmi tevékenysége folytán kapcsolatba került Lezsák Sándorral. Részt vett az 1987. szeptember 27-ei lakiteleki találkozón, az MDF alapító tagja. 1988. március 5-én a lakásán alakult meg a párt első vidéki, miskolci szervezete. 1988-tól a Miskolci Fórum című lap felelős kiadója volt. 1989 és 1993 között az MDF elnöksége és a miskolci szervezet vezetőségi tagja volt. 1989-ben pártja képviseletében részt vett az Ellenzéki Kerekasztal ülésein, a háromoldalú tárgyalások I/2-es munkabizottságában és a jószolgálati bizottságban. 1990-től az MDF országos alelnöke, 1990 decemberétől 1992 végéig általános alelnöke, 1989-93-ban elnökségi tag, valamint a miskolci szervezet elnöke volt. 1992-ben – Csurka István dolgozatára adott válaszlépésként – megalapította az MDF-en belül működő Liberális Fórum Alapítványt, a kuratórium elnöke lett. 1993-ban belépett a miskolci Polgári Körbe. 1994-ben az MDF-en belüli tevékenységének megszüntetésével párhuzamosan újraindította ügyvédi praxisát.

keretek között látják a politikában való részvétel lehetőségét. Továbbá párttá alakulás nélkül az MDF számára kérdésessé válhat a jövőben a politikában való legmagasabb hatásfokú részvétel lehetősége (ld. választásokon való indulás, állami költségvetéshez való hozzáférés). Bíró az első felvetést alaptalannak tartotta, mivel 1989 tavaszán is folyamatosan nőtt a tagság létszáma és a helyi szervezetek is dinamikusan alakultak. A második aggodalmat viszont reálisnak érezte. Az eddig körvonalazódó alternatívák is megjelentek a feljegyzésben. Eszerint az egyik forgatókönyv, hogy az MDF maradjon meg mozgalomnak, és ennek „kebelén" jöjjön létre egy párt azokkal, akik ebben részt kívánnak venni. Ezt Bíró zsákutcának tekintette, ugyanis ez kaotikus képet festene kifelé a szervezetről, és szükségképpeni szakadáshoz vezetne a későbbiekben. A párttá válás útját két irányba vélte megvalósíthatónak a feljegyzés – ha már gyakorlati okokból ebbe az irányba kell elmozdulni –: a szervezet nevének megváltoztatása nélkül, önállóan vagy más mozgalmakkal, pártkezdeményekkel együtt jegyeztetni be magát pártként.[12]

Az Országos Elnökség 1989 áprilisában állást foglalt arról, hogy a „Magyar Demokrata Fórum szellemi-politikai mozgalom, pártszerűen működő független társadalmi szervezet." Egyúttal határozott arról is, hogy az „Országos Elnökség a Választmány közreműködésével a mozgalom tagságától kér felhatalmazást arra, hogy a Magyar Demokrata Fórumot – ha az jogilag lehetővé és politikailag szükségessé válik – Alapszabályának értelemszerű módosításával, programjának és nevének megőrzésével politikai pártként jegyeztesse be."[13]

Nem sokkal ezt követően a szervezet vezetői előzetesen kikérték a tagság véleményét az ügyben. Ennek során az MDF tagjainak nagy többsége, 81%-a támogatta a párttá válást, 15%-a ellenezte, 4% pedig tartózkodott.[14]

Az ügyben a június 23–24-i közös elnökségi-választmányi ülés döntött.[15] A mozgalom 1989. június 24-én jelentette be párttá alakulását. Eszerint az „Elnökség és a Választmány 1989. június 24-ei ülésén megvizsgálta a mozgalom eddigi útját, eredményeit, távlatait.

Megállapította, hogy az ország és a mozgalom helyzete új elhatározást kíván. Ezért az Elnökség és a Választmány – a tagság írásbeli meghatalmazásával – úgy döntött, hogy a Magyar Demokrata Fórum, nevének és céljainak megtartásával politikai párttá alakul"[16] A közlemény a párt számára egyértelmű politikai célokat is kijelölt egyben azzal, hogy „kormányképes és önkormányzatalkotó erővé kívánjuk változtatni azoknak a magyar polgároknak a meggyőződését, akik úgy tartják, hogy ők ennek az országnak jogos tulajdonosai, és akik a Magyar Demokrata Fórum programjában rögzített alapelvekkel, célkitűzésekkel és követelésekkel egyetértenek."[17] Meg kell jegyezni, hogy a döntés után kritikai hangok is megjelentek. Csoóri Sándor például kifogásolta a mozgalmi jellegtől való elszakadást. Emellett voltak olyanok – ha kis számban is –, akik a kilépést választották. A július 3-ai elnökségi ülésen még az a vélemény is megfogalmazódott, hogy az I. Országos Gyűlés szándéka szerint történt-e egyáltalán a párttá alakulás bejelentése. Sőt egy korábbi elképzelés is napirendre került újra, miszerint meg kell vizsgálni, hogyan működhetne párhuzamosan pártként és mozgalomként is az MDF. Ennek kidolgozására felállítottak egy bizottságot Antall József, Csoóri Sándor és Für Lajos részvételével[18], ám végeredményben ez a koncepció nem valósult meg.

1989. október 20–21-én megtartották az MDF II. Országos Gyűlését, amelyen a több, mint húszezres tagságot 850 küldött képviselte. Ezen a fórumon – ahol Antall Józsefet elnökké választották – módosították az alapszabályt is, ami akként rendelkezik, hogy az MDF pártszerűen működő társadalmi szervezet.[19]

A Fővárosi Bíróság a Magyar Demokrata Fórumot társadalmi szervezetként 1989. április 25-én[20], pártként

A Fővárosi Bíróság
6.Pk.60100/3. szám

V É G Z É S

A Fővárosi Bíróság a társadalmi szervezetek nyilvántartásából a 100. sorszám alatt bejegyzett Magyar Demokrata Fórum szervezetet törli.

A Fővárosi Bíróság a Magyar Demokrata Fórum pártot az 1989. évi II. törvény 15. §-ának /1/ bekezdése alapján 684. sorszám alatt a társadalmi szervezetek nyilvántartásába vette.

A szervezet székhelye: Budapest, VI., Ó u. 8-10.

Működési köre: politikai /párt/

A képviselő neve: dr. Antall József 1 320408 0271
lakcíme: 1112 Budapest, Meredek u. 4.

Budapest, 1989. december 11.

dr. Almásy Mária sk.
tanácselnök

A kiadmány hiteléül: FŐVÁROSI BÍRÓSÁG 243. BUDAPEST

A Fővárosi Bíróság végzése az MDF nyilvántartásba vételéről. Forrás: RETÖRKI Archívum, MDF korai időszakának anyagai, 24. doboz, 6. ő. e.

1989. december 11-én vette nyilvántartásba, a 6.Pk.60100/3. számú végzésével. A végzés értelmében a párt székhelye Budapest, VI. kerület Ó utca 8-10., képviselője dr. Antall József.[21]

Jegyzetek

[1] A *Magyar Nemzet* 1987. november 14-ei számában megjelent Pozsgay Imre-interjúba az interjúalany beleillesztette az 1987. szeptember 27-ei lakiteleki találkozón elfogadott ún. *Lakiteleki Nyilatkozat* teljes szövegét. Tóth Gábor: A közmegegyezés hajszálerei. Pozsgay Imre az állampolgári öntevékenységről, egyesületekről – a lakiteleki találkozóról. *Magyar Nemzet*, 1987. november 14. 7.

[2] Juhász-Pintér Pál – Madácsy Tamás: A Magyar Demokrata Fórum szerveződésének kezdetei. In: *A cselekvés fél éve.* Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2019, 50.

[3] Kimondta megalakulását a Magyar Demokrata Fórum. *Magyar Nemzet*, 1988. szeptember 5. 3.

[4] Kimondta megalakulását a Magyar Demokrata Fórum. *Magyar Nemzet*, 1988. szeptember 5. 3.

[5] ÁBTL Napi Operatív Információs Jelentések, BO-139-245/4, 1988.12.14.

[6] Szabad György: A szabadság vágya és a szerveződés szükségessége. *Hitel*, 1989/3, 50-51.; Bilecz Endre: Mit akarhatunk? *Hitel*, 1989/4, 51.; Elek István: Mi legyen az MDF jövője. *Hitel*, 1989/4, 52.; Csengey Dénes: Szellem és erő. *Hitel*, 1989/4, 55.

[7] Nem alakult párttá a Magyar Demokrata Fórum. *Magyar Nemzet*, 1988. március 13. 3.

[8] Nem alakult párttá a Magyar Demokrata Fórum. *Magyar Nemzet*, 1988. március 13. 3.

[9] Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990*, Budapest, Napvilág, 2006, 304.

[10] 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról. *Magyar Közlöny*, 1989/5. 86–96.

[11] Szécsi Árpád: A „szabadság kis köreitől „a választási győzelemig. A Magyar Demokrata fórum története a korai kezdetektől 1990. március 25-ig. OTDK dolgozat. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/34792/SzecsiArpad-ValasztasiGyozelem_unpw.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Utolsó letöltés: 2020.07.22.)

[12] Bíró Zoltán: Feljegyzés a Magyar Demokrata Fórum párttá válásával kapcsolatban, 1989. április. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből, 1987–1989.* Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 250–256.

[13] A Magyar Demokrata Fórum Országos Elnöksége határozattervezete a pártként történő bejegyzésről, 1989.04.24. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből, 1987–1989.* Szerk. Riba András László – Szekér Nóra, Lakitelek, Antológia, 2017, 244.

[14] Bíró Zoltán az MDF párttá alakulásáról. *Népszabadság.* 1989. június 27. 6.

[15] Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990.* Budapest, Napvilág 2006, 418.

[16] A Magyar Demokrata Fórum Országos Elnöksége és Választmánya közleménye a politikai párttá alakulásról, 1989. június 24. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből, 1987–1989.* Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 263-264.

[17] A Magyar Demokrata Fórum Országos Elnöksége és Választmánya közleménye a politikai párttá alakulásról, 1989. június 24. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989.* Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 263–264.

[18] Szeredi Pál: *A nemzetépítő demokratikus ellenzék története, 1987–1989.* Pilisszentkereszt, Barangoló, 2018, 286–287.

[19] Marschal Adrienn: *Az MDF és a rendszerváltás tematikus kronológiája. A szellemi előzményektől a 1990-ig.* Lakitelek, Antológia, 2017, 63.

[20] *Magyarországi politikai pártok lexikona, 1846–2010 I.* Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2011, 401.

[21] *Végzés az MDF pártként történő bejegyzéséről.* Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF korai időszakának iratai, 24. doboz, 6. ö.e.

1989. július 1.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt első országos értekezlete

Az egypártrendszer és a „puha diktatúra" utolsó időszakában az állampárt utódpártja mellett több kisebb baloldali párt jött létre, közöttük a mára csak nevében létező Magyarországi Szociáldemokrata Párt.

Hazánkban több politikai erőnek is megadatott az a lehetőség – vagy magához ragadta a lehetőséget –, hogy a fordulat után továbbvigye a szociáldemokrácia magyarországi örökségét, azonban az MSZDP és vele több kisebb párt más lehetőségekkel és esélyekkel indult a harcba, mint a Magyar Szocialista Párt (MSZP), hogy a magyar politikai spektrum baloldalán a domináns helyet betölthesse.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1989 januárjában sebtében összehívott alakuló ülésen 30-40 ember jelenlétében hirdették meg a párt újjáalakulását, amelynek apropója a párttörvény másnapra tervezett parlamenti vitája volt. Mindenféle szervezőmunka nélküli pártalakításról volt szó, amely már önmagában hordozta a későbbi nehézségek csíráit: tömegekre apelláltak úgy, hogy mindössze néhány tucat ember jelent meg az alakuló ülésen, és már itt érzékelhető volt a párton belüli hierarchizálásra való hajlam, hiszen a politikai pozíciók birtoklásáért már itt, a nulla kilométerkőnél megindult a nemtelen harc.[1]

A párt alapító elnöke az a Révész András volt, akit 1945-ben a Szociáldemokrata Párt Budapest városházi szervezetének elnökévé választottak, majd 1956 után, mint a párt főtitkárhelyettese vett részt a szociáldemokrata párt újjászervezésében. A Kádár-korszakban is összefogta a szociáldemokrácia iránt elkötelezett értelmiséget, illetve tartotta a kapcsolatot az emigráns Kéthly Annával, valamint az európai balközép pártok vezetőivel, többek között Olof Palmével is.[2]

Az MSZDP újjáalapításakor nem rendelkezett tehát sem komoly tagsággal, sem kézzel fogható, valós támogatottsággal, de a feszültségek kezdetektől fogva hátráltatták a tényleges összefogást. Mindjárt az első hónapokban konfliktusok robbantak ki a párt alapító tagjai között, egymás kölcsönös kizárásával és a vezetői posztok körüli vitákkal hátráltatták a párt szervezeti fejlődését.

A megalakulást követő hónapokban megjelent a párton belül Révészék mellett egy fiatalokból álló csoport, akik bíztak a párt megreformálhatóságában, illetve abban, hogy van még idejük arra, hogy az 1990-es választásokra felkészüljenek. A fiatalabb generáció tagjai az ún. Megújulási Platformba tömörültek, és megállapodtak Révész Andrással, hogy 1989 júliusában tartanak egy ún. Országos Szociáldemokrata Gyűlést, ahol létrehozzák a párt első megválasztott vezetőségét, az egymással megegyező csoportok kompromisszumaként. Révész András pártelnök azonban lemondta az országos pártgyűlést, mondván, a párt vezetése úgy értékelte, hogy a feltételek ehhez még nem kellően érettek. Ezt követően 300 küldött jelenlétében az országos gyűlést a korábban említettek szerint 1989. július 1-jén mégiscsak megtartották, Révészt pedig árulónak kikiáltva leváltották

Petrasovits Anna (1954–) 1973–1978 között a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem politikai gazdaságtan-tervezés szak hallgatója, 1978–1983 között az ELTE Bölcsészettudományi Karán történelem szakán tanult. 1979–1989 között a Világgazdaságtan tanszéken oktat. 1989-ben megválasztják a Magyarországi Szociáldemokrata Párt elnökévé. A belső harcok, a szervezetlenség és a rossz kampánystratégia miatt pártja mindössze 4%-ot ért el. Korábbi lemondási szándéka ellenére 1990-ben megerősítették pártelnöki tisztségében. Végül 1992-ben végleg feladta politikai karrierjét és magánvállalkozóként a környezetgazdálkodás, ingatlanértékesítés és agrárium területén dolgozott.

pártelnöki tisztségéből.[3] A kétnapos értekezleten a megjelentek maguk között szétosztották a pártvezetés különböző funkcióit, és létrehoztak egy testületet a meghívottak szűk köréből. Azok, akik bármilyen módon ennek a szűk körnek a ténykedését kétkedve figyelték, a gyűlésre még csak meghívást sem nyertek. Ezáltal lényegében kizárták a párt többségét, ellehetetlenítve annak érdemi működését.

Rádai Eszter[4] szerint tehát arról volt szó, hogy egy szűk csoport a kezébe kaparintotta a párt vezetését, és ezt követően próbálta megakadályozni, hogy a párt demokratikus eszközökkel válasszon magának vezetőket. Tehát egyfajta puccsot hajtottak végre, és eltávolították Révészt a pártelnöki székből. Révész eredeti célja azonban az volt, hogy a párttagság közreműködésével, demokratikus eszközökkel szülessen meg az elnökség és a párt egyéb szervei. Ezzel a céllal akarta volna összehívni a pártértekezletet egy szerinte megfelelőbb időpontra, de erre már nem kerülhetett sor.

Ez az esemény megroppantotta az újjáalakuló történelmi párt útját az első demokratikus választások felé. Olyannyira, hogy ez idő tájt sem a párton belülieknek, sem az azon kívülieknek nem volt világos, hogy tulajdonképpen hol is tartanak, és merre veszik az irányt. Még a pártelnökség legitimitása is kérdéses volt ebben a formában.

Az 1989 júniusában megválasztott vezetőség körül nem alakult ki a bizalom légköre, amelynek nyomán a párt különböző törésvonalak mentén több csoportra szakadt. Révészék és a Megújulási Platform között taktikai okokból végül egyezség született, de az együttműködés korántsem volt felhőtlen.

A párt következő, 1989 novemberében zajlott kongresszusa a párt folyamatos fragmentálódása nyomán lényegében botrányba fulladt, ami miatt a jelenlévők tömegesen hagyták el a rendezvényt, az ottmaradottak pedig Petrasovits Annát nagy többséggel az elnöki székbe emelték.

A választások idejére végül mégis csak kialakult valamiféle egyensúlyi állapot a párton belül, amelyet sokan Petrasovits Anna személyének tulajdonítottak. Az MSZDP-n belül kialakult egy történelmi szárny a régi szocdemekkel és egy ún. Megújulási Platform, amelyek egymást relatíve jól kiegészítve egységes pártot alkottak. A kialakult egyensúlyi állapotot azonban nem sikerült kihasználni, illetve meglehetősen későn jött. A tagság létszáma stagnált, és aki tag volt, az sem végzett aktív párttevékenységet, és a magyar közéletben döntő szerepet játszó értelmiség, illetve a munkás rétegek, akikre tulajdonképpen a párt építeni kívánt, távol maradtak a szocdemektől. Nem sikerült tehát a választásokig hátralévő mindössze néhány hónap alatt komolyabb tömegbázist felépíteni.

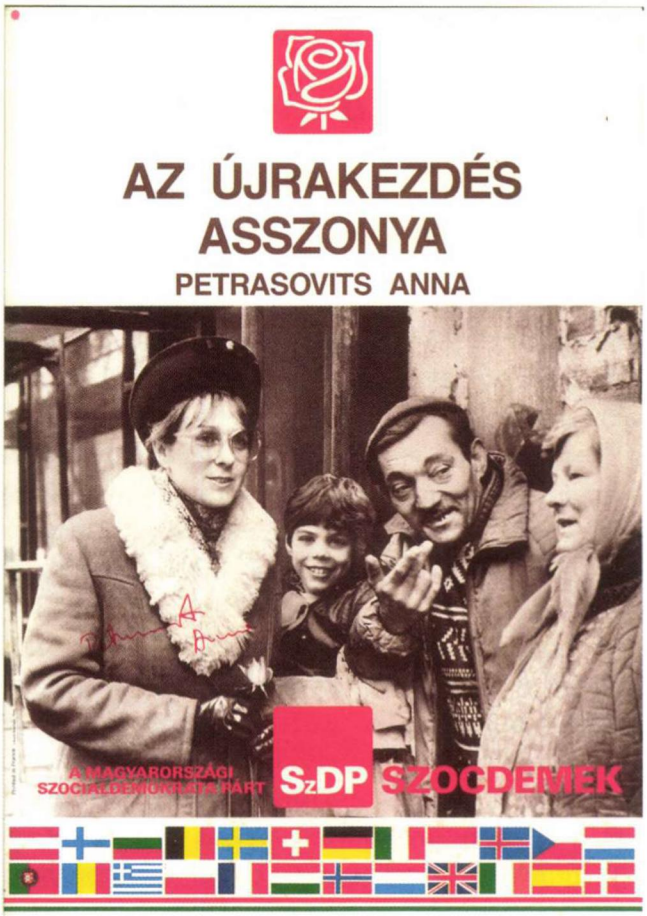

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1990-es választási plakátja. Forrás: RETÖRKI Archívum, Saád József gyűjteménye.

Mindez az 1990 márciusára kiírt választásokra katasztrofális vereség formájában kulminált. Az MSZDP szereplése az első demokratikus választásokon a legpesszimistább előrejelzéseket igazolta vissza (3,55%), ezzel az egyik legjelentősebb magyar történelmi párt nem jutott be a parlamentbe. Mára ugyan jogi formájában létezik, de nem képezi érdemi részét a magyar közéletnek és pártpolitikának.

Orosz Tímea

Jegyzetek

1 Interjú Szilágyi Gáborral és Ruttner Györggyel a *168 Óra* című hetilapban. Domány András: Pártpatvar szakítással – Miért vonultak ki Ruttner Györgyék? *168 Óra*, 1989/27, 4–5.

2 Orosz Tímea: Interjú Révész T. Mihállyal. In: Uő: *A magyar szociáldemokrácia a rendszerváltás időszakában*. Lakitelek, Antológia, 2017, 135–150.

3 Interjú Fischer György politológussal: Rádai Eszter: Marakodó maradiak – az osztrák példa ideális. *168 Óra*, 1989/9, 10.

4 Interjú Fischer György politológussal: Rádai Eszter: Marakodó maradiak – az osztrák példa ideális. *168 Óra*, 1989/9, 10.

1989. július 6.

Nagy Imre rehabilitációja

1989. július 6-án a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának héttagú Elnökségi Tanácsa – a legfőbb ügyész által Nagy Imre és társai ellen folytatott 1958-as büntetőügy felülvizsgálatára vonatkozóan kezdeményezett törvényességi óvást tárgyaló nyilvános ülését követően – megsemmisítette a korabeli ítéletet, felmentve Nagy Imre kivégzett kormányfőt és társait az egykori vádak alól.[1]

Az akkor 31 éve hozott ítélet hatályon kívül helyezése az érintettek és hozzátartozóik körén túl szinte az egész magyar társadalom, valamint a közép-európai folyamatokban érintett nemzetközi szereplők számára is önmagán túlmutató jelentőségű történés volt. Ennek hátterében a pár héttel korábban lezajlott újratemetés társadalomlélektani, valamint a Pozsgay Imre január végi nyilatkozata nyomán zajló múltértékeléssel kapcsolatos viták politikai hatása volt érzékelhető.[2] A Nagy Imre és társai ügyében bekövetkező jogi rehabilitáció 1989 nyarán az egyre kiéleződő belpolitikai és nemzetközi helyzetben a még fennálló rendszer vezetésének rövid ideig tartó, de fontos ideológiai-politikai mozgásteret eredményezett. Ennek lényege az 1956 utáni párt- és állami vezetéssel való kontinuitás jogtechnikai feloldása volt, mivel a Kádár János utáni vezetés a rendszer alapvető ideológiai határainak fenntartása mellett európai-nemzetközi értelemben szalonképes és a kapitalista gazdasági rendszerrel kompatibilis konstrukció kimunkálásán dolgozott. Az '56-os forradalmat szovjet közreműködéssel erőszakkal leverő és megtorló kádári működésen, a hatalomgyakorlás módozatain is változtatásokat kellett végrehajtaniuk.[3] Kádár János Nagy Imre és társai büntetőügye felülvizsgálatának napján hunyt el,[4] történetileg ritka és egyben drámai kontúrt adva a folyamatoknak.

A jogi felülvizsgálat szűken értelmezett előzményei között érdemes megemlíteni: 1988. december 15-én az MSZMP Központi Bizottságának ülésén Fejti György illetékes KB-titkár nehéz és politikailag kényes kérdésként vezette fel, hogy az '56-os eseményekben való szerepük miatt elítéltek, kivégzettek hozzátartozói, köztük Nagy Imre egykori miniszterelnök lánya is az igazságügyi szervekhez fordultak. Ezeknek a kéréseknek elsősorban az ismeretlen hantolási helyek felkutatása, a földi maradványok kegyeletileg elfogadható temetése volt a célja. Az MSZMP vezetése számára egyértelmű volt, hogy az ellenzéki mozgalmak és szervezetek társadalmi-politikai felhajtóerejét '56 kérdésében bármely engedmény növeli, az MSZMP erejét pedig legalább azonos arányban gyengíti.[5] A rendszer jogállamiságot imitáló intézményi működésében a kérések kezelését az illetékes kormányzati területnek, az igazságügynek kellett intéznie. Mindez kezdetben a kegyeleti aktusra terjedt ki, a rehabilitáció lehetőségét mind jogi, mind politikai értelemben mellőzte a pártvezetés. Ezt az álláspontot haladta meg sajátos értelemben Pozsgay Imre 1956-ot nem kizárólag ellenforradalomként minősítő nyilatkozata.[6] A tömegkommunikációban való megnyilatkozása által az MSZMP a helyzet kezelésében elmozdult a korábbi alapokról, mivel a fellépés a társadalom egészében érzékelhető hatást váltott ki.

Dornbach Alajos (1936–) 1954-ben érettségizett a kecskeméti Piarista Gimnázium növendékeként, 1958-ban az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán szerzett diplomát. 1956-ban a budapesti egyetem jogi karán forradalmi bizottsági tag, két napig rendőr, majd nemzetőr volt, ezért két hónapig vizsgálati fogságban volt. 1958–1974 között a Gyöngyösi Ügyvédi Munkaközösség ügyvédjelöltje, majd ügyvéd. Az Ügyvédi Kamarába – '56-os szerepvállalása miatt – csak 1964 októberében léphetett be. Az 1960-as évek elejétől baráti kapcsolatot tartott fenn az ötvenhatosok egy körével (Donáth Ferenc, Eörsi István, Andorka Rudolf, Gáli József). Ügyvédként kezdettől fogva képviseletet vállalt kényesnek minősített politikai, munkaügyi és emberi jogi perekben. A Charta '77 tagjaival szolidaritást vállaló nyilatkozat aláíróinak, a Szegényeket Támogató Alap tagjainak és a szamizdatot kiadóknak is ingyen vállalta a védelmét. 1983-ban a Soros Alapítvány és az MTA együttműködési szerződésének egyik létrehozója, 1983–1990 között Soros György magyarországi jogi képviselője, a Soros Alapítvány kuratóriumának alelnöke. 1988 elején eljárást indított a Nagy Imre-per felülvizsgálatára, és még abban az évben kezdeményezte a Standard-per felülvizsgálatát. 1988-tól a Történelmi Igazságtétel Bizottság jogi szekciójának vezetője, és a szervezet programjának egyik kidolgozója. Az 1989. június 16-ai gyászszertartás egyik szervezője. 1989. februártól a TIB képviselőjeként részt vett az Igazságügyi Minisztérium politikai ítéletek semmisségéről szóló törvényjavaslatának előkészítésében. 1990 tavaszán lemondott viselt tisztségeiről, a továbbiakban nem vett részt a szervezet munkájában. 1988 novemberében a Szabad Demokraták Szövetségének alapító tagja, 1990–2002 között parlamenti képviselő, 1990–1994 között az országgyűlés alelnöke.

A társadalmi igazságérzet megnyilvánulásaként tarthatjuk számon a rendszerváltás egyik legnagyobb részvétellel lezajló eseményét, a június 16-i újratemetést. Ezt elsősorban a hatalmas tömeg megjelenése, a politikai magatartás demonstratív kifejeződése miatt értékelhetjük így. Ugyanakkor a fennálló rendszer kormányzati tisztséget viselő vezetőinek reprezentatív jelenléte a háttérben zajló folyamatok politikai megfontolásaira is következtetni enged.[7] Németh Miklós és kormánya hivatalba kerülésétől kezdve fokozatosan vette át a bomladozó állampárt vezetésének korábbi szerepköreit, önálló arculatot teremtve.

1989 tavaszán Nagy Imre és társai büntetőügyének felülvizsgálata az igazságügy berkeiben egyre komolyabb kérdéssé formálódott. A belső vizsgálódások a szocialista alkotmányosság és törvényesség egyre kényesebb kérdéseihez jutottak el, amelyek a konkrét ügytől általános értelemben elvonatkoztatva a politikai vezetés számára – legalábbis a háttérben – már egzisztenciális fenyegetettségként jelentkeztek. Ezek a kérdések továbbra is titkok voltak, amelyek létezéséről vagy fennállásáról a nyilvánosság nem tudhatott. Talán a legfontosabb körülmény, hogy Nagy Imre és társai '58-as ítélete az akkor hatályos 1949. évi XX. törvény, az alkotmány alapján nem volt megalapozott. Az államrend alatt a pártállamot, az egypártrendszert értették, amely azonban egy gyakorlati helyzet volt, s alkotmányjogi értelemben csak a módosított alkotmány, az 1972. évi I. törvény rögzítette sajátos módon.[8]

Az ítélet és az elítéltek helyzetének átértékelésére alkotott kategóriák szintén nagy jelentőséggel bírnak. A pártvezetők, köztük az ekkor már csak főtitkári tisztséget betöltő Grósz Károly hangsúlyozta többször is azt a körülményt, hogy a jogi, politikai rehabilitáció, amelyet az illetékes igazságügyi szervek törvényességi óvás keretében történő vizsgálatai eredményezhetnek, nem jelent majd egyúttal automatikusan pártpolitikai rehabilitációt.[9] Ennek jelentőségét az '58-ban hozott ítélet

meghozatalának az 1989-es helyzetre való igazítása adja meg. Logikai lényege a pártállami gyakorlat elhagyásában, illetve az arra való törekvésben érhető tetten. Ebben az összetett politikai és alkotmányos helyzetben került sor a nemzeti megbékélést és közmegegyezést megalapozó újratemetést követően az 1989. július 6-i döntésre.

A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa felmentette Nagy Imrét, Donáth Ferencet, Gimes Miklóst, Tildy Zoltánt, Maléter Pált, Kopácsi Sándort, Szilágyi Józsefet, Jánosi Ferencet és Vásárhelyi Miklóst a bűnösség alól. A tárgyalást dr. Szilbereki Jenő, a Legfelsőbb Bíróság elnöke nyitotta meg. Vásárhelyi Miklós és Kopácsi Sándor, idézésük ellenére, személyesen nem jelentek meg a tárgyaláson. Az 1958-ban hozott ítéletet és a Legfőbb Ügyészség 1989. június 9-én kelt 21206 1989. számú törvényességi óvását dr. Czili Gyula, a Legfelsőbb Bíróság büntető elnökhelyettese ismertette. A legfőbb ügyészhelyettes dr. Nyiri Sándor a törvényességi óváshoz fűzött szóbeli kiegészítésében kitért többek között arra, hogy az a tények egykori elferdítése mellett a jogszabályok törvénytelen értelmezésére is felhívta a figyelmet. Gondolatmenetének lényegi eleme volt, hogy az ügyészség feladata ezúttal az egykori vádhatóság eljárása ellen vádbeszédet mondani, s „védőbeszédet mondani az ártatlanul kivégzett törvényes miniszterelnök és közvetlen munkatársai mellett".[10]

Riba András László

Jegyzetek

1 Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor – Riba András: *A snagovi tükör. Ecsetvonások a politikus pályaképéhez*. Budapest, Magyar Napló, 2019, 220–221.

2 Szekér Nóra – Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói.* Lakitelek, Antológia, 2014, 83–105.

3 Riba András László: Az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottsága. Adalékok a kései pártállam hatalomtechnikájának tanulmányozásához. In: *Az állampárt biztonsága. Tanulmányok a belügy és a kommunista párt kapcsolatrendszeréről a Kádár-korszakban.* Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka – Simon István. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2019, 343–346.

4 Elhunyt Kádár János. *Népszabadság*, 1989. július 7. 1.

5 Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor – Riba András: *A snagovi tükör. Ecsetvonások a politikus pályaképéhez*. Budapest, Magyar Napló, 2019, 340–341.

6 Szekér Nóra – Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói.* Lakitelek, Antológia, 2014, 48–49.

7 Szekér Nóra – Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói.* Lakitelek, Antológia, 2014, 105–142.

8 Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor – Riba András: *A snagovi tükör. Ecsetvonások a politikus pályaképéhez*. Budapest, Magyar Napló, 2019, 347–348, 356–359.

9 Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor – Riba András: *A snagovi tükör. Ecsetvonások a politikus pályaképéhez*. Budapest, Magyar Napló, 2019, 354.

10 Stépán Balázs: Hatálytalan a törvénytelen ítélet. Igazság Nagy Imre-ügyben. *Magyar Hírlap*, 1989. július 7. 1., 4.

1989. július 11–13.

George Bush amerikai elnök budapesti látogatása

1989. július 11–13-án Budapestre látogatott George H. W. Bush, az Amerikai Egyesült Államok 41. elnöke. A magyar–amerikai kapcsolatokat tekintve addig és azóta is páratlan jelentőségű elnöki vizitre azon sorsfordító időszakban került sor, melyben a világ immár monopol szuperhatalmának figyelme egy számára történelmileg sokadlagos prioritással bíró térségre, Kelet-Európára irányult. George Bush magyarországi útja az elnök 1989. július 9–11-i lengyelországi látogatása, illetve 1989. július 14–16-i párizsi, G-7 tárgyalásai (a világ legfejlettebb országainak 15. csúcsértekezlete) közé esett, s diplomáciailag *de iure* az 1988. júniusi amerikai Grósz-út, pontosabban a Ronald Reagan–Grósz Károly találkozó viszonzásaként/folyományaként tekinthető. Bush elnök kelet-európai útja a korábbi amerikai premierek látogatásával szemben immár nem lokális jelentőséggel, hanem globális üzenettel bírt, aktivizálva, s egyben kiterjesztve az USA térségbeli befolyását.

Lengyelország és Magyarország meglátogatása távolról sem volt a kelet-európai eseményekre adott *ad hoc* washingtoni válasz. Bush a keleti blokk azon két országát látogatta meg, melyekkel az Egyesült Államoknak hosszabb ideje proaktív viszony- és kapcsolatrendszere volt, igaz, eltérő hangsúlyokkal. A legkorábbi fogódzó, mely konkrét előzményként Bush lengyel- és magyarországi útjához köthető, az az elnök 1989. április 17-én, a michigani Hamtramckben elmondott beszéde. A Szolidaritás gyakorlati legalizálásának napján, tudatosan a lengyel-amerikai közösség előtt elmondott beszédben Bush nemcsak Lengyelországról, de egyben Kelet-Európáról és Európáról is szólt, ám a régió és a kontinens jövőjét elemezve Lengyelország mellett egyedül csak Magyarországot emelte ki. Ezen beszéddel vált egyértelművé, hogy miután Ronald Reagan két

George Bush a Parlament főbejárata előtt. Forrás: Fortepan / Szigetváry Zsolt adományozó, 152189.

George H. W. Bush (1924–2018) A második világháborúban a haditengerészetnél pilótaként szolgált. A háború után a Yale-en tanult. Az 1970-es években a republikánus pártban töltött be különböző tisztségeket, majd 1971–1973 között az Egyesült Államok állandó ENSZ-képviselője. 1973–1974 között a Republikánus Párt Országos Bizottságának elnöke volt, majd 1974–1975 között a pekingi összekötő iroda vezetője nagyköveti rangban. Ezt követően, 1975–1977 között a CIA igazgatója, 1977-től 1979-ig a houstoni Nemzetközi Bank elnöke. 1980-ban republikánus elnökjelölt volt, de alulmaradt Ronald Reagannel szemben. A választás után az elnök őt kérte fel alelnöknek, mely tisztséget 1981–1989 között viselte. 1989–1993 között ő volt az Amerikai Egyesült Államok 41. elnöke. Elnökként támogatta Németország újraegyesítését, a közép- és kelet-európai rendszerváltásokat, de hivatali idejében zajlott az 1991-es öbölháború is, melynek megkezdéséhez megnyerte az ENSZ jóváhagyását is. A „Sivatagi Vihar" hadműveletben az amerikai és szövetséges csaptok öt hetes légi hadjárat után bevonultak Kuvaitba és fegyverszünetre kényszerítették Szaddám Husszein iraki hadseregét. 1989. július 11-13. között európai útja során ellátogatott Magyarországra is, ahol üdvözölte a reformfolyamatokat és ellenzéki szervezetek képviselőivel is találkozott. 1990 májusában Göncz Árpád ideiglenes köztársasági elnök találkozott az Egyesült Államokban Bush-sal, míg októberben Antall József miniszterelnököt fogadta az elnök a Fehér Házban.

Legidősebb fia, George Walker Bush lett 2001-ben az Egyesült Államok 43. elnöke.

adminisztrációja megnyerte a négy évtizedes fegyverkezési versenyt, az új kormányzat készen áll a hidegháború lezárására – ahogy maga Bush elnök fogalmazott: „a hidegháborút ott kell befejezni, ahol elkezdődött".

Az amerikai elnök budapesti meghívása/magyarországi útja már 1989 januárjában mindkét érintett fél részről felmerült, s több előzetes jelzés, egyeztetés és tárgyalás után 1989 májusában már a látogatás konkrétumainak tervezésénél tartottak. Az MTV és a Magyar Rádió végül 1989. május 5-én 18.00-kor jelentette be Bush elnök közelgő budapesti látogatását. George Bush várható budapesti tartózkodását annak végső formájában 1989. május 22-én Mark Palmer budapesti amerikai nagykövet konkretizálta.

A széles spektrumú, ugyanakkor személyhez kötötten előkészített magyar tématervekből kiolvashatóan e megbeszélések a korábbi időkből ismeretlen komplexitást mutatnak. A kádári évekhez képest a Grósz-érában alapvető változást jelentett, hogy a különböző magyar tárgyaló felek – főtitkár, miniszterelnök, az államfő, a parlament elnöke stb. – immár szerepüknek megfelelő rendszerben mozogva egyfajta pszeudo-jogállam hatalmi ágait voltak képesek megtestesíteni. Magyar részről a legfelsőbb szintű megbeszélések mellett már az előkészítés fázisától szorgalmazták, hogy kerüljön sor külön külügyminiszteri találkozóra is, Horn Gyula és James Baker között. Szintén magyar oldalról a megbeszélések témáiban alapvetően a rendszer gazdasági érdekei domináltak, így az amerikai bankok részvételének ösztönzése a Magyar Nemzeti Bank (MNB) publikus műveleteiben; támogatás a Nemzetközi Valutaalapban (IMF); támogatás a párizsi G-7 csúcson; a tőkeberuházások ösztönzése Magyarországon, kereskedelempolitikai könnyítésekkel; a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény (MFN) megszerzése és a csúcstechnikai termékek exportját szabályozó COCOM enyhítése a *high tech* transzferhez; az EXIM Bank külső finanszírozása beruházási javak magyar vásárlásához; magyar–amerikai magánberuházási alap létrehozása, nem kizárva a vegyesvállalatokból az állami cégeket; s

végül, de nem utolsósorban a nyugati parti konzulátus évek óta húzódó ügyének előmozdítása.[1]

Amerikai részről ugyanakkor esszenciálisan a lokális-regionális-globális politikai üzenetek egyértelműsítése volt a cél. George Bush a Kossuth téren való ikonikus, az esőben és szélben spontánná vált nyilvános szereplése és felszólalása után másnap, 1989. július 12-én a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen elmondott, a közelmúlt magyar eseményeire is reflektáló beszéde artikulálta az elnök és adminisztrációja üzenetét: „Ahogy a temetése [Nagy Imréé – KJE] zajlott néhány héttel ezelőtt, a *Szózat*ot idézve Magyarország erősödő hangja hallatszott. S ebben az egyszerű és komor ünnepségen a világ többet látott, mint méltóságteljes eseményt, a megbékélés megvalósulását. Az igazság kinyilvánulásának szemtanúi voltunk. [...] Néhány történész úgy érvel, hogy a marxizmus egy emberi impulzusból emelkedett fel. De Karl Marx csak az emberi létezés egyetlen vonalát követte, nem látva az emberi létezés színes és változatos képének teljességét. Úgy tekintett az emberre, mint szerencsétlen lényre, aki képtelen saját sorsát alakítani. De az embert nem személytelen gazdasági erők irányítják. Nem egyszerű tárgya a történelem mechanikus erőinek. Az ember inkább képzelőerővel teli, alkotó. [...] A magyar emberek kreatív zsenije, mely sokáig el volt nyomva, most újra virágzik az önök iskoláiban, üzleteiben, templomaiban. S ez több, mint a szabadság múló évszaka. Ez Magyarország, visszatérve normális, tradicionális értékrendjéhez. Ez Magyarország hazatérőben."

Az amerikai elnök a magyar ellenzék prominenseivel Mark Palmer zugligeti nagykövet rezidenciáján találkozott, ahol a különböző pártokat mintegy tízen képviselték. Ennek kapcsán fontos kiemelni, hogy bár a Bush-látogatás ideje alatt Palmer nagykövet tudatosan a végig a Fideszt, illetve az SZDSZ-ből Kis János személyét igyekezett proponálni, Budapesten Bush és környezete nem az ellenzékiekben, s még csak nem is a reformkommunistákban, hanem Grószban és körében látta azt az erőt, mely végig tudja vinni a demokratikus átalakulást Magyarországon. Ez jelentős kontrasztban áll azzal, hogy a magyarországit közvetlenül megelőző lengyelországi útján Bush elnök nemcsak Varsóban a Nemzetgyűlésben, de Gdańskban, a Szolidaritás szülőhelyén is beszédet mondott, ráadásul demonstratívan, annak lakásán találkozott. Az elnök tehát egyértelműen kiállt az 1981-től folyamatosan több milliós tagságú Szolidaritás tömbje mellett, ám ugyanezt Magyarországon egyetlen ellenzéki párt érdekében sem tette meg.[2]

A lengyelországi és magyarországi látogatások kedvező tapasztalatainak alapvető szerepe volt abban, hogy a Bush adminisztráció egy új amerikai-szovjet csúcs megrendezése mellett döntsön – ez lett az 1989. december 2–3-i máltai csúcstalálkozó – illetve, hogy a Rab Nemzetek Hete alkalmából elmondott, 1989. július 21-i beszédében az elnök proklamálja az „Amerika mellettetek áll" gondolatát.

Kávássy János Előd

Jegyzetek

[1] Kávássy János Előd: *Sodrásban. A Magyar Népköztársaság és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolatai a hidegháború végjátékában.* Budapest, Cepoliti, 2019.

[2] Kávássy János Előd: Adalékok Mark Palmer budapesti amerikai nagykövet magyarországi tevékenységéhez (1986–1990). In: *A cselekvés fél éve – 1988 ősze-1989 tavasza.* Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2019.

1989. július 11–13.

Az NDK-s menekültek és a nyugati határ megnyitása

A Magyar Népköztársaság 1989. szeptember 11-én nulla órától egyoldalúan megnyitotta nyugati, ausztriai határát az országba addig beérkezett keletnémet állampolgárok, NDK-s menekültek előtt. Az MSZMP-s egypárti kormányzat legfelsőbb vezetőinek ezen lépése egyszerre bírt lokális, regionális és hosszabb távú hatásait tekintve globális következményekkel. Egyrészt érdemben kezelt egy *ad hoc*, az NDK-s turisták tömeges beáramlásából és Magyarországon való tartózkodásából fakadó kisebb humanitárius válságot. Másrészt, pozitív színben tüntette fel a Kádár János megbuktatása után hatalomra került, ambícióban divergens, érdekeit tekintve ugyanakkor nagyban koherens új párt- és államvezetést, mind a hazai, mind a külföldi közvélemény szemében. Harmadrészt, nyíltan szakított a keleti blokkon belül a legkonzervatívabbak közé sorolható, a kádári magyar modellel tradicionálisan ellenséges keletnémet kommunista vezetéssel. Végül, de nem utolsósorban pszichológiailag, s részben fizikailag is felgyorsította a Német Demokratikus Köztársaság összeomlását, sokak szerint kikövezte az utat a *Die Mauer*, a berlini fal gyors és látványos összeomlásáig (1989. november 9.)

A keletnémet turisták nyugatra való átengedése egy hosszabb, sokszereplős, komplex folyamatból nőtt ki, s annak szimbolikus csúcspontjaként tekinthető. A magyar-osztrák határra telepített elektronikus jelzőrendszer (EJR) megbontása Németh Miklós miniszterelnök szóbeli utasítására – tehát személyes és nem testületi döntés eredményeként (!) – már 1989. május 2-án megtörtént, a nemzetközi sajtó jelentős érdeklődésétől övezve. A határőrség részéről Nováky Balázs ezredes deklarálta, hogy a „műszakilag, erkölcsileg és politikailag elavult" kis magyar vasfüggönyt a későbbiekben teljesen eltávolítják. Miközben ez nem jelentette a határszakasz fegyveres ellenőrzésének-őrizetének-védelmének végét, az új helyzetet (melyben az MSZMP legfelsőbb vezetőit mindinkább egyéni ambícióik és érdekeik vezérelték) jól jelezte, hogy 1989. május 17-én maga Grósz Károly főtitkár is idelátogatott. A minisztertanácsi döntés csak ezután, május 18-án született meg. Innentől az EJR bontása és eltávolítása folyamatos volt, s így köszöntött be egy újabb olyan nyár, amikor az NDK állampolgárai tömegesen érkeztek Magyarországra nyaralni, illetve nyugati rokonaikkal találkozni.[1] A hírhedt keletnémet titkosszolgálat, a Stasi – mely ezen nyári időszakban ismétlődve tömegével küldte ügynökeit hazánkba – érzékelte a magyar belpolitika, illetve ettől (is) indukálva az NDK turisták hangulatának megváltozását. Minden érintett fél számára egyre nyilvánvalóbb volt, hogy ezen új körülmények között az évtizedes játékszabályok változóban vannak, s valóban, egyre több keletnémet turista döntött úgy (illetve indult már eleve ezen szándékkal Magyarországra), hogy nem tér vissza a legnyugatibb szovjet báb- és frontállamba. Fontos kiemelnünk, hogy 1988–89-ben a keletnémet állampolgárok nemcsak Magyarországon keresztül távoztak nyugatra, hanem elözönlötték az NSZK prágai, varsói nagykövetségét, illetve annak kelet-berlini állandó képviseletét (de más országok, így Dánia és az USA berlini nagykövetségét

Budapest, Nógrádi utca, az NSZK Nagykövetségének Konzuli osztálya előtt NDK-s turisták várakoznak.
Forrás: Fortepan / Szigetváry Zsolt adományozó, 152086.

is). Ez a folyamat az NDK vezetése számára egyre kellemetlenebbé vált, ám azt továbbra is állambiztonsági kérdésként kezelték. (Emblematikus csúcspontja volt ennek, amikor végül 1989. szeptember 1-jén és 13-án Erich Mielke, a Stasi feje utasítást adott az összes egység számára, hogy minden lehetséges eszközzel akadályozzák további NDK-állampolgárok Magyarországon keresztüli távozását).

Kovács László, a Németh-kormány akkori külügyi államtitkárának visszaemlékezése szerint fenti események hatására 1989 júliusának második felében egy Horn Gyula külügyminiszter irodájában spontán módon kialakult megbeszélésen (Horn, Kovács, Somogyi Ferenc és mások részvételével) tárgyalták meg a kialakult helyzetet, s az abból fakadó alapvető kérdéseket. Kovács szerint ő maga csak belecsöppent a már folyó diskurzusba, ahol azután hamarosan már nem a határ megnyitásának igen/nem kérdéséről, hanem annak „hogyanjáról és mikorjáról" tárgyaltak. Az NDK-s menekültek visszatartását Kovács László értékelésében a korábbi magyar külpolitikai lépések logikailag

Horn Gyula (1932–2013) A dolgozók esti iskolájában szakérettségizett 1948-ban, majd a rosztovi közgazdaságtani és pénzügyi főiskolán szerzett diplomát 1954-ben, ugyanebben az évben belépett a Magyar Dolgozók Pártjába. 1954–1959 között a Pénzügyminisztériumban dolgozott, 1956–1957-ben nemzetőr, majd a Központi Bizottság felkérésére a karhatalmi őrszolgálatban volt állományban. 1956-tól a Magyar Szocialista Munkáspárt tagja. 1959–1969 között a Külügyminisztériumban dolgozott attaséként, nagykövetségi titkárként, majd tanácsosként. 1969–1985 között a párt Központi Bizottságának külügyi osztályán egészen az osztályvezetői szintig jutott, 1985–1989 között a Külügyminisztérium államtitkára, 1987–1988 között a Minisztertanács Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Bizottságának tagja. 1989–1990 között külügyminiszter Németh Miklós kormányában. Ekkor vette fel az ország a diplomáciai kapcsolatokat Dél-Koreával, Izraellel, a Vatikánnal, a Dél-Afrikai Köztársasággal. 1989. június 27-én Alois Mock osztrák külügyminiszterrel ünnepélyesen átvágta a vasfüggöny szögesdrótját, később ő jelentette be, hogy 1989. szeptember 11-től átengedik a keletnémet állampolgárokat a határon Ausztria felé. 1990 márciusában aláírta magyar-szovjet csapatkivonási megállapodást, és felvetette a NATO- és EU-tagság kérdését. 1989-ben a reformszárny tagjaként a Magyar Szocialista Párt egyik alapítója, 1990–1998 között elnöke. 1994–1998 között Magyarország miniszterelnöke.

kizárták – így a kiengedés ötlete volt az egyetlen reális alternatíva. Az államtitkár vetette fel, hogy Horn Gyula külügyminiszterként mindezt saját jogán képviselje Németh Miklós miniszterelnök felé; szerinte nem igaz, hogy Horn félt volna az esetleges szovjet reakciótól (ahogy később azt Németh állította).[2] Szervezetileg nem mellékes, hogy e döntést első körben egy 5-6 fős kabinetülés hozta meg, s csak azután döntött arról a kormány.

A kialakult helyzetre nemcsak az MSZMP párt- és államvezetése, de az ellenzéki erőtérben létezők is aktívan reagáltak. E tekintetben az 1989. augusztus 19-i páneurópai pikniket kell kiemelnünk. Az osztrák-magyar határon megrendezett találkozó gondolata 1989 júniusában Mészáros Ferenc fejében fogant meg, miután Habsburg Ottó debreceni előadását meghallgatta. Mikor kiderült, hogy Mészáros ötletét a helyi MDF is támogatja, beindult a szervezés: az esemény védnökének a Fórumhoz közel álló Pozsgay Imrét, illetve a magyar közéletben ekkor népszerű Habsburg Ottót kérték fel, egyben felvették a kapcsolatot a Soproni Ellenzéki Kerekasztallal. Ausztria és Magyarország is beleegyezett, hogy az 1989. augusztus 19-i találkozó alkalmából három órányi időtartamra szimbolikusan megnyitották a határt az ausztriai Szentmargitbánya és a magyar Sopronkőhida között. A páneurópai pikniken a szögesdrót szimbolikus átvágásának aktusát végül Walburga Habsburg Douglas tette meg, majd Habsburg Ottó, az Európai Parlament képviselője, a Páneurópai Unió elnöke és Pozsgay Imre államminiszter üzenete hangzott el. Az ideiglenes átjárás lehetőségét kihasználva ekkor többszáz keletnémet menekült átrohant Ausztriába, hogy onnan az NSZK-ba távozhassanak. E számukra váratlan történés a magyar határőröket meglepte, de a helyi parancsnok józan döntései nyomán az érvényben lévő fegyverhasználat ellenére sem történt incidens. A páneurópai piknik a maga spontaneitásában így kvázi precedenst teremtett, fizikai kiutat kínálva a magyar vezetésnek a mind kellemetlenebb és tarthatatlanabb helyzetből.[3]

Könnyen belátható, hogy bár a magyar vezetés a Moszkva irányította szövetségi rendszer kényszerű keretei között kellett, hogy megoldást találjon a kialakult helyzetre, lehetetlen nem felismerni, hogy ezen alapvetően

Sopron, 1989. augusztus 19. A Páneurópai Piknik résztvevői csípőfogóval átvágják a szögesdrót kerítést a magyar–osztrák határon Sopron közelében. MTI Fotó, Matusz Károly.

német-német kérdésben mind Németh Miklós, mind Hornék (nyilván már saját egyéni jövőjükre tekintve) a bonni, s nem a berlini vezetés számára megfelelő megoldást proponáltak. Miközben a magyar belügyi szervek továbbra is folyamatos tárgyalásokat és levelezést folytattak a Stasival, az ügy valójában diplomáciai és külpolitikai kérdéssé vált. E szempontból tekintve evidens fejleménynek tekinthető, hogy 1989. augusztus 25-én, a Bonn melletti gymnichi kastélyban szigorúan titkos tárgyalások zajlottak Helmut Kohl nyugatnémet kancellár és Németh Miklós magyar miniszterelnök, valamint a két külügyminiszter, Hans-Dietrich Genscher és Horn Gyula között. Németh itt állítólag még arra is ígéretet tett, hogy a menekülteket szeptember 11-én, még a CDU brémai pártkongresszusa előtt átengedik Ausztriába. A Németh Miklós és Horn Gyula személyével fémjelezhető magyar politikai manőverezést tekintve ugyanilyen fontos kiemelnünk, hogy 1989. augusztus 31-én Horn kiutazott Oskar Fischer keletnémet külügyminiszterhez, részben ismertetve azokat

a lépéseket, amelyeket Bonn irányába tettek. Az igen hűvös hangulatú találkozón a magyar külügyminiszter világossá tette, hogy a nemzetközi közvéleményre és Magyarország nemzetközi kötelezettségeire való tekintettel az MNK egyetlen NDK-állampolgárt sem fog erőszakos úton visszaküldeni hazájába. Igaz, Horn azt is leszögezte, hogy az NSZK által keletnémet állampolgárok részére kiállított útleveleket nem ismerik el, illetve nem adnak menekültstátuszt senkinek. Utóbbiakkal Berlin számára véglegesen egyértelművé vált, hogy a keletnémet vezetés immár képtelen saját érdekeinek irányába kényszeríteni a Kádár János utáni budapesti vezetést.

A békés, incidensmentes megoldáshoz – minden visszaemlékezés szerint – a fentiek mellett Horváth István belügyminiszternek és Székely Jánosnak, a Határőrség parancsnokának együttműködése is kellett. (Sajnos ugyanis már volt egy incidens, amikor egy háromfős család a zöld határon próbált meg átkelni, s az apa – a keletnémet határőrség kegyetlenségéből kiindulva, félve, hogy a fiatalember lőni fog – rátámadt a magyar járőrre, a fegyver elsült, a német férfi pedig meghalt.) Ebben az időszakban Kovács László már kétnaponta tárgyalt a Magyar Máltai Szeretetszolgálatnál Kozma Imre atyával, kérve, nyugtassák az NDK-sokat, hogy azok spontán módon „ne törjenek ki". Ezzel párhuzamosan kérte az NSZK budapesti nagykövetét, hogy jelezze az NDK-s menekülteknek, hogy a magyar vezetés ki fogja engedni őket. Ezzel nagyjából párhuzamosan a szovjetek jelezték, hogy e kérdés számukra a két német állam és a Magyar Népköztársaság saját ügye, abba Moszkva nem kíván beavatkozni. Végül Kovács két nappal az 1989. szeptember 11-ei határnyitás előtt egymást követően (másfél–két órán belül) tájékoztatta az NDK, az NSZK és a SZU nagyköveteit. Az NDK nagykövete, Oskar Fischer először saját, majd Erich Honecker személyes levelét hozta, követelve, hogy Horn állítsa le mindezt. A magyar választ Grósz, Nyers Rezső, Horn, Kovács és Thürmer Gyula együtt szerkesztették, és tudatosan csak a határ megnyitásának reggelén juttatták el az NDK nagykövetének – így minimalizálva a keletnémet vezetés diplomáciai mozgásterét.[4] A magyar kormány döntését 1989. szeptember 10-én este Horn Gyula jelentette be a televízióban, az intézkedés szeptember 11-ei 0 órás életbe lépése után három nap alatt 12.000 NDK-állampolgár távozott Ausztriába (pontosabban azon keresztül az NSZK-ba). 1989 novemberének végéig mintegy 60-70 ezer keletnémet hagyta el hazáját Magyarországon keresztül. Berlin mellett a csehszlovák és román vezetés is élesen tiltakozott a magyar lépés miatt, lévén ezzel fizikailag is megkezdődött a keleti blokk felbomlása.

Kávássy János Előd

Jegyzetek

1 Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata – A vasfüggöny története*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 2012.

2 Kávássy János Előd interjúi Kovács Lászlóval. 2014. 01. 28. és 2014. 02. 25. Publikálatlan.

3 Páneurópai piknik és határnyitás 1989-ben. *Múlt-kor*, 2009. 08. https://multkor.hu/20090819_paneuropai_piknik_es_hatarnyitas_1989ben (Utolsó letöltés: 2020.10.28.)

4 Slachta Krisztina-Tóth Imre: Határnyitás. *Archívnet*, 2016/4. https://archivnet.hu/menekultkerdes_migracio_magyarorszagon_a_20_szazadban/5._az_1989._szeptemberi_hatarnyitas_nemet_kulugyi_es_allambiztonsagi_dokumentumok_tukreben.html (Utolsó letöltés: 2020.10.28.)

1989. szeptember 18.

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások első szakasza lezárul

1989. szeptember 18-án tartották meg a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokat lezáró plenáris ülést, mely azzal a céllal ült össze, hogy aláírják a háromoldalú tárgyalások eredményeit összegző megállapodást. Mindezzel azonban csak a tárgyalások első szakasza zárult le, mivel a még nyitott kérdésekben tovább zajlottak a megbeszélések. A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai háromoldalúak voltak, az MSZMP-t leginkább Fejti György és Pozsgay Imre képviselte, az Ellenzéki Kerekasztal fő képviselői pedig Antall József, Tölgyessy Péter és Orbán Viktor voltak. Az ellenzék és az állampárt mellett pedig harmadik résztvevőként az ún. harmadik oldal kapott helyet, amely hét szervezetet foglalt magában, fő tárgyaló szakértője pedig Kukorelli István volt.[1]

Az 1989. június 18-a óta tartó tárgyalások célja az volt, hogy a rendszerváltás békés átmenetének jogi és politikai feltételeit megteremtsék, a többpártrendszeren alapuló demokrácia alapjait lefektessék és a gazdasági válság megoldását megtárgyalják. A megbeszélések során három szinten zajlottak a tárgyalások. A politikai és gazdasági kérdések megtárgyalására 6-6 albizottságot hoztak létre, ezeken zajlottak a szakértői viták. Középszinten juttatták a politikusok elé az albizottságokban megvitatott kérdéseket. A tanácskozások legfelső szintje pedig a plenáris ülés volt, ami a nyilvánosság bevonásával zajlott.[2]

A gazdasági kérdésekkel kapcsolatos tárgyalások azonban kisebb hangsúlyt kaptak a megbeszéléseken és kevés eredménnyel jártak. A politikai témában azonban hat törvényjavaslat kapcsán sikerült megállapodniuk a tárgyaló feleknek: az Alkotmány módosításáról, az Alkotmánybíróságról, a pártok működéséről és gazdálkodásról, az országgyűlési képviselők választásáról, a Büntető Törvénykönyv és a büntetőeljárási törvény módosításáról. A törvényjavaslatokat a megállapodás aláírása után megküldték a Minisztertanács elnökének, arra kérve, hogy továbbítsa a kormány felé, majd pedig az terjessze be az Országgyűlés elé.[3]

A szakértői bizottságokat felkérték, hogy a még nyitott kérdések rendezéséért folytassák a tárgyalásokat. Ilyen témák voltak még a köztársasági elnök választásának rendje, az országgyűlési választások etikai kódexe és nyilvánosságának szabályai, az új tájékoztatási törvény, az informatikai törvény, a közszolgálati törvény, a munkahelyi diszkrimináció tiltása, valamint a Munkásőrség visszafejlesztése és a politikai kérdések erőszakos megoldásának kizárása.[4]

A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásai felvetik a legitimitás kérdését, hiszen nem választás eredményeként jött létre a NEKA, a tárgyalások nagy része pedig a nyilvánosság kizárásával zajlott le. Az ellenzék el kívánt zárkózni attól, hogy egy illegitim alkotmányozó folyamat része legyen, ezért ragaszkodott hozzá, hogy a tárgyalásoknak csak a békés átmenet szabályait kell meghatározniuk. Az új alkotmány elfogadását a majd törvényesen megválasztott új országgyűlés feladataként határozták meg. Az MSZMP azonban ragaszkodott

Antall József, Sólyom László és Szabad György a Parlament folyosóján ülve egyeztet 1989. szeptember 18-án. RETÖRKI Archívum, Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF Fotótár.

ahhoz, hogy a tárgyalások az alkotmányról szóljanak, és végül az ellenzék is indokoltnak látta az alkotmány részletes megvitatását.[5]

Az államfő megválasztásának kérdése kulcskérdéssé vált a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain, és a felek közötti megosztottságot is kiélezte. Az MSZMP Pozsgay Imrét kívánta a posztra, ami jelentős befolyást biztosított volna az állampártnak a rendszerváltás során. Határozottan amellett foglaltak állást, hogy a köztársasági elnök megválasztására még a parlamenti választások előtt kerüljön sor. Az ellenzék bizonyos részeinek viszont az volt az érdeke, hogy ne közvetlenül a nép által történjen a választás, illetve csak a parlamenti választások után. Antall József azt javasolta, hogy a köztársasági elnök választását történelmi alapra helyezzék, az

Kukorelli István (1952–) Középiskolai tanulmányait a pannonhalmi Bencés Gimnáziumban végezte, majd 1976-ban az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán szerzett jogi diplomát. 1976-tól ugyanitt az Alkotmányjogi Tanszék oktatója, 1991-től mint tanszékvezető. 1988-ban kandidátusi fokozatot szerzett, 1998-ban habilitált. 1988–1989-ben oktatási dékánhelyettes volt. 1985-ben a Hazafias Népfront Országos Tanácsának, majd Titkárságának tagja, 1989-től 1990-ig a HNF utolsó elnöke volt. 1988-ban alapító tagja a Független Jogász Fórumnak, később a Magyar Népfőiskolai Társaságnak, a Magyar Politikatudományi Társaságnak és az Alkotmányjogászok Egyesületének. 1989-ben részt vett a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon is, 1990-ben a Hazafias Választási Koalíció tagjaként indult a választásokon, de nem jutott mandátumhoz. 1991-ben Pozsgay Imrével és Bíró Zoltánnal a Nemzeti Demokrata Szövetség alapító tagja volt, majd visszavonult a politikától. 1989-ben az Országos Választási Elnökség titkára, 1994-től az Országos Választási Bizottság tagja. A rendszerváltás utáni magyar választási rendszer egyik kidolgozója.

1946. évi I. tv. mintájára.[6] Az Ellenzéki Kerekasztal 1989. szeptember 11-i ülésén elutasította, hogy a köztársasági elnököt még a parlamenti választások előtt közvetlenül a nép által válasszák meg.[7] A Nemzeti Kerekasztal 1989. szeptember 11-ei középszintű politikai egyeztető bizottságának ülésén továbbra is vita tárgya maradt az elnökválasztás módja és időpontja is.[8]

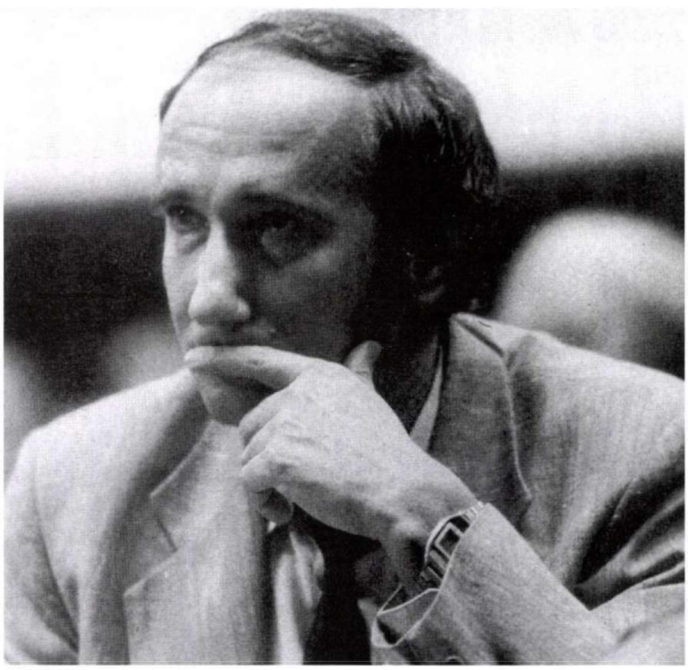

Kukorelli István.
Forrás: *168 óra*, 1990. március 20. (2. évfolyam, 11. szám), 11.

Az ellenzéken belül is szakítást eredményezett a köztársaságielnök-választás problematikája. Az SZDSZ tartott a prezidenciális jellegű demokrácia kialakulásától, valamint nem akart engedni az MSZMP számára hatalmi előnyöket eredményező kérdésekben, mint a pártvagyon és munkahelyi pártszervezetek és a Munkásőrség kérdése. Az MDF azon az álláspontón volt, hogy vállalni kell a kompromisszumot a békés átmenet érdekében.[9]

A szeptember 18-án zajló plenáris ülést élőben közvetítette a televízió. Tölgyessy Péter bejelentette, hogy az SZDSZ ugyan nem vétózza meg a megállapodást, de nem írja alá a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásait lezáró dokumentumot.[10] A Fidesz és a Liga (Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája) sem csatlakozott az egyezséghez. A megállapodást végül az MSZMP, az EKA szervezetei közül a Bajcsy-Zsilinszky Társaság, az FKgP, az MDF, a Magyar Néppárt és a KDNP, valamint a harmadik oldal szervezetei írták alá. A szabad demokraták és a Fidesz a köztársasági elnök választását a demokratikus választások után megalakuló új parlamentre kívánták bízni. Bejelentették, hogy ennek érdekében népszavazást kezdeményeznek, a

kérdések közé felvéve a pártszervezetek kivonulását a munkahelyekről, az MSZMP vagyonelszámolását és a Munkásőrség jogutód nélkül feloszlatását.

A megállapodás eredményeként a rendszerváltó törvényeket és az új alkotmányt is becikkelyezte az utolsó állampárti országgyűlés, 1989. október 17-e és 20-a között elfogadták az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXII. törvényt, az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1989. évi XXXIV. törvényt, valamint módosították a Büntető Törvénykönyvet és a büntetőeljárási törvényt. Ezek voltak az ún. sarkalatos törvények, melyek meghatározták a rendszerváltás jogi és politikai alapjait. A köztársaság október 23-ai kikiáltásával az Országgyűlés elnöke, Szűrös Mátyás töltötte be az ideiglenes köztársasági elnöki tisztséget, és október 23-án kikiáltották a köztársaságot.[11]

Madácsy Tamás

Jegyzetek

1 Smuk Péter: *Magyar közjog és politika 1989-2011. A harmadik Magyar Köztársaság alkotmány- és parlamentarizmustörténete*. Budapest, Osiris, 2011, 42.

2 Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás Az értelmiségi politika szerepe Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan, 2019, 219.

3 Smuk Péter: *Magyar közjog és politika 1989-2011. A harmadik Magyar Köztársaság alkotmány- és parlamentarizmustörténete*. Budapest, Osiris, 2011, 44.

4 *Rendszerváltás*. Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 458.

5 Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiségi politika szerepe Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan, 2019, 221.

6 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. IV.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Magvető, 1999, 474.

7 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. IV.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Magvető, 1999, 293–294.

8 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. IV.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Magvető, 1999, 317–320.

9 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 454.

10 *A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. IV.* Szerk. Bozóki András. Budapest, Magvető, 1999, 506.

11 Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás Az értelmiségi politika szerepe Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan, 2019, 233.

1989. október 7.

A Magyar Szocialista Párt megalakulása

A mai napig úgy tartja nyilván a közvélemény, hogy a Magyar Szocialista Párt (MSZP) 1989. október 7-én jött létre, miután az MSZMP XIV. Kongresszusa, mely október 6–9 között zajlott, ezen a napon állást foglalt a Magyar Szocialista Párt megalakulásáról.

A mai tudásunk alapján azonban ezt a kitételt cáfolni kell, ugyanis az akkor érvényben lévő, még nem párttörvény, hanem egyesülési törvény alapján pártot csak magánszemélyek – legalább tíz ember – alakíthat, tehát az MSZMP kongresszusa pártot nem alapíthatott. Az MSZP alapító kérelmét később, november 16-án Vastagh Pál aláírásával 28 magánszemély nyújtotta be a bíróságra, több súlyos jogszabályi hiányosság mellett. Ennek ellenére a pártot a bíróság rendkívüli gyorsasággal, november 21-én már nyilvántartásba is vette.

Az MSZP tehát nem október 7-én, hanem november 21-én alakult meg, nem az MSZMP jogutódjaként, hanem mint önálló, új párt. Ez már csak azért is így van, mert az MSZMP továbbra is működött, december 17-én megtartotta újjáalakuló kongresszusát, ekkortól lett a párt rövid neve Munkáspárt, vezetője pedig Thürmer Gyula. Mindez viszont azért alapvetően fontos, mert az októberi kongresszuson azt mondták ki az MSZP megalakulásáról szóló állásfoglalásban, hogy az új párt az állampárttal való jogfolytonosságát fenntartja, tehát az MSZP ezek szerint az MSZMP jogutódja. Ebből viszont az következhetett, hogy az MSZP jogosulttá vált a pártállam hatalmas vagyonának, infrastruktúrájának az átvételére – és a jogfolytonosság fenntartásával nyilvánvalóan ez volt a Nyers Rezső, később Horn Gyula által vezetett szocialisták célja.

Ám mindez a jog kijátszásával, az érvényben lévő jogszabályok felrúgásával történt meg, nyilvánvalóan kihasználva az akkor még hatalmi pozícióban lévő pártállam kényszerítő erejét, amely akkor még a bíróságok felett is érvényesült – a diktatúrák természetének megfelelően.

Az MSZP tehát – hűen pártállami múltjához – valójában a jogot kijátszva, azt semmibe véve jött létre, s gyakorlatilag „lefoglalta" a pártállami vagyont. E bűnben fogant születési folyamatnak további súlyos ellentmondása, hogy míg az állásfoglalásban egy megújuló, a múlt hibáival kíméletlenül szembe néző párt megalakulását vizionálták, addig a pártállami vagyon megtartása érdekében mégis jogfolytonosságot vállaltak az MSZMP-vel, tehát posztkommunista utódpárttá váltak. Feltehető a kérdés, vajon hogyan akar egy párt úgy megújulni és maga mögött hagyni a diktatórikus múltat, ha közben mégis a kommunista állampárt jogi utódjának vallja magát? A csavar a dologban persze az, hogy az MSZP végül is nem alakulhatott meg másként jogilag, mint új párt, viszont ennek ellenére, a pártvagyon megszerzése érdekében kijátszva a jogszabályokat, azt a látszatot tartotta fenn, hogy a párt jogutódpárt. Ez összességében mindent jelenthetett, csak éppen a valódi megújulás szándékát nem.

Az MSZMP XIV. Kongresszusának előzményeihez tartozik, hogy az állampárt ekkoriban már több platformra szakadt, ilyen volt többek között a Reformszövetség és a Baloldali Alternatíva platform, szeptember 14-én pedig megalakult a Népi Demokratikus Platform. A kongresszuson 1200-an vettek részt, a reformerek száma kb. 500 volt, velük szemben mintegy 300 keményvonalas kommunista lépett fel. A döntések – ebből is következően – általában kompromisszumosak voltak, végül mégis sikerült elfogadtatni az új pártról szóló állásfoglalást október 7-én. Az MSZP-be egyébként azok léphettek be, akik elfogadták az állásfoglalást, s végül az MSZMP ekkorra már csak mintegy 200-300 ezres tagságának mintegy tíz százaléka lépett át az új pártba. Az új pártot Nyers Rezső elnök, Horn Gyula és Pozsgay Imre fémjelezte elsősorban. Az MSZP-be természetesen nem lépett be a két keményvonalas kommunista, Grósz Károly és Berecz János, ők a Munkáspártban folytatták. Németh Miklós akkori miniszterelnök decemberben kilépett a párt elnökségéből, s mintegy pártok feletti kormányfőként kívánt tovább működni. 1990 májusában Nyers Rezsőt Horn Gyula váltotta az elnöki székben, Pozsgay Imre pedig 1990 novemberében lépett ki a pártból.

Érdemes az Állásfoglalásból idézni, melyben megfogalmazták az új párt legfőbb ideológiai célkitűzéseit. Íme: „Hazánk történelmében lezárult a Magyar Szocialista Munkáspárt nevével fémjelzett korszak. A szocializmus eddig volt koncepciója, a sztálini eredetű rendszer felélte minden társadalmi, gazdasági, politikai és erkölcsi tartalékát, alkalmatlan arra, hogy lépést tartson a világ fejlődésével. Ezzel az MSZMP mint állampárt története véget ért. Az átfogó és gyökeres társadalmi, gazdasági és politikai megújuláshoz elengedhetetlen, hogy belőle új párt alakuljon.

A kongresszuson létrejövő új párt kíméletlen őszinteséggel szembenéz elődje múltjával. Elhatárolja magát a bűnöktől, a tévesnek, hibásnak bizonyult elvektől és módszerektől. Szakít a bürokratikus pártállam rendszerével, a demokratikus centralizmus elvével. Az alakuló új párt ugyanakkor az MSZMP-n belüli reformtörekvések örökösének tekinti magát. Maradéktalanul vállalja az emberi fejlődés egyetemes értékeit, a humanizmust, a szabadságot, a demokráciát, valamint az értékteremtő munka tiszteletét."[1]

És a jogi kulcsmondat: *„A gyökeres politikai megújulást a kongresszus a párt elnevezésével is kifejezésre kívánja juttatni. A jogfolytonosságot fenntartva bejelenti a Magyar Szocialista Párt megalakulását."*[2]

Megállapíthatjuk, hogy az MSZP a mai napig nem valósította meg azt, amit fentebb a dőlt betűs részben vállalt: a múltjával való kíméletlenül őszinte szembenézést, valamint azt, hogy elhatárolja magát a bűnöktől, a tévesnek, hibásnak bizonyult elvektől és módszerektől. Az MSZP tényszerűen nem kért bocsánatot soha a magyar közvéleménytől az elkövetett bűneiért, amivel emberek tízezreinek életét tette tönkre vagy szorította hátrányos helyzetbe. De ezen nincs mit csodálkozni akkor, amikor már akkor hiteltelenítette a szép szavakat a tény, hogy az MSZP jogszerűtlenül ragaszkodott ahhoz, hogy a párt az állampárt jogutódja.

Fricz Tamás

Jegyzetek

[1] *Magyarország politikai évkönyve 1990.* Szerk. Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László. Budapest, AULA–OMIKK, 1990, 576.

[2] *Magyarország politikai évkönyve 1990.* Szerk. Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László. Budapest, AULA–OMIKK, 1990, 576.

1989. október 13–15.

A FIDESZ II. Kongresszusa

A Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz) II. Kongresszusán határoztak arról, hogy a politikai szervezet pártként indul az 1990-ben az első szabad parlamenti választásokon, egyben írásba foglalták a párt programját. Innentől kezdve a Fidesz számára a legfőbb cél a választásokon minél jobb szereplés elérése volt.

A Fidesz az ősz folyamán már élesen beleállt a közelgő választásokkal kapcsolatos pártpolitikai küzdelmekbe, ennek első lépése volt, hogy az SZDSZ-szel együtt nem írta alá a Nemzeti Kerekasztal Tárgyalásokon szeptember 18-án született megállapodást, és szintén az SZDSZ-szel négyigenes népszavazást kezdeményeztek elsősorban annak érdekében, hogy az államfő parlamenti választások előtti közvetlen, tehát nép általi választását megakadályozzák (melyen vélhetően Pozsgay Imre győzött volna). Az 1989-es ősz már tulajdonképpen egyfajta választási kampány jegyében telt, s ebben részt vállalt a Fidesz is. Bár ekkor a két meghatározó párt az MDF és az SZDSZ volt, a Fidesz, mint félig-meddig „ifjúsági párt" (a párttagság felső korhatára ekkor még 35 év), az SZDSZ-hez kapcsolódva politizált elsősorban, bár az önállósodási törekvések már ekkor markánsan megmutatkoztak a párt vezetésében – elsősorban Orbán Viktor és Kövér László révén.

Ebből a szempontból is érdemes áttekinteni a Fidesz akkori hivatalos programját, amelyből világosan látszik, hogy bár liberális irányultság jellemzi azt, számos ponton eltér az SZDSZ már akkor is szélsőségesen liberális programjától. Már ekkor mutatkoztak benne a későbbi nemzeti, polgári értékrend elemei, amelyek a politikai felnőtté érés folyamatában egyre markánsabbá váltak, leküzdve a fiatal korból is adódó természetes útkereséseket.

Az *Egy új Magyarországért* fejezetben így írtak: „A negyven éve uralkodó rendszer csődbe juttatta az országot. A kommunista kormányok a nemzet gazdasági és politikai érdekeit a mindenkori szovjet érdekek alá rendelték, s ezzel országunkat gyarmati függőségbe taszították."[1] „Az a feladatunk, hogy megszabadítsuk az állampolgárokat a beléjük égetett félelemtől, hogy közreműködjünk egy új, emberközeli politika megteremtésében. Az a feladatunk, hogy most, a diktatúra bomlása idején, elgondoljunk egy szabad társadalmat, amelyben szabad emberek élnek. Nekünk eddig nem adatott meg, hogy ilyen társadalomban élhessünk. Ma már rajtunk is áll, hogy megteremtjük-e."[2]

A *Nemzet, Kisebbségek, Nemzetpolitika* fejezetben a következőket olvashatjuk: „Magyar az, aki annak vallja magát. Valamely nemzethez tartozni alapvető emberi jog. Az egyén döntésén múlik, hogy egy nemzet kötelékében vagy azon kívül marad. Mind az asszimiláció, mind a disszimiláció szabadságát biztosítani kell. Az állam és a nemzet két különböző fogalom. Az állam-nemzet-felfogás, miszerint egy állam fennhatósága alatt élők szükségképpen egy nemzethez tartoznak,

nem felel meg Európa, s különösen térségünk realitásának. Az állam és a nemzet közötti lényegi különbség elmosása a nemzeti kizárólagosságot képviselő nacionalizmusok legfontosabb ideológiai tézise, amely hivatkozási alapul szolgál az etnokratikus hatalomgyakorlás számára. Az államnemzet-felfogás ellen ezért határozottan fel kívánunk lépni."[3]

Megjegyzendő, hogy a Fidesz ekkor már markánsan fellépett a határon túli magyarok érdekében – jóval markánsabban, mint az SZDSZ –, ebből következett az államnemzet-felfogás elleni fellépése. Ez azonban nem keverendő össze a későbbiekben elfogadott nemzetállam-koncepcióval, amelynek lényege, hogy egy államot egy államalkotó nemzet tart egyben, viszont az államon belül működő nemzeti kisebbségek is egyenrangúak, s autonóm jogokat kapnak nemzeti identitásuk fenntartása érdekében.

„Népben, nemzetben, alanyban és állítmányban egyaránt gondolkodunk, csak mindegyikben a maga helyén. A diktatúra és parancsgazdaság, illetve a demokrácia és piacgazdaság között harmadik utat nem látunk. De ugyanakkor *úgy gondoljuk, hogy Európa szabad felén minden nemzet a maga harmadik útját járja. De ha nem is tenné, a magyarságnak akkor sem lenne más választása, mint kikísérletezni a testére szabott európaiságot. A magyar politikai gondolkodás történetében különösen a múlt századi nemzeti liberalizmus képviselőire tekintünk, mint példákra.* Elfogadhatatlannak tartunk minden olyan nemzeti érdekként feltüntetett szándékot, amely az egyén és közösségek szabad akaratát korlátozza. A jövő magyar nemzetért a »szabadság kis köreinek« hálózataként képzeljük el, amelyben a tolerancia és az egymásra figyelés értéke uralkodóvá válhat. Erre az elvre épül a Fidesz nemzetfelfogása."[4]

Már ekkor jól megfigyelhető a markáns különbség az SZDSZ kozmopolita és globalista, illetve a Fidesz akkori nemzeti alapú liberalizmusa között. Amíg a Fidesz akkori politikai szövetségese a nyugati minták egy az egybeni átvételében és a nemzeti hagyományok, kultúra elhanyagolásában gondolkodott, addig a Fidesz szerint a nyugati mintákat a magyar politikai, kulturális sajátosságokhoz kell szabni, ha tetszik, ennyiben akár „harmadik utat" járni.

A Fidesz határon túl túli magyarok iránti álláspontja egyértelmű: „A határon kívüli magyar kisebbségeket a magyar nemzet szerves részeinek tekintjük, amelyek fennmaradásáért és sorsáért a mindenkori magyar állam felelősséggel tartozik. Hasonlóan felelősséggel tartozik a hazai nemzetiségekért is. A nemzeti, nemzetiségi önrendelkezés elvét maximálisan elismerjük. Ugyanakkor elő kell segíteni, hogy a kisebbségek történelmi lakóhelyüket megváltoztatni ne kényszerüljenek."[5]

A Fidesz akkori liberalizmusa leginkább a gazdasági programjában öltött testet, amelyet vállaltan liberális indíttatásúnak neveznek a programban. Mindezt részleteiben taglalva hangsúlyozzák, hogy gazdasági elképzeléseikben elsősorban a magánvállalkozókra építenek. Érdemes megfigyelni, hogy már ekkor – szemben az SZDSZ-szel – a többi társadalmi réteg sorsára is figyelő, egyfajta néppárti programot fogalmaznak meg: „Programunk címzettjei [...] nemcsak a szűk értelemben vett magánvállalkozók, hiszen kulcsfontosságú, hogy a bérből és fizetésből élők nagy tömegei képesek és hajlandók legyenek a többletjövedelem megszerzése érdekében munkát, szakmát, sőt akár életformát is változtatni."[6]

Kövér László (1959) 1959. december 29-én született Pápán. 1978-ban tett érettségit a Türr István Gimnáziumban. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karán szerzett diplomát 1986-ban. 1986-ban az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének ifjúságkutató csoportjában dolgozott segédmunkatársként. 1987–1988-ban az MTA-Soros Alapítvány ösztöndíjasa volt. 1984–1988-ig a Jogász Társadalomtudományi Szakkollégium nevelőtanáraként dolgozott, melynek alapító tagja. 1984-ben részt vett a Századvég című folyóirat megalapításában. A Fidesz alapító tagja. 1988-ban a FIDESZ első kongresszusán az országos választmány tagjává választották. A Fidesz képviseletében részt vett az Ellenzéki Kerekasztal egyeztető tárgyalásain. Az 1990-es választások alkalmával Pápa képviseletében szerzett mandátumot a Fidesz és az SZDSZ jelöltjeként. 1994-től több cikluson át a Fidesz színeiben szerzett mandátumot. 1993-tól tagja a párt elnökségének. 1994-ben a Fidesz frakcióvezetője, 1997–1999-ig ügyvezető alelnöke. 1998-ban kinevezték a polgári titkosszolgálatot felügyelő tárca nélküli miniszterré. 2000–2001-ig pártelnök. 2010 óta az országgyűlés elnöke.

Végül érdemes felidézni a *Menekültügy* fejezetet, ahol olyan mondatokat találunk, melyek a mai Fidesz politikájának is megfelelnek: „Alapvető célként jelöljük meg, hogy senki se kényszerüljön lakhelyének megváltoztatására. Erre tekintettel a menekültkérdés megoldását a menekülés okának megszüntetésében látjuk."[7]

Összegezve, a Fidesz II. Kongresszusa a párt belpolitikai kampányba való csatlakozását jelentette, egyben egy olyan nemzeti liberális programot hirdetett meg, amely számos kérdésben már előre jelezte a Fidesz későbbi, egyértelműen nemzeti és polgári értékrend felé való fordulását.

Fricz Tamás

Jegyzetek

1 *Rendszerváltás.* Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 471.
2 *Rendszerváltás.* Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 471.
3 *Rendszerváltás.* Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 473.
4 *Rendszerváltás.* Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 473.
5 *Magyarország politikai évkönyve 1990.* Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, AULA-OMIKK, 1990, 499.
6 *Rendszerváltás.* Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 474.
7 *Rendszerváltás.* Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 474.

1989. október 20–22.

Az MDF II. Országos Gyűlése

Budapesten a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem aulájában 1989. október 20-án megkezdődött az MDF II. Országos Gyűlése. Az MDF ekkor már több mint húszezres tagságát közel 850 küldött képviselte.

Az I. Országos Gyűléshez hasonlóan jelen volt a tanácskozáson a budapesti diplomáciai képviseletek számos vezetője és tagja, köztük Mark Palmer, az Egyesült Államok és Borisz Sztukalin, a Szovjetunió nagykövete. S mivel az MDF a II. Országos Gyűlés előtt politikai párttá alakult, számos külföldi párt küldöttsége is képviseltette magát. Jelen voltak a lengyel Szolidaritás, az Európai Demokratikus Unió, a Keresztény Internacionálé, az Osztrák Néppárt, az Osztrák Szocialista Párt, az Olasz Szocialista Párt, az Olasz Kereszténydemokrata Párt, a litván Sąjūdis, valamint a nyugatnémet CDU és CSU képviselői.[1]

A háromnapos tanácskozás első napján hallgatták meg a küldöttek az etikai és a fegyelmi bizottság beszámolóját, megszavazták az ügyrendet, valamint megválasztották a különböző munkabizottságok vezetőit. Meghallgatták az MDF gazdasági és politikai programjának, valamint a választási stratégiájának és az előkészületeknek, továbbá az alapszabály módosításának tervezeteit is. Október 21-én, szombaton a gyűlés a szekcióülésekkel folytatódott, majd délután sor került a programtervek és az alapszabály vitájára. A nap zárásaként a küldöttek elfogadták az Alapszabályt, és leadhatták szavazataikat az MDF elnökére. Ennek eredményét a tanácskozás harmadik napján, vasárnap délelőtt jelentették be. Ekkor került sor a választási stratégia ismertetésére és a köztársaságielnök-jelölt megválasztására is.[2] A II. Országos Gyűlés zárásaként vasárnap délután öt órakor nagygyűlést tartottak a Nemzeti Sportcsarnokban.

A tanácskozáson Szabad György köszöntötte a küldötteket, s beszédében kifejtette, hogy: „A Demokrata Fórum mostani tanácskozása is jó alkalom ahhoz, hogy a külföld jóindulatú érdeklődését a magyarországi fejlemények pontos megértése váltsa fel. Különösen fontos azoknak a figyelme Magyarország számára, akik szomszédságában élnek. [...] Az MDF sikerrel teljesítette vállalt feladatát, a magyar társadalom demokratizálását."[3] Az első napon Csurka István kért még szót, aki elmondta, hogy „a remények csak részben váltak valóra, mert a szervezet nem gyarapodott akkorára, mint szerették volna, ugyanakkor eredményként könyvelhető el, hogy az MDF jelöltjei fényes sikert arattak a nyári időközi választásokon".[4] Bejelentette még Bíró Zoltán lemondását, és Antall József jelöltségét a pártelnöki székre, valamint azt is, hogy a Magyar Demokrata Fórum Für Lajost jelöli a köztársasági elnöki posztra.[5]

Ezt követően Antall József tartotta meg beszédét, melyben kitért a bel- és a külpolitikai helyzetre is, s a realitások messzemenő figyelembevételére, a magyarországi demokratikus erők nagy felelősségére figyelmeztetett. Nagy taps fogadta Für Lajos azon bejelentését, hogy az Országgyűlés elfogadta a Munkásőrség jogutód nélküli feloszlatására beterjesztett javaslatot.

A Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése, 1990. október 20–22.
RETÖRKI Archívum, Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF Fotótár.

Az MDF szervezeti beszámolóját Lezsák Sándor tartotta meg, aki közölte, hogy a Magyar Demokrata Fórumnak 20 154 tagja van, és az ország 306 településén 327 szervezete működik. Ő jelentette be azt is, hogy megjelent az MDF hetilapjának, a *Magyar Fórum*nak az első száma. A gazdasági programtervezethez Bod Péter Ákos fűzött szóbeli kiegészítéseket, míg Pősze Lajos az MDF választási felkészüléséről számolt be.[6]

Az Alapszabály tervezett változtatásait Horváth Balázs ismertette. Beszédében elmondta, hogy ezekre azért van szükség, hogy megfeleljenek az új egyesülési és a párttörvény szabályainak. Így ezután a választmány tagjait már nem az elnökség, hanem az országos gyűlés választja, ami további 20 fővel egészül ki. Az elnökség munkájának segítésére tanácsadó testület alakul, valamint maguk közül 3 alelnököt választanak.[7]

Az első napon szót kapott még Zimányi Tibor, a Recski Szövetség elnöke, és felolvasták az MDF Országos Elnöksége és a Recski Szövetség október 20-án kötött megállapodását. Továbbá személyesen üdvözölte a gyűlést Zala Tamás, a Magyar Zsidók Kulturális Egyesülete vezetőségének tagja, Király Béla, az 1956-os

Bod Péter Ákos (1951) 1951. július 28-án született Szigetváron. Miskolcon és a fővárosban nőtt fel, 1970–75 között a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tanult, 1977-ben doktori címet szerzett. 1986-ban a közgazdaságtudomány kandidátusa, 2014-ben az MTA doktora lett. 1975–90 között az Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézetében előadó, főelőadó, majd osztályvezető, a gazdasági mechanizmus működésével foglalkozott kutatóként. 1987–88-ban az Egyesült Államokban ösztöndíjas kutató, az ENSZ megbízásából a fejlődő világban is dolgozott szakértőként. 1989-ben tagja lett az MDF Gazdaságpolitikai Bizottságának, a párt gazdasági programjának egyik kidolgozója. Az 1990-es első szabad országgyűlési választásokon a veszprémi területi pártlistán jutott képviselői mandátumhoz. 1990–91-ben országgyűlési képviselő, Antall József kérésére vállalta a kormányban az ipari- és kereskedelmi miniszteri posztot. Minisztersége időszakára esett a taxisblokád, a kormány egyik főtárgyalójaként komoly szerepet játszott a konfliktus békés úton történő, tárgyalóasztalok melletti rendezésében. Az MDF-en belül a Liberális Fórum Alapítvány „platform" egyik tagja. 1991–94 között a Magyar Nemzeti Bank elnöke. A kormánykoalíció 1994-es bukását követően szakított az MDF-fel, a Magyar Demokrata Néppárt (MDNP) egyik alapító tagja.

Nemzetőrség volt parancsnoka és Mécs Imre, az SZDSZ ügyvivője. Horn Gyula[8] és Németh Miklós[9] írásban küldte el jókívánságait. A szombati plenáris ülésen felolvasták Tőkés Lászlónak a román államfőhöz írt levelét is, melyet nagy taps fogadott.[10]

Viták leginkább a termelőszövetkezetekbe kényszer hatására bevitt, s most visszaosztani tervezett földek kérdésköre körül folytak. Ennek oka az volt, hogy az MDF csak azoknak a szövetkezeti tagoknak kívánta megadni a bevitt föld kívánság szerinti megváltásának a lehetőségét, akik vagy akiknek a leszármazottai ma is a szövetkezet területén élnek. Végül a küldötteknek sikerült elérniük, hogy a programba bekerüljön, hogy azok is megválthassák földjeiket, akik azóta elköltöztek.[11]

Az országos gyűlésen végül elfogadták a politikai programot és a módosított alapszabályt, ami azt hangsúlyozza, hogy az MDF pártszerűen működő társadalmi szervezet. Megválasztották Antall Józsefet a párt elnökévé (jelöléséről korábban a 15 tagú elnökség 13 igen szavazattal, egy tartózkodással és egy ellenszavazattal döntött). Az elnökségre kezdetben 5 pályázó is volt, azonban 4-en visszaléptek, így Antall József maradt az egyedüli jelölt.[12]

Külön határozatot hoztak a világkiállításról: „Az Országos Gyűlés javasolja a kormánynak, hogy a politikai képviseleteken keresztül nyilvánosan számoltassa el a kormánybiztost."[13] A munkástanács-szekció is közzétette állásfoglalását: „A Magyar Demokrata Fórum kinyilvánítja, hogy nem kíván a munkahelyeken szerveződni, de [...] erkölcsi kötelességének tartja, hogy szakértőivel segítse [...] a munkástanácsok megalakulását."[14] Az Országos Gyűlés alatt megalakult az MDF Szabadelvű Klubja is.[15]

A II. Országos Gyűlésen nem választották újra az elnökséget, hanem a márciusban megválasztott 15 fő mandátumát hosszabbították meg. A testület összetételében csak egy változás történt, Fekete Gyula helyett a testület tagja lett Antall József. Az elnökség tagjai: Antall József, Bíró Zoltán, Bogárdi Zoltán, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Furmann Imre, Für Lajos, ifj. Keresztes Sándor, Kozma Huba, Kulin Ferenc, Lezsák Sándor, Sólyom László, Szabó Tamás, Szabad György. A módosított alapszabálynak megfelelően az MDF Elnöksége október 30-án megválasztotta a párt három alelnökét, Lezsák Sándort, Keresztes K. Sándort és Kulin Ferencet.[16]

A gyűlés után tartott sajtótájékoztatón Antall Józsefet az újságírók már a választások utáni időszakról is kérdezték. Az újonnan megválasztott elnök ekkor úgy nyilatkozott, hogy „az MSZP nélkül nincs és nem is lehet stabil, a nemzeti érdeket szolgáló koalíció". Ugyanakkor azt is elmondta, hogy konkrétumokról csak a választások után lehet döntést hozni. Mindemellett kizártnak tartja a kétpárti kormányzást, ennél szélesebb koalíciót tart csak életképesnek.[17]

Az eredményesen zárult II. Országos Gyűlés jelentős változásokat hozott az MDF életében. A lakiteleki megalakuláshoz képest minden megváltozott. Már nem a hét alapító irányította a szervezetet, hanem egy 15 fős elnökség, s változás történt a szervezet élén is, Bíró Zoltán helyett Antall József lett az elnöke. S ekkorra már nem mozgalomról, hanem politikai pártról beszélhetünk, ami a nemzetközi politikai élet érdeklődését is felkeltette.

Marschal Adrienn

Jegyzetek

1 A Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése. *MTI hír*, 1989. október 20.

2 A Magyar Demokrata Fórum második Országos Gyűlésének ügyrendje. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989*. Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 347–348.

3 A Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése. MTI hír, 1989. október 20.

4 A Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése. MTI hír, 1989. október 20.

5 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 496.; A Magyar Demokrata Fórum üdvözli a sarkalatos törvényeket. *Magyar Nemzet*, 1989. október 21. 5.; A Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése, *MTI hír*, 1989. október 20.

6 A Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése, *MTI hír*, 1989. október 20.

7 A Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése, *MTI hír*, 1989. október 20.

8 Horn Gyula: Levél a Magyar Demokrata Fórum második Országos Gyűlésének. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből, 1987–1989*. Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 343–345.

9 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 483.

10 Befejeződött a Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése. *Népszabadság*, 1989. október 23. 1.

11 A Magyar Demokrata Fórum megerősítette egységét. *Magyar Nemzet*, 1989. október 23. 3.

12 Befejeződött a Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése. *Népszabadság*, 1989. október 23. 6.

13 A Magyar Demokrata Fórum második Országos Gyűlésének határozata a világkiállításról. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből, 1987–1989*. Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 348–349.

14 Az MDF II. Országos Gyűlése munkástanács-szekciójának állásfoglalása. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989*. Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 352–353.

15 Indítvány a Magyar Demokrata Fórum Szabadelvű Klubjának létrehozására. In: *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989*. Szerk. Riba András László – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017, 349–352.

16 Marschal Adrienn: Az MDF, mint mozgalom. In: *MDF-tanulmányok*. Szerk. Szekér Nóra – Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, 2018, 258.

17 Befejeződött a Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése. *Népszabadság*, 1989. október 23. 6.

1989. október 23.

A köztársaság kikiáltása

Az „első szabad október 23-a" előtt eltelt év során a hatalmi politikában zajló radikális változások mellett jól érzékelhetően átalakult a magyar forradalom és szabadságharc évfordulójához való viszonyulás is. Erre a napra minden szereplő a maga módján készült: az állampárt és a kormányzat saját pozíciójának újradefiniálásával próbált a védekező, reagáló helyzetből e kérdésben is kezdeményező szerepbe kerülni; az egyre határozottabban megnyilvánuló és egymástól elkülönülő ellenzéki formációk a sokak által kívánt egység megtartása mellett önálló arcélüket is meg kívánták mutatni; a társadalomnak az a szegmense, amely az eltelt évtizedek alatt megőrizte a forradalom emlékét – élén azokkal a meghatározó '56-os szereplőkkel, akik először szólalhattak meg hazájukban nagy nyilvánosság előtt –, a hősök és áldozatok előtt akart fejet hajtani, szabadon.[1]

A nap a rendszerváltás kronológiájába végül nem elsősorban az első szabadon ünnepelt október 23-aként, hanem a Harmadik Magyar Köztársaság kikiáltásának napjaként vonult be. Az 1988 végén és 1989 elején elkészített két, az Igazságügyi Minisztérium által kidolgozott, alkotmánymódosításról szóló koncepció elnevezése közötti különbség – *A Magyar Népköztársaság Alkotmányának szabályozási koncepciója*, illetve *Magyarország Alkotmánya – Szabályozási Koncepciója* – jelezte, hogy az MSZMP is tudta, az államforma kérdését valamilyen formában napirendre kell tűzni. Ennek ellenére még a második szöveg is amellett foglalt állást, hogy a többféle javaslat ellenére „álláspontunk szerint a jelenlegi »népköztársaság« elnevezés megváltoztatása nem tűnik indokoltnak."[2] Az Ellenzéki Kerekasztal álláspontja e kérdésben egyértelmű volt: az általuk július 6-án benyújtott alkotmánymódosítási javaslat *Alapelvek* pontjának 1. §-a szerint „Magyarország: Köztársaság."[3] Az elfogadott 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról végül ennek szellemében, az Általános rendelkezések 1. §-aként szögezi le, hogy „Magyarország: köztársaság."[4] Az Országgyűlés a törvényt 1989. október 18-án 333 igen, 5 nem, 8 tartózkodás mellett szavazta meg.[5] Németh Miklós miniszterelnök október 20-án jelentette be: „A kormány kész megteremteni a feltételeket ahhoz, hogy a törvény kihirdetésének és ezzel hatályba lépésének napja október 23-a legyen. Ezzel lehetővé válik, hogy október 23. ne csupán nemzeti emléknapként, hanem egyben, mint a köztársaság kikiáltásának dátuma íródjék be nemzeti történelmünkbe és ünnepeink sorába. Október 23-án a Parlament erkélyéről vagy főlépcsőjéről az Országgyűlés elnöke, aki attól a naptól kezdve a Magyar Köztársaság elnöki tisztéből adódó feladatokat is ellátja, megfelelő külsőségek között kiáltsa ki a Magyar Köztársaságot."[6]

E gesztusként hangzó bejelentést aligha alap nélkül tekintette az ellenzék október 23-a egyfajta kisajátítási kísérletének. Az MSZMP KB már a Nagy Imre újratemetése utáni első, június 23–24-i ülésén foglalkozott azzal, hogyan kell a pártnak készülnie a forradalom évfordulójára. Németh Miklós miniszterelnök e zárt körben úgy fogalmazott: „Igenis, nekünk tervezni kell, hogy mit csináljunk október 23-ával, mint nappal. Ezen már el kell kezdeni gondolkodni; a kiegyezés, a megbékélés

Kossuth Lajos tér, ünneplők 1989. október 23-án, a Magyar Köztársaság kikiáltásakor a Parlament előtt.
Forrás: Fortepan / Vészi Ágnes adományozó, 137055.

jegyeire építve kell továbbépíteni a munkánkat október 23-áig."[7] Mindez némi kontrasztot mutat a köztársaság kikiáltásának főszereplője, Szűrös Mátyás visszaemlékezésével, aki két évtized távlatából úgy fogalmazott: nem 1956. október 23-a emlékének elhomályosítása volt a cél, „éppen ellenkezőleg, 1956 fényének növelése, jelentőségének tudatosítása, és példájának követése állt szándékunkban."[8] Az ellenzéki szervezetek által, az ünnep előkészítése érdekében alapított Október 23-a Bizottság szeptemberi nyilatkozata ezzel szemben egyértelművé tette: „Az MSZMP a március 15-i és június 16-i sikertelen próbálkozása után október 23-ával kapcsolatban is a »nemzeti megbékélés« jelszavát hangoztatja. Véleményünk szerint ez nem szolgál mást, mint az MSZMP 1956 utáni szégyenteljes szerepének, mai hatalomátmentési törekvéseinek elkendőzését."[9] Tény az is, hogy a Bizottság egyik fő célját – a szabadságharc évfordulója legyen nemzeti ünnep és munkaszüneti nap – nem fedte le egészen a „nemzeti emléknap" és „a köztársaság kikiáltásának napja." Nem teljesült a Bizottság azon kérése sem, hogy a Kossuth térre, az esti órákra tervezett rendezvény szónokai arról az országházi erkélyről beszéljenek, ahonnan harminchárom évvel korábban Nagy Imre – mindezt azzal az érveléssel

Szűrös Mátyás (1933) A gimnáziumi negyedik évét már szovjet ösztöndíjasként végzi el, 1953-ban Moszkvába kerül, ahol 1959-ig a Nemzetközi Kapcsolatok Intézetében tanul. 1959–1962 között a Külügyminisztérium előadója, majd főelőadója. 1962-ben a berlini nagykövetség harmadtitkára, 1965–1983 között pedig a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottság külügyi osztályán dolgozik, annak vezetőjeként. 1975-ben kelet-berlini nagykövet, 1978–1982 között moszkvai nagykövet. 1951–1956 között a Magyar Dolgozók Pártjának tagja, majd átiratkozik a Magyar Szocialista Munkáspártba, aminek 1989-ig tagja. 1978-tól a párt Központi Bizottságának tagja, 1983–1989 között titkára. A párt reformkommunista szárnyának egyik képviselője Pozsgay Imrével és Németh Miklóssal együtt. 1985-ben bekerül az Országgyűlésbe egyéni képviselőként. 1985–1989 között a külügyi bizottság elnöke, 1988–1989 között pedig az MSZMP-csoport vezetője volt. 1989 márciusában az Országgyűlés elnöke. 1989. október 23-án az Országgyűlés erkélyén kikiáltja a Magyar Köztársaságot, ezáltal Magyarország ideiglenes köztársasági elnöke lesz. 1989-ben belép a Magyar Szocialista Pártba. 1990–2002 között parlamenti képviselő, 1990-ben egyéni képviselőként jut be. 1990–1994 között az Országgyűlés alelnöke. 1985–1989, valamint 1994–2002 között az Interparlamentáris Unió magyar nemzeti csoport elnöke, a magyar-osztrák tagozat elnöke.

utasította el a kormányzat, hogy onnan „az állam legfőbb választott vezetői jogosultak szólni a néphez."[10] Az '56-osok azt is nehezményezték, hogy az Országház tetején lévő vörös csillag világítását nem jelképes módon, az ünnepség kezdetekor, hanem már néhány nappal korábban lekapcsolták.[11]

Ilyen előzmények után október 23-án, déli 12-kor Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke, ettől a naptól ideiglenes köztársasági elnök kikiáltotta a Harmadik Magyar Köztársaságot. Szűrös beszédében utalt a történelmi előzményekre: 1918 és 1945 mellett Kossuth Lajosra és 1849-re is – amikor nem kiáltották ki a köztársaságot –, valamint kiemelten „az 1956-os októberi népfelkelés és nemzeti függetlenségi megmozdulásra." „Legyen hosszú életű az új Magyar Köztársaság, és boldogabb elődeinél" – mondta beszédének záró mondataiban.[12]

A szomszédos országok sajtója – elsősorban Csehszlovákiában – kifogásolta, hogy az új köztársaság felelősséget kíván érezni a határon túli magyarság sorsáért.[13] Hírügynökségek kiemelten foglalkoztak azzal is, hogy a Szovjetunióval való kapcsolatok „zavartalan és kiegyensúlyozott fejlesztése" füttyszót, az Egyesült Államokkal való jó együttműködésre törekvés tapsot váltott ki a téren összegyűlt tömegből.[14]

Az Október 23-a Bizottság délután zajló rendezvényei a legfontosabb '56-os helyszíneket járták körül. A Corvin közben, a Kilián laktanyánál, a Magyar Rádió előtt, a Műszaki Egyetemnél, a Bem téren és a Hősök terén zajló rendezvényeken számos '56-os szabadságharcos (Szalay Róbert, Gyenes Judit, Márton András, Marián István, Mécs Imre, Sebestyén László, Hornyák Tibor, Zimányi Tibor), valamint ellenzéki szereplő (Ruttkay Levente, Wachsler Tamás, Für Lajos) mondott beszédet.[15] Az ünnep zárásaként százezres tömeg vett részt a Kossuth Lajos téren megrendezett ünnepségen, amelyet a Magyar Televízió élőben közvetített. Több mint három évtized után öt neves szabadságharcos, Fónay Jenő, Obersovszky Gyula, Krassó György, Wittner Mária és Rácz Sándor beszélhetett szabadon és eleveníthette fel a forradalom és szabadságharc emlékét az Országgyűlés lépcsőjéről szónokolva.[16]

NAGYMIHÁLY ZOLTÁN

Jegyzetek

[1] Szekér Nóra: Záróakkord – nyitószólam. 1989. október 23., a Köztársaság kikiáltásának napja az MSZMP perspektívájából. *Rendszerváltó Archívum*, 2016. október, 9–25.; Szekér Nóra: A Köztársaság kikiáltása és az 1956-os forradalom évfordulójának ünnepe. ÁBTL, Tüntetések, demonstrációk, 1988–1989. https://tuntetes-archivum.hu/1989.10.23 (Utolsó letöltés: 2020. 07. 27.)

[2] Tóth Károly: Az 1989. évi XXXI. törvény (alkotmánymódosítás) főbb kérdései és az alapjogok szabályozása. In: Kukorelli István – Tóth Károly: *Az alapjogi jogalkotás az alkotmányos rendszerváltás éveiben*. Lakitelek, Antológia, 2018, 13–99.

[3] Az Ellenzéki Kerekasztal javaslata az alkotmány módosítására. (1989. július 6.). In: Tordai Csaba: A Társadalmi Szerződéstől az Alkotmánybíróság határozatáig. Kísérletek az államfői tisztség jogi szabályozására. *Politikatudományi Szemle*, 1998/4, [61–85] 79–80.

[4] 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról. *Magyar Közlöny*, 1989/74. 1219–1243. 1989. 10. 23.

[5] Kétórás procedúra után – 333 igen. *Magyar Nemzet*, 1989. október 19. 2.

[6] Október 23. megünneplése. *Magyar Hírlap*, 1989. október 21. 3.

[7] *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei. II.* Szerk. S. Kosztricz Anna. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1993, 1243.

[8] Szűrös Mátyás: *Köztársaság született „harangszavú délben"*. Budapest, Heraldika, 2009.

[9] Az Október 23-a Bizottság állásfoglalása október 23-a megünnepléséről, a „nemzeti megbékélésről". (1989. szeptember 25.). ÁBTL – 2.7.1. Napi Operatív Információs Jelentések (NOIJ) – 45-78/10-189/1989. ÁBTL, Tüntetések, demonstrációk, 1988–1989. https://tuntetes-archivum.hu/sites/default/files/esemenyek/pdf/1989.10.23_001.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 07. 27.)

[10] Szűrös Mátyás október 23-áról. Az Országgyűlés Sajtóirodájának közleménye. *Népszabadság*, 1989. október 18. 5.

[11] R. K.: Az Október 23-a Bizottság a megemlékezésről. *Népszabadság*, 1989. október 21. 6.

[12] Szűrös Mátyás: Végre legyen jókedv és bőség. Beszéd. *Népszabadság*, 1989. október 24. 3.

[13] Összefoglaló a nagykövetségi sajtószemlékből. Magyar vonatkozású sajtóvisszhang. (1990. október 27.). ÁBTL – 2.7.2. BM Tájékoztató Jelentések – 003/207/1989. ÁBTL, Tüntetések, demonstrációk, 1988–1989. https://tuntetes-archivum.hu/sites/default/files/esemenyek/pdf/1989.10.23_058.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 07. 27.)

[14] Új Magyarország született. A világsajtó a köztársaság kikiáltásáról és az október 23-i évfordulóról. *Népszava*, 1989. október 25. 3.

[15] Az Október 23-a Bizottság megemlékezései. Gyűlések a Corvin közben, a Kilián laktanyánál, a Rádiónál, a Műegyetem előtt, a Bem téren és a Parlamentnél. *Magyar Hírlap*, 1989. október 24. 3–4.

[16] A beszédek teljes szövege: [Fónay Jenő – Obersovszky Gyula – Krassó György – Wittner Mária – Rácz Sándor]: Harminchárom év, egy pillanat. *Rendszerváltó Archívum*, 2020. március, 68–77.

1989. november 26.

A „négyigenes" népszavazás

1989 őszén a magyar társadalmat a demokratikus átalakulás napról napra változó fejleményei és a parlamenten kívül működő ellenzéki pártok által kínált politikai alternatívák foglalkoztatták. A rendszerváltozás eseményeinek sorában fontos mérföldkövet jelentett, hogy 1989 végén az ország történelmében először került sor országos népszavazásra, ami utóbb a négyigenes népszavazásként vált ismertté. A Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) és a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz) által kezdeményezett, de a Független Kisgazdapárt (FKgP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) által is támogatott referendum négy kérdése a Munkásőrség feloszlatására, a munkahelyi pártszervezetek megszüntetésére, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vagyoni elszámoltatására és az államfő személyének az országgyűlési képviselőválasztások utáni eldöntésére vonatkozott. A négy kérdés közül három támogatásáról ekkorra már döntött kongresszusán az 1989. október 6-án megszűnt állampárt utódja, a Magyar Szocialista Párt (MSZP). Az országgyűlés ezután törvény hozott a Munkásőrség jogutód nélkül feloszlatásáról,[1] a munkahelyi pártszervezetek megszüntetéséről, valamint az MSZMP vagyonának elszámoltatásáról.[2] A népszavazás tétjét tehát csupán a szavazólapon sorrendben első helyen szereplő kérdés jelentette, amely így szólt: „Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására?"[3] A referendum megrendezésére 200 ezernél is több aláírás gyűlt össze, melyek közül azonban csak 114 ezer felelt meg a jogi követelményeknek. Az országgyűlés 1989. október 31-én úgy döntött, hogy november 26-ára kiírja a referendumot.

A Magyar Demokrata Fórum 1989 őszén mintegy 15 ezres tagságával vitathatatlanul az ellenzék legerősebb pártja volt. Országos elnöksége a referendumot az SZDSZ politikai kampányának részeként értékelte, és arra kérte saját tagjait és szimpatizánsait, hogy maradjanak távol a szavazástól. A Magyar Demokrata Fórum (MDF) tagságát erősen megosztotta a népszavazási bojkott kihirdetése, ami a társadalom szélesebb rétegeiben is a szervezet népszerűségvesztéséhez vezetett.

Az előzményekhez tartozik, hogy a köztársasági elnöki intézmény létrehozása és betöltése körüli eltérő álláspontok gyakorlatilag már a Nemzeti Kerekasztal (NEKA) júliusi tárgyalásaitól kezdve megosztották az ellenzéket. A kérdés lényege az elnök megválasztásának módjában és időpontjában rejlett: közvetlenül a nép által, még a szabad parlamenti választások megrendezése előtt írjanak ki erre referendumot, vagy a majdani új országgyűlés képviselőinek szavazatai döntsenek az elnök személyéről. Az előbbi egy hosszabb átmeneti időszak esetén lett volna reális kompromisszum az MSZMP és az ellenzéki pártok között, az utóbbi egy gyors és radikálisabb rendszerváltás esetén, még 1989–1990 telének folyamán megtartott országgyűlési választásokat követően. Az SZDSZ és a Fidesz a közvetlen köztársasági elnökválasztásban annak veszélyét látta, hogy a legesélyesebb jelölt, Pozsgay Imre megválasztása egyet jelent az MSZMP hatalomátmentésével, ami megítélésük szerint jelentősen befolyásolhatta volna a parlamenti választásokat is.

Az SZDSZ egyik plakátja a népszavazásról.
RETÖRKI Archívum, Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, Plakátgyűjtemény, M-sorozat, 1. tétel.

Az Ellenzéki Kerekasztal 1989. július 6-ai ülésén Füzessy Tibor a Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) képviseletében javasolta, hogy az ellenzék ne akadályozza Pozsgay elnökké választását, mivel nála esélyesebb ellenzéki jelöltet úgysem sem tudnának indítani. Javaslatát nem csupán a liberális pártok, az SZDSZ és a Fidesz ellenezték, hanem az MDF is. Antall József, az MDF-delegáció tárgyalásvezetője az átmenet idejére a parlament elnökét javasolta ideiglenes államfőnek.[4] 1989. augusztus 17-én Antall az MDF elnöksége által jóváhagyott 15 pontos csomagtervet terjesztett elő.[5] Ennek része volt a köztársasági elnöki intézmény létrehozása és betöltése a szabad választásokat megelőzően. Pető Iván a szabad demokraták részéről vitába szállt a javaslattal, és azzal érvelt, hogy a köztársasági elnöki tisztség betöltése nem feltétele a békés átmenetnek. Az MDF csomagterve az Ellenzéki Kerekasztalon belüli megosztottságot próbálta orvosolni kompromisszumos

Kis János (1943–) Budapesten született. 1967-ben az ELTE Bölcsészettudományi Kar filozófia szakán szerzett diplomát. 1966-tól az MSZMP tagja, 1967–1973 között a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének munkatársaként, a Lukács György-féle filozófiai iskola legfiatalabb tagja. A marxi gazdaságelmélet bírálata miatt 1973-ban a filozófusok és társadalomkutatók körében végzett politikai tisztogatás idején kizárták a pártból, 1990-ig csak szabadfoglalkozású fordítóként dolgozhatott. A demokratikus ellenzék egyik vezéralakja, 1977-ben és 1979-ben aláírta a csehszlovák Charta '77 bebörtönzött tagjai melletti magyar ellenzéki szolidaritási nyilatkozatokat, 1981-től a Beszélő című szamizdat kiadvány szerkesztője. 1985-ben részt vett a monori találkozón, 1988-ban többedmagával létrehozta a Szabad Kezdeményezések Hálózatát, majd ugyanabban az évben közreműködött az SZDSZ megalapításában is. 1989-ben a párt ügyvivőjeként részt vett az Ellenzéki Kerekasztal ülésein és a háromoldalú tárgyalásokon. 1990–1991 között pártelnök, 1999-ig az országos tanács tagja. Pártelnökségi posztról való lemondása után fokozatosan visszavonult a politikai közélettől. Számos tanulmányt publikált magyar és külföldi folyóiratokban, politikai cikkeiben főként emberi jogi és alkotmányossági kérdésekkel foglalkozik. 1996-ban Tolerancia-díjjal, 1998-ban és 2005-ben Bibó István-díjjal tüntették ki.

javaslatával, mellyel igyekezett az átmenet kérdésében egységes ellenzéki álláspontot kialakítani. Mivel ez nem vezetett eredményre, az MDF a csomagtervet visszavonta.

Az SZDSZ és a Fidesz látva az MSZMP 1989. második felében egyre gyorsuló erózióját, célul tűzte ki, hogy a lehető legjobban meggyengítse az állampárt hatalmi pozícióit a mielőbbi rendszerváltás sikere érdekében. Az Ellenzéki Kerekasztal (EKA) tárgyalásain az MDF delegációja mellett ugyan a két liberális párt képviselte a legjelentősebb erőt – főként Tölgyessy Péter és Orbán Viktor tárgyalótechnikájának köszönhetően – pártjaik társadalmi ismeretsége és népszerűsége így is jelentősen elmaradt a legerősebb ellenzéki szervezetként tekintéllyel bíró MDF-étől.

Az eltérő ellenzéki stratégiák az EKA 1989. augusztus 29-i, hosszan tartó ülésén kerültek összeütközésbe. Az MDF tárgyalódelegációját vezető Antall József a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvénycikk alapján javasolta a közjogi probléma megoldását, azonban attól eltérve, az egyszeri, a nép által közvetlenül megválasztott köztársaságielnök-választás lehetőségét vetette föl. Tölgyessy Péter és Orbán Viktor hozzászólásában rámutatott, hogy az EKA nem rendelkezik felhatalmazással arra, hogy a szabad választások előtti államfőválasztásról döntsön. A liberálisok tehát feltétlenül meg kívánták akadályozni, hogy közvetlen választás útján, a köztársasági elnöki tisztség esetleges megszerzésével az MSZMP hatalmi pozíciói erősödjenek meg. Ezt az MDF is el akarta kerülni, azonban támogatta a nép által közvetlenül megválasztott elnök koncepcióját, Pozsgayval szemben Für Lajos személyében az ősz folyamán saját jelöltet is állított.

A köztársasági elnök megválasztására vonatkozó eltérő koncepciókból eredő ellentét végül ahhoz vezetett, hogy szeptember 18-án az SZDSZ, a Fidesz és a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája nem írta alá a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokat záró háromoldalú megállapodást.[6]

1989 őszén a rendszerváltás új szakaszához ért. A hazai pártok, de kiváltképp az SZDSZ, retorikájában,

prominenseik megnyilatkozásaiban egyre élesebb lett a kommunistaellenes tónus. A korábbi békés, konszenzuális politizálás eredményeként ekkorra az országgyűlésben már elfogadták a rendszerváltás közjogi feltételrendszerét megteremtő ún. sarkalatos törvényeket. Az időközben a „keleti blokkban" bekövetkező államszocialista rendszerek gyors összeomlása miatt a hazai közvélemény is egyre inkább az MSZMP és – 1989. október 7-e után – annak utódpártja, az MSZP ellen fordult. A SZDSZ népszavazási kampánya jórészt az MSZP hiteltelenítésére, utódpárti létének hangsúlyozására és hatalomátmentési szándékainak – vélelmezett vagy tényleges – leleplezésére szolgált. A csekély, 1989 őszén 4-5%-os népszerűségi indexű liberális párt a radikális antikommunista retorikában látta a kispárti létből való lehetséges kitörésének az útját. Mint utóbb beigazolódott, a számítás bevált: harsány antikommunizmusuk ismertté és egyre népszerűbbé tette őket a magyar társadalomban. A SZDSZ a parlamenti bejutáshoz szükséges 5%-os küszöbről 1990 tavaszára az első szabad országgyűlési választásokon az MDF után a második legtöbb mandátumot (164 MDF és 94 SZDSZ) megszerző párttá vált.

Az MDF távolmaradásra buzdító felhívása ellenére az 1989. november 26-án megtartott referendum magas, 58%-os részvétel mellett, rendzavarás nélkül lezajlott, ami kifejezte a magyar társadalom tettrekészségét a politikai változásokban és részvételi szándékát a demokratikus rendszer kialakításában. A valóban eldöntendő, a köztársasági elnök megválasztására vonatkozó kérdés kapcsán a szavazatok aránya rendkívül szoros lett; elenyésző különbséggel, mindössze 6100 vokssal győzött a „négyes koalíció". A vesztes pártok kommunikációjában zavarodottság volt érzékelhető, a „se nem vereség, se nem győzelem"[7] üzenete nem bizonyult túl meggyőzőnek. Számukra ez egyértelmű vereségnek bizonyult, ezt követően a SZDSZ népszerűsége a következő esztendő tavaszán megrendezett országgyűlési választásokig folyamatosan emelkedett. Az MDF korábbi jelentős előnyét, egyértelműen vezető társadalmi támogatottságát végérvényesen elveszítette.

Madácsy Tamás

Jegyzetek

1 1989. évi XXX. törvény a munkásőrség megszüntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1989. október 21. 1217–1218.

2 A Minisztertanács 1989. június 15-én határozatot hozott, mellyel a kormány ellenőrzése alá rendelte az addig az állampárt által irányított és felügyelt a Munkásőrséget. Október 8-án nyugdíjazták a fegyveres testület parancsnokát, Borbély Sándort, utódját nem jelölték ki. Ezt követően október 31-én jogutód nélkül megszüntették a Munkásőrséget, annak korábbi tagjait fegyvereik beszolgáltatására kötelezték. A közelmúltban született feldolgozások: Ólmosi Zoltán: *A Munkásőrség és a rendszerváltás, 1988–1989*. Budapest, Tarsoly, 2016.; Kiss Dávid: A Munkásőrség utolsó hónapjai. *Századok*, 2015/6, 1397–1443.

3 Ez azt jelentette, hogy a szavazásra jogosult állampolgárok nem közvetlenül választják meg az ország köztársasági elnökét, miként azt az MDF kezdeményezte, hanem a szavazók által az országgyűlésbe delegált képviselőkön keresztül, ilyen módon az elnök felhatalmazása más jogforrásból ered.

4 Az Ellenzéki Kerekasztal 1989. július 6-i ülése. Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990.* Budapest, Napvilág, 2006, 427.

5 A csomagtervet augusztus 24-én visszavonták.

1989. december 3.

A máltai csúcstalálkozó

Az 1989. december 2-án és 3-án Málta stratégiai fekvésű szigetének partjainál megtartott amerikai-szovjet csúcstalálkozót, pontosabban George H. W. Bush és Mihail Gorbacsov két napon keresztül folytatólagosan tartó megbeszéléseit a világsajtó szinte azonnal a több, mint négy évtizede tartó hidegháború lezárásaként értékelte. Az 1989 viharos eseményeinek sodrából is fakadó világméretű érdeklődés és felfokozott várakozás közepette, majd a csúcstalálkozó megtörténte után a szenzációhajhász média egyfajta mítoszt épített a két szuperhatalom vezetőjének tárgyalásai köré. Lehántva a valós történelmi eseményre rárakódott (olykor téves) közhelyeket, leginkább úgy fogalmazhatunk, hogy a máltai csúcs fontos lépés volt a hidegháború későbbi lezárása felé, ám semmiképpen nem jelentette a szuperhatalmi szembenállás *de facto* végét.

A *Malta Summit*nak alapvetően három eredője volt. Elsőként ott voltak Ronald Reagan második elnöki periódusának kétoldalú csúcstalálkozói, melyek közül az 1985. novemberi genfi, az új szovjet főtitkárral való megismerkedés, majd az 1986. októberi, reykjavíki, Gorbacsov kezdeményezte tárgyalások kudarca után az 1987. decemberi washingtoni csúcstalálkozó jelentette a tetőpontot. Ezen Mihail Gorbacsov az SDI, az úgynevezett „csillagháborús terv" egyoldalú elfogadására és az INF, a közép-hatótávolságú nukleáris fegyverekre vonatkozó szerződés kompromisszumos megkötésére kényszerült (ezeket majd az 1988. nyári moszkvai csúcson ratifikálták).[1] Másodikként említhetjük azon kelet-európai változásokat, melyek motorját Magyarország és Lengyelország jelentette. A változások mellett a Reagan örökébe lépő Bush adminisztráció 1989 tavaszától egyértelműen kiállt. Ennek kapcsán alá kell húznunk, hogy George Bush 1989. júliusi lengyelországi és magyarországi útja, pontosabban az ezeken szerzett pozitív tapasztalatok direkt módon indukálták egy új szuperhatalmi csúcs előkészítését. Harmadikként a keleti blokkban mindezek hatására 1989 második felében végbement változásokat említhetjük, középpontban a berlini fal 1989. november 9-i egyszerre látványos és drámai átszakadásával. Utóbbival az európai események dinamikája, illetve a globális szembenállás logikája is végleg megváltozott, lévén Bushék számára a német kérdés, Németország újraegyesítése jelentette a kulcskérdést a hidegháború lezárásához.[2]

Brent Scowcroft tábornok, az amerikai elnök nemzetbiztonsági tanácsadójának visszaemlékezése szerint a gorbacsovi vezetéssel folytatott, hosszú előkészítő tárgyalások során kínos intermezzót jelentett, hogy a szovjet főtitkárt mind hangosabban kritizáló, vele egyre inkább riválisnak Borisz Jelcin 1989 szeptemberében Washingtonban, a Fehér Háznál kvázi kikényszerítette, hogy a legfelső szinten fogadják – három hónappal a Bush-Gorbacsov csúcstalálkozó előtt.[3] Végül, többhetes titkos megbeszélések után a felek részéről megállapodás született, hogy a találkozó Málta partjainál lesz, december elején – részben tudatosan emlékeztetve az Atlanti Chartára, Franklin D. Roosevelt és Winston Churchill 1941. augusztusi óceáni találkozójára. Az eredeti tervek szerint a két delegáció felváltva tanácskozott volna a kis máltai halászfalu, Marsaxlokk közelében a tengeren állomásozó hadihajókon (az amerikai Belknapon és a szovjet Szlaván), ám az időközben kitört elemi erejű vihar

Gorbacsov és Bush kezet fognak a csúcstalálkozón. Forrás: George & Barbara Bush Foundation.

miatt egy védett öbölben, az ott kikötött Makszim Gorkij utasszállító hajón, Gorbacsov főtitkár szálláshelyén tárgyaltak. A két nap alatt lefolytatott három plenáris ülés főbb témakörei az alábbiak voltak: egy későbbi bilaterális találkozó az Egyesült Államokban 1990 júniusban (ez lett a washington-camp davidi csúcs); a gazdasági kapcsolatok javítása, beleértve a legnagyobb kedvezmény elvének megadását a Szovjetuniónak a csúcstalálkozón; a Szovjetunióból kifelé irányuló emigráció ügyének rendezése; további fegyverzetellenőrzési megállapodások; a közép-amerikai szovjet politikával szembeni ellenérzés; egy 2004-es berlini olimpia közös támogatása; egy konferencia a klímaváltozásról szóló egyezmény kereteinek kialakítására és a diákcsereprogramok bővítése. Nyilvánvaló, hogy mindezek előtt, s mindezeken túl a legfontosabb két kérdést Kelet-Európa és a felbomlóban lévő keleti blokk jövője, illetve annak legszimbolikusabb elemeként a német-német kérdés és a német újraegyesítés jelentette. Az amerikai fél jól taktikázva elérte, hogy Mihail Gorbacsov főtitkárként kimondja, nem ellenzi Németország egyesítését, illetve annak későbbi NATO tagságát sem. Igaz, hogy mindez nem jelentett szerződéses elköteleződést, mégis, a szovjet delegáció soraiban e reakció dühöt és frusztrációt váltott ki, lévén alapot teremtett az amerikaiak későbbi hivatkozásához.[4]

1989 decemberére a Bush adminisztráció tagjai annak tudatában léptek fel, hogy a fegyverkezési versenyt az 1980-as évtizedben végleg elveszítő Szovjetunió mind gazdaságilag, mind bel- és külpolitikailag egyre mélyülő válságban van, így az amerikaiak immár az erősebb fél pozíciójából kívántak tárgyalni. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy az amerikai fél ekkor még nagyon figyelt arra, hogy ne gyengítse, pláne direkt módon ne ássa alá

Mihail Gorbacsov (1931–) 1950–1955 között a Moszkvai Egyetemen tanult jogot, 1952-től a Szovjet Kommunista Párt tagja, 1966-ban diplomás agrár–közgazdász a Sztavropoli Mezőgazdasági Főiskolán. 1970-től a párt mezőgazdasági ügyeiért felelős első titkár, 1971-től a Központi Bizottság, 1979-től a Politikai Bizottság tagja volt. Andropov patronáltja, később bizalmasa volt, Csernyenko halála után, 1985-ben pártfőtitkár lett. Komoly reformokba kezdett, a Szovjet Kommunista Párt 1986 februári, XXVII. kongresszusán bejelentette a politikai és gazdasági nyitást, átalakítást (peresztrojka és glasznoszty), amellyel a Szovjetunió megmentése helyett, annak szétesését siettette. 1989 folyamán a keleti blokk országai sorban függetlenedtek Gorbacsov be nem avatkozása következtében, amely kiterjedt a szovjet tagállamokra is. 1991-ben a párt keményvonalas, elkeseredett szárnya – sikertelenül – puccsot kísérelt meg ellene. Nem sokkal később Gorbacsov lemondott főtitkári pozíciójáról, javaslatot tett a Központi Bizottság feloszlatására. A Népképviselők Kongresszusa 1991-ben feloszlatta magát, Ukrajna népszavazáson a függetlenség mellett voksolt. Létrejött a Független Államok Közössége, végül 1991. december 17-én Borisz Jelcin bejelentette a Szovjetunió megszűnését, amely 1991. december 26-án, Gorbacsov lemondásának másnapján formálissá vált.

Gorbacsov amúgy is egyre gyengülő főtitkári pozícióját és presztízsét. Utóbbinak is köszönhető, hogy a világsajtó által a hidegháború lezárásaként közvetített csúcstalálkozó így végül Mihail Gorbacsov oldaláról is sikerként volt bemutatható, még akkor is, ha ezzel a jaltai világrend valójában mindenki számára egyértelműen véget ért. Bő fél évvel később, az 1990. május 30-a és június 3-a között megrendezett washingtoni csúcstalálkozó idejére – Jack F. Matlock moszkvai amerikai nagykövet szerint – Gorbacsov már egyre kevésbé volt ura a szovjetunióbeli helyzetnek, támadott vezetővé vált, akinek a politikai hatalom válságával kellett szembenéznie. A főtitkár hatalma leszálló ágához ért, s az amerikai vezetés immár nem egyenrangú, hanem a gyengébbik félként kezelte: az újraegyesülő Németország NATO tagságának biztonságpolitikai és presztízskérdése másodlagossá vált annak fényében, hogy a szovjet prognózisok szerint Moszkvának rövid távon legalább évi milliárd dollár külső forrásra volt szüksége. Ennek szemszögéből tekintve a hidegháború lezárásának folyamatában a világsajtó híradásaiban kevesebb figyelmet kapott, 1990. nyári csúcs – még ha dobpergés és fanfárok nélkül is – Máltánál jelentősebb fordulatot jelentett.[5]

Kávássy János Előd

Jegyzetek

1 Kávássy *János Előd: Sodrásban.* Budapest, Cepoliti Kiadó, 2019.

2 A Virginia Egyetem Miller Centerének 1999. őszi nagyinterjúja Brent Scowcroftal, George Bush nemzetbiztonsági tanácsadójával. http://millercenter.org/president/bush/oralhistory/brent-scowcroft (Utolsó letöltés: 2020.11.01.)

3 David F. Schmitz: *Brent Scowcroft. Amerika a nemzetközi arénában Vietnám után.* Budapest Antall József Tudásközpont, 2017, 217–218.

4 NATO Expansion: What Gorbachev Heard. *National Security Archive*, 2017. december 19. https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early (Utolsó letöltés:2020.11.01.)

5 Kávássy János Előd: A főtitkár. *Magyar Hírlap*, 2015. július 17. 12.

1989. december 21.

Az 1989-es romániai forradalom

1989 karácsonyán a világ döbbenten és hitetlenkedve fogadta a hírt, hogy a román diktátort Nicolae Ceauşescut és feleségét Elenát rövid tárgyalás után kivégezték. A házaspár halálával az utolsó kelet-európai kommunista rendszer is összeomlott, a romániai forradalom pedig meghatározó fordulóponthoz ért. A hidegháború globális, illetve a keleti blokk regionális változásaira reagáló, az utcáról, s nem kevéssé a magyar kisebbség soraiból indult forradalom így a politikai hatalom csúcsán valójában puccsot jelentett, mely megkésve, ha úgy tetszik az utolsó utáni pillanatokban reagált a környező világ eseményeire, de akkor váratlanul és erőszakosan.

A majd negyedszázadon át Ceauşescu nevével fémjelzett diktatúra a szovjet szatellitek között Erik Honecker NDK-ja mellett a legkonzervatívabb rezsim volt: a két vezető ellenszenvvel tekintett Kádár János az 1960-as évektől kiépített magyar modelljére, illetve gyanakvással és ellenségesen figyelték az 1985-ben fellépett új szovjet főtitkár, Mihail Gorbacsov reformjait (utóbbi esetében kivárásra játszottak, mihamarabbi bukását remélve). Paradox módon, amerikai kapcsolatait tekintve egészen az 1980-as évek közepéig Románia a keleti blokk éllovasa – ha úgy tetszik Washington térségbeli kedvence – volt, miután Nicolae Ceauşescu nem volt hajlandó részt venni az 1968. augusztusi csehszlovákiai invázióban. Az 1980-as évek második felében végül a román-amerikai viszony is megromlott, egyrészt Ceauşescu mind arrogánsabb és fennhéjázó stílusa, másrészt megalomán intézkedései, legjelképesebben a falurombolásként elhíresült, hivatalosan „településszerkezet átalakítási program"-ként meghirdetett tervek okán (1988. április 29-én Ceauşescu bejelentette, hogy2000-re Románia több mint 13 ezer falujából 7-8 ezret felszámolnak): A román rezsim 1989-ra így barátok és támogatók nélkül maradt.[1]

A modernizálás köntösébe bújtatva valójában részben az erdélyi magyarság és székelység erőszakos asszimilációját célzó tervre a magyar vezetés is kénytelen volt reagálni, lévén ebben az időszakban a magyar ellenzéki pártok mind nyíltabban és élesebben vetették fel a trianoni határokon kívül ragadt magyar kisebbségek helyzetének kérdését. Így került sor Grósz Károly és Nicolae Ceauşescu 1988. augusztus 28-i híres-hírhedt, csúfosan balsikerű aradi találkozójára. A kényszerű megbeszélések közvetlen előzményét a falurombolás terve ellen szervezett 1988. június 27-i, budapesti ellenzéki tüntetés (mely a korabeli magyar politikai ellenzék teljes spektrumát mozgósította), illetve a kolozsvári magyar főkonzulátus román részről elrendelt bezáratása jelentette. A rosszul előkészített találkozón a felkészületlen magyar pártfőtitkár-miniszterelnök gyorsan alárendelt helyzetbe került, s nemcsak hogy képtelen volt az MSZMP Politikai Bizottság által deklaráltak érvényesítésére, de még a „közös" kommüniké kiadását is átengedte a román félnek.[2] Arad így éppen akkor vált Grósz személyes kudarcává, amikor Ceauşescu elszigetelődése miatt az érdemi fellépés minden korábbihoz képest adottabb volt. A román rezsim és a romániai kisebbségek, illetve kevésbé direkten, de hangsúlyosan a magyar és a román állam viszonya az események meghatározó

Ujjongó emberek egy páncélozott harci járművön a romániai forradalom idején Temesváron, a Piata Libertatii-n.
Forrás: Fortepan / Urbán Tamás adományozó, 47102.

gyújtópontjait jelentették. Utóbbi kapcsán érdemes megjegyezni, hogy Ceauşescu és Honecker a Varsói Szerződés 1989. júliusi bukaresti csúcsértekezletén katonai beavatkozást (!) kezdeményeztek a Magyar Népköztársaság ellen; ezzel párhuzamosan olyan hírszerzési források nyilatkoztak úgy, hogy a Securitate által Magyarországra küldött ügynökök terrorcselekmények végrehajtására készülnek, kiemelten Budapesten és a paksi atomerőmű ellen.[3]

Miközben a magyar-román viszony ekként mind a kisebbségi, mind az anyaországi értelmében a végletekig éleződött, a változások sodra csak egyre erősödött Kelet-Európában. 1989 augusztusában Lengyelországban Tadeusz Mazowiecki immár többpárti kormánya került hatalomra, 1989. október 23-án Magyarországon kikiáltották a köztársaságot, 1989. november 9-én átszakadt a berlini fal, s ugyanezen hónapban beindult a csehek és szlovákok bársonyos forradalma, Bulgáriában pedig a még Kádárnál is tovább regnáló Todor Zsivkov távozott a hatalomból. Ceauşescu diktatúrája számára elfogyott a levegő, s a mind robbanékonyabb belső helyzet csak egy szikrára várt. Ezt a szikrát jelentette Marosvásárhely, pontosabban az, hogy az ekkorra közismertté és egyben

Tőkés László (1952) 1971-ben iratkozott be a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetbe. 1975-től segédlelkészként tevékenykedett Brassóban, majd 1984-ig Désen. A Ceausescu rezsimmel szemben tanúsított ellenállása és a kisebbségek védelmében vallott elvei miatt 1984-ben megfosztották segédlelkészi hivatásától és kizárták a román protestáns egyházból. 1986-ban visszatérhetett a szószékbe, azonban a Securitate, a román titkosszolgálat folyamatosan megfigyelés alatt tartotta az egyházat és a politikai rendszert bíráló beszédei miatt. Az 1988-ban elindított falurombolás ellen is fellépett, mely elsősorban a magyarok lakta települések felszámolására fókuszált. 1989-ben faji gyűlöletkeltés okán pert indítottak ellene, ekkor ismét elvesztette egyházi tisztségét. Tőkés Lászlót 1989. december 16.-án a Securitate deportálni akarta, azonban egyházi vezetők, szimpatizánsok hatalmas tömege kelt a védelmére Temesváron, ahol másnap már kommunistaellenes tüntetés kezdődött. A tüntetés leverésére a katonaság a tömegbe lőtt, ezzel elkezdődött a temesvári forradalom, mely a kommunista hatalom leváltásával, a Causescu házaspár kiiktatásával záródott 1989. december 25-én. A forradalom után a Romániai Magyar Demokrata Szövetség alapító tagja, majd tiszteletbeli elnöke volt egészen 2003-ig. A rendszerváltás után kezdeményezte az első magyar nyelvű felsőoktatási intézmény megalapítását, amely ma Partiumi Keresztény Egyetemként ismert. 1990-ben a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspökévé választották, ezt a tisztséget 2009-ig töltötte be. Mindemellett 1990-től a Romániai Református Egyház Zsinatának társelnöke.

emblematikussá vált erdélyi református lelkészt, Tőkés Lászlót a nagyváradi püspök, Papp László felfüggesztette állásából, és bírósági végzés alapján el kellett hagynia a parókiát. Tőkés ezt nemcsak megtagadta, hanem egyházközsége férfi tagjai (alkalmanként 7-8-an) által védve interjút adott az MTV *Panoráma* című műsorának december 11-i adásához. Már erre is válaszul a román hatóságok a kilakoltatásról szóló bírósági döntést 1989. december 15-én akarták érvényesíteni, ám a rendőrök és más hivatalos személyek megjelenésekor Tőkés hívei összegyűltek a templom és paplak előtt, s ez az *ad hoc* tiltakozás alakult át tüntetéssé.[4] Mikor megjelentek a rendőrség és a Securitate erősítései a tüntetés immár nyíltan rendszerellenes jelleget öltött. Ezzel gyakorlatilag kezdetét vette a romániai forradalom.

A romániai hatalom erővel reagált, s éppúgy bevetettek reguláris erőket, mint a több ezer Zsil-völgyi felhergelt és botokkal felfegyverzett bányászt, tudatosan élezve a konfliktusban ott bújó etnikai jelleget. 1989. december 21-én a román diktátor végül tömeggyűlést hívott össze Bukarestbe, ám az összegyűlt mintegy 100.000-es tömeg az erkélyről szónokló Ceauşescu ellen fordult. Ettől a pillanattól kezdődött el a román politikai és fegyveres elit versenyfutása a túlélésért. Victor Athanasie Stănculescu tábornok és Ion Iliescu pálfordulása után, 1989. december 22-e estéje-23-a reggelétől az újonnan létrehívott Nemzeti Megmentési Frontot támogató katonai erők gyakorlatilag háborút vívtak a Securitate diktátorhoz még továbbra is hű egységeivel. Az elszabaduló káoszban Nicolae Ceauşescu és felesége a hatalmi képletből való kiiktatása sokak számára mind sürgetőbben szükségszerűnek tűnt, s végül őrzőik foglyaivá válva egy rögtönzött tárgyalás és ítélet után néhány román elit ejtőernyős 1989. december 25-én a halálba küldte őket.[5] A házaspár halála okafogyottá tette a Securitate további fegyveres harcát, ezért az összecsapások hamarosan megszűntek; Ceauşescuék likvidálása valószínűleg egy potenciálisan eszkalálható polgárháborút abortált, Románia és benne az erdélyi magyarság számára e lépés a sok rossz közül talán a legkevésbé

Igazoltatás a romániai forradalom idején Temesváron (Bulevardul Republicii a Piata Victoriei felől nézve). Forrás: Fortepan / Urbán Tamás adományozó, 47046.

rosszat jelentette. A tradicionális és a forradalom idején aktuálisan felkorbácsolódó magyarellenesség 1990 tavaszán még sokszor fizikai erőszakba torkolt, jelentősen beárnyékolva a diktatúra bukása és az új, demokratikus berendezkedés feletti örömet. Az 1990. májusi román elnökválasztás során a Nemzeti Megmentési Front színeiben Ion Iliescu végül elsöprő, 85,1%-os győzelmet aratott.[6]

Kávássy János Előd

Jegyzetek

1 Kávássy János Előd: *Sodrásban*. Budapest, Cepoliti Kiadó, 2019.

2 Révész, Béla: A magyar–román viszony problématörténetéből az 1980-as években. *Acta Universitatis Szegediensis*, 2009/ 463–522.

3 Kárpáti Ferenc: A román forradalom és Magyarország, 1989. Egy volt miniszter emlékezése. *História* 2000/4.

4 Panoráma-interjú Tőkés Lászlóval, 1989 – teljes, https://www.youtube.com/watch?v=q_8BNYNDVjE&t=402s

5 A Ceausescu per és kivégzése 1989 december 25. https://www.youtube.com/watch?v=mSzZkoHIFZs

6 Kocsis Károly: Az 1990. május 20-i romániai választások. *História* 1992. július. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/92-07/ch08.html

1989. december 21.

Az Országgyűlés 1990. március 16-i hatállyal kimondja feloszlatását

Az első szabad választásokat megelőző időszakban az Országgyűlés egypárti parlamentként működött: a választók csupán a Hazafias Népfront jelöltjére, vagy – 1985-től – a Népfront programját elfogadó jelöltekre szavazhattak. Ebből kifolyólag nem tölthette be alkotmányos funkcióját, nem volt vitatkozó, döntéshozó és kormányellenőrző népképviseleti szerv. A szocializmus időszakának utolsó, 1985-ben megválasztott parlamentje ugyan 1988 után fennállásának legjelentősebb törvényeit hozta meg – törvénybe iktatta a rendszerváltást jogilag megalapozó sarkalatos törvényeket, illetve a köztársaság kikiáltásához elengedhetetlen alkotmánymódosítást –, azonban az egypárti parlament legitimációját mindez nem növelhette meg. Az országgyűlés 1989-ben 58 törvényt fogadott el, ez több mint tízszerese az 1950 és 1985 közötti éves átlagnak.

Ebben az évben – amikor a parlament politikai jelentősége is megnőtt –, december 21-én – 1990. március 16-ai hatállyal – kihirdette saját maga feloszlatását. Az országgyűlés feloszlatásához összetett társadalmi és politikai folyamatok vezettek el. 1988-ban Kádár Jánost leváltották az MSZMP éléről, és Grósz Károlyt választották meg a párt főtitkárává. A magyar politikai színterén új politikai csoportosulások jelentek meg, amelyek megkérdőjelezték az akkori országgyűlés legitimációját, hiszen az nem szabad választások eredményeként alakult meg. Az Ellenzéki Kerekasztal, majd a Nemzeti Kerekasztal megalakulásával még inkább megkérdőjeleződött az állampárti parlament létjogosultsága, hiszen a Nemzeti Kerekasztal tulajdonképpen valódi országgyűléshez hasonló funkciókat töltött be. Valós legitimitása ugyanakkor a Nemzeti Kerekasztalnak sem volt, hiszen nem választás eredményeként jött létre. 1988 után a parlament összetételében is változások jelentkeztek. Az országgyűlés átalakulását mutatták azok a visszahívási kísérletek is, amelyek hatására több jelentős politikus (pl. Apró Antal, Cservenka Ferencné, Korom Mihály, Losonczi Pál)[1] 1989-ben lemondott mandátumáról. A visszahívási akcióknak köszönhetően ellenzéki képviselők is bekerültek a parlamentbe, mint Raffay Ernő, Roszík Gábor, Debreczeni József és Marx Gyula, majd 1990-ben az SZDSZ képviselőjeként Tamás Gáspár Miklós. Így formálisan 1949 óta – ha kisszámú ellenzéki képviselővel is, de – tulajdonképpen többpárti parlament jött létre Magyarországon.[2]

1989 őszén a békés rendszerváltás, a tárgyalásos átmenet időszaka véget ért. Törvénybe iktatták a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások eredményeit, ezzel tulajdonképpen maga az országgyűlés legitimálta az alkotmányos rendszerváltás dokumentumait. A háromoldalú tárgyalások során döntöttek az Alkotmány módosításáról, az Alkotmánybíróságról, a pártok működéséről és gazdálkodásról, az országgyűlési képviselők választásáról, a Büntető Törvénykönyv és a büntető-eljárási törvény módosításáról.[3] Ekkor még a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) reformer vezetői hittek abban, hogy az ellenzékkel kötött megállapodás eredményeként a demokratikus választások után is

Debreczeni József (1955) A paksi Vak Bottyán Gimnáziumban érettségizett 1973-ban. 1979-ben magyar nyelv és irodalom, valamint történelem szakos középiskolai tanári diplomát szerzett a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Ugyanitt védte meg doktori disszertációját 20. századi magyar irodalmi témában. 1981-1986 között a Dózsa György Gimnáziumban tanított Kiskunmajsán, ezt követően pedig egészen 2006-ig a kecskeméti Katona József Gimnáziumban. Bekapcsolódott a formálódó ellenzéki életbe, jelen volt az első lakiteleki találkozón. Az általa szervezett kecskeméti MDF szervezet elnökeként az 1989. augusztus 5-én tartott időközi választásokon Bács-Kiskun megye 3. sz. választókerületében ellenzéki jelöltként a voksok 70,4 százalékával elsöprő győzelmet aratott, így országos ismertségre tett szert. A parlamentben az Ellenzéki Képviselőcsoport tagjaként politizált, pártjának I. országos gyűlésétől (1989) pedig egy évig az országos választmány tagja volt. Az 1990. évi választásokon Bács-Kiskun megye 2. sz. választókerületében már az első fordulóban abszolút többséget szerzett. 1991–1993 között a frakció sajtóirodáját vezette, a frakció Liberális Műhelyéhez tartozott. A Csurka Istvánnal folytatott vitában megfogalmazott véleménye miatt a párt Országos Fegyelmi és Etikai Bizottsága előbb megrótta, majd 1993-ban kizárta. Ezt követően 1994-1996 között Orbán Viktor személyes tanácsadója, majd az MDNP holdudvarához tartozott, de a pártba nem lépett be. Pályáját végigkíséri publicisztikai tevékenysége. Nemcsak az országos és helyi sajtóban jelentek meg cikkei, hanem könyvformában is, így többek között három miniszterelnökről írt monográfiát.

megmaradhat az MSZMP meghatározó szerepe, de azzal tisztában voltak, hogy a pártnak le kell mondania addigi korlátlan hatalmáról. Október 7-ére az MSZMP-n belüli ellentétek következményeként az állampárt saját maga feloszlatásáról hozott döntést, utódpártként pedig létrejött a Magyar Szocialista Párt (MSZP), amely jogutódként örökölte az MSZMP vagyonát. Ezt követően az MSZP megválasztotta vezetőségét, Nyers Rezső személyében pedig elnökét is. Az új vezetőség kétharmada sosem töltött be korábban vezető párttisztséget.[4]

A Nemzeti Kerekasztal 1989. szeptember 18-án kötött megállapodásának eredményeként a rendszerváltó törvényeket és az új alkotmányt is becikkelyezte az utolsó állampárti országgyűlés. és 1989. október 17-e és 20-a között elfogadta az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXII. törvényt; a Büntető Törvénykönyv és a büntetőeljárási törvény módosításáról és az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1989. évi XXXIV. törvényt. Ezek voltak az ún. sarkalatos törvények, melyek meghatározták a rendszerváltás jogi és politikai alapjait.[5] Magyarországot parlamentáris köztársasággá nyilvánították, amely független, demokratikus jogállam. Kimondták, hogy a jövőben a munkahelyeken nem szerveződhetnek pártok. Felállították az Alkotmánybíróságot. Szűrös Mátyást választották ideiglenes köztársasági elnökké, és jogutód nélkül feloszlatták a Munkásőrséget.[6]

November 1-jén elfogadták a XXXV. törvényt, mely a köztársasági elnök választásának módjáról rendelkezett. A törvény alapján a köztársasági elnököt az Országgyűlés választja, de első, kivételes alkalommal közvetlenül a nép választja az országgyűlési választások előtt. November 26-ára pedig kitűzték a népszavazás időpontját.[7] Az ún. „négyigenes népszavazás" kérdései a következők voltak: „Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására?" 2. „Kivonuljanak-e a pártszervek a munkahelyekről?" 3. „Elszámoljon-e az MSZMP a tulajdonában

vagy kezelésében levő vagyonról?" 4. „Feloszlassák-e a munkásőrséget?"[8] A népszavazás három kérdése addigra már elvesztette jelentőségét, mert közben az Országgyűlés 1989. október 20-án törvényt hozott a munkásőrség megszüntetéséről, és arról is, hogy a párt számoljon el a vagyonával és vonuljon ki a munkahelyekről.[9] A köztársasági elnök megválasztásának időpontjával kapcsolatban azonban 50,07% döntött amellett, hogy csak az országgyűlési választások után kerüljön sor rá.[10]

Az Országgyűlés 1989. október 20-án fogadta el az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1989. évi XXXIV. törvényt. A jogszabály vegyes választási rendszert írt elő, amelyben 176 képviselőt egyéni választókerületben választanak meg, további 152 képviselői helyet a megyei listákon szerezhetnek meg a pártok, a maradék 58 képviselői mandátum sorsa az aránytalanságokat kiegyenlítő országos listákon dől el.[11] Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök 1989. december 22-én 1990. március 25-ére írta ki a parlamenti választások első, április 8-ára pedig a második fordulóját. Így az 1989-ben elfogadott törvények már az új, demokratikusan megválasztott Országgyűlés jogállására és működésére vonatkoztak.

Bontják az országházi kupola csúcsára szerelt ötágú csillagot. MTI Fotó: Kovács Attila

Madácsy Tamás

Jegyzetek

1 Szente Zoltán: Az Országgyűlés húsz éve. http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-04_szente.html (Utolsó letöltés: 2020.08.16.)

2 Bihari Mihály: *Magyar Politika 1944–2004*. Budapest, Osiris, 2005, 393.

3 Smuk Péter: *Magyar közjog és politika, 1989–2011. A harmadik Magyar Köztársaság alkotmány- és parlamentarizmustörténete*. Budapest, Osiris, 2011, 44.

4 *Rendszerváltás*. Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 715.

5 Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiség politikai szerepe Magyarországon 1977–1994*. Budapest, L'Harmattan, 2019, 233.

6 *Rendszerváltás*. Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 715.

7 Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest, Rubicon-Ház, 2003, 189.

8 *Rendszerváltás*. Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 457.

9 *Rendszerváltás*. Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 457.

10 Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest, Rubicon-Ház, 2003, 191.

11 Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest, Rubicon-Ház, 2003, 188.

1989. december 22.

Szűrös Mátyás kitűzi az országgyűlési választásokat

„Szűrös Mátyás, a Magyar Köztársaság ideiglenes elnöke az Országgyűlés határozatára figyelemmel – amellyel 1990. március 16-ai hatállyal kimondta feloszlatását – az alkotmány 30/a paragrafusa (1) bekezdése B pontja alapján az országgyűlési választásokat 1990. március 25. napjára, vasárnapra tűzte ki" – e rövid MTI tudósítás jelent meg a különböző országos napilapok hasábjain, általában mínuszos hírként.[1] Az, hogy ez a többpártrendszerre épülő demokráciákban nem sok izgalmat jelentő mondat megfogalmazódhasson, hosszú folyamatnak kellett lejátszódnia. E folyamat végére tulajdonképpen pontot tett a bejelentés – egyben egy szintén hosszú korszakot nyitva meg.

A választójog, a választási rendszer kérdése és a választás módjával kapcsolatos viták legkésőbb az első népképviseleti választás (1848) időszakától témát jelentettek a magyar politikai élet és közgondolkodás számára[2] – elég, ha a dualizmusra, 1918-ra, a Horthy-korszakra, majd az 1945-ös változásokra gondolunk. Az 1956-os forradalom egyik meghatározó követelése volt a szabad és valódi választások jogának elérése. A többes jelölést előíró 1983. évi III. törvény ugyan a jogszabályt tekintve egyfajta pluralizmust jelentett,[3] de a magukat jelöltető ellenzéki szereplőkkel (Rajk Lászlóval vagy Tamás Gáspár Miklóssal) szembeni számos visszaélés vagy a Hazafias Népfront programjának továbbra is kötelező elfogadása továbbra is kizárta a valós változás lehetőségét.[4] A Népfront programjának támogatását – Bödőné Rózsa Edit egyéni képviselői indítványára – csak 1989 májusában törölték a kritériumok közül (az alkotmányos rend elfogadását iktatva helyére),[5] a visszahívhatóság lehetőségével élve ennek köszönhetően 1989–1990 folyamán képviselő lehetett Debreczeni József, Marx Gyula, Raffay Ernő, Roszík Gábor és Tamás Gáspár Miklós is.

A valódi többpártrendszeri választások megtartása az 1989. évi XXXIV. törvény elfogadásával vált lehetővé. A még 1985-ben megválasztott Országgyűlés által elfogadott törvény szinte teljes mértékben – apróbb stilisztikai módosításokat leszámítva – követte a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során megalkotott elveket.[6] A kétfordulós, vegyes (egyéni, területi és országos listás) rendszerű, kétszavazatos, különböző nyugati mintákból összegyúrt struktúra nemcsak az állampárt és az ellenzék vitáiban alakult és kristályosodott ki, de természetesen a különböző pártok aktuális erőviszonyai és érdekei szerint is formálódott. Az ismert és bizonyos fokig népszerű reformereiben bízó MSZMP kezdetben döntő többségében egyéni választásban gondolkodott – ahogy a demokratikus ellenzék ismert figuráit tömörítő, ugyanakkor szervezetileg kevésbé erős Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) is. A történelmi pártok ezzel szemben nyilvánvalóan a pártlista mellett kardoskodtak.[7] Az Ellenzéki Kerekasztal szervezetei a vegyes rendszerben kötöttek kompromisszumot – ezt végül kisebb korrekciókkal az MSZMP is hajlandó volt elfogadni.[8] A több szűrővel (megyei lista, országos lista, majd a választási küszöb) ellátott rendszer a kormányozhatóság lehetőségét tűzte ki legfőbb célul – ebben

sikeres volt –, ugyanakkor a 4%-os listás korlát a szavazatok viszonylag nagy arányának (majdnem 16%) „elveszéséhez" vezettek.[9] A választási törvény alapján alakult országgyűlés 386 tagú lett (58 képviselőt kompenzációs listáról, 152-t területi listáról, 176-ot egyéni körzetben választottak meg). A választókörzetek meghatározásával ugyanakkor kevésbé foglalkozott a kerekasztal – arról a Németh Miklós kormánya saját hatáskörben dönthetett (2/1990 (I. 11.) MT-rendelet).[10] A választási törvényt alkotói nem titkoltan a „rendszerváltást megvalósító választásra" szánták[11] – ennek ellenére kisebb módosításokkal, de 2011-ig, az új választási törvény elfogadásáig (2011. évi CCIII. törvény) fennmaradt.[12]

Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök 1990. január 19-én, a televízióban és a rádióban sugárzott beszédében óvott a szélsőségek megerősödésétől és a kampány eldurvulásától, arra figyelmeztetve: „A demokráciát nem lehet rohammal létrehozni. Egy egész emberöltő egymásra halmozódott hibás döntéseit, azok következményeit nem lehet néhány hónap alatt kijavítani, felszámolni. Őrizzük meg az ország kormányozhatóságát."[13] Az első országgyűlési választások eredményei bebizonyították: a választási rendszerbe közös erővel, leginkább a kormányalakítás és a kormányozhatóság segítésére beépített szűrők rendszere működött.

Nagymihály Zoltán

Jegyzetek

1 Kitűzték az országgyűlési választások időpontját. *Magyar Nemzet*, 1989.12.23. 2.

2 Kovács Zoltán: Az 1990. évi parlamenti választások politikai földrajzi tapasztalatai. *Földrajzi Értesítő*, 1991/1–2, 55–80.

3 Kovács Zoltán: Az 1990. évi parlamenti választások politikai földrajzi tapasztalatai. *Földrajzi Értesítő*, 1991/1–2, 55–80.

4 Lásd például: Demszky Gábor: Jelölőgyűlések és törvénykritika. *Hírmondó*, 1985. május–június.

5 Bödőné Rózsa Edit: Új választásokhoz új választójogi törvény szükséges. *Magyar Nemzet*, 1989.05.12. 1.

6 Kukorelli István: Az 1989-es magyar választójogi törvény születése, próbája és hozadéka. In: Uő: *Közjogi tűnődések*. Budapest, Triorg, 1991, 22–43.

7 *Az új magyar választási rendszer*. Századvég Alapítvány, 2014, 4. https://szazadveg.hu/uploads/media/57e923c55360d/az-uj-magyar-valasztasi-rendszerszazadveg-tanulmany130802.pdf (Utolsó letöltés: 2020.10.20.)

8 Schiemann, John W.: A választási törvény megalkotása. In: *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben.* VII. kötet. Szerk. Bozóki András. Budapest, Új Mandátum, 2000, 534–563.

9 Szoboszlai György: Pártrendszer és választások a rendszerváltás után. In: *Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988–1998).* I. kötet. Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1998, 302–324.

10 *Az új magyar választási rendszer*. Századvég Alapítvány, 2014, 18. https://szazadveg.hu/uploads/media/57e923c55360d/az-uj-magyar-valasztasi-rendszerszazadveg-tanulmany130802.pdf

11 Szoboszlai György: Pártrendszer és választások a rendszerváltás után. In: *Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988–1998).* I. kötet. Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1998, 302–324.

12 Az új választójogi rendszerről lsd. többek között: *Az új magyar választási rendszer*. Századvég Alapítvány, 2014. https://szazadveg.hu/uploads/media/57e923c55360d/az-uj-magyar-valasztasi-rendszerszazadveg-tanulmany130802.pdf; Tóth Csaba: Választási rendszer. In: *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Szerk. Körösényi András. Budapest, Osiris–MTA TTK PTI, 2015, 231–248.

13 Szűrös Mátyás: *Beszéd az 1990-es választások előtt*. https://www.youtube.com/watch?v=-VaAglaYXCA (Utolsó letöltés: 2020.10.20.)

1990

A rendszerváltás mérföldkövei

1990. január 19.

Dunagate

Az *annus mirabilis*nak, a „csodák évének" is nevezett 1989-es esztendőben a Magyar Népköztársaság a kádári MSZMP-ben felcseperedett és ott karriert befutott vezetői mindvégig a változások aktív résztvevői, szervezői és irányítói voltak. Az általuk – csak a legismertebbeket említve itt: Grósz Károly, Németh Miklós, Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás, Horn Gyula, Nyers Rezső stb. – elképzelt változások 1989 első felében alapvetően még egyfajta modellváltást, a politika és a közélet felülről irányított és ellenőrzött pluralizálását jelentettek volna, George Bush amerikai elnök 1989. júliusi budapesti látogatása után azonban mindinkább elfogadták a *regime change*, a rendszerváltás megvalósulásának-megvalósításának gondolatát. A regnáló elit tudatos és szervezett előremenekülésének (a mind nyomasztóbb gazdasági terhek és társadalmi elégedetlenség szempontjából), illetve jövőépítésének (e problémák terhének megosztása, az azoktól való megszabadulás perspektívájából) csúcsát egyértelműen a köztársaság kikiáltása jelentette. 1989. október 23-án Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke az 1956-os forradalom évfordulóján jelentette be a népköztársaság végét, s a Magyar Köztársaság újjáalakulását. A kommunista párt- és államvezetés által kiépített pszeudo-jogállam időleges keretei közt – lévén a frissen kikiáltott Magyar Köztársaság még hét hónapnyira volt az első, valóban demokratikusan megválasztott parlament és az annak felelős kormány felállásától (!) – a regnáló hatalmi elit immár legitim, demokratikus erőként tűnhetett fel. Bár az 1990. tavaszi választások idejére már több mint 50 bejegyzett magyar párt létezett, az Antall-kormány felállásáig Kádár János örökösei töretlenül őrizték a hatalom monopóliumát. A felszínen, a politikai hatalmon túl természetesen ott volt a gazdaság/az államvagyon, illetve a karhatalmi erők/erőszakszervezetek kérdése a Magyar Néphadseregtől a Munkásőrségen és a rendőrségen keresztül a pártállami titkosszolgálatokig.

A Magyar Népköztársaság szovjet mintára megszervezett állambiztonságáért 1963-tól 1990-ig leginkább a Belügyminisztérium III. főcsoportfőnöksége volt a felelős. Ennek élén tábornoki rendfokozatú rendőrtiszt állt főcsoportfőnöki beosztásban, aki egyben a belügyminiszter állambiztonsági helyettese is volt. A BM III. főcsoportfőnökség fogta össze a hírszerzést (III/I. csoportfőnökség), a kémelhárítást (III/II.) a belső elhárítást (III/III.), a katonai elhárítást (III/IV.) és a technikai hátteret biztosító szakszolgálatot (III/V.). A csoportfőnökségek mellett önálló osztályok is működtek a III. főcsoportfőnökségen, az 1980-as évek közepéig ezekből hét volt, majd összevonásokkal-beolvasztások után öt lett.[1] 1989 közepére a globális változásokra, illetve a Magyarországon kifejlő folyamatokra természetesen a rendszer oszlopainak számító szerveknek is reagálni kellett, nem kevéssé azért, mert ezek hatására mind a külső, mind a belső ellenség definíciója, mind a hozzájuk kapcsolt operatív feladatok módosulóban voltak. Jól jelzi ezt, hogy a magyar belügy érdemben reagált

Horváth István (1935) Középiskolai tanulmányait a budapesti József Attila Általános Gimnáziumban folytatta. 1953-ban felvették a Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 1957-ben szerzett jogászdiplomát. A gimnáziumban és az egyetemen DISZ-titkár, emellett 1956–1957-ben a Joghallgatók Tudományos Egyesületének elnöke volt. 1956-ban felvették az MDP-be, majd az MSZMP-be. 1957-tól a Bács-Kiskun Megyei Bíróságon fogalmazó, 1958-tól a Kecskeméti Járási Bíróságon bíró. 1959–1968 között az MSZMP Bács-Kiskun Megyei Bizottságának politikai munkatársa, majd az Adminisztratív Osztály osztályvezetője, 1968-tól két évig a pártbizottság titkára. 1970–1973 között a KISZ KB első titkára. 1970 novemberében az MSZMP X. kongresszusán beválasztották a Központi Bizottságba, részt vett a testület Ifjúsági Bizottságának munkájában, tagja lett az Elnöki Tanácsnak. 1971–1975 között országgyűlési képviselő. 1973-ban visszakerült a megyéhez, ahol a Megyei Bizottság első titkáraként működött. Innen nevezték ki 1980 júniusában belügyminiszterré, amely pozíciót 1985-ig tartotta meg. Ezt követően 1987-ig az MSZMP KB titkára, rábízták a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának felügyeletét. 1987-ben a Minisztertanács elnökhelyettese lett, valamint részt vett a KB Ifjúsági Bizottságának, azt követően pedig a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság munkájában. 1987-től előbb Grósz Károly, majd Németh Miklós kormányában ismét a belügyi tárcát irányította. Politikai pályája az ellenzéki politikusok titkosszolgálati eszközökkel történt lehallgatási botrányával (Dunagate-ügy) ért véget: 1990. január 23-án lemondott és nyugdíjba vonult.

arra, amikor 1989 nyarán az amerikai CIA együttműködést kezdeményezett, ez korábban a Moszkva központú (és irányítású) szövetségi rendszer logikájából fakadóan lehetetlen lett volna. Ezzel nagyjából egy időben az addigi legfelsőbb vezetés szintjén is változások történtek. A főcsoportfőnök, Harangozó Szilveszter 1989 áprilisának végén nyugdíjba vonult, utóda pedig az a Pallagi Ferenc lett, aki korábban a III/V. csoportfőnökség feje volt, s kiváló kapcsolatokat ápolt Horváth István akkori belügyminiszterrel. Ugyanebben az évben a budapesti rendőrfőkapitány is új állambiztonsági helyettest kapott dr. Stefán Géza rendőr ezredes személyében (Stefán később 1994-től egészen 2009 nyaráig a Katonai Biztonsági Hivatal főigazgatójaként működött).[2] A Dunagate története szempontjából ki kell emeljük, hogy a III/III. élén ekkor nem történt változás, azt csoportfőnökként továbbra is Horváth József rendőr vezérőrnagy vezette. Horváth saját elmondása szerint 1989. augusztus 15-én saját állományának országos értekezletet hívott össze, ahol kijelentette, hogy onnantól nem az MSZMP határozatai érvényesek tevékenységükre, hanem a törvény és az alkotmány rendelkezései az irányadóak.[3] (A politikai mozgások közepette lezajlott személycserék kapcsán kell megjegyeznünk, hogy fent említettek nemcsak a legfelsőbb magyar politikai vezetéssel ápoltak hivatali és személyes kapcsolatokat, de gyakran azokéval párhuzamos kapcsolatrendszerrel bírtak a szovjet társszervek legkülönbözőbb szintjein.) A törvényi szabályozást tekintve az 1989. november 19-én elfogadott 114/1989. MT-rendeletet kell kiemelnünk, mely módosította a belügyminiszter feladat- és hatáskörét, ezzel próbálván új gyakorlatrendszert kialakítani a korábbi idők egypárti diktatúrájából levezetett logikája, cél- és eszközrendszere helyett. Az úgynevezett Dunagate azután ezen kiforratlan helyzetbe robbant bele 1989 decemberében.

Az ügyet Végvári József, a III/III. állományának – saját bevallása szerint munkájából 1987-re végleg kiábrándult – őrnagya és Lovas Zoltán újságíró (aki 1989 októberétől kezdett a Pesty László nevével fémjelzett *Fekete Doboz*nak dolgozni, majd 1989 decemberétől a Fidesz országos sajtófőnöke lett, ahol Bozóki András és Hertel Róbert mellett a párt kreatív csapatának tagjaként is működött), illetve az utóbbi által bevont Gál Zoltán operatőr robbantották ki. Az épp Romániából, Tőkés László családjától visszatért Lovast Végvári az 1989. nyári időközi választások óta parlamenti képviselő Roszík Gáboron keresztül kereste meg az 1989. karácsonyi, Hősök terén tartott éjféli ökumenikus istentisztelet után. Az itt történt rövid és feszült megbeszélés után Végvári még aznap este beengedte Lovas és Gál párosát a titkosszolgálat Falk Miksa utcai (akkor Néphadsereg útja) központjába, ahol szembesítette őket a nagyüzemben, gépesítetten zajló iratmegsemmisítéssel, illetve az ellenzéki vezetők immár törvénytelen, ám folytatólagos megfigyelésével. A kalandos és potenciálisan életveszélyes akcióban készült anyagot Lovas először az SZDSZ-es Kőszeg Ferencnek és Rajk Lászlónak mutatta meg, majd ezután került a *Fekete Doboz*hoz, ahol adáskészre vágták. Emiatt a Fideszben többen megorroltak Lovasra, lévén ez a párt saját aduásza is lehetett volna, de ebből a helyzetből nőtt ki végül az SZDSZ és a Fidesz 1990. január 5-i közös sajtótájékoztatója, melyen Kis János és Fodor Gábor bejelentették, hogy feljelentést tesznek amiatt, hogy a III/III. Főcsoportfőnökség ellenzéki politikusokról és mozgalmakról gyűjt adatokat törvényellenesen, titkosszolgálati eszközökkel és módszerekkel. Ezzel párhuzamosan, még a sajtótájékoztató előtt egy órával a két párt képviseletében Kis és Fodor hivatalában kereste fel Németh Miklós kormányfőt, és levelet nyújtottak át a szolgálatok alkotmánysértő gyakorlatával kapcsolatos információikról. Az innentől vihart kavaró botrányt a Kossuth Rádió aznapi esti *Hírmagazin*jában Magyar Bálint nevezte először magyar Watergate-ügynek.

Egy héttel később, 1990. január 12-én Horváth István belügyminiszter igazoló jelentés tételére kötelezte Horváth József vezérőrnagyot, miközben Diczig István rendőr vezérőrnagy, a BM Vizsgálati Osztály vezetője irányításával bizottságot nevezett ki az ügy felderítésére. Egyidejűleg Horváth István kezdeményezte az országgyűlés megbízott elnökénél, hogy a következő ülésszakon beszámolhasson a vizsgálat állásáról. Zároltatta a korábbi Belső Reakció Elhárító Csoportfőnökség (III/III.) 7. osztályának (jelentőszolgálat, belső elhárítási adattár) iratait, majd megtiltotta az operatív titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazását. A szolgálati titok felfedésével árulást elkövető Végvári személyét 1990. január 19-ém fedték fel, s innentől a videoanyagot készítők bújtatták. Az immár saját súlya által görgetett ügyben ezután megkezdődött a főhullás, direktben érintve azokat, akik eltávolítását-távozását az SZDSZ és a Fidesz még Németh Miklós felé 1989. január 5-én küldött levélben kezdeményezte. A botrány hatására Horváth Józsefet nyugdíjazták, a III/III. Csoportfőnökséget feloszlatták. Horváth István belügyminiszter néhány nappal később, 1990. január 23-ai hatállyal lemondani kényszerült; helyére ekkor időlegesen Gál Zoltán lépett, aki az Antall-kormány 1990. május 23-i beiktatásáig maradt hivatalában. Az első szabad, demokratikus parlamenti választások, majd az új kormány hivatalba lépése után 1990. június végén Györgyi Kálmán újonnan kinevezett legfőbb ügyész a Katonai Főügyészséget a nyomozás befejezésére, a Budapesti Katonai Ügyészséget pedig vádemelésre utasította Végvári József, Horváth József és

Pallagi Ferenc ügyében. Végvárit 1991. január elején másodfokon a katonai bíróság államtitok és szolgálati titok megsértése miatt elmarasztalta és megrovásban részesítette.[4] A Dunagate valódi története – műfajából fakadóan – 30 évvel később sem teljesen tisztázott, lévén egy átmeneti időszak sokfrontos politikai és titkosszolgálati játszmáiból bukkant elő, a legkülönbözőbb szervezeti és egyéni érdekek által sodorva.

Kávássy János Előd

Jegyzetek

1 Ezzel párhuzamosan a katonai hírszerzést a Magyar Néphadsereg Vezérkarának (MNVK) 2. – felderítő – csoportfőnöksége végezte. Az MNVK 2. csoportfőnöksége 1960-tól 1990. február 14-ig működött, nyolc osztállyal.

2 Kovács Tamás: Átmentett vagy megmentett légió? A magyar állambiztonság metamorfózisához, 1989–1880. *Levéltári Közlemények*, Budapest, 2011/1. 61–75.

3 A belbiztonsági szolgálat főnöke visszaemlékezést ír. *Pesti Hírlap*, 1990. június 13. 8.

4 Révész Béla: A „Duna-gate" ügy jelentősége a rendszerváltás történelmében. *Acta Juridica Et Politica*, Szeged, 2006.

1990. március 25.

Az országgyűlési választások első fordulója

1990. március 25-én rendezték meg a harmadik többpárti törvényhozási választást a második világháború utáni Magyarországon. Bár a szovjet csapatok 1945-höz és 1947-hez hasonlóan még ekkor is az ország területén állomásoztak, kivonulásukról és annak konkrét lépéseiről már megszületett a döntés,[1] így a választás alapvető szabadságát jelenlétük nem befolyásolta.

A választási törvényt az 1985-ben megválasztott országgyűlés fogadta el (1989/XXXIV. törvény), ám az szinte teljesen – apróbb stilisztikai módosításokat leszámítva – a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során megalkotott rendszert követte. A struktúra kétfordulós, vegyes (egyéni és listás) rendszerű lett, az országgyűlés egykamarás maradt. A szavazópolgár két szavazatot adhatott le: egyet pártlistára, egyet az adott körzetben induló képviselőjelöltre. A 386 képviselő közül 176 egyéni körzetben került megválasztásra. Mivel (megyei és országos) listát a megállapodás alapján társadalmi szervezetek nem állíthattak, a választás előtt felgyorsult a pártosodás folyamata, beleértve a rövid időszakra szóló választási pártok alakítását is. A különböző politikai erőknek azonban számos szűrőn kellett keresztül menniük: az egyes körzetekben összegyűjtendő 750 kopogtatócédula, a megyei és országos listaállítás feltételeinek teljesítése mellett a parlamentbe jutáshoz a választáson résztvevő polgárok 4%-ának szavazatát is meg kellett szerezni. A szűrők működtek: legalább egy megyei listát 19, országos listát 12, minden megyében listát 6 párt – a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz), a Független Kisgazdapárt (FKgP), a Hazafias Választási Koalíció (HVK), a Magyar Demokrata Fórum (MDF), a Magyar Szocialista Párt (MSZP) és a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) – állított. Csupán négy politikai erő volt (FKgP, MDF, MSZP, SZDSZ), amely minden körzetben tudott jelöltet állítani. Egyéni választókörzetekben összesen 1623 képviselőjelölt indulhatott el, akik közül 1424-et pártok jelöltek, míg 199-en függetlenként mérettették meg magukat.[2]

A politikai kampány meglehetősen hosszú és heves volt – az 1989-es év számos fontos eseménye tulajdonképpen egy megelőző kampány részeként is felfogható. Az 1989. november 26-ai négyigenes népszavazás – amely során egy hajszálnyival győzött az az álláspont, amely szerint a köztársasági elnök megválasztására az országgyűlési választásokat követően kerüljön sor – erősen átrajzolta a korábbi várakozásokat: az azt kezdeményező pártokat, különösen az SZDSZ-t és részben a Fidesz-t felértékelte, az MSZP-t pedig határozottan gyengítette.[3] A hosszú idő óta első szabad törvényhozási választások kampánya természetesen nem maradt botrányok nélkül. Az 1990 januárjában a Fidesz és az SZDSZ által kirobbantott Dunagate-botrány – amely során kiderült: a titkosszolgálatok továbbra is megfigyelés alatt tartják a választásra készülő ellenzéki pártokat, valamint az állampártra nézve kínosnak vélt dokumentumok megsemmisítésére is sor került.[4] Mindezek mellett Csurka István kemény hangú, elsősorban az SZDSZ-t és a kommunista hatalomátvételt támadó rádiójegyzete,[5] illetve az MTV átalakítása során kitört első médiabotrányok is nyilvánvalóan hatást

gyakorolhattak az eredményekre.[6] Az MDF üzenetei között egyszerre jelentek meg a kormányképességre, a nyugodtságra („A nyugodt erő") és az ehhez megfelelő vezetőre (Antall József), valamint az elszámoltatásra („Tavaszi nagytakarítást!", „Tovarisi konyec") vonatkozó ígéretek. Az SZDSZ elsősorban radikális antikommunizmusával,[7] a Fidesz fiatalos lendületével, határozott, jól követhető üzeneteivel és három arc középpontba állításával (Deutsch Tamás, Fodor Gábor, Orbán Viktor) kívánta megnyeri a választópolgárokat.[8] Az FKgP fő üzenete a földkérdés rendezése és a korábbi (hangsúlyosan: az „1947-es") állapotok visszaállítása volt, míg az MSZP egyfajta kármentésként az előző évtizedek helyett az előző néhány évre helyezte a hangsúlyt, saját erényükként bemutatva a „hatalomról való lemondást" és azt, hogy a választópolgárok végre több pártra is szavazhatnak. A magát egyre hangsúlyosabban szociáldemokratának tituláló utódpárt emellett népszerű, reformer politikusainak megjelenítésével próbált leginkább szavazatot szerezni. (A különböző közvélemény-kutatások ekkor Németh Miklóst és Horn Gyulát mutatták a legnépszerűbb politikusnak.)[9]

A választások előtti utolsó közvélemény-kutatások az első forduló valódi végeredményéhez meglehetősen közeli eredményeket prognosztizáltak. A Magyar Közvélemény-Kutató Intézet március közepi felmérése az MDF-nek 21%-ot, az SZDSZ-nek 19-20%-ot, az FKgP-nek 16%-ot, az MSZP-nek 9-10%-ot, a Fidesz-nek 8%-ot, az MSZDP-nek 6%-ot, a KDNP-nek 5%-ot valószínűsített.[10] A Gallup 21%-os MDF-, 20%-os SZDSZ-, 16%-os FKgP-, 8%-os MSZP- és MSZDP-, 7%-os Fidesz, 5%-os KDNP és 4%-os MSZMP-támogatottságot mért.[11] A Medián kicsit későbbi várakozásai az MDF-nek 20%-ot, az SZDSZ-nek 16%-ot, az FKgP-nek 13%-ot, a Fidesz-nek 11%-ot, az MSZP-nek 7%-ot, a KDNP-nek 5%-ot jósoltak.[12]

Antall József leadja szavazatát a választás első fordulójában. Forrás: Fortepan / Szigetváry Zsolt adományozó, 152257.

Az 1990-es országgyűlési választás első fordulóján a szavazásra jogosultak több mint 65%-a (4 911 241 szavazó) vett részt. A részvételi adatokat tekintve komoly különbségeket láthatunk: a legaktívabbak az ország nyugati megyéiben (Vas 77%, Győr-Moson-Sopron 76%, Veszprém 71%), valamint a fővárosban (71%) voltak az emberek, a legalacsonyabb részvételt

Raffay Ernő (1948–) 1968-ban érettségizett Pécsett, majd egy általános iskolában képesítés nélküli tanító, illetve a bükkösdi művelődési ház igazgatója. 1969–1971 között sorkatonai szolgálatát töltötte, majd a pécsi Tanárképző Főiskolán magyar nyelv és irodalom, történelem szakon kezdte meg tanulmányait, végül átjelentkezett a szegedi József Attila Tudományegyetemre, ahol 1977-ben szerzett diplomát. 1981-ben doktori címet szerzett, 1987-ben védte meg kandidátusi értekezését. 1980–86-között a Csongrád megyei politikai rendőrség titkos megbízottként foglalkoztatta, „Kocsis Lajos" fedőnéven állították ki nyilvántartó kartonját. Az együttműködés megtagadása miatt azonban kizárták, érdemi tevékenységéről nincs hozzáférhető adat. 1988-ban csatlakozott a Magyar Demokrata Fórum soraihoz, a szegedi szervezet elnökségi tagja. 1989–1990 között a párt országos választmányának tagja, 1989–1990 között az Erdélyi Szövetség társelnöke. 1989. augusztus 5-én a Csongrád megye 1. számú választókörzetében kiírt időközi választáson egyéni országgyűlési mandátumot szerzett az MDF színeiben, 1990-ben újra megválasztották. 1990-ben a honvédelmi bizottság alelnöke lett, majd kinevezték a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkárává, mely posztot 1993-ig töltötte be.

Szabolcs-Szatmár-Bereg (54%) és Hajdú-Bihar (56%) produkálta. A választás győztese a Magyar Demokrata Fórum lett, ami a szavazatok majdnem 25%-át szerezte meg (több mint 1,2 millió voks). Az SZDSZ 21%-ot, az FKgP 12%-ot, az MSZP 11%-ot, a Fidesz 9%-ot, a KDNP 6%-ot szerzett. Közel volt hozzá, de nem jutott mandátumhoz az MSZMP (3,68%), az MSZDP (3,55%) és az Agrárszövetség (3,13%).[13] Az eredmények számos elemzési keret szerint értékelhetők: a történelminek tekinthető – beleértve az MSZP-t és az MSZMP-t is – pártok 37%-ot, a teljesen új formációk 63%-ot szereztek. Viszonylag sok volt az „elveszett" szavazatok aránya – azon pártoké, amelyek nem érték el a 4%-ot, és azon választópolgároké, akiknek képviselője nem jutott az Országgyűlésbe (15,69%). Az adatok mélyebb elemzéséből az is látszik, hogy a két legnagyobb erő, a kampányban egymással szemben durva hangot megütő párt szavazótábora nem oszlott meg annyira, mint ahogy a történelmi hagyományokból és az általuk képviseltekből számítani lehetett: az SZDSZ a keleti megyékben, az MDF pedig Budapesten is erős szavazótáborra számíthatott. A legfontosabb tanulság azonban az volt, hogy az antikommunista és a korábbi rendszert elutasító szavazók elsöprő többségben voltak: azon pártokra és erőkre, amelyek valamilyen szinten az állampárt vagy bármelyik hozzá kötődő szervezet utódjának számítottak (MSZP, MSZMP, HVK), csupán alig több mint 15% szavazott.[14]

Egyéni mandátumot – a szavazók több mint felének támogatását elnyerve – csupán öten szereztek az első fordulóban: Debreczeni József (MDF, Kecskemét), Deme Zoltán (MDF és SZDSZ-támogatással induló független, Szarvas), Németh Miklós (MSZP, Szerencs), Raffay Ernő (MDF, Szeged) és Király Zoltán (MDF, Szeged). Összességében elmondható: első fordulós győzelmet jól és régóta ismert személyiségek (a volt miniszterelnök és a már előző országgyűlés(ek)ben bizonyító képviselők), valamint helyben (el)ismert, esetleg az ellenzék legnagyobb pártjai által támogatott szereplők tudtak aratni.[15]

NAGYMIHÁLY ZOLTÁN

Jegyzetek

[1] A csapatkivonásról bővebben: Mészáros Gyula: A Szovjet Fegyveres Erők hazánkban „ideiglenesen" állomásozó csapatainak kivonása. In: Helgert Imre–Mészáros Gyula: *A Magyar Honvédség a rendszerváltás sodrában. Néphadseregből – Magyar Honvédség. II.* Lakitelek, Antológia, 2017, 211–254.

[2] Kukorelli István: Az 1989-es magyar választójogi törvény születése, próbája és hozadéka. In: Kukorelli István: *Közjogi tűnődések*. Budapest, Triorg, 1991, 22–43.

[3] Egy 1989. novemberi közvélemény-kutatási eredményt lásd FESSEL+GFK Institut für Marktforschung Választási szándékok és döntések 1989 novemberében c. közvéleménykutatása. *Rendszerváltó Archívum*, 2018. március, 47–52.

[4] Összefoglaló a Dunagate-ügyről: Révész Béla: Dunagate I. Előzmények és botrány a sajtó tükrében. *Beszélő*, 2014/12. 46–60.; II. A rendszerváltás forgatókönyvei és az állambiztonság. *Beszélő*, 2015/1. 40–58.; III. A jogállam árnyékában. *Beszélő*, 2015/2. 46–61. A korabeli sajtóban lásd: Az SZDSZ és a Fidesz feljelentette az Állambiztonsági Szolgálatot. Követelik Horváth István belügyminiszter lemondását, Németh Miklós elhatárolja magát a törvénytelenségektől. *Népszabadság*, 1990. január 6. 1., 6.

[5] Csurka István: Ébresztő, magyarság! In: Csurka István: *Vasárnapi jegyzetek*. Budapest, Püski – Magyar Fórum, 1991, 35–38.

[6] Aczél Endre köztévéből való elbocsátásáról lásd: Aczél: Pozsgay akarta így. A tanár úr gyorsan kompromittálódott – Akié a tv, azé a hatalom. *Magyar Hírlap*, 1990. január .13. 1., 4.; Pogonyi Lajos: Pártszempontokból, választási megfontolásból bíráltak. Pozsgay Imre válaszol a Népszabadság kérdéseire. *Népszabadság*, 1990. január 17. 5.

[7] Új korszak határán. Az 1990-es országgyűlési választások első fordulója. *Országgyűlési Könyvtár*, 2020. március 25. (Utolsó letöltés: 2020. 07. 30.)

[8] A Fidesz kampányáról bővebben lásd: Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán: Ellenzék, párt, kampány. Tirts Tamás volt országgyűlési képviselő a korai Fideszről és a rendszerváltás magyar társadalmáról. *Rendszerváltó Archívum*, 2017. június, 37–46.

[9] Bokor Ágnes: Az ellenzéki politikusok még nem eléggé ismertek. Közvélemény-kutatás a népszerűségről. *Magyar Nemzet*, 1990. március 03. 1., 7.; Bálint B. András: A hívő nők Németh Miklóst szeretnék. A budapesti Gallup Intézet a leendő köztársasági elnökről. *Magyar Hírlap*, 1990. március 13. 1.

[10] Bokor Ágnes: Az MDF és az SZDSZ között dől el a verseny. Közvélemény-kutatás az esélyekről. *Magyar Nemzet*, 1990. március 14. 1., 5.

[11] (p. k.): Fej, fej mellett az SZDSZ és az MDF a Gallup Budapest felmérése szerint. Németh Miklós a legnépszerűbb. *Népszava*, 1990. március 13. 1., 12.

[12] Napról napra nőtt a választókedv. A Népszabadság, a tévé és a rádió megbízásából készült utolsó közvélemény-kutatás MDF-győzelmet és a Szocialista Pártnak csak 5. helyet jósolt. *Népszabadság*, 1990. március 26. 3.

[13] A részletes eredményeket lásd: *1990. évi országgyűlési képviselő-választás, 1. forduló (1990. 03. 25.)*. https://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/tm2.jsp?EA=2 (Utolsó letöltés: 2020. 07. 30.).

[14] Schlett István: Tradíciók, modellek és körülmények. A politikai tagoltság determinánsai Magyarországon. *Világosság*, 1990/6. 401–409.; *1990. évi országgyűlési képviselő-választás, 1. forduló (1990. 03. 25.)*. https://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/tm2.jsp?EA=2 (Utolsó letöltés: 2020. 07. 30.).

[15] *1990. évi országgyűlési képviselő-választás, 1. forduló (1990. 03. 25.)*. https://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/tm2.jsp?EA=2 (Utolsó letöltés: 2020. 07. 30.).

1990. április 8.

Az országgyűlési választások második fordulója

Mivel a hosszú évtizedek utáni első szabad országgyűlési választások első fordulójában a 176 egyéni körzetből csupán 5-ben dőlt el a küzdelem, az ország jelentős része két héttel később újra a választási urnákhoz járulhatott. Az első fordulóval ellentétben ezúttal a választópolgárok csupán egy, saját egyéni képviselőjükre vonatkozó szavazatot adhattak le. Területi listán az első fordulóban a Magyar Demokrata Fórum 40, a Szabad Demokraták Szövetsége 34, a Független Kisgazdapárt 16, a Magyar Szocialista Párt 14, a Fiatal Demokraták Szövetsége és a Kereszténydemokrata Néppárt 8–8 mandátumot szerzett. Az öt egyéni képviselővel tehát a 386 mandátumból csupán 124 sorsa dőlt el március 25-én.[1]

Az első forduló után természetesen fontos szerepe volt a különböző választási szövetségek megkötésének és a végső győzelemre esélytelen jelöltek visszaléptetésének. Az MSZP-vel minden egyéb, parlamentbe jutott párt kizárta a szövetségkötést – a Fidesz egyenesen egyik fő céljaként azt definiálta, hogy a második fordulóban az utódpárt ne szerezhessen egyéni mandátumot.[2] Az SZDSZ a Fidesz-szel március 28-án, az MDF az FKgP-vel és a KDNP-vel március 30-án kötötte meg a választási megállapodását.[3] E fejlemények a választás első fordulóját megnyerő MDF-et helyezték domináns pozícióba, bár mindez nem látszott annyira egyértelműnek. A Kisgazdapárt támogatása nem volt ugyanis teljes körű: a pártok ekkor nagy hangsúlyt fektettek saját helyi szervezeteik véleményére. Az MDF és az FKgP között megkötött választási szövetség csak azokra a helyszínekre vonatkozott, ahol március 30-áig másfajta megállapodások nem köttettek. (Borsod és Pest megye különböző körzeteiben az FKgP az SZDSZ-szel működött együtt.) Ugyanakkor a másik oldal egysége sem tűnt teljesnek: a Borsod megyei Fidesz nem minden esetben az SZDSZ-t támogatta a második fordulóban.[4]

A már az első forduló előtt jellemző polarizálódás tovább fokozódott: magyar demokrata és szabad demokrata politikusok egyaránt arról beszéltek, hogy a második forduló tétje az, hogy az országnak „keresztény-nemzeti" vagy „szociál-liberális" kormánya lesz.[5] Az MDF és az SZDSZ közötti nagykoalíciót mindkét vezető párt kényszermegoldásnak nevezte.[6] A két forduló közötti hivatalos kampány során a hátrányban lévő SZDSZ továbbra is saját, demokratikus ellenzékbeli múltját és antikommunista retorikáját helyezte középpontba, egyben klasszikus polgári üzeneteket közvetítve (Szabadság és Jólét), azonnali cselekvést ígérve.[7] Az MDF ráerősített a „nyugodt erő" eddig hirdetett szlogenjére: a párt betűszavának átértelmezésével a felelős döntésre apellált („Most Döntsön Felelősen", „Magyarországon a Demokráciát, Felelősséggel"), valamint az erős kormány létrejöttének fontosságára hívta fel a figyelmet („Erős parlamentet, erős kormányt, erős forintot").[8] Sajátos külön pólusként jelent meg a már biztosan ellenzékbe kerülő MSZP kampánya, amely azzal buzdított a saját, állva maradt jelöltjeire való szavazásra, hogy „a valódi demokráciához erős ellenzék kell", valamint hogy „baloldal nélkül nem megy".[9] A hivatalos kampány mellett számos politikus beszélt az eldurvuló hangnemről. Az

Választási plakátok a budapesti Kálvin téren. Forrás: Fortepan / szitakri adományozó, 136136.

SZDSZ elsősorban a valótlanságokat tartalmazó röplapokat és a *Magyar Fórum*ban március 31-én megjelent, Grezsa Ferenc MDF-es képviselőjelölt *Apák és fiúk* című, nagy port felverő írást kifogásolta, mely az SZDSZ egyes vezetőinek és azok felmenőinek kommunista múltját helyezte középpontba.[10] Az MDF a liberális, SZDSZ-hez közelálló értelmiség és egyes politikusok nemcsak a párt szavazóira, de az egész magyar népre sértő kijelentéseit sérelmezte. (Vajda Mihály szerint az MDF-et elsősorban az „elmaradottabb" keleti országrészben támogatták, Heller Ágnes úgy vélekedett, hogy a jobboldal „keletre tolná Magyarországot", míg Tamás Gáspár Miklós a Beszélőben „Mucsa és félelem – vagy szabad demokrata többség" kettősségében vélte felfedezni az alternatívát.)[11] Április 3-án az MDF kezdeményezésére a hat parlamentbe jutott párt összeült az eldurvuló vitákra reflektálva, ahol az FKgP részéről Bejczy Sándor egyenesen „azonnali kampánycsendet" javasolt.[12]

A magyarországi kampányt természetesen a nemzetközi közvélemény is figyelemmel kísérte: egy MDF-es választási gyűlésre Magyarországra érkezett Valéry Giscard d' Estaing volt francia köztársasági elnök, európai parlamenti képviselő, Alfred Dregger német

Király Béla (1912–2009) Az érettségi után a Ludovika Katonai Akadémián tanult tovább. 1935. augusztus 20-án avatták hadnaggyá. Ezt követően a magyar királyi Nagy Lajos Király 6. honvéd gyalogezredben szolgált. A második világháború alatt a 2. magyar hadsereg kötelékében teljesített szolgálatot. 1945. márciusában Kőszeg védelmére jelentkezett, a harcok során parancsnokként megadta magát a szovjet csapatoknak és hadifogságba esett. A fogságból megszökve hazatért, és 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba. 1943–1948 között a Honvédelmi Minisztérium Szervezési Osztályán is dolgozott, 1949-ben vezérkari ezredessé nevezték ki. 1951-ben az ÁVH letartóztatta; első fokon halálra ítélték, majd az ítéletet életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. 1956. szeptember 7-én szabadult. Az 1956-os forradalom alatt kinevezték Budapest nemzetőrparancsnokának, azonban a szovjet túlerőt látva Ausztriába, onnan pedig az Egyesült Államokba emigrált. 1958-ban beiratkozott a Columbia Egyetemre, ahol történelemtanári, majd 1966-ban történelemtudományi doktorátust szerzett. Több évtizeden át oktatott a Brooklyn College-ban. 1989-ben Nagy Imre újratemetésekor tért vissza Magyarországra. Az 1990-es választásokon Kaposvár egyéni jelöltjeként szerzett mandátumot. 1991-ben a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tiszteletbeli doktorává avatták.

kereszténydemokrata politikus, a CDU/CSU parlamenti frakció vezetője, valamint Christopher Prout brit konzervatív európai parlamenti képviselő.[13]

A kampány során két vitára is sor került a Magyar Televízióban: április 4-én, szerdán a két, győzelemre esélyes párt elnöke és megbízott elnöke, Antall József és Kis János, míg április 6-án, pénteken a hat parlamentbe jutott párt képviselője ült egy asztalhoz. A *Mi a különbség?* című, Baló György által moderált Antall–Kis vita a kampány stílusához képest rendkívül mérsékelt és nyugodt hangnemben zajlott. A vita legfontosabb témái között az Európához való viszony, a pártok demokráciaképe, az elszegényedés, valamint az esetleges választási koalíciók kérdése került elő. Mindkét pártvezető hangsúlyozta saját pártjának beágyazódását az európai pártstruktúrába (Kis János a liberális és a szociáldemokrata pártok egy részét, Antall József a kereszténydemokrata, néppárti és konzervatív erők szövetségét emelte ki). Kis véleménye az ellenzéknek biztosítandó pozíciókról, a televízió, a rádió függetlenségéről és az ellenzéket megillető bizonyos alkotmányos tisztségekről és parlamenti előjogokról Antallból a következő megjegyzést váltotta ki: „kedvet csinált Kis János az ellenzéki szerephez". Kisebb vita alakult ki a szociális piacgazdaság értelmezéséről, valamint a Baló által „fáradt felszabadulásnak", Antall által „rosszkedvű forradalomnak" nevezett rendszerváltó folyamatról. Zárszavában az MDF miniszterelnök-jelöltje európai demokrata erőként, az SZDSZ vezetője kérlelhetetlen antikommunistaként definiálta saját pártját.[14]

A választás második fordulójának részvételi aránya jóval elmaradt az elsőétől – 65% helyett ezúttal csupán 45,54% vett részt a szavazáson. Az ország különböző részei hasonlóan teljesítettek, mint az első fordulóban: 50% fölé Vasban, Győr-Moson-Sopronban, Budapesten és Zalában, 40% alá Szabolcs-Szatmár-Beregben, Nógrádban, Borsod-Abaúj-Zemplénben, Jász-Nagykun-Szolnokban és Hajdú-Biharban kúszott a részvétel.[15] A választási szövetségek megkötéséből a jobboldalinak definiált pártok kerültek ki győztesen: az MDF a 176 egyéni mandátumból 114-et szerzett meg. Az SZDSZ 35, az FKgP 11, a KDNP 3, az MSZP és a Fidesz 1-1 egyéni mandátumot nyert. 2 mandátumot

A Fidesz híres választási plakátja 1990-ből. Forrás: Fortepan / szitakri adományozó, 136141.

szerzett a parlamentbe pártként nem jutó Agrárszövetség (Vargáné Piros Ildikó, valamint Wekler Ferenc a párt és a Szövetség a Faluért, a Vidékért szervezet közös jelöltjeként).[16] Közös jelöltként győzött Komenczi Bertalan, Kövér László (Fidesz–SZDSZ) és Kállay Kristóf (Fidesz–KDNP–SZDSZ). Függetlenként a második fordulóban Czoma László, Eke Károly, Fodor István, valamint az '56-os nemzetőrparancsnok Király Béla szerzett mandátumot. A végső összesítések után az MDF 164, az SZDSZ 92, az FKgP 44, az MSZP 34, a KDNP és a Fidesz 21–21 mandátumot szerzett. Az 5 független és a 4 közös jelölt mellett 1 agrárszövetségi képviselő jutott a parlamentbe.[17] A választások eredményének nyilvánosságra kerülése után Antall József és az MDF ismét a „kiskoalíció" mellett tette le a voksát.[18] A nemzetközi sajtó úgy értékelt: a magyar választók a rendszerváltásra szavaztak, a „nemzeti-konzervatív-kereszténydemokrata" Fórum pedig nagy győzelmet aratott legnagyobb riválisával szemben.[19]

Jegyzetek

1 Bartha Szabó József: Parlamenti matematika. Ki hány mandátumot szerezhet? Ki kivel köthet koalíciót? [Interjú Kolosi Tamással]. *Népszabadság*, 1990. március 29. 4.; Pálfy Péter Pál: Parlamenti matematika II. *Népszabadság*, 1990. március 31. 5.

2 (b. i.): A kommunista utódpártok egyikével sem hajlandók a szövetségre. *Magyar Nemzet*, 1990. március 27. 3.

3 Stépán Balázs: SZDSZ: megállapodás a Fidesszel. *Magyar Hírlap*, 1990. március 30. 1., 6.; Stépán Balázs: Választási szövetséget kötött az MDF, az FKGP és a Kereszténydemokrata Néppárt vezetősége. *Magyar Hírlap*, 1990. március 31. 1., 3.

4 Ki kit támogat? A második forduló előtt. *Magyar Nemzet*, 1990. március 31. 3.; Van, aki szövetségre, van, aki vissza... Megállapodások több választókerületben. *Népszabadság*, 1990. március 31. 5.; Az FKGP főtitkárának nyilatkozata. *Népszava*, 1990. április 2. 5.; Gy. M.: Pártosztozkodás. A visszalépett képviselőjelöltek névsora. *Népszabadság*, 1990. április 4. 6.; B. L.: Az MDF a kisgazdáknak ígéri a mezőgazdasági tárcát kormánykoalíció esetére. *Népszabadság*, 1990. április 5. 1., 4.

5 (sz. l.): Erős kormányra van szükség. Az SZDSZ szerint még nem dőlt el a verseny. *Magyar Nemzet*, 1990. március 29. 3.; F. J.: Keresztény nemzeti koalíció a láthatáron. Pozsgayt nem retusálták. *Népszabadság*, 1990. április 3. 4.

6 Győzelmi hangulat az MDF-nél. A pártelnök bírálta a sajtót. *Magyar Nemzet*, 1990. március 29. 3.

7 Az MDF és riválisa: az SZDSZ. *Magyar Hírlap*, 1990. március 30. 6.; Szabad Demokraták – Tudjuk, merjük, tesszük. *Magyar Hírlap*, 1990. március 31. 4.; Azonnal. *Magyar Nemzet*, 1990. április 3. 7.

8 Az MDF és riválisai. *Magyar Hírlap*, 1990. március 28. 6.; MDF – Tisztelt Választópolgár! *Népszava*, 1990. március 29. 10.; MDF: erős parlamentet, erős kormányt, erős forintot...! *Népszava*, 1990. április 4. 12.

9 MSZP – Tisztelt választó honfitársunk! *Népszabadság*, 1990. április 4. 10.; Baloldal nélkül nem megy! *Népszabadság*, 1990. április 5. 10.

10 Grezsa Ferenc: Apák és fiúk. *Magyar Fórum*, 1990. március 31.

11 Győzelmi hangulat az MDF-nél. A pártelnök bírálta a sajtót. *Magyar Nemzet*, 1990. március 29. 3.; MDF: Sajtótájékoztató – sajtóbírálattal. *Magyar Hírlap*, 1990. március 29. 3.; Tamás Gáspár Miklós: Új reformkor vagy új Horthy-korszak? *Beszélő*, 1990. március 24. 4.

12 B. L.: A kampány eldurvulása ellen. Hatpárti felhívás. *Népszabadság*, 1990. április 4. 1.

13 Giscard az MDF kortese. *Népszabadság*, 1990. április 6. 4.

14 Antall József – Kis János vita (1990. április 4.). https://www.youtube.com/watch?v=N89yg2926aE (Utolsó letöltés: 2020. 08. 04.)

15 https://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/reszvet.jsp?EA=2 (Utolsó letöltés: 2020. 08. 04.)

16 A Demokrata Fórum alakít kormányt. Kiskoalíciót sejtetnek a nyilatkozatok. *Népszabadság*, 1990. április. 10. 1.; https://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/ma1.jsp?EA=3 (Utolsó letöltés: 2020. 08. 04.)

17 https://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/ma1.jsp?EA=3 (Utolsó letöltés: 2020. 08. 04.)

18 A Demokrata Fórum alakít kormányt. Kiskoalíciót sejtetnek a nyilatkozatok. *Népszabadság*, 1990. április 10. 1.

19 A magyarok a rendszerváltozásra voksoltak. A parlamenti választások nemzetközi visszhangja. *Népszabadság*, 1990. április 10. 6.

1990. április 12.

Az MDF III. Országos Gyűlése

Az MDF III. Országos Gyűlésének első napját a választások első fordulója utánra, április 12-ére hívták össze a MOM Művelődési Házba. A tanácskozáson az MDF több mint 460 helyi szervezetének 1186 küldötte vett részt.[1]

A gyűlés ünnepélyesen kezdődött, mivel Simonfay Ferenc, az Olasz Rádió magyar adásának munkatársa a magyar emigráció képviseletében átadta Antall Józsefnek azt a zászlót, amelyet 1957-ben az akkori olasz köztársasági elnöktől kapott, azzal a kéréssel, hogy az első magyarországi szabad választások utáni kormány elnökének nyújtsa át. Ezután felolvasták Margaret Thatcher brit miniszterelnök levelét, aki üdvözölte az összegyűlteket, s ígéretet tett az új kormány segítésére.[2]

Ezután Lezsák Sándor, majd Antall József lépett a mikrofonhoz. Előbbi a párt választási kampányát értékelte, s elmondta, hogy sikeresnek tartja a helyi szervezetek tevékenységét. Utóbbi az MDF politikájának megújítását szorgalmazta, mivel ezentúl kormányzó pártként kell politizálniuk: „Fel kell építenünk a kormányzó politikai pártnak a szervezetét és ez teljesen új szempontokat fog felvetni." Igyekezett megnyugtatni a közigazgatásban, és a rendvédelmi szerveknél dolgozókat, hogy nem fogják elveszteni állásaikat. Legfontosabb feladatként pedig az önkormányzati törvény elfogadását nevezte meg, mely előfeltétele a helyhatósági választások megtartásának, s ezzel a rendszerváltás befejezésének.[3]

Az egyik legfontosabb téma az MDF választási győzelme miatt eufórikus hangulatban zajló gyűlésen a lehetséges koalíciós partnerek kérdése volt. Ezzel kapcsolatosan Antall József elmondta, hogy sem az MSZP-vel, sem az SZDSZ-szel nem kíván koalíciót kötni. Felhatalmazást kért a küldöttektől arra, hogy a párt elnöksége tárgyalásokat folytathasson a Független Kisgazdapárttal és a Kereszténydemokrata Néppárttal, amit a jelenlévők támogattak. Emellett a küldöttek közül nagy sokan támogatták a tárgyalások megkezdését a Fidesz-szel, így Antall József erre is ígéretet tett.[4]

Azt is bejelentette, hogy az országgyűlés május 2-án tartja majd alakuló ülését. A frakció kapcsán azt mondta: meg kell majd határozni a parlamentbe bejutott képviselők csoportjának párton belüli helyzetét is. A megalakítandó új kormány összetételéről, s az egyes minisztériumok lehetséges vezetőiről azonban nem volt szó. Kiss Gy. Csaba szóvivő csak annyit mondott el a sajtó munkatársainak, hogy a stratégiai fontosságú tárcák többségének élére az MDF kíván minisztert állítani. Lezsák Sándor mindezekhez még azt is hozzátette, hogy az MDF azt szeretné, ha minél előbb sor kerülne az önkormányzati választásokra.[5]

A III. Országos Gyűlés első napja ezzel véget ért, folytatását májusban, a kormányalakítás után tervezték. A második napra azonban csak június 2-án, szombaton került sor immár egy másik helyszínen, az Olimpiai csarnokban. Erre az alkalomra az MDF szervezeteinek folyamatos gyarapodása révén már nem 460, hanem 601 helyi csoport delegálta közel 1400 küldöttjét. Így a tanácskozás több mint 2000 résztvevővel zajlott. Jelen volt Alois Mock osztrák külügyminiszter, az Európai Demokratikus Unió elnöke is (a szervezetnek időközben az MDF is tagja lett).[6]

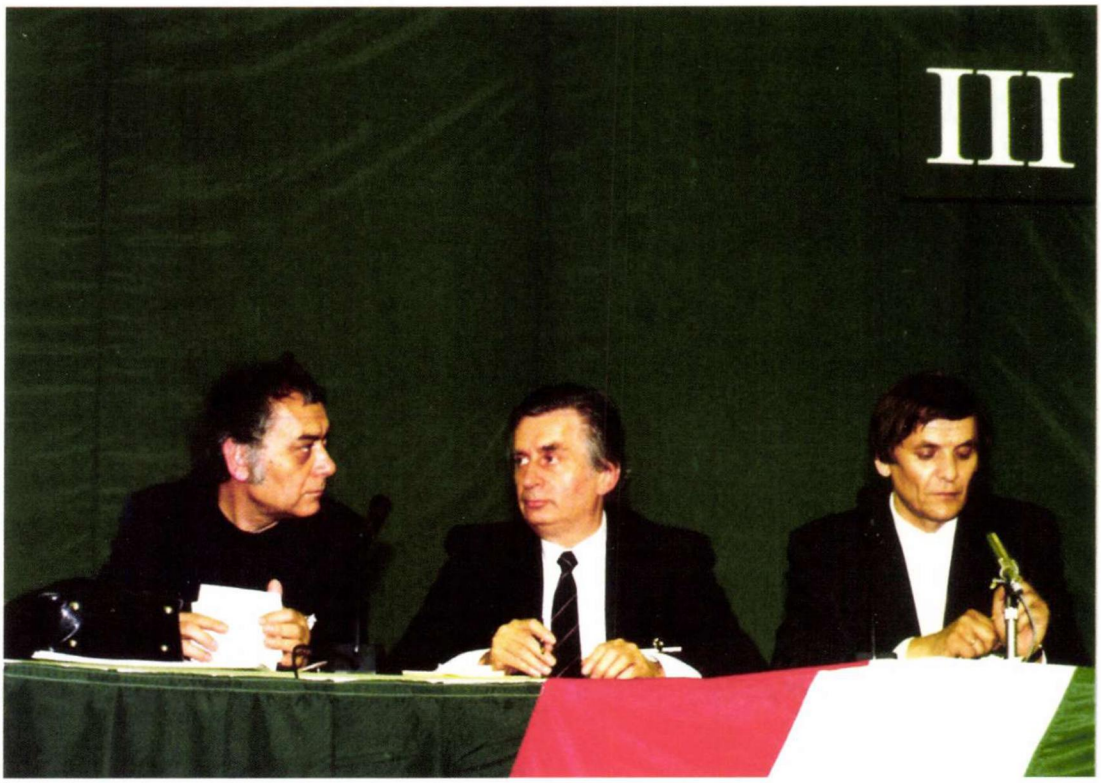

Csoóri Sándor, Antall József és Lezsák Sándor az MDF III. Országos Gyűlésén.
Forrás: RETÖRKI Archívum, Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, Fotótár.

A nyitóbeszédet ekkor is Antall József tartotta, aki felhívta a jelenlévők figyelmét arra, hogy „most nem egyszerű kormányváltozásról van szó, hanem egy modell nélküli rendszerváltozásról, ráadásul ez a kormány nehéz örökséget vett át elődeitől [...] ez a kabinet a nemzet kormánya, a miniszterek nem karriervágyból vállalták posztjukat, hanem mert szolgálni kívánnak." A külpolitikát érintve pedig arról beszélt, hogy tárgyalni fognak a Varsói Szerződésről, s hogy a kormány célja az, hogy ne állomásozzanak idegen katonák az ország területén.[7]

Beszédében kitért az SZDSZ-szel kötött paktumra is, melyet az ország kormányozhatósága érdekében szükségesnek nevezett. Elmondta, hogy az elnökség is jóváhagyta ezt, de „ő személy szerint is vállalja érte a politikai és erkölcsi felelősséget."[8] Végül megemlékezett a közelgő június 4-ei, trianoni évfordulóról is, s elmondta, hogy: „elfogadjuk a történelmi-politikai realitásokat, de azt senki ne várja tőlünk, hogy eltitkoljuk jogos fájdalmainkat az ország területe kétharmadának és a lakosság felének elveszítése miatt." Majd hozzátette az azóta sokszor idézett gondolatot: „Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmilliós országnak a kormányfőjeként – lélekben, érzésben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni."[9]

A miniszterelnök beszédét követően a parlamenti képviselőcsoport beszámolóját vitatták meg, amiről Kónya Imre adott tájékoztatást, majd Lezsák Sándor az új tisztségviselők megválasztásával kapcsolatosan tett javaslatot.

Ő azt indítványozta, hogy a választmány tagjainak újraválasztására csak a következő, őszre tervezett országos gyűlésen kerüljön sor. Ennek indokaként azt fogalmazta meg, hogy többpártrendszerben nem szükséges a párt és a kormány különválasztása. Ez vitát váltott ki, mivel több budapesti kerület éppen ennek ellenkezője, vagyis a tisztségviselők minél hamarabbi újraválasztása miatt írt levelet. Ők kérésüket azzal indokolták, hogy az országgyűlési képviselők elfoglaltságuk miatt nem tudnak majd részt venni az elnökség és a választmány munkájában.[10]

Az országos gyűlésen módosították az Alapszabályt, s az eddig 15 tagú elnökséget 19 tagúra bővítették. A tisztségviselők újraválasztására azonban nem került sor, mivel estére már nem volt elegendő számú küldött ahhoz, hogy érvényesek legyenek a leadott szavazatok. Kiss Gy. Csaba a nap során azon aggodalmát fogalmazta meg, hogy széthúzást érez az MDF-en belül, ennek érdekében hidakat kellene építeni a különbözően gondolkodó MDF tagok között. Ráadásul nemcsak az Országos Gyűlésen, hanem az MDF helyi szervezeteiben is ellentétek alakultak ki a pártosodás és a választások következtében. Így több MDF-szervezet szétvált, s volt olyan település, ahol egyszerre kettő is működött. Az egyik küldött is hasonló hangnemben nyilatkozott, megfogalmazása szerint: „az MDF megnyerte a választásokat és bomlásnak indult."[11] A gyűlés második napjáról tudósító különböző sajtóorgánumok is a viták túlsúlyát emelték ki.

A tanácskozáson végül jóváhagyták az Elnökség nyilatkozatát, mely támogatásáról biztosította a kormányt, kiállt az elszámoltatás, a nyugdíjak felülvizsgálata, a személyes felelősség megállapítása mellett, és fontosnak nevezte az ország eladósodásához vezető folyamatok feltárását. Elfogadtak egy állásfoglalást, melyben elismerésüket és hálájukat fejezik ki a marosvásárhelyi cigányságnak, amiért a megtámadott magyarok segítségére sietett, és követelték az ártatlanul elítéltek azonnali szabadon bocsátását. Személyi változások is történtek, Fasang Árpád, az etikai bizottság elnöke lemondott tisztéről, Csoóri Sándor pedig, akit korábban a társelnöki posztra kértek fel, a gyűlésen közölte, hogy nem vállalja azt.[12]

A tanácskozást egy hónap múlva tervezték folytatni, ekkor akartak döntést hozni az elnökségbe választandó új tagokról, s megvitatni az önkormányzati választásokkal kapcsolatos kérdéseket.[13] A folytatására azonban már két hét múlva, június 16-án sor került. A gyűlés délelőtt 10 órakor kezdődő, harmadik napját szintén az Olimpiai Csarnokban tartották. Először az 1956-os forradalom mártírjairól és áldozatairól emlékeztek meg, s elfogadtak egy határozatot a június 16-i emlékünnep alkalmából. Ezután került sor az etikai bizottság és a számvevő bizottság egy-egy új tagjának, valamint az elnökség új tagjainak – Bethlen István, Zacsek Gyula, Kiss Gy. Csaba, Medgyasszay László és Filó Katalin – megválasztására.[14]

Délután következhettek a felszólalások. Kara Pál államtitkár az önkormányzati törvénytervezetekről adott tájékoztatást, melyet vita követett. A felszólalások során a sajtót illetően is több bírálat hangzott el, s szorgalmazták, hogy az MDF indítson napilapot, s erősítsék meg a helyi szervezeteket, mert a mozgalmi jelleg sokat vesztett jelentőségéből.

A gyűlés harmadik napja Antall József zárszavával ért véget, aki a gyűlés alatt kialakult vitákra reagálva elmondta, hogy az MDF-ben meg kell férnie a három irányzatnak, a kereszténydemokratának, a liberálisnak és a nép-nemzetinek. A köztársaságielnök-választással kapcsolatos népszavazási szándékot viszont határozottan elutasította. Végezetül felhívta a jelenlévők figyelmét arra, hogy segítsék a demokrácia helyi szintű megvalósulását az önkormányzati választások során.[15] Az országos gyűlés

harmadik napja végül arról is határozott, hogy kezdeményezi a kormánynál a párttörvény módosítását.

A III. Országos Gyűlés a politikai események alakulását követte, emiatt vált szét három, egymástól időben elkülönülő napra. A gyűlés első napjának örömét – a választási győzelem kapcsán – a két hónap múlva tartott második napon már viták követték, amelyeket a két hét elteltével folytatott harmadik napon kompromisszummal próbáltak lezárni. Összességében azonban a legfontosabb változást az jelentette az eddigiekhez képest, hogy az MDF alakíthatott kormányt, s ezzel megjelent a hatalom, mint önálló tényező, s annak gyakorlása, mint lehetőség az MDF tagjai számára.

Marschal Adrienn

Jegyzetek

1 Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI hír*, 1990. április 12.

2 Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI hír*, 1990. április 12.; Véget kell vetni a dilettáns politizálásnak. *Magyar Nemzet*, 1990. április 13. 3.

3 Antall József beszéde. Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, 4.1.3. Az MDF korai időszakának iratai, 6. doboz, 30. ő. e.; Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI hír*, 1990. április 12.; Véget kell vetni a dilettáns politizálásnak. *Magyar Nemzet,* 1990. április 13. 3.

4 Debreczeni József: *A miniszterelnök.* Budapest, Osiris, 1998. 82–83.; Véget kell vetni a dilettáns politizálásnak. *Magyar Nemzet*, 1990. április 13. 3.; Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI hír*, 1990. április 12.

5 Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI hír*, 1990. április 12.; Véget kell vetni a dilettáns politizálásnak. *Magyar Nemzet*, 1990. április 13. 3.

6 Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI Hír*, 1990. június 2.; Pogonyi Lajos – Sereg András: Éles viták az MDF III. Országos Gyűlésén. *Népszabadság*, 1989. június 4. 1, 4.; Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI Hír*, 1990. június 2.

7 Pogonyi Lajos – Sereg András: Éles viták az MDF III. Országos Gyűlésén. *Népszabadság*, 1990. június 4. 1., 4.; Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI Hír*, 1990. június 2.

8 Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI Hír*, 1990. június 2.

9 Debreczeni József: *A miniszterelnök.* Budapest, Osiris, 1998, 137.; B. B. A. [Bálint B. András]: Viták az MDF III. Országos Gyűlésén. *Magyar Nemzet*, 1990. június 4. 3.; Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI Hír*, 1990. június 2.

10 Pogonyi Lajos – Sereg András: Éles viták az MDF III. Országos Gyűlésén. *Népszabadság*, 1990. június 4. 1, 4.; B. B. A. [Bálint B. András]: Viták az MDF III. Országos Gyűlésén. *Magyar Nemzet*, 1990. június 4. 3.; Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI Hír*, 1990. június 2.

11 Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI Hír*, 1990. június 2.

12 Az MDF III. Országos Gyűlése. *MTI Hír*, 1990. június 2.; Pogonyi Lajos – Sereg András: Éles viták az MDF III. Országos Gyűlésén. *Népszabadság*, 1990. június 4. 1, 4.

13 Pogonyi Lajos – Sereg András: Éles viták az MDF III. Országos Gyűlésén. *Népszabadság*, 1989. június 4. 1, 4.

14 Az MDF III. Országos Gyűlésének forgatókönyve, Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, 4.1.3. Az MDF korai időszakának iratai, 6. doboz, 24. ő. e.; Fekete Gy. Attila: Antall József: Ha megbukik a koalíció, anarchia lesz. *Népszabadság*,1990. június 18. 1., 5.

15 Bálint B. András: Öt új tag az MDF kibővített elnökségében. *Magyar Nemzet*, 1990. június 18. 3.; Fekete Gy. Attila: Antall József: Ha megbukik a koalíció, anarchia lesz. *Népszabadság*, 1990. június 18. 1,4.

1990. április 13.

Megkezdődnek a koalíciós tárgyalások

1990. március 25-én lezajlott a szabad választások első, majd április 8-án második fordulója. Ennek eredményeként az MDF 164, az SZDSZ 92, az FKgP képviselői 44, az MSZP 33, a KDNP és a Fidesz 21-21, az Agrárszövetség pedig 1 mandátumot szerzett. 4 jelölt több párt támogatásával, 6 pedig függetlenként jutott be a parlamentbe. Egyértelművé vált, hogy mivel az MDF a képviselői helyeknek csak 42%-át szerezte meg, egyedül nem alakíthat kormányt.[1]

Antall József, a párt elnöke több lehetséges koalíciós partnerben gondolkozott. Kezdetben a Magyar Néppárt is a lehetőségek közé tartozott, azonban miután ők nem jutottak be a parlamentbe, ez az esély megszűnt.

A választásokat megelőző hónapokban nagyon sokáig kérdés volt az is, hogy az MSZMP-t, majd az MSZP-t ki lehet-e hagyni a majdani kormányból, vagy itthon is a lengyel mintát kell követni. Antall József 1989 őszén még az MSZP-vel kötendő koalíciót is lehetségesnek tartotta, hiszen akkor még nem volt egyértelmű az újonnan alakult ellenzéki pártok sikere, s nem zárhatta el ezt az utat ez irányban sem maga előtt.[2] A választásokat megelőzően – a közvélemény-kutatások számukra kedvező adatait ismerve – azonban már határozottan elutasította ezt a forgatókönyvet. Antall József és Kulin Ferenc is már februártól úgy nyilatkozott, hogy „az MDF nem fog koalícióra lépni az MSZMP egyetlen utódpártjával sem".[3]

A következő komoly kérdés az ellenzék két legnagyobb pártjának szövetségkötése volt. Az MDF–SZDSZ koalíció lehetőségéről 1989-ben úgy írt a *Beszélő*, hogy az csak időlegesen, válságos helyzetekben lehet indokolt.[4] Hasonló álláspontot képviselt Antall József is: ezzel a lehetőséggel csak válsághelyzetben szeretne élni, mivel a két párt ideológiai háttere és a bennük helyet foglalók habitusa is eltér, ezek a tényezők pedig megnehezítenék az együttműködést.[5] A Fidesz nevében kezdetben Fodor Gábor is hasonlóan nyilatkozott, s rámutatott a nehézségekre. „Ez a koalíció veszélyes, mert döntő politizálási, stílusbeli, értékbeli különbség van az MDF és az SZDSZ között. Így ez a koalíció mindig borotvaélen táncolna."[6] 1990 februárjában viszont – eddigi véleményével ellentétesen – a Fidesz már határozottan támogatta a két párt együttműködését, melynek indoklásaként a gazdasági kibontakozás biztosítását fogalmazták meg.[7]

1990 márciusában, a választások első fordulója után sem változott a két nagy párt álláspontja, az MDF és az SZDSZ is határozottan elzárkózott a nagykoalíció lehetőségétől. Pető Iván így nyilatkozott: „azonos a két nagy párt álláspontja, hogy egyik sem keresi feltétlenül a másikat koalíciós partnerként."[8] Ezzel bizonyossá vált, hogy nem alakul az MDF-ből és az SZDSZ-ből álló nagykoalíció, sem pedig olyan, amelynek az SZDSZ mellett a Fidesz is tagja lehetett volna.

Az MSZP, majd az SZDSZ elvetése után a parlamentbe bejutott 6 párt közül lehetséges koalíciós partnerként a KDNP, az FKgP és a Fidesz maradt az MDF számára. Ezt erősítette az is, hogy a választások első fordulója után az MDF ezen három párt jelöltjeivel kötött bizonyos

1990. március 31., szombat — NÉPSZABADSÁG — POLITIKAI SZALON — 27

ÜTKÖZET UTÁN, CSATA ELŐTT

Kulin Ferenc (MDF) | Pető Iván (SZDSZ) | Prepeliczay István (FKgP) | Katona Béla (MSZP) | Kövér László (Fidesz) | Keresztes Sándor (KDNP) | Thürmer Gyula (MSZMP) | Szilágyi Gábor (MSZDP)

A Népszabadság politikai szalonjának legutóbbi találkozójára nyolc, a parlamenti választásokon legtöbb szavazatot elért párt vezető képviselőit hívtuk meg. Vendégünk volt: Kulin Ferenc, a Magyar Demokrata Fórum alelnöke, Pető Iván, a Szabad Demokraták Szövetsége ügyvivője, Prepeliczay István, a Független Kisgazdapárt főtitkára, Katona Béla, a Magyar Szocialista Párt elnökségének tagja, a párt budapesti elnöke, Kövér László, a Fiatal Demokraták Szövetsége választmányának tagja, Keresztes Sándor, a Kereszténydemokrata Néppárt elnöke, Thürmer Gyula, a Magyar Szocialista Munkáspárt elnöke és Szilágyi Gábor, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szóvivője. Megkérdeztük tőlük, mit várnak az április 8-án tartandó második fordulótól, hány mandátumra számítanak, milyen kampányt kívánnak folytatni a hátralévő időszakban, s kértük, árulják el koalíciós elképzeléseiket ...

Fidesz: — Úgy látjuk, hogy választási sikerünk jelentős részben jó kampányunknak köszönhető. A második forduló előtt mi is sokkal inkább személyre szabott kampányt akarunk folytatni. Félünk attól, hogy mivel az MDF és az SZDSZ elsősorban egymásra koncentrál, a kampány hangneme eldurvulhat. Mi szeretnénk, ha ez nem így lenne. Ez persze nem rajtunk múlik. Mind a fiatalokat, mind az időseket meg kell győznünk arról, hogy minél többen vegyenek részt a második fordulóban, hisz éppen közülük maradtak sokan távol a szavazástól.

látunk tisztán. Pártunk a magántulajdon elsődlegességét hirdeti, ezt azonban sokan odáig egyszerűsítették, hogy kizárólag földprogramunkat — annak is csak egy részét — ismerik. Mindenféle koalíció alapja csak az lehet, ha leendő partnereink elfogadják programunkat, amely önmagában nem csupán a földkérdésre vonatkozik.

MSZP: — Speciális helyzetben vagyunk. A parlamentbe kerülő pártok közül egyedül mi képviseljük a baloldalt. Ez természetesen meghatározza szövetségkötési és koalíciós lehetőségeinket is. Nyílegy centrumkoalíció, akkor abban szívesen feladatot vállalunk. Ha viszont ellenzékbe kerülünk, akkor hagyományainkhoz híven konstruktív szerepet kívánunk játszani. Felmérve az ország helyzetét, mi mindenáron azt a küzdelmet segítjük, amely a válságból való kivezetést szolgálja, és nem törekszünk a kormány megdöntésére.

MSZMP: — A választások második szakaszában a rendelkezésünkre álló lehetőségekkel azokat a pártokat és egyéni jelölteket támogatjuk, amelyek és akik leginkább a dolgozók érdekeit kívánják képvi-

A *Népszabadság* 1990. március 31-i számának cikke a koalíciós tárgyalásokkal kapcsolatban. Forrás: Arcanum Digitális Tudástár.

körzetekben választási szövetséget.[9] Így logikusnak tűnt, hogy közülük kerülhetnek majd ki a koalíciós partnerek.

Kezdetben az MDF a Fidesz-ről és a független képviselőkről is, mint lehetséges koalíciós partnerről nyilatkozott. A választások két fordulója között a tárgyalások lehetősége is felmerült. Az MDF által kezdeményezett egyeztetésekre a Fidesz Fodor Gábort küldte el. Későbbi értékelések szerint a Fidesz, ha részt vesz a koalícióban, a következő választásokon rosszabb eséllyel indult volna, az pedig látható volt, hogy az MDF a Fidesz-szel együtt sem szerezte volna meg a képviselői szavazatok kétharmadát.[10] Az ellenérvek így erősebbnek bizonyultak. Az MDF április 13-ai sajtótájékoztatóján Kulin Ferenc, a párt egyik alelnöke már úgy nyilatkozott, hogy szoros koalíció nem várható, viszont az MDF vezetői, szakértelmük miatt kisebb tisztségekben szívesen látnának Fidesz-es politikusokat. Ezek után a Fidesz már nem tartozott a lehetséges koalíciós partnerek közé.[11]

Az MDF két koalíciós partnere végül a KDNP és az FKgP lett, ami megfelelt Antall József azon „keresztény centrumpárti" elképzeléseinek, amelyeket már 1989 őszén, az MDF II. Országos Gyűlésén, elnökké választásakor

ismertetett. A tárgyalások megkezdéséhez a párt elnöke az 1990. április 12-én kezdődő III. Országos Gyűlésen kapott felhatalmazást.

A koalícióra a KDNP politikusai is láttak esélyt, a KDNP intéző bizottsága már március végén engedélyt adott a párt vezetésének arra, hogy koalíciós tárgyalásokat folytasson az MDF-fel és az FKgP-vel. A választások első fordulója után Keresztes Sándor úgy nyilatkozott, hogyha „létrejön egy centrumkoalíció, akkor abban szívesen feladatot vállalunk."[12]

A kölcsönös együttműködési hajlandóság eredményeként már 1989. április 13-án megkezdték az egyeztetéseket a KDNP politikusaival. A tárgyalásokról Füzessy Tibor, a párt alelnöke elmondta, hogy örömmel fogadták az MDF-től érkező felkérést, és a tárgyalásoknak egyik fél részéről sem voltak előzetes feltételei.[13]

Antall József, a KDNP-vel folytatott tárgyalásokon, bár Keresztes Sándor volt a párt elnöke, nem őt, hanem fiát, az egyébként MDF-tag Keresztes K. Sándort, illetve az akkor még képviselői hellyel sem rendelkező későbbi pártelnököt, Surján Lászlót nevezte meg a miniszteri székek várományosainak. Így a tárgyalások révén a KDNP egy miniszteri pozíciót kapott a kormányban.

Az FKgP-vel folytatott tárgyalások korántsem voltak ilyen egyértelműek és zökkenőmentesek. A választások első fordulója után egyáltalán nem volt egyértelmű, hogy a kisgazdák az MDF koalíciós partnerei lesznek. Prepeliczay István ekkor még így nyilatkozott: „Mi határozottan egyik párthoz sem kívántunk csatlakozni, mert az előrevetítené egy későbbi koalíció lehetőségét, amit még nem látunk tisztán. [...] Mindenféle koalíció alapja csak az lehet, ha a leendő partnereink elfogadják programunkat."[14]

Antall József a választások második fordulója után már egyértelműen úgy nyilatkozott, hogy az FKgP a koalíció tagja lesz,[15] Bejczy Sándor, az FKgP pártigazgatója viszont kijelentette, hogy ha az SZDSZ győzött volna, az FKgP akkor sem zárkózott volna el egy velük kötött koalíciótól. Torgyán József, a párt főügyésze mindehhez hozzátette, hogy választási ígéreteiket csak úgy teljesíthetik, ha részt vesznek a kormányzásban: a koalíciós tárgyalások sikerét pedig az garantálja, hogy az MDF és a KDNP is arról biztosította a kisgazdapártot, hogy a földkérdéssel kapcsolatos álláspontjukat figyelembe veszik. Továbbá az FKgP azt is világossá tette, hogy elképzelhetetlennek tartja, hogy ne ők kapják a földművelésügyi tárcát.[16]

Az FKgP politikusai – Nagy Ferenc József, Gerbovits Jenő, Győrivánvi Sándor, Kiss Gyula és Torgyán József – konkrét kérésekkel érkeztek a tárgyalásokra. Maguknak kérték nemcsak a földművelésügyi, hanem a belügyi és az igazságügyi tárcát, az államminiszteri széket, valamint szerették volna visszaállítani az 1947-es földtulajdoni viszonyokat. Végül négyen miniszteri szék, míg Torgyán József a frakcióvezetői pozíció várományosaiként távozhatott.[17] A földkérdés kapcsán viszont nem született egyezség, az április 18-án aláírt nyilatkozat csak annyit tartalmazott, hogy kölcsönösen elfogadják egymás agrárprogramját, s majd az illetékes tárcák dolgozzák ki a törvényt.[18]

Az újságírók már a koalíciós tárgyalások megkezdésekor arról érdeklődtek, hogy ki melyik tárcát kapja majd, azonban ekkor erre még nem adhatott konkrét válaszokat az MDF vezetése. Kulin Ferenc csak annyit mondott el, hogy a legfontosabb tárcák, így a külügy, a belügy, a pénzügy, valamint a kulturális tárca élére is az MDF kíván minisztereket állítani.[19]

A kabinetbe végül az MDF 9, az FKGP 4, a KDNP 1 tagot delegált, 3 tárca élére pedig független, párton kívüli szakemberek kerültek. A hárompárti koalíciós kormány megalakulásakor így 59,5 százalékos parlamenti többséggel rendelkezett, vagyis a két koalíciós partner ellenére sem volt meg a kétharmados többség, ami a törvénymódosítások nagy részéhez, s ezáltal az országgyűlés működőképességéhez szükséges lett volna. Ezt a kényszerhelyzetet az SZDSZ-szel április 29-én kötött megállapodással, közismert nevén paktummal oldották meg.

MARSCHAL ADRIENN

Jegyzetek

1 Simon János: *Hét választás Magyarországon 1989–2014. Országgyűlési választások kézikönyve*. Budapest, L'Harmattan, 2015, 72.

2 Hegyes Zoltán – Kékesi Katalin: Szocialista Párt nélkül nincs koalíció. Befejeződött a Magyar Demokrata Fórum II. Országos Gyűlése. *Népszabadság*, 1989. október 23. 1., 6.

3 Szabó Sándor András: Koalíciós képtelenségek. *Fejér Megyei Hírlap*, 1990. február 3. 10.; MDF–SZDSZ koalíciót javasol a Fidesz. *Magyar Nemzet*, 1990. február 17. 4.

4 K. F. [Kőszeg Ferenc]: Közeljövőképek. Pártok választás előtt. *Beszélő*, 1989. december 18. 5.

5 Debreceni József: *A miniszterelnök*. Budapest, Osiris, 1998. 79–86.

6 Elvált szülők gyermeke vagyunk. Interjú Fodor Gáborral. *Világ*, 1990. március 15. 21.

7 MDF–SZDSZ koalíciót javasol a Fidesz. *Magyar Nemzet*, 1990. február 17. 4.

8 Kéri J. Tibor – Pogonyi Lajos: Ütközet után, csata előtt. *Népszabadság*, 1990. március 31. 27.

9 Debreceni József: *A miniszterelnök*. Budapest, Osiris, 1998, 78.; Kéri J. Tibor – Pogonyi Lajos: Ütközet után, csata előtt. *Népszabadság*, 1990. március 31. 27.

10 Debreceni József: *A miniszterelnök*. Budapest, Osiris, 1998, 83.

11 Sereg András: Az MDF nem zárkózik el a Fidesztől. *Népszabadság*, 1990. április 14. 5.; Szendrei Lőrinc: Megkezdődtek a koalíciós tárgyalások. *Magyar Nemzet*, 1990. április 14. 3.

12 Kéri J. Tibor – Pogonyi Lajos: Ütközet után, csata előtt. *Népszabadság*, 1990. március 31. 27.

13 Szendrei Lőrinc: Megkezdődtek a koalíciós tárgyalások az MDF és a KDNP között. *MTI hír*, 1990. április 13.

14 Kéri J. Tibor – Pogonyi Lajos: Ütközet után, csata előtt. *Népszabadság*, 1990. március 31. 27.

15 Fekete Gy. Attila: Várhatóan egy hónap kell a kormányalakításhoz. *Népszabadság*, 1990. április 10. 4.

16 Fekete Gy. Attila: Várhatóan egy hónap kell a kormányalakításhoz. *Népszabadság*, 1990. április 10. 4.

17 Debreceni József: *A miniszterelnök*. Budapest, Osiris, 1998, 99-100.

18 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 541.

19 Sereg András: Az MDF nem zárkózik el a Fidesztől. *Népszabadság*, 1990. április 14. 5.

1990. április 29.

Az MDF-SZDSZ-megállapodás

A Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetségének a megállapodása április 29-én, gyakorlatilag titkos körülmények között, zárt körben jött létre, a megállapodást pedig Antall József új miniszterelnök 1990. május 2-án, az alakuló parlamenti ülésen jelentette be a többi párt és a magyar közvélemény számára.

A legnagyobb kormányzó, illetve a legnagyobb ellenzéki párt megállapodását a felek azzal indokolták, hogy „...mind a kormányzat, mind az ellenzéki pártok különleges felelősséget viselnek a nemzet előtt: hogy a születő demokratikus intézmények megszilárduljanak és az ország kormányozható legyen. Ezért szükségesnek tartják, hogy a demokratikus intézmények stabilitását és az ország kormányozhatóságát érintő közjogi kérdésekben egyetértésre jussanak."[1]

A megállapodás, amelyről április 29-én nemhogy a többi párt, de még az érintett két párt tagjai és vezetőinek nagy része sem tudott, négy fontos kérdésben módosította az 1989 őszén már módosított 1949. évi alkotmányt.

Az első: a megállapodás a kétharmaddal elfogadandó törvények számát húszra csökkentette, utóbbiakat a mellékletben tételesen felsorolta. Az indoklás szerint erre azért volt szükség, mert az akkor fennálló alkotmányjogi helyzet alapján a törvények elfogadásához fő szabályként kétharmados többség kellett, csak kivételesek voltak az egyszerű szavazattöbbséggel meghozható törvények. „Miután ez a közjogi helyzet a kormányzat működését gyakorlatilag lehetetlenné teszi, a felek egyetértenek abban, hogy ki kell iktatni az alkotmányból az alkotmányerejű törvény fogalmát, és helyette taxatíve fel kell sorolni azokat az alapintézményeket és alapjogokat, amelyek törvényi szabályozásához minősített törvény szükséges, amelyek felsorolását a II. számú melléklet tartalmazza. A felek megállapodnak abban, hogy e körben a minősített többséget a leadott szavazatok kétharmad részében kell meghatározni, hogy így a legfontosabb jogok és intézmények szabályozása minél szélesebb közmegegyezésen alapuljon."[2]

Ennek hátteréül meg kell állapítani, hogy az ellenzéki pártokat 1989 őszén még az motiválta, hogy ha a pártállami erők kerülnének hatalomra az első szabad választások után, akkor a parlament a kétharmados alkotmányerejű törvényeken keresztül ellent tudjon állni a restaurációs törekvéseknek. Ez a motivációs helyzet változott meg 1990 tavaszán, miután az ellenzék nemzeti-konzervatív része megnyerte a választásokat, és kormányt alakított. Ekkortól valóban az vált fontossá, hogy az új kormány az erős ellenzékével szemben is képes legyen önállóan kormányozni (például a költségvetést egyszerű többséggel elfogadtatni). Ezt az SZDSZ csak úgy volt hajlandó elfogadni, hogy húsz, tételesen megadott témakörben ragaszkodott a kétharmados szabályhoz, melyben a kormánynak megállapodásra kell jutnia a legnagyobb ellenzéki párttal.

Antall József és Tölgyessy Péter az Országgyűlés alakuló ülésének előkészítéséről folyó megbeszélésen. MTI Fotó: Varga László.

A második alkotmánymódosítás kimondta, hogy az egyes miniszterekkel szemben nem, hanem csak a miniszterelnökkel szemben legyen előterjeszthető bizalmatlansági indítvány, méghozzá konstruktív bizalmatlansági indítvány formájában.

Ez a megállapodás, amely a német és osztrák alkotmányjogi mintát követte, jelentős mértékben megerősítette a kormány, de különösen a kormányfő pozícióit. A konstruktív bizalmatlansági indítvány ugyanis kimondja, hogy a kormányfővel szembeni bizalmatlansági indítványt kezdeményezőknek meg kell jelölniük azt a személyt is, akit új kormányfőnek akarnak, s így a szavazás egyszerre szól a régi kormányfő leváltásáról és az új megválasztásáról. Nyilvánvaló, hogy az esetek döntő részében ez szinte ellehetetleníti a kormányfő leváltását, hiszen az ellenzéki pártoknak az új kormányfő személyében való megállapodása különösen erős ellenzéki egységet követel meg.

Tölgyessy Péter (1957–) 1981-ben jogi diplomát szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, azóta a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos munkatársa. Neve szélesebb körben 1988 nyarától, az egyesülési és gyülekezési törvénytervezetek, illetve a választójogi törvénytervezet vitájában válik ismertté. 1989 tavaszán lépett be a Szabad Demokraták Szövetségébe, ő készítette el A rendszerváltás programja című pártprogram alkotmányjogi fejezetét. Az Ellenzéki Kerekasztal részéről, Sólyom Lászlóval együtt tárgyalt a Magyar Szocialista Munkáspárt delegációjával a megbeszélések megkezdéséről. Kezdeményezte és elfogadtatta a jelenleg is érvényes vegyes – egyéni és listás – választási rendszert és jelentős szerepe volt abban, hogy Magyarországon nem elnöki, hanem parlamentáris rendszer jött létre. 1990–2006 között parlamenti képviselő. Az MDF–SZDSZ-paktum, az ország kormányozhatóságát előmozdító megállapodás egyik létrehozója, majd pártja részéről Kis Jánossal és Pető Ivánnal együtt a dokumentum aláírója. 1990-ben frakcióvezető, és az alkotmányügyi, törvényelőkészítő és igazságügyi állandó bizottság, illetőleg az ügyrendi különbizottság tagja. Az alkotmányügyi bizottságban viselt tagságáról 1992-ben lemondott. Kis János pártelnök lemondása után, 1991–1992 között pártja elnöke. 1992–1994 között ügyvivő, 1994-től nem tölt be párttisztséget. 1996-ban kilépett a Szabad Demokraták Szövetségéből. 1998 és 2006 között fideszes országgyűlési képviselő volt.

A kormány alkotmányos pozícióinak jelentős megerősítését jelentette mindez, alapjaiban megváltoztatva az 1989-es alkotmánymódosításban foglaltakat. Ez az újabb alkotmánymódosítás lényegében – német, osztrák, spanyol minták alapján – egyfajta kancellári rendszert valósított meg Magyarországon, amelyben a miniszterek önálló felelőssége hiányzik, a minisztereket nem választják és nem válthatók le a parlament által, a kormányfő gyakorlatilag egy személyben képviseli és testesíti meg a kormányzatot, s ha a kormányfő megbukik, vele bukik a kormány is.

Ezt az SZDSZ csak azon az áron fogadta el, hogy a legnagyobb kormányzó párt a megállapodásban lemondott arról, hogy ő adja a köztársasági elnök személyét. A III. számú mellékletben kijelentik – s ez a megállapodás, vagy paktum harmadik fontos eleme –, hogy az MDF támogatja az SZDSZ jelöltjének, Göncz Árpád írónak a köztársasági elnökké választását.

A negyedik alkotmánymódosítás indoklásában megállapítják, hogy „A nemzeti televízió és a rádió, illetve az MTI nem lehet pártpolitikai csatározások martaléka. Ezért a TV és a Rádió lehetőleg közös elnökét és két alelnökét a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki."[3]

Ez utóbbi pont is annyiban az SZDSZ politikai érdekeit szolgálta, hogy az ellenzéki beállítottságú köztársasági elnök, ha nem is alkotmányos jogot, de politikai lehetőséget kapott annak eldöntésére, hogy ki vezesse a modern politikában oly fontos közszolgálati médiumokat és a hírközlési irodát. Meg kell állapítanunk: ezzel a „lehetőségével" – egyébként alkotmányellenesen – a későbbiekben élt is, amikor 1991 júliusában nem írta alá a miniszterelnök által a rádió és a televízió alelnökének jelölt személyek kinevezését, s többek között ennek hatására is kitört a magyar médiaháború (ami tulajdonképpen a mai napig tart).

Összegezve: az MDF és az SZDSZ megállapodására jó kifejezés a paktum, mert a megállapodást szűk pártelitek kötötték meg egymással, kizárva ebből nemcsak a közvéleményt, hanem még a saját pártjuk tagságát és vezetőségének nagy részét is. Mindez azért súlyos hatású, mert lényegében véve a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon elfogadott alkotmánymódosítási csomagot váltotta fel egy újabb alkotmánymódosító csomaggal, radikálisan átalakítva ezzel az ott kialkudott alkotmányjogi, kormányzati berendezkedést. Míg az előbbi legalább a nyilvánosság előtt, a pártállami és az ellenzéki elit megállapodásaként született meg, addig az utóbbi nélkülözött minden demokratikus felhatalmazást, a közvélemény beleegyezését. Ráadásul a zárt ajtók mögött megkötött paktumot Antall József éppen az új, szabadon választott parlament első ülésén jelentette be, aminek a szimbolikus üzenete legalábbis nem volt szerencsés. Arra utalt, hogy a nép által választott parlamentben is folyik tovább egyfajta, a régi rendszerre is jellemző elitista, állampolgárok feje feletti politizálás, az alkuk és megegyezések politikai kultúrája, aminek éppen a megszüntetésére jött létre a többpártrendszerű parlamentáris demokrácia.

Fricz Tamás

Jegyzetek

[1] *Rendszerváltás*. Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 576.

[2] *Magyarország Politikai Évkönyve 1991*. Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, Ökonómia Alapítvány–Economix Rt, 1991, 428.

[3] *Rendszerváltás*. Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018, 578.

1990. május 2.

Az Országgyűlés alakuló ülése

Hosszú évtizedek után, 1990. március 25-én rendezték meg az első, szabad többpárti parlamenti választásokat. Az országgyűlési választások első fordulójában a 176-ból csupán 5 egyéni körzetben dőlt el a küzdelem, így az ország jelentős része két héttel később újra a választási urnákhoz járult. Az első fordulóval ellentétben a második fordulóban a választópolgárok csupán egy, saját egyéni képviselőjükre vonatkozó szavazatot adhattak le.[1] A választás második fordulójának részvételi aránya jóval elmaradt az elsőétől – 65% helyett ezúttal a szavazóképes lakosság csupán 45,54%-a vett részt a voksoláson. A választási szövetségek megkötéséből a jobboldalinak definiált pártok kerültek ki győztesen: az MDF a 176 egyéni mandátumból 114-et szerzett meg. Az SZDSZ 35, az FGKP 11, a KDNP 3, az MSZP és a FIDESZ 1-1 egyéni mandátumot nyert.[2] A végső összesítések után az MDF 164, az SZDSZ 92, az FKGP 44, az MSZP 34, a KDNP és a FIDESZ 21–21 mandátumot szerzett. Az 5 független és a 4 közös jelölt mellett 1 agrárszövetségi képviselő jutott a parlamentbe.[3] A választások eredményének nyilvánosságra kerülése után Antall József és az MDF ismét a „kiskoalíció" mellett tette le a voksát. A nemzetközi sajtó a magyarországi választásokat úgy értékelte, hogy a magyar választók a rendszerváltásra szavaztak, a „nemzeti-konzervatív-kereszténydemokrata" Fórum pedig nagy győzelmet aratott legnagyobb riválisával szemben.[4]

1990. május 2-án délelőtt 10 órakor, a második választási fordulót követő 23. napon kezdődött meg az új, többpárti országgyűlés alakuló ülése. A történelmi mérföldkőnek számító alakuló ülés, amelynek eseményeit valamennyi napilap címlapon közölte, egyúttal törvényt is alkotott. Az új országgyűlés történeti kötelezettségének és a társadalmi elvárásoknak eleget téve, szimbolikus jelentőségű, az 1956-os októberi forradalom és szabadságharc jelentőségét elismerő törvénnyel kezdte meg munkáját.

A 43 év utáni első szabad, demokratikus választás eredményét tükröző parlamentet Szűrös Mátyás, a Magyar Köztársaság ideiglenes köztársasági elnöke nyitotta meg. A megnyitón a képviselők elénekelték a *Himnusz*t, majd meghallgatták Oszter Sándor színművész tolmácsolásában Petőfi Sándor *A nemzetgyűléshez* című versét. Szűrös Mátyás ezután köszöntötte az új Országgyűlés díszvendégeit: Habsburg Ottót, az Európai Parlament Magyarországgal foglalkozó bizottságának elnökét, a határon túli magyarság megjelent képviselőit és Varga Bélát, az 1945-ben megválasztott Nemzetgyűlés volt elnökét. Szűrös a hivatalos program megkezdése előtt elmondott beszédében leszögezte: a szabad, demokratikus választásokon a rendszerváltozás jegyében született új Országgyűlés ünnepi és alakuló ülése történelmi esemény. Szűrös ünnepi megnyitóját követően Varga Béla mondott beszédet, aki a bevezetőben köszönetét mondott azért, hogy 43 esztendő után ismét visszatérhetett hazájába, és jelen lehet a magyar történelem új korszakának nyitányán.[5]

A házszabályok értelmében a tisztségviselők megválasztásáig az alakuló ülést a korelnök vezette, a jegyzői feladatokat pedig a négy legfiatalabb

Az MDF frakció az Országgyűlés alakuló ülésén, 1990. május 2-án.
Forrás: RETÖRKI Archívum, Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, Fotótár.

képviselő, körjegyzőként látta el. Szűrös Mátyás a korelnöki feladatok ellátására a 89 esztendős Kéri Kálmánt (MDF) kérte fel. A jegyzői feladatokat Glattfelder Béla – a legfiatalabb parlamenti képviselő –, továbbá Szelényi Zsuzsanna, Deutsch Tamás és Wachsler Tamás (mindannyian: Fidesz) látta el.[6] Ezután az országgyűlés tisztségviselőinek megválasztása következett. Kéri emlékeztette az országgyűlést arra, hogy a pártcsoportok és a független képviselők korábban megállapodtak a jelölés elveiben, mely szerint a legnagyobb parlamenti párt, az MDF jelöli az országgyűlés elnökét, aki egyben az ideiglenes köztársasági elnöki teendőket is ellátja, három alelnökére pedig az SZDSZ, a Független Kisgazdapárt és az MSZP tesz javaslatot. A nyolc jegyzői helyre az előzetes tárgyalások eredményeként a Fidesz és a Kereszténydemokrata Néppárt 2-2, a többi párt 1-1 személyt jelölt.

Szabad György (1924–2015) 1942-ben érettségizett Budapesten, családja zsidó származása miatt nem folytathatott egyetemi tanulmányokat. A német megszállás után kényszermunkára, majd katonai munkaszolgálatra hurcolták el, ahonnan megszökött. 1945-ben belépett a Független Kisgazdapártba, ugyanebben az évben sikeresen felvételizett a Pázmány Péter Tudományegyetem történelem-levéltár szakjára, 1950-ben diplomázott. 1951–1954 között tudományos ösztöndíjjal az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára került. 1955-ben az Esterházy-uradalomról írt monográfiájával kandidátusi fokozatot szerzett. Az 1956-os forradalom alatt a Történészek Forradalmi Bizottságának tagja. 1982-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. 1987-ben felszólalt az első lakiteleki találkozón. A Magyar Demokrata Fórum alapító, 1989 tavaszától elnökségi tagja. Részt vett az Ellenzéki Kerekasztal és a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain, továbbá az 1989. szeptember 18-i rendszerváltó megállapodás egyik aláírója. Az 1990-es országgyűlési választásokon a Magyar Demokrata Fórum budapesti listáján szerzett mandátumot. Az Antall-kormány alatt az Országgyűlés első alelnöke, majd 1994-ig elnöke. 1996-ban a Magyar Demokrata Fórum X. Országos Gyűlése után, kilépett a pártból, és csatlakozott a Magyar Demokrata Néppárthoz.

A szünet után Kéri Kálmán ismertette a szavazatszedő bizottság jelentését. Az országgyűlés tisztségviselőire 379 szavazatot adtak le, amelyből 370 volt érvényes. A Ház felállva, tapssal köszöntötte Göncz Árpádot (SZDSZ), az újonnan megválasztott házelnököt, akit nagy többséggel, 339 vokssal választottak meg. Az alkotmány értelmében, Göncz Árpád lett az ideiglenes köztársasági elnök, akit 1990. augusztus 3-án iktattak be véglegesen köztársasági elnöki tisztségébe.[7] Göncz Árpád az elnöki emelvényre lépve kijelentette: „Bizalmat visszaadni nem lehet, bizalmat csak elveszíteni lehet. Éppen ezért mindent elkövetek annak érdekében, hogy az önök bizalmát megőrizzem."[8]

Göncz Árpád a frakcióvezetők megállapodása értelmében javaslatot tett az országgyűlés megbízott elnökének személyére. Indítványozta, hogy az elnöki teendők ellátásával az MDF jelöltjét, Szabad György professzort bízza meg az országgyűlés, amelyet a képviselők 356 egyetértő szavazattal elfogadtak.[9] Az Országgyűlés alelnökévé választották továbbá Vörös Vincét (FKgP) és Szűrös Mátyást (MSZP). Az országgyűlés jegyzője lett Balás István (MDF), Kóródi Mária (SZDSZ), Bárdos Balázs (FKgP), Bossányi Katalin (MSZP), Glattfelder Béla (Fidesz), Trombitás Zoltán (Fidesz), Balogh Gábor (KDNP) és Tóth Sándor (KDNP).[10]

Az ülés vezetését folytató Szabad György Németh Miklósnak adott szót, aki az alkotmány előírásainak megfelelően benyújtotta kormánya lemondását. Azt kívánta az új parlamentnek, a megalakuló kormánynak, hogy minden erejével és energiájával a hőn óhajtott európai Magyarország megteremtésén tudjon munkálkodni, ne vonja el figyelmét semmiféle áldatlan belső politikai harc.[11] A volt kormányfő leköszönése után következett az új parlament első törvényhozói intézkedése: Glattfelder Béla felolvasta az 1956-os októberi forradalom és szabadságharc jelentőségének törvénybeiktatásáról szóló törvénytervezetet. Szabad György, a képviselők egyöntetű reakcióját – állva tapsolás – kijelentette: a törvénytervezet részletes indoklásától eltekint, hiszen a képviselők már egyértelműen véleményt nyilvánítottak. A törvénytervezetet a képviselők 366 igen és 2 tartózkodás mellett törvénybe iktatták.[12] Az új törvény értelmében „október 23-át, az 1956-os forradalom és szabadságharc kezdetének,

valamint a Magyar Köztársaság 1989. évi kikiáltásának napját nemzeti ünnepnappá nyilvánítja".[13] Másnap, 1990. május 3-án Göncz Árpád immár ideiglenes köztársasági elnökként hivatalosan felkérte Antall Józsefet a kormányalakításra.[14]

Május 22-én Antall József a *Nemzeti megújhodás programja* címmel benyújtotta kormányprogramját, amelyet az Országgyűlés elfogadott, s ezzel az új kormány megkezdhette működését. Parlamenti beszédében a miniszterelnök kormányát a szabadság, a nép, a gazdasági fordulat és az Európához való újracsatlakozás kormányának nevezte, céljának pedig a szociális piacgazdaság kiépítését tekintette.[15] Az újonnan megalakult, hárompárti koalícióból álló (MDF-FKgP-KDNP) Antall-kormány a rendszerváltás utáni első szabadon választott magyar kormány, amelynek az a feladat jutott osztályrészül, hogy az immár független országot stabilizálja, az átmeneti időszak jogi és politikai intézményrendszerét megalkossa és a gazdasági élet új működését elindítsa.

Rapali Vivien

Jegyzetek

1 Bartha Szabó József: Parlamenti matematika. Ki hány mandátumot szerezhet? Ki kivel köthet koalíciót? [Interjú Kolosi Tamással]. *Népszabadság*, 1990. március 29. 4.; Pálfy Péter Pál: Parlamenti matematika II. *Népszabadság*, 1990. március 31. 5.

2 A Demokrata Fórum alakít kormányt. Kiskoalíciót sejtetnek a nyilatkozatok. *Népszabadság*, 1990. április 10. 1.; Az 1990. évi országgyűlési képviselő választás második fordulójának statisztikai adatait lásd: https://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/ma1.jsp?EA=3 (Utolsó letöltés: 2020. 08. 04.)

3 Az 1990. évi országgyűlési képviselő választás második fordulójának statisztikai adatait lásd: https://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/ma1.jsp?EA=3 (Utolsó letöltés: 2020. 08. 04.)

4 A magyarok a rendszerváltozásra voksoltak. A parlamenti választások nemzetközi visszhangja. *Népszabadság*, 1990. április 10. 6.

5 Az Országgyűlés megalakulásával új fejezet kezdődött a magyar demokrácia történetében. *Magyar Nemzet*, 1990.május 3. 1.

6 Az Országgyűlés megalakulásával új fejezet kezdődött a magyar demokrácia történetében. *Magyar Nemzet*, 1990.május 3. 2.

7 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 547.; Az Országgyűlés előtt egy nemzet sorsa áll. Göncz Árpád a köztársaság ideiglenes elnöke, Szabad György a Ház megbízott elnöke. *Népszabadság*, 1990. május 3. 1.

8 Az Országgyűlés megalakulásával új fejezet kezdődött a magyar demokrácia történetében. *Magyar Nemzet*, 1990. május 3. 2.

9 Az Országgyűlés megalakulásával új fejezet kezdődött a magyar demokrácia történetében. *Magyar Nemzet*, 1990. május 3. 2.

10 Az Országgyűlés megalakulásával új fejezet kezdődött a magyar demokrácia történetében. *Magyar Nemzet*, 1990. május 3. 2.

11 Németh Miklós: Működőképes országot adunk át az új vezetésnek. *Magyar Nemzet*, 1990. május 3. 2.

12 1956 a magyar jövő alapja. *Népszava*, 1990. május 3. 1.

13 1956 a magyar jövő alapja. *Népszava*, 1990. május 3. 1.; Megalakult a demokrácia Tisztelt Háza. *Magyar Hírlap*, 1990. május 3. 1., Kritikus hangvételű glossza a törvény elfogadásáról lásd: Mit fogadtunk el? *Beszélő*, 1990/17, 20.

14 Antall József május második felére ígérte a kormánynévsort. *Magyar Nemzet*, 1990. május 4. 1.; Antall József alakít kormányt. *Népszabadság*, 1990. május 4. 5.;

15 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 547.

1990. május 3.

Göncz Árpád megbízza Antall Józsefet a kormányalakítással

Az első szabad választások eredményeként az új Országgyűlés május 2-án tartotta ünnepi, alakuló ülését. Ekkor többek között megszűnt a Németh Miklós vezette kormány megbízatása, és elfogadták az 1956-ról szóló első törvényt. Az MDF és az SZDSZ által aláírt megállapodás értelmében 339 igen szavazattal megválasztották Göncz Árpádot az Országgyűlés elnökének, s egyúttal ideiglenes államfőnek.[1]

Az ülés másnap folytatódott, s Göncz Árpád az Alkotmány vonatkozó rendelkezéseinek értelmében bejelentette, hogy „Figyelemmel a parlamenti hagyományokra, kormányalakítással megbízom a Magyar Demokrata Fórum elnökét, parlamenti képviselőcsoportjának vezetőjét: dr. Antall József urat. [...] Felkérem, hogy a szükséges tárgyalások után mihamarabb mutatkozzék be az Országgyűlés előtt kormányával és annak programjával. [...] Antall Józsefet tökéletesen alkalmasnak tartom erre a feladatra."[2]

Ezt követően Antall József kapott szót: „Elnök Úr! Tisztelt Ház! A felelősség súlya, amely reám hárul [...] óriási. Amikor elvállaltam ezt a megbízatást, úgy gondoltam, hogy kormányalakítási kísérletre vállalkoztam. [...] Szeretném hinni, hogy az Önök segítségével és a magyar nép támogatásával sikerül megalakítani a szabadon választott magyar országgyűlésnek felelős első kormányt.

Szeretném, ha hinnék és tudnák, hogy semmiféle személyes ambíció nem irányít ebben a kérdésben. Semmiféle karriervágy nem vezet. [...] Éppen ezért én arra vállalkozom, hogy megkísérlem az országot, a nemzetet ebből a nehéz helyzetből, ebből a válság küszöbén álló helyzetből, amelyben az ország van, kivezetni [...]. Azt hiszem, most olyan történelmi órához érkeztünk, amikor megkísérelhetjük sorsunkat saját kezünkbe venni. De nem lehetnek illúzióink. [...] bizalmat kérek ahhoz, hogy megalakíthassuk Magyarországnak a választásokat követő első koalíciós kormányát. [...] Én ezzel a hittel, szolgálatként kísérlem meg a számomra megrendítő és - nyugodtan mondhatom igen nagy megtiszteltetéssel átvett megbízatást teljesíteni."[3] Beszédének elhangzása után Tölgyessy Péter, Göncz Árpád, majd a frakcióvezetők gratuláltak neki.

A május 3-án tartott ülésen elfogadták a 10 állandó és az 5 különbizottság tevékenységi körét, a bizottsági tisztségek pártok közötti elosztását és a konkrét személyeket is. Ezenkívül megszavazták a képviselői tiszteletdíj összegét, valamint nyilatkozatban foglaltak állást a litván nép önrendelkezési törekvéseinek támogatása mellett.[4]

A megalakítandó kormányban részt vevő pártokkal már 1990 áprilisában megkezdődtek a koalíciós tárgyalások, melyek eredményeként ekkor már egyértelmű volt, hogy a következő kormány a választásokat megnyerő MDF mellett a KDNP és az FKgP képviselőiből fog állni. A tárgyalások azonban ekkor még nem zárultak le, így Antall József konkrétumokról, s az egyes minisztériumok vezetőiről még nem tudott nyilatkozni. A *Magyar*

Az Országgyűlés ülése 1990-ben. Előtérben Göncz Árpád, Sólyom László, Szentágothai János. Középen áll Antall József miniszterelnök, tőle jobbra Balsai István és Salamon László, mögöttük állva tapsol Csóti György, tőle balra Antall József mögött Zétényi Zsolt. A jobb felső sarokban Zacsek Gyula.
Forrás: Fortepan / Szalay Zoltán adományozó, 138510.

Nemzet értesülései szerint az ülést követően május második felére ígérte a kormánynévsort.[5] A májusi végi időpont már korábban is felmerült, s nem is volt meglepő, mivel áprilisban Keresztes K. Sándor is úgy nyilatkozott, hogy erre csak május közepén kerül majd sor.[6]

A Németh-kormányhoz képest változtatásokat terveztek végrehajtani az egyes minisztériumok elnevezésében és ezáltal hatáskörükben is. Ezen kérdésről való vitára és szavazásra az Országgyűlés május 9-ei ülésén került sor. A törvényjavaslatot dr. Salamon László, az alkotmányügyi, törvényelőkészítő és igazságügyi bizottság elnöke terjesztette be. Ez többek között megszüntette az államminiszteri posztot, viszont lehetővé tette tárca nélküli miniszterek kinevezését. A minisztériumok felállításáról szóló törvénytervezetet végül az általános és részletes vitát követően 278 képviselő fogadta el.[7]

Az április óta zajló koalíciós tárgyalások során megállapodtak a Független Kisgazdapárttal és a Kereszténydemokrata Néppárttal a miniszterek és az államtitkárok személyében, s a kormányzati beosztások

Antall József (1932–1993) A budapesti Piarista Gimnáziumban érettségizett 1950-ben, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán tanult magyar nyelv és irodalom, történelem és levéltár szakokon, később könyvtárosi és muzeológusi diplomát, majd doktori címet szerzett. 1954-től rövid ideig a Magyar Országos Levéltárban és a Pedagógiai Tudományos Intézetben dolgozott, 1956-tól az Eötvös József Gimnáziumban, 1957-től a Toldy Ferenc Gimnáziumban tanított. A forradalom idején a gimnázium forradalmi bizottságának élén állt, részt vállalt a Keresztény Ifjú Szövetség megalakításában és a Független Kisgazdapárt újjászervezésében, így a volt székház visszafoglalásában is. Emiatt többször őrizetbe vették, 1959-ben eltiltották a pedagógusi pályától és a publikálási lehetőséget is megvonták tőle. Rövid könyvtárosi állás után, 1964-től a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyv- és Levéltár tudományos kutatójaként, 1974-től főigazgatóként dolgozott. Munkássága és külföldi előadásai révén (NSZK, Svájc) komoly nemzetközi szakmai elismertségnek örvendett. 1988 elején kapcsolódott be az ellenzéki mozgalomba, Csoóri Sándor hívására részt vett az MDF előadásain, jelen volt a szervezet hivatalos megalakulásánál. 1988-tól aktívan dolgozott a Kovács Béla Társaságban az FKgP újjászervezésén, melynek pártfőtitkári posztját nem vállalta. Az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásokon az MDF egyik fődelegáltja, az I/1-es alkotmánymódosítást előkészítő bizottság tagja. 1989. október 21-én őt választották meg az MDF elnökévé, az MDF győzelmét követően az Országgyűlés 1990. május 23-án 218 igen, 126 nem és 8 tartózkodás mellett megválasztotta a Magyar Köztársaság miniszterelnökévé. Az FKgP-vel és a KDNP-vel koalíciót, majd az ország kormányozhatósága érdekében az SZDSZ-szel paktumot kötött. Miniszterelnöksége alatt Magyarország elszakadt a volt szocialista kötelékektől (megszűnt a KGST, felbomlott a Varsói Szerződés, a Vörös Hadsereg kivonult az országból) és komoly diplomáciai erőfeszítésekkel megkezdte az euro-atlanti csatlakozást, miközben a kormánypárt nemzetközi pártcsaládok tagjává vált (EDU, IDU, EUCD – az EDU alelnöke 1990-től maga Antall József).

jellegében. Antall József a tárgyalások lezárulta után, május 16-án, a parlamentben ismertette leendő kormánya tagjainak névsorát. A testületben 8 MDF-es, 4 kisgazda, 1 kereszténydemokrata és 3 pártonkívüli politikus kapott helyet.

Pénzügyminiszter lett Rabár Ferenc (független), külügyminiszter Jeszenszky Géza (MDF), belügyminiszter Horváth Balázs (MDF), honvédelmi miniszter Für Lajos (MDF), igazságügyi miniszter Balsai István (MDF), a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere Kádár Béla (független), ipari és kereskedelmi miniszter Bod Péter Ákos (MDF), mezőgazdasági miniszter Nagy Ferenc József (FKgP), művelődés- és közoktatásügyi miniszter Andrásfalvy Bertalan (MDF), népjóléti miniszter Surján László (KDNP), környezetvédelmi miniszter Keresztes K. Sándor (MDF), munkaügyi miniszter Győriványi Sándor (FKgP), közlekedési és hírközlési miniszter pedig Siklós Csaba (MDF). Antall József kormányának tagja lett három tárca nélküli miniszter is: Kiss Gyula (FKgP) az egyházi és kisebbségi ügyekért volt felelős, Gerbovits Jenő (FKgP) a mezőgazdasági tulajdonviszonyok átalakítását felügyelte, míg Mádl Ferenc (független) hazánk érdekeit képviselte az európai szervezetekben.[8]

A kormány tagjainak megnevezése után, 1990. május 22-én nyújtotta be Antall József a kormányprogramot *Nemzeti megújhodás programja* címmel, melynek elfogadása után kezdhette meg működését az Antall József vezette első, szabadon választott kormány.

Az Antall-kormány tagjai. Forrás: mek.oszk.hu. Magyarország a XX. században, főszerk. Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1996.

Jegyzetek

1 *Országgyűlési Napló*, 1990. május 2. Az Országgyűlés alakuló ülése, 15-16.

2 *Országgyűlési Napló*, 1990. május 3. 2–3.

3 *Országgyűlési Napló*, 1990. május 3. 3–4.

4 Országgyűlés. *MTI hír*, 1990. május 3.; Antall József alakít kormányt. *Népszabadság*, 1990. május 4. 1., 5.

5 Antall József alakít kormányt. *Népszabadság*, 1990. május 4. 1., 5.; Antall József május második felére ígérte a kormánynévsort. *Magyar Nemzet*, 1990. május 4. 1.

6 Sereg András: Az MDF nem zárkózik el a Fidesztől. *Népszabadság*, 1990. április 14. 5.

7 *Országgyűlési Napló*, 1990. május 9. 57–58., 69.

8 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006, 548.; Kurcz Béla: Ismert és ismeretlen arcok a koalíciós kormányban. Megszűnt posztok, új beosztások. *Magyar Nemzet*, 1990. május 17. 3.

1990. május 22–23.

Az Országgyűlés elfogadja a kormányprogramot

A rendszerváltás folyamatának részben közjogi, részben politikai állomását jelentette az 1990. május 22-én az Országgyűlés elé terjesztett kormányprogram. A tartalmi szempontból két részre osztható programbeszéd szövegét a miniszterelnök mellett dolgozó stáb készítette el. A beszéd első része Kodolányi Gyula által, Kádár Béla, O'sváth György, Tar Pál és Jeszenszky Géza közreműködésével készült el, míg a másik felét a mások mellett a készülő, Ferencz Csaba és Kiss György által szerkesztett, a Magyar Demokrata Fórum szakértői stábjának munkáját összegző *A nemzeti megújhodás programjá*ból emelték át. A programbeszéd jelentőségét jelzi, hogy Antall, aki szokása szerint a számára készült szövegeket általában átírta, kiegészítette, illetve attól gyakran elszakadva, rögtönzésekkel adta elő, ezúttal a megírt szöveget változtatás nélkül mondta el a parlamentben.[1]

Antall – egyelőre mint kijelölt miniszterelnök – programbeszédét május 22-én ismertette az Országgyűlésben. Tekintettel arra, hogy a kormány még nem állt fel, és nem voltak minden szükséges adat birtokában, a programbeszéd vállaltan csak irányelveket fogalmazott meg.

A miniszterelnök beszédének bevezetőjében kijelentette, az a forradalommal felérő békés átmenet, amely az elmúlt két évben Magyarországon lezajlott, páratlan a magyar történelemben, és számon tartja a világ. Megalakuló kormányát középre, a centrumba pozícionálta, elhatárolva azt a szélsőségektől.

Antall a kormányának működését – amely a Magyar Demokrata Fórum, a Független Kisgazdapárt és a Kereszténydemokrata Néppárt koalíciójaként jött létre – négy alapelvhez kötötte. Első alapelvként azt a szándékát fogalmazta meg, hogy kormánya *a szabadság kormánya*ként működjön, jogegyenlőséget biztosítva minden magyar állampolgár számára. Alapelvként nevezte meg a vélemény-, szólás-, gyülekezés-, mozgás- és utazás, valamint a sajtó és a kultúra szabadságát. Második alapelvként leszögezte, hogy – bár a kifejezés az egypártrendszer évei alatt lejáratódott, de – kormánya *a nép kormánya* kíván lenni, amely kifejezést a kormány a munkája által fogja új tartalommal megtölteni. Harmadik alapelvének a *gazdasági fordulat kormányá*vá válást nevezte meg, célul tűzve ki a szociális piacgazdaság megvalósítását.[2] Beszédes a tény, hogy az alapelveket illetően ezzel a résszel foglalkozott legtöbbet. Kitért arra, hogy a megörökölt problémák miatt kormányára ezen a téren várnak majd a legnagyobb feladatok. Szólt a súlyos eladósodottságról, a magas munkanélküliségről és a gazdasági infrastruktúra elavultságáról. A negyedik alapelvvel kapcsolatban pedig kijelentette, hogy az új kormány *európai kormány* lesz, amely az Európába való visszatérés feladatát fogalmazta meg, ami politikai, kulturális, gazdasági értelemben is visszatérést jelent majd Magyarország számára.[3]

Beszédének második részében kifejtette, hogy a nemzet megújulásának záloga az ember, ezért programjának középpontjában az ember és annak környezete, valamint az azzal kialakított kapcsolata

Budapest, 1990. május 23. Antall József miniszterelnök eskütételéhez készülődik a Parlamentben. Mögötte az első padsorban foglal helyet Sólyom László (j), az Alkotmánybíróság elnöke és Medgyessy Péter (b), a korábbi kormány miniszterelnök-helyettese, a padsorok közt jön Németh Miklós (k) korábbi miniszterelnök. MTI Fotó: Varga László.

áll. A természeti környezet kapcsán szólt az elmúlt évtizedek ipar- és környezetpolitikájaként megörökölt környezeti szennyezettségről és a bős-nagymarosi beruházás nyomán létrejött természeti károk helyreállításáról. Az ember kulturális környezetével kapcsolatban említette az iskolák korszerűsítését, az iskolarendszer átalakítását és a tanszabadságot. Az ember társadalmi környezete kapcsán kiemelte a jogok gyakorlásában már eddig megvalósult elemeket; a pártalapítás, a gyülekezési és az egyesülési jog gyakorlásának lehetőségét, valamint azt a törekvést, hogy az új kormány az emberi jogok tekintetében az európai mércéhez kíván igazodni. A beszéd második felének is kiemelt részét képezte a gazdaság. Antall a múlt rendszert életidegen politikai és gazdasági rendként jellemezve kijelentette, hogy kormánya stratégiájának központjában a magántulajdonon és a magánvállalkozásokon alapuló szociális piacgazdaság áll, amely

a szociális védőháló révén segíti azokat, akiknek erre szükségük van. Az eladósodottság kapcsán leszögezte, hogy a kormány eleget kíván tenni a fizetési kötelezettségeinek. Az adósságból való kilábalást a gazdasági növekedés ösztönzésével szándékozik elérni, amelytől egyben a munkanélküliség növekedésének megállítását, majd csökkenését is reméli. Vállalta továbbá, hogy kormánya privatizációs programot dolgoz ki. A mezőgazdaságról szólva kiemelte, hogy a kormány új agrárpolitikája a magántulajdonú struktúrára épít, ahol a földet megművelők zömmel tulajdonosok is egyben. Magyarország nemzetközi környezetével és külpolitikájával kapcsolatban szólt a szovjet csapatok kivonásáról, a Varsói Szerződés felmondásáról,[4] a Szovjetunióval való kiegyensúlyozott, jószomszédi viszony kialakításáról és egy új, összeurópai kollektív biztonsági és együttműködési rendszer szükségességéről. Az átalakuló geopolitikai viszonyrendszerben Antall a régió népei közötti ellentétek mérséklődésének lehetőségét látta. Kormánya kisebbségi politikájának fő célját a kisebbségeket is megillető emberi jogok érvényre juttatásában nevezte meg, hangsúlyozva Magyarország felelősségét a határon túli magyarok iránt.[5] A beszéd ezen része a külpolitikára és a nemzetpolitikára mindig nagy hangsúlyt fektető miniszterelnöktől[6] minden határon túli magyar számára reményt keltő üzenetet jelenthetett. Antall a programbeszédet követően június 2-án, a párt III. Országos Gyűlésén mondta el az azóta elhíresült, és már az elhangzásától kezdve oly sokszor félremagyarázott szavait[7] arról, hogy közjogi értelemben tízmillió, de lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kíván lenni.[8] Összegezve Antall szavait, a programbeszéd egyszerre volt a kibontakozó politikai fordulat értelmezése és egyfajta szándéknyilatkozat, amely a még meg nem alakult kormány tervezett cselekvési programjának elveit rögzítette. Olyan elveket, amelyek tudatos alkalmazása remélhetően meghozza majd a várt fordulatot a gazdaságban, a társadalomban és a politikában egyaránt.[9]

A program vitájára az Országgyűlés május 22-i és 23-i ülésein került sor. A kormány nehéz helyzetére való tekintettel az ellenzéki képviselők hozzászólásainak többségén érezhető volt a visszafogottság és a méltányosság. Az Szabad Demokraták Szövetsége képviseletében felszólaló Tölgyessy Péter pártja támogatásáról biztosította a kormányt a külpolitikai, nemzetpolitikai, emberi jogi kérdésekben megfogalmazott törekvései kapcsán. Kritikaként elsősorban a kormányprogram kimunkálatlanságát nevezte meg, és a konkrétumokat hiányolta[10] annak ellenére is, hogy az MDF részéről korábban a liberálisok számára már világossá tették, a szükséges információk hiánya miatt a beszéd egyelőre csak irányelveket fogalmazhat meg.[11] A Magyar Szocialista Párt részéről Pozsgay Imre kiemelte és pártja részéről támogatandónak tartotta a miniszterelnöki beszédben megjelenő nemzeti közmegegyezésre való törekvést, ugyanakkor fenntartásainak is hangot adott a program bizonyos illuzórikus aspektusait illetően.[12] A Fiatal Demokraták Szövetsége részéről felszólaló Orbán Viktor beszédében már nem jelent meg az SZDSZ és az MSZP részéről tanúsított visszafogottság. Orbán élesen bírálta az általa csak következetesen fogalmazványnak titulált programot, hiányolva a konkrétumokat.[13] Az ellenzéki frakciók hozzászólásából látható, hogy a programra adott válaszok az ellenzéki térfélen nem csupán a kormányprogramhoz való szakmai és politikai viszonyulást, de önnön ellenzéki szerepfelfogásukhoz való viszonyt is jelentették. E téren a leginkább ellenzéki pártként ekkor a Fidesz viselkedett, amely a programra adott választ az ellenzéki identitás kialakítására is felhasználta.

A kormányprogram részletes vitájára a következő napon került sor. Tekintettel a hozzászólni kívánók magas számára – negyvenkét képviselő jelezte előre hozzászólási szándékát, és végül mintegy hetvenen szóltak hozzá – a hozzászólások idejét öt percben határozták meg. A részletes vita hangvétele már nem hasonlított az előző napi, többnyire visszafogott megszólalásokra.[14] A vitát a miniszterelnök válasza zárta le. Antall kiemelte, hogy a program kapcsán valódi vita folyt a parlamentben. A vitában elhangzottak közül a fontosabbnak vélt témákra – a kormánykoalíciót érintő kérdésekre, a Varsói Szerződésre, egyes gazdasági témákra – részletesebben is kitérve fogalmazta meg a kormány álláspontját az egyes felvetésekkel és kritikákkal kapcsolatban. Beszédének végén három hónap türelmi időt kért a programbeszédben ismertetett irányelvek alapján kidolgozandó kormányprogram elkészítéséhez.[15] Az Országgyűlés 218 szavazattal, 126 ellenszavazat és 8 tartózkodás mellett fogadta el a kormányprogramot, és egyben választotta miniszterelnökké Antall Józsefet.[16]

A kormányprogramot az országos napilapok különbözőképpen fogadták. A *Népszava* szkeptikus hangvételű, rövid írása arra hívta fel a figyelmet, hogy a nemzet megújhodása nem csupán a kormányintézkedések függvénye, de szellemi és erkölcsi megújulás is kell, és életkedv a mindennapokhoz. A cikk írója részleteiben vitathatónak, összességében azonban előremutatónak ítélte a programot.[17] A *Népszabadság* cikkében rámutatott, hogy a program céljait a távozó Németh-kormány is megfogalmazta már,[18] csakúgy, mint az ellenzéki pártok, így könnyebb lesz számukra a programmal való azonosulás. Az írás ugyan kételyeket is megfogalmazott azzal kapcsolatban, hogy a kormány valóban képes lesz-e a célként meghatározott feladatokat egyszerre végrehajtani, elismeri, hogy a kormány egyelőre még bírja az ellenzék támogatását és türelmét.[19] A *Magyar Hírlap* a program gazdasági fordulattal foglalkozó részét kiemelve fogalmazta meg kételyeit azzal kapcsolatban, hogy összhangba hozhatók-e a program céljai és követelményei, illetve hogy a fordulat végrehajtása során nem hárulnak-e a társadalomra elviselhetetlen terhek. A cikk kiemeli a külpolitika nyugati orientációját, a jó kapcsolatokra törekvés szándékát a szomszédos országokkal és a Szovjetunióval, illetve a határon túli magyarok melletti kiállását.[20] A *Magyar Nemzet* a programbeszéd kiegyensúlyozott hangnemét, európaiságát emelte ki, méltatva a miniszterelnök külpolitikai gondolkodását, valamint reményét fejezte ki, hogy a kormányprogram a polgárosodás egy újabb korszakát hozza el Magyarországon.[21] A program nemzetközi sajtóvisszhangja alapvetően pozitív volt. Kiemelték a kormány Varsói Szerződésből történő kilépési szándékát és nyugati elkötelezettségét, valamint a gazdasági válság sokkterápiával való kezelésének elutasítását.[22]

JÓNÁS RÓBERT

Jegyzetek

1 A beszéd születésének részleteit lásd: Kodolányi Gyula: 1990. május: Antall József kormányt alakít. A *Hungarian Review* interjúja (1. rész). *Magyar Szemle*, 2015/7–8. 7–28.

2 A programbeszédben részletesen ki nem fejtett fogalomról és annak korabeli értelmezéséről lásd: Bod Péter Ákos: A szociális piacgazdaság Antall József kormányzati programjában és kormánya gyakorlatában. In: *A politikus Antall József – az európai úton*. Szerk. Jeszenszky Géza – Kapronczay Károly – Biernaczky Szilárd. Budapest, Mundus, 2006, 22–42.

3 *Országgyűlési Napló* 1990. évi tavaszi ülésszak, 144–147.

4 A Varsói Szerződésből történt kilépés részleteiről lásd: Kodolányi Gyula: A mese igaz. Antall 1990-es kezdeményezései. In: *A politikus Antall József – az európai úton*. Szerk. Jeszenszky Géza – Kapronczay Károly – Biernaczky Szilárd. Budapest, Mundus, 2006, 119-134.; Debreczeni József: *A miniszterelnök*. Budapest, Osiris, 1998, 216–219. Antall 1990. június 7-én, a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete előtt elmondott, a Varsói Szerződés felbontását javasló beszédét lásd: Antall József: *Modell és valóság II*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015, 572–577.

5 *Országgyűlési Napló* 1990. évi tavaszi ülésszak, 156–157.

6 Antall külpolitikájáról lásd: Jeszenszky Géza: Antall, a külpolitikus. In: Antall József: *Modell és valóság III*., Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015, 1106–1158.

7 Lásd az aznapi, Magyar Rádiónak adott interjút: Antall József nyilatkozata az országhatárokon kívül élő magyarsággal kapcsolatban. *Magyar külpolitikai évkönyv, 1990*. Szerk. Torda Endréné. Budapest, Külügyminisztérium, 1990, 191–192.

8 A beszédet lásd: Antall József: *Modell és valóság II*., Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015, 397–405.

9 Szabad György: Antall József újraolvasott kormányprogramja. In: *A politikus Antall József – az európai úton*. Szerk. Jeszenszky Géza – Kapronczay Károly – Biernaczky Szilárd. Budapest, Mundus, 2006, 183–196.

10 *Országgyűlési Napló* 1990. évi tavaszi ülésszak, 161–164.

11 Kónya Imre: *...és az ünnep mindig elmarad? Történetek a rendszerváltástól napjainkig*. Pécs, Alexandra, 2016, 243–244.

12 *Országgyűlési Napló* 1990. évi tavaszi ülésszak, 166–168.

13 Orbán magyarázatát az éles hangvételű beszédre idézi: Debreczeni József: *A miniszterelnök*. Budapest, Osiris, 1998, 109.

14 Debreczeni úgy véli, a változás oka Orbán Viktor előző napi hozzászólása volt. Debreczeni József: *A miniszterelnök*. Budapest, Osiris, 1998, 109.

15 *Országgyűlési Napló* 1990. évi tavaszi ülésszak, 250–259.

16 *Országgyűlési Napló* 1990. évi tavaszi ülésszak, 260. A kormány eskütételét a Magyar Televízió nem közvetítette.

17 Lajstrom a megújhodáshoz. *Népszava*, 1990. május 23. 3.

18 Németh Miklós távozása előtt több, az új kormány számára készített, annak munkáját segítő dokumentumot hagyott hátra az új kormány számára. Oplatka András: *Németh Miklós. Mert ez az ország érdeke*. Budapest, Helikon, 2014, 339–342.; Bába Iván: *Rendszerváltoztatás Magyarországon*. Budapest, Veritas – Magyar Napló, 2015, 143.

19 Két óra+száz nap. *Népszabadság*, 1990. május 23. 3.

20 Kísérlet. *Magyar Hírlap*, 1990. május 23. 5.

21 A pillanat értéke. *Magyar Nemzet*, 1990. május 24. 1.

22 Az Antall-kormány világvisszhangja. *Népszabadság*, 1990. május 25. 3.

1990. augusztus 3.

Az Országgyűlés köztársasági elnökké választja Göncz Árpádot

A köztársasági elnök megválasztásának témája a rendszerváltás közjogi aktusainak egyik leglátványosabb és legvitatottabb kérdésévé vált. Az 1989 nyári állapotokhoz képest számos fordulatra volt szükség egy év alatt ahhoz, hogy az Országgyűlés végül köztársasági elnökké válassza Göncz Árpádot.

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások keretei között az I/1. számú munkabizottság tárgyalta a köztársasági elnöki intézmény szabályozásának kérdéseit. Abban, hogy az Elnöki Tanácsot egyszemélyes államfő, köztársasági elnök váltsa fel, a felek hamar egyetértésre jutottak. Az MSZMP tárgyalódelegációja némi vita után elfogadta az Ellenzéki Kerekasztal álláspontját arról, hogy az Elnöki Tanács lemondása és az új államfő megválasztása közötti időszakban az Országgyűlés elnöke gyakorolja a köztársasági elnök (bizonyos) jogköreit. Az álláspontok leginkább a választás időpontjában és módjában különböztek: az MSZMP az országgyűlési választások előtt megtartandó, közvetlen; az Ellenzéki Kerekasztal viszont kezdetben az országgyűlési választások után, az új Parlament általi elnökválasztás mellett kardoskodott. A Harmadik Oldal szintén a közvetlen, nép általi választás mellett tette le a voksát. Az ellenzéki mozgalmak és pártok álláspontját befolyásolta, hogy az új Országgyűlés megalakulása előtti választás – és az általuk nagyrészt borítékolt, ekkor rendkívül népszerű Pozsgay Imre államminiszter közvetlen megválasztása – esetén az államfői jogkörök gyakorlójára a kommunista hatalomátmentés valamiféle eszközeként tekintettek.[1] Az Ellenzéki Kerekasztal különböző erőinek egysége azonban nem bizonyult tartósnak: Füzessy Tibor (Kereszténydemokrata Néppárt) és Vigh Károly (Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság) már július elején a közvetlen választás mellett érvelt, Pozsgay Imrét alkalmas jelöltként nevezve meg.[2] Július 21-én a Magyar Néppárt nevében Varga Csaba által előterjesztett, az átmenet felgyorsítását célul kitűző hatpontos csomagterv közvetett, ugyanakkor a stabilitás érdekében még a régi Országgyűlés által megválasztandó államfőre tett javaslatot.[3] Újabb fordulatot hozott, amikor augusztus 17-én a Magyar Demokrata Fórum nevében Antall József állt elő az EK egységét megőrizni hivatott csomagtervvel, amely azt tartalmazta, hogy „az új köztársasági elnök megválasztására csak az általános parlamenti választással egyszerre (több cédula bevonásával, együttes szavazás) kerülhet sor, [...] illetve utána".[4] Ezzel, ha egyszeri és rendkívüli jelleggel, de az MDF is a közvetlen, nép általi választás mellé állt. A koncepciót leghatározottabban a FIDESZ és az SZDSZ bírálta. Előbbi részéről Orbán Viktor mindenképpen ragaszkodott az új Országgyűlés által meghozandó szabályozáshoz és az általuk meghatározott államfői keretrendszerhez, mondván: „a Kerekasztalnak egyszerűen erre nincsen mandátuma".[5] Számos furcsa és nehezen kivitelezhető ötlet ellenére az Ellenzéki Kerekasztalnak e kérdésben nem sikerült egységes álláspontra jutnia: öt szervezet – a BZSBT, a Független Kisgazdapárt, a KDNP, az MDF és a Néppárt – elfogadta a közvetlen választást, az SZDSZ, a FIDESZ, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Független Szakszervezetek

Göncz Árpád az Országgyűlésben 1990-ben. Forrás: Fortepan / Szalay Zoltán adományozó, 138457.

Demokratikus Ligája viszont nem. A többségi álláspontot ismertető Antall József azt hangsúlyozta, hogy „a globális megegyezés részeként az átmenet időszakára kivételként elfogadják" a közvetlen választást, míg a kisebbségi álláspontot bemutató Tölgyessy Péter (SZDSZ) közölte: nem kívánják megbénítani az EK többi tagszervezetét a Nemzeti Kerekasztal megállapodásának megvétózásával, ugyanakkor nem támogathatják a parlamenti választás előtti elnökválasztást. Azt is bejelentette: népszavazást kezdeményeznek a köztársasági elnök megválasztásának időpontjáról, ehhez még három, az MSZMP munkahelyekről való kivonulásáról, a tulajdonáról való elszámolásról, illetve a Munkásőrség feloszlatásáról szóló kérdést hozzácsapva.[6]

Az aláírások összegyűjtése után az Országgyűlés 1989. november 26-ára írta ki a népszavazást – ugyanakkor ugyanezzel a döntésével a köztársasági elnök megválasztásáról szóló voksolás dátumát is meghatározva (1990. január 7.). A szavazólapon található első kérdés így hangzott: „Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására?" A kérdés mellé a következő – az elnökválasztás

Göncz Árpád (1922–2015) A Werbőczy István Reálgimnáziumban érettségizett, 1939–44 között a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult, ahol jogtudományi doktorátust szerzett. Tanulmányaival párhuzamosan az Országos Földhitelintézetben dolgozott jogász gyakornokként. Részt vett a németellenes ellenállási mozgalomban, tagja volt a Teleki Pál Munkaközösségnek. 1944-ben behívót kapott, de megszökött a Németország felé tartó csapattesttől. Ezt követően a Magyar Diákok Szabadságfrontja Táncsics-zászlóaljához csatlakozott. 1945-ben belépett a Független Kisgazdapártba, a Független Ifjúság budapesti szekciójának elnöke, a Nemzedék hetilap szerkesztője volt. Kezdetben a kisgazda parlamenti frakció titkára, majd Kovács Béla főtitkár személyi titkára volt. Kovács szovjet hadifogságba hurcolását követően a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályán hetekig fogva tartották és kihallgatták. Az FKgP felszámolása után gépgyári segédmunkás, majd agrártanulmányokat folytatott. Az 1956-os forradalomban a Parasztszövetség újjászervezésén dolgozott, Bibó István parlamenti munkatársa. A második szovjet intervenciót követően a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom memorandumainak elkészítésében és ezeknek az indiai követségen keresztül a nemzetközi közvéleményhez való juttatásában segédkezett. 1957-ben letartóztatták, Bibó István és társai perének másodrendű vádlottjaként életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult. 1965-től szabadfoglalkozású író, 1981-ben részt vett a Bibó-emlékkönyv szerkesztésében. A Magyar Írók Szövetsége műfordító szakosztályának elnöke, 1988–89-ben a szövetség elnöke. 1988-ban a Szabad Demokraták Szövetségének alapító tagja lett, ügyvivő, majd az Országos Tanácsba is beválasztották, a párt programszerkesztő bizottságának tagja. 1989-től az Emberi Jogok Ligája budapesti tagozatának ügyvezető elnöke. Az 1990. évi országgyűlési választásokon az SZDSZ fővárosi listájáról szerzett képviselői mandátumot. Az MDF–SZDSZ-megállapodás értelmében a Parlament köztársasági elnökké választotta, mely tisztséget 2000-ig töltötte be.

időpontját és módját összekötő – értelmezés került: „Amennyiben Ön igennel szavaz, azt támogatja, hogy a köztársaság elnökét ne a lakosság, hanem majd az Országgyűlés válassza meg, ha nemmel szavaz, akkor azt támogatja, hogy a köztársaság első elnökét közvetlenül a lakosság válassza meg." A népszavazást kezdeményező négy párttal – az SZDSZ, a FIDESZ, az MSZDP és a hozzájuk csatlakozó FKgP – szemben az MSZP az első kérdésben nem szavazatra buzdított, a legerősebb ellenzéki párt, az MDF pedig a bojkott mellett foglalt állást.[7] A különböző, közvetlen választást támogató erők ekkor már megnevezték saját jelöltjüket. Legkorábban az MSZMP nevezte meg jelöltjét Pozsgay Imre személyében,[8] míg az MDF a mozgalom alapítóját, Für Lajost indította el.[9] A kampány intenzív, durva, ugyanakkor a kezdeményezők oldaláról meglehetősen profi volt. A voksoláson magas részvétel (58%) mellett az első kérdésben alig hatezer szavazattal az „igen" szavazatok győztek (50,07%).[10]

Mindez azonban nem döntötte el véglegesen az alapkérdést. Alig több mint három héttel az országgyűlési választások első fordulója előtt, 1990. március 1-jén a régi Országgyűlés – egyfajta ellenreakcióként a népszavazás eredményére és időpontról való döntésére – Király Zoltán és Raffay Ernő javaslatára módosította az alkotmányt, állást foglalva a közvetlen választás mellett (1990. évi XVI. törvény).[11] Az országgyűlési választások eredménye és annak következményeként megszülető MDF–SZDSZ paktum ugyanakkor ismét gyökeresen írta át az aktuális helyzetet. A köztársasági elnök személye jól láthatóan alkupozícióvá vált. Ennek jövőbeli lehetőségére már Kis János is utalt az Ellenzéki Kerekasztal egyik ülésén: „Az a kérdés, hogy

Göncz Árpád a Kossuth téren 1990. augusztus 3-án. Forrás: Fortepan / Szigetváry Zsolt adományozó, 152379.

ki legyen a köztársasági elnök, hogy kit támogatunk köztársasági elnöknek, az alku tárgya lehet a választások utáni helyzetben. Egy olyan alku tárgya, amelyik meghatározhatja a kormány összetételét is."[12] Az Antall József, Kis János, Salamon László, Tölgyessy Péter, Pető Iván, Balsai István, Kónya Imre és Kutrucz Katalin által aláírt, április 29-ei megállapodás 2 a) pontja – utalva a március 1-jei döntésre – megállapította: „sok esetben az Országgyűlés jelentősen eltért a [Nemzeti Kerekasztal által megkötött] megállapodástól". A 2b) pont szerint „az 1946. évi I. számú törvénynek megfelelően helyreállítandó a köztársasági elnök eredeti státusa". A paktum III. számú melléklete már egészen konkrétan fogalmazott: „A Magyar Demokrata Fórum hozzájárul ahhoz, hogy az Országgyűlés elnöke – amely tisztség a pártközi megállapodások értelmében az MDF-et illetné – Göncz Árpád, a Szabad Demokraták Szövetsége Országos Tanácsának tagja legyen, míg ennek következtében az Országgyűlés első alelnöke Szabad György, a Magyar Demokrata Fórum Országos

Elnökségének tagja lesz. [...] A felek megállapodnak abban is, hogy a[z] [...] alkotmánymódosításokat követően és az azokban foglaltak szerint megtartott köztársasági elnökválasztáson az MDF támogatja Göncz Árpád megválasztását azzal, hogy amint erre sor kerül, az Országgyűlés elnöke Szabad György, első alelnöke Dornbach Alajos lesz."[13]

A paktumra és a közvetlen választást megakadályozó következményekre reagáló népszavazás már csak egyfajta utóvédharcnak volt felfogható. Ennek kezdeményezője Király Zoltán, az utolsó pártállami parlament legnépszerűbb, az ellenzéki gondolatokat legkorábban megfogalmazó képviselője volt, legfőbb támogatója pedig – paradox módon – az MSZP lett. Az aláírások összegyűjtése után az Országgyűlés – a kezdeményezők javaslatai ellenére – júliusra tűzte ki a referendumot, a fullasztó kánikula pedig természetes módon vezetett a példátlanul alacsony részvételhez. A választáson alig több mint 1 millió szavazópolgár vett részt (13,91%), közülük hiába szavazott több mint 85% igennel, a referendum érvénytelen lett.[14]

Öt nappal később az Országgyűlés Magyarország köztársasági elnökévé választotta Göncz Árpádot. A miniszterelnökkel régi, jó barátságot ápoló, kisgazda és '56-os múltú SZDSZ-es ügyvivő, író, műfordító[15] ekkor mindkét vezető párt számára elfogadható megoldásnak tűnt. Az Országgyűlés 295 igen, 13 nem és 2 tartózkodás mellett választotta meg a Magyar Köztársaság elnökévé.[16] Ezzel lezárult az ideiglenesség korszaka – a köztársaság kikiáltása, 1989. október 23-a óta az Országgyűlés elnöke, Szűrös Mátyás, majd Göncz Árpád töltötte be az ideiglenes köztársasági elnöki tisztséget.[17] Az új államfő beszédében örömét fejezte ki, hogy az összes párt és a függetlenek csoportja is támogatta személyét, egyben szót ejtett a választás módjáról is: „Meglehet, [a magyar nép támogatásának] ékesebb kifejezése lett volna, ha magának a népnek a színe előtt mérettem volna meg, mégis úgy érzem, hogy az elnöki hivatal aligha bírt volna el, tekintélyének súlyos csorbulása nélkül, még többhavi ideiglenességet." Felidézte azokat a személyiségeket, akiknek „munkatársa, rabtársa" lehetett: Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Kiss Sándort, Kovács Bélát, Nagy Imrét, Bibó Istvánt, Donáth Ferencet.[18]

Göncz Árpád kétciklusos elnökként pontosan tíz évig, 2000. augusztus 3-ig töltötte be hivatását. Bár népszerűségét a közvélemény-kutatások szerint mindvégig megőrizte, elnöki működéséhez számos ellentmondásos és pártszempontokon felülemelkedni nem tudó döntés (megszólalások a taxisblokád alatt,[19] a médiaelnökök kinevezésének ügye[20] vagy a Bokros-csomag később alkotmányellenesnek bizonyult pontjainak azonnali aláírása) társítható. Első ciklusának második felére végzetesen és jól láthatóan megromlott kapcsolata az őt tulajdonképpen jelölő miniszterelnökkel.[21]

Nagymihály Zoltán

Jegyzetek

[1] Tóth Károly: Az államfői (köztársasági elnöki) tisztség. In: *A rendszerváltozás államszervezeti kompromisszumai*. Szerk. Kukorelli István – Tóth Károly. Lakitelek, Antológia, 2016, 259–388. (Az Ellenzéki Kerekasztal és a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások üléseinek tárgyalása során a következőkben is merítettünk a tanulmány következtetéseiből és tényanyagából.)

[2] Az Ellenzéki Kerekasztal ülése (1989. július 6.). In: *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. II. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások és az Ellenzéki Kerekasztal ülései (1989. június 13-július 27.).* Szerk. Révész Béla – Bozóki András – Ripp Zoltán – Kalmár Melinda – Elbert Márta – Ripp Erzsébet. Budapest, Magvető, 2000, 312–335.

[3] Az Ellenzéki Kerekasztal ülése (1989. július 21.). In: *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. II. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások és az Ellenzéki Kerekasztal ülései (1989. június 13-július 27.).* S Szerk. Révész Béla – Bozóki András – Ripp Zoltán – Kalmár Melinda – Elbert Márta – Ripp Erzsébet. Budapest, Magvető, 2000, 451–502.

[4] Az Ellenzéki Kerekasztal ülése (1989. augusztus 17.). In: *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. III. Az Ellenzéki Kerekasztal ülései és a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások (1989. augusztus 3-augusztus 29.).* Szerk. Révész Béla – Bozóki András – Ripp Zoltán – Kalmár Melinda – Elbert Márta – Ripp Erzsébet. Budapest, Magvető, 2000, 159–232.

[5] Az Ellenzéki Kerekasztal ülése (1989. augusztus 29.). In: *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. III. Az Ellenzéki Kerekasztal ülései és a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások (1989. augusztus 3-augusztus 29.).* Szerk. Révész Béla – Bozóki András – Ripp Zoltán – Kalmár Melinda – Elbert Márta – Ripp Erzsébet. Budapest, Magvető, 2000, 520–652.

[6] A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások plenáris ülése (1989. szeptember 18.). In: *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. IV. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások és az Ellenzéki Kerekasztal ülései (1989. augusztus 30-szeptember 18.).* Szerk. Révész Béla – Bozóki András – Ripp Zoltán – Kalmár Melinda – Elbert Márta – Ripp Erzsébet. Budapest, Magvető, 2000, 492–515.

[7] Kukorelli István: Az 1989. november 26-ai négyigenes népszavazás 1989-ből és a máből nézve. In: *Rendszerváltás 1989. 15 tanulmány.* Szerk. M. Kiss Sándor. Lakitelek, Antológia, 2014, 153–174.

[8] Közlemény az MSZMP Központi Bizottságának üléséről. *Népszabadság*, 1989. június 26. 1.

[9] Van elfogadott program, kezdődhet a választási kampány. Für Lajos az MDF köztársaságielnök-jelöltje. *Magyar Nemzet*, 1989. október 23. 3.

[10] *1989. évi népszavazás (1989. november 26.).* https://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/tm2.jsp?EA=1 (Utolsó letöltés: 2020. 08. 12.).

[11] Kukorelli István: *Kell-e nekünk népszavazás? Elrendelt népszavazások Magyarországon, 1989–2019.* Lakitelek, Antológia, 2019.

[12] Az Ellenzéki Kerekasztal ülése (1989. július 6.). In: *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. II. A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások és az Ellenzéki Kerekasztal ülései (1989. június 13-július 27.).* Szerk. Révész Béla–Bozóki András–Ripp Zoltán–Kalmár Melinda–Elbert Márta–Ripp Erzsébet. Budapest, Magvető, 2000, 312–335.

[13] Kulin Ferenc: *A paktum-fantom. Az MDF–SZDSZ pártközi megállapodás és világpolitikai háttere*. Budapest, Magyar Napló – Veritas, 2016, 75–85.

[14] Kukorelli István: *Kell-e nekünk népszavazás? Elrendelt népszavazások Magyarországon, 1989–2019.* Lakitelek, Antológia, 2019.

[15] efhá [F. Havas Gábor]: A köztársaság börtönviselt ideiglenes elnöke. Bemutatjuk Göncz Árpádot. *Beszélő*, 1990. május 5. 6–7.

[16] Göncz Árpád: Székfoglaló. Beszéd a parlamentben, megválasztás után. *Népszabadság*, 1990. október 24. 3.

[17] Kukorelli István: Az 1989. november 26-ai négyigenes népszavazás 1989-ből és a máből nézve. In: *Rendszerváltás 1989. 15 tanulmány.* Szerk. M. Kiss Sándor. Lakitelek, Antológia, 2014, 153–174.

[18] Göncz Árpád: Székfoglaló. Beszéd a parlamentben, megválasztás után. *Népszabadság*, 1990. október 24. 3.

[19] Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán – Riba András László – Házi Balázs: *Taxisblokád. Egy belpolitikai válsághelyzet története I–II.* Lakitelek, Antológia, 2015.

[20] Rácz János: *Több oldalról szorongatva: középen. A médiacsata néhány csörtéje (1990–1993).* Budapest, Magyar Napló – Veritas, 2018.

[21] Kónya Imre: *...És az ünnep mindig elmarad? Történetek a rendszerváltástól napjainkig.* Budapest, Alexandra, 2016.

1990. szeptember 25.

A nemzeti megújhodás programja

Az Antall József vezette koalíciós kormány 1990. szeptember 25-én tette közzé *A nemzeti megújhodás programját*. A dokumentum az Országgyűlésben május 22-én elhangzott miniszterelnöki programbeszédben felvázolt irányelvek alapján fogalmazta meg a kormány három évre szóló cselekvési tervét. A kormányfő maga is tisztában volt azzal, hogy a válságkezelés népszerűtlen intézkedései elkoptatják majd a kormány iránti társadalmi bizalmat. A Magyar Demokrata Fórum III. Országos Gyűlésén elmondott beszédében ezért a feladat elvégzéséhez a párt támogatását kérte.[1]

A program mind belföldön, mind külföldön leginkább várt része a gazdaságpolitikai volt. Ennek első koncepcióját Rabár Ferenc pénzügyminiszter augusztus 14-i kormány-előterjesztése tartalmazta, amelynek részleteiről két nappal később közölt cikket a *Magyar Hírlap*. A cikk kiemelte, hogy az előterjesztés tartalmából a kormány korábbi nyilatkozataival ellentétben egy sokkterápia olvasható ki, amely 3–7 százalékos GDP-csökkenéssel, az infláció átmeneti növekedésével, csökkenő ártámogatással és 5–6 százalékos munkanélküliséggel számol.[2] A lap értesüléseit a kormány részéről a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere, Kádár Béla cáfolta,[3] ám a kiszivárgott részletekre adott politikai és társadalmi reakciók világossá tették a kormány számára, hogy a program a jelenlegi formájában nem fogadható el. Az átdolgozott gazdaságpolitikai programot, amely *A nemzeti megújhodás programja. A Köztársaság három éve* című anyagban kapott helyet, a kormány 1990. szeptember 18-i ülésén fogadták el. Ezzel egyidőben a kormány meghirdette a nemzetgazdaság reformjának tizenöt pontját, amelyek kidolgozásához szakértők részvételét kérték.[4]

Az irányelveket megfogalmazó, elnagyoltsága miatt sok kritikát kapott programbeszédhez képest *A nemzeti megújhodás programja* részletekbe menően tárgyalja az egyes szakkérdések kapcsán kialakított kormányzati elképzeléseket. A 200, mellékletekkel együtt 222 oldalt kitevő program tizennégy fejezete a programbeszédben elhangzott témaköröket bontja ki. A program szerint a kormány az alapvető törekvésként meghatározott gazdasági rendszerváltást a sikeres nyugati mintákon alapuló szociális piacgazdaság[5] által kívánja elérni, amely a magántulajdon arányának és a vállalkozások számának növelésével jár együtt, és tartós növekedési pályára állítja a magyar gazdaságot. A piacgazdaság szociális jellegét a megerősített szociális háló adja, amely a háromévesre tervezett átmenet során nehéz helyzetbe kerülő társadalmi csoportok számára biztosít segítséget.[6] A program szerint az átmeneti időszakot megkönnyíthetik azok a nyolcvanas években végrehajtott szerkezetátalakítások, amelyek oldottak a vállalatok kötöttségein, és részben már bekapcsolták őket a nemzetközi gazdasági rendszerbe.[7]

A programot a gazdaságpolitikával foglalkozó rész uralja, amely a főszöveg terjedelmének több, mint negyedét adja. Fontosságát jelzi, hogy a kormányzat külön kiadványban is megjelentette a gazdaságpolitikai fejezet rövidített változatát, amely 21 oldalban foglalja össze a kormány gazdaságpolitikai elképzeléseit.[8] A kormány az új gazdaságpolitika alappillérévé a

gazdasági egyensúly megteremtését és a növekedést, valamint az ezeket a célokat szolgáló pénzügyi rendszer létrehozását tette. Az egyensúly megteremtése és a növekedés elérése az államháztartási hiány, valamint a kiadások egyidejű csökkentésével valósítható meg, amely nehéz döntéseket igényel mind a kormánytól, mind az Országgyűléstől.[9] A gazdaságpolitika fontos eleme az agrárkérdések tárgyalása is, amely a koalíciós partner Független Kisgazdapárt eltérő nézetei miatt a koalíción belül is feszültségeket okozott.[10] Május 22-i programbeszédében a miniszterelnök még – kitételekkel ugyan, de – elfogadta a kisgazdák álláspontját az 1947-es állapotokon alapuló reprivatizációról.[11] A kormány álláspontja azonban fokozatosan megváltozott, és a végleges kormányprogram már ebben a kérdésben is a piacgazdaság követelményeinek megfelelő szerkezetben fogalmazott.[12]

A program a szociális piacgazdaság szociális részét a *Népjólét* című fejezetben tárgyalja. A kormány szociálpolitikájának megvalósításához olyan szociális törvények kidolgozását kezdte meg, amely a lakhatással, a szociális alapellátással és az egészségüggyel kapcsolatos szabályozásokat tartalmazza. A család- és ifjúságpolitika feladatait az önkormányzatokra, az egyházakra és a társadalmi szervezetekre támaszkodva kívánta megvalósítani. A szociálpolitika fontos eleme a társadalombiztosítási rendszer megreformálása, amelynek során a fennálló rendszerbe fokozatosan bevezették a nonprofit szerveződéseket.

A nemzeti megújhodás programja több szempontból sem váltotta be a hozzá fűzött kormányzati reményeket. Belső ellentmondásai, vitatható céljai és megvalósítási eszközei nem segítették a nyár folyamán népszerűségükből amúgy is sokat veszített kormánypártokat a jó választási szereplésben. Rávilágítottak a kormányzaton belüli, elsősorban a gazdaságpolitikáért felelős Pénzügyminisztérium és a Matolcsy György vezette Miniszterelnöki Hivatal Gazdaságpolitikai Titkársága közötti konfliktusokra is, amely végül a pénzügyminiszter Rabár Ferenc lemondásához vezetett.[13]

Bár *A nemzeti megújhodás programja* érvényben maradt, a gazdaságpolitikai rész 1994-ig több alkalommal átdolgozásra került.[14] Az év végén új gazdaságpolitikai program készült, ezúttal Matolcsy György vezetésével. Matolcsy programja szakított a korábbi alapelvvel, amely három évet számolt a piacgazdaságra való áttérésre, és német forrásbevonásért cserébe vállalta a köznyelvben csak sokkterápiaként emlegetett egy éven belüli átállást a piacgazdaságra.[15]

December 20-án Rabár Ferencet Kupa Mihály követte a pénzügyminisztérium élén, aki – okulva a Rabár és Matolcsy közötti ellentét következményeiből – a tárca elfogadásának feltételként a Matolcsy vezette Gazdaságpolitikai Titkárság felszámolását kérte. Matolcsy december 7-én lemondott, és ezzel az időlegesen kétpólusúvá vált kormányzati gazdaságpolitika újra egy kézbe került.[16] Az új pénzügyminiszter *A magyar gazdaság átállásának és fejlődésének programja* című anyagát 1991. március 2-án tárgyalta a Gazdasági Kabinet. A program *A nemzeti megújhodás programjának* elvei alapján 1994-ig kidolgozott ütemterv szerint vállalta, hogy a piacgazdaság feltételeinek megteremtéséhez létrehozza a szükséges jogi és intézményi kereteket, előrejelzést ad a gazdasági fejlődésről, valamint az állam gazdaságban való szerepvállalásáról.[17]

Az Antall-kormány rendkívül összetett gazdasági és társadalmi válság kezelésére vállalkozott. A sikerhez szükséges társadalmi támogatottság az országgyűlési

választások után hamar elillant, az elégedetlenség pedig az őszi önkormányzati választások eredményében és a taxisblokádban már a kormányzati ciklus elején megmutatkozott. A legjellemzőbb és a társadalom számára legérzékelhetőbb gazdasági mutatók – a munkanélküliség, az infláció, az árak, az államháztartás hiánya – mind kedvezőtlenül alakult, ami sokkszerűen hatott a lakosságra. A program számos helyes célkitűzése ellenére részben a körülményeknek, részben magában a programban rejlő ellentmondásoknak köszönhetően nem volt alkalmas arra, hogy az adott történelmi szituációban belátható időn belül a társadalom többsége számára érzékelhető pozitív változásokat hozzon.

JÓNÁS RÓBERT

Jegyzetek

1 Antall József 1990. június 2-án, az MDF III. Országos Gyűlésén elmondott beszédét lásd: Antall József: *Modell és valóság II*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015, 397–405.

2 Langmár Ferenc: Mégis sokkterápiát tervez a kormány? *Magyar Hírlap*, 1990. augusztus 16. 1., 6. Az előterjesztés rövid összefoglalóját lásd: Petschnig Mária Zita: Örökségtől örökségig, A magyar gazdaság 1990–*1994*. Budapest, Századvég, 1994, 56–57.

3 Gál Zsuzsa: A recesszió még előttünk áll. *Népszabadság*, 1990. augusztus 18. 1., 5.

4 Komor Vilma: Szellemi műhelyek segítségét kéri a kormány a programjához. *Magyar Nemzet*, 1990. szeptember 19. 3.

5 A fogalomról és annak korabeli értelmezéséről lásd: Bod Péter Ákos: A szociális piacgazdaság Antall József kormányzati programjában és kormánya gyakorlatában. In: *A politikus Antall József az európai úton*. Szerk. Jeszenszky Géza – Kapronczay Károly – Biernaczky Szilárd. Budapest, Mundus, 2006, 22–42.

6 *A nemzeti megújhodás programja. A Köztársaság három éve*. Budapest, 1990, 13–16.

7 *A nemzeti megújhodás programja. A Köztársaság három éve*. Budapest, 1990, 22–24.

8 *A nemzeti megújhodás gazdasági programja (összefoglaló)*. Budapest, 1990. szeptember. Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, MDF korai időszakának iratai, 16. doboz, 8. ő. e.

9 *A nemzeti megújhodás programja. A Köztársaság három éve*. Budapest, 1990, 29–82.

10 Lásd: Kónya Imre: *...és az ünnep mindig elmarad? Történetek a rendszerváltástól napjainkig*. Budapest, Alexandra, 2016, 534–535. A probléma koalíción belüli politikai megoldásáról lásd: Bába Iván: *Rendszerváltoztatás Magyarországon*. Budapest, Veritas – Magyar Napló, 2015, 139–140.

11 *Országgyűlési Napló* 1990. évi tavaszi ülésszak, 154.

12 *A nemzeti megújhodás programja. A Köztársaság három éve*. Budapest, 1990, 67–69.

13 Dévavári Zoltán – Kajdi József: *A kormányzás fókuszában. Iratok a magyar állam- és közigazgatás, a Miniszterelnöki Hivatal történetéhez 1990–1993*. Budapest, Veritas – Magyar Napló, 2018, 42.

14 Lásd: Petschnig Mária Zita: Örökségtől örökségig, A magyar gazdaság 1990-1994. Budapest, Századvég, 1994, 59–78.

15 Matolcsy sajtótájékoztatójának összefoglalóját lásd: Sz. I.: A kormány a sokkterápia mellett döntött. *Világgazdaság*, 1990. október 31. 1., 3.

16 Lásd: Megalakult a második Antall-kormány. *Világgazdaság*, 1990. december 15. 1., 3.

17 A magyar gazdaság átállásának és fejlődésének programja. *Magyar Hírlap*, 1991. április 17. (Melléklet).

1990. szeptember 30.

Az önkormányzati választások első fordulója

1990 őszén önkormányzati választások zajlottak hazánkban, amelyek több aspektusból is rendhagyónak számítanak a magyar politikatörténetben. A szocializmus évtizedei után ez volt az első szabad helyhatósági választás, amely egyúttal megszüntette az addigi tanácsi struktúrát. A rendszerváltozás utáni önkormányzati választások közül pedig ez volt az egyetlen, ahol két fordulóban dőlt el a mandátumok sorsa.

Az egypárti hatalmi berendezkedésnek az 1990 tavaszán megrendezett országgyűlési választások vetettek véget. Ezt követően egyértelmű volt, hogy helyi szinten is demokratikus úton történő választásoknak kell következnie. Magának az önkormányzatiságnak az eszméje az ellenzéki szervezetek részéről már a kezdetekben felmerült. A Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-ai *Alapítóleve*le például így fogalmaz: „A magyar demokrácia alapját a helyi önkormányzatokra és a társadalom autonóm szervezeteire, mozgalmaira épülő parlamentarizmus adja." A helyi közigazgatás önkormányzati alapon történő átszervezésének ügye mind az Ellenzéki Kerekasztal, mind a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon előkerült.[1] Az alkotmánynak 1989-es konszenzusos módosítása magát a tanácsi rendszert nem szüntette meg, de annyit deklarált, miszerint „a tanács tagjait négyévi időtartamra választják" és az önkormányzatiság eszméje is megjelent azzal, hogy „a tanács képviseli a lakosság érdekeit, működési területén a lakosság önkormányzati szerve."[2] Az országgyűlési választásokon a rendszerváltó pártok programjai mind tartalmazták a tanácsrendszert felváltó, önállósággal bíró, helyi önkormányzatok létrehozását. Mindennek megvalósításához először meg kellett teremteni a megfelelő jogszabályi környezetet, amely az első szabadon választott Országgyűlés feladata lett. Antall József miniszterelnök 1990. május 22-én a kormány programjának beterjesztésekor jelezte azt is, „ennek az esztendőnek, ezeknek a hónapoknak egyik legfontosabb törvényhozási feladata az önkormányzati törvény megalkotása és a helyhatósági választások megtartása".[3] Többek között azért is volt ez sürgető, mert a még hatályos jogszabályok[4] alapján esedékessé váltak a választások, mivel a tanácsok mandátuma 1990. június 8-án járt le.[5] A szűkös határidő miatt az Országgyűlés május 24-ei ülésén törvényt hozott a tanácsok lejáró megbízatásának meghosszabbításáról 1990. szeptember 23-áig, azzal a megszorítással, hogy „a tanács és a végrehajtó bizottság csak nyilvános ülést tarthat. Erről az Országgyűlésben képviselettel rendelkező pártok helyi szervezeteinek vezetőit az ülések előkészítésére vonatkozó szabályok szerint értesíteni kell."[6] Ennek fényében eredetileg a választások időpontját 1990. szeptember 23-ára tűzték ki, amelyet viszont végül Göncz Árpád ideiglenes köztársasági elnök – a július 29-én az elnökválasztás módjáról megtartott népszavazás miatt – szeptember 30-ára módosított.[7] 1990 nyarán tehát megkezdődött az önkormányzati törvénycsomag elkészítésének munkája, amely a „helyi rendszerváltást" volt hivatott biztosítani. Első lépésben a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló 1990. évi LXIII. törvény született

Eredményváró az önkormányzati választások estéjén, Lezsák Sándor, Bölcsházy Sándor, Filó Katalin. Forrás: Lakiteleki Rendszerváltó Archívum, Fotótár.

meg, amely megteremtette a helyi önkormányzatok elvi alapjait. Ezt augusztus 2-án fogadta el az Országgyűlés. Augusztus 3-án pedig elfogadásra került a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló 1990. évi LXIV. és a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény, mely átfogóan szabályozta a települési és a megyei önkormányzatok kérdését.[8]

A választójogi szabályozás a településeket három osztályba sorolta. A 10 000 fős vagy ennél kevesebb lakosú település egy választókerületet alkotott, itt ún. kislistás választást tartottak, azaz a választónak annyi szavazata volt, ahány mandátumot a körzetben lehetett szerezni.[9] Ezeken a településeken mind a képviselőket, mind a polgármestereket közvetlenül választották meg. A 10 000-nél nagyobb lakosságú településen és a fővárosi kerületben két szavazatos választási rendszert alkalmaztak, ami azt jelentette, hogy a képviselők felét egyéni választókerületben választották, a képviselők másik fele listáról kapott mandátumot. Ezeken a településeken a polgármestert a felállt képviselő-testület választotta meg. (Ez szintén unikalitása volt az 1990-es voksolásoknak, hiszen azt követően valamennyi helyhatósági választásokon a közvetlenség elve érvényesült a polgármesterek esetében.) Budapest egy választókerületet alkotott, ahol a 66 közgyűlési tagot közvetlenül választották a választópolgárok. A főpolgármester megválasztása – a közvetettség elve alapján – a közgyűlési tagok joga és kötelessége lett.[10]

Az önkormányzati választási kampány gyakorlatilag augusztus 27-én kezdődött meg, ettől a naptól ugyanis bármely választópolgár ismertethetett választási programot, népszerűsíthetett jelöltet, szervezhetett választási gyűlést.[11] Meg kell jegyezni, hogy az őszi esemény önmagában nemcsak a helyi ügyekről szólt – ahogy a kampány is mutatta –, hanem jelentős részben a kormányzat egyfajta megmérettetése is volt. A pártok ezt az országgyűlési választások harmadik fordulójának, vagy másképp visszavágójának is tekintették. Ebben az időszakban a kormány komolyabb megrázkódtatásokkal járó intézkedésekbe nem fogott bele. Napirendre kerültek viszont a jobboldal számára szimbolikus ügyek: kötelező hitoktatás, a történelmi igazságszolgáltatás, médiaegyensúly.[12] Említést érdemel Csoóri Sándor *Nappali hold* című esszéje körül kialakult botrány, amely persze távolabbra is mutat annál, mint hogy csak az önkormányzati kampány elemeként értékeljük. A liberális értelmiség a szándékolt féleértelmezést sem nélkülözve antiszemitizmussal vádolta a szerzőt. A szeptemberben is jelen lévő vitát a magyar közélet sajátosságának tekinthető népi-urbánus vita egyik felvonásának is tekinthetjük, amely jelen helyzetben leginkább az MDF és SZDSZ, illetve értelmiségi körei egymásnak feszülésében nyilvánult meg.

Miután az új választójogi szabályok megszüntették a politikai szervek kizárólagos jelöltállítási jogát, az önkormányzati választásokon a politikai pártok mellett számos szervezet is állított jelöltet, illetve független indulók is jelentkeztek, akik főképp a kisebb településeken remélhettek sikereket. Az Országos Választási Bizottság nyilvántartása szerint országszerte 8 559 polgármesterjelölt, 48 939 kislistás képviselőjelölt és 12 841 egyéni választókerületi képviselőjelölt pályázott a mandátumok elnyeréséért. Érdekes adat, hogy a polgármestereknél 76,35%, a kislistás képviselőjelölteknél 83,54%, az egyéni választókerületi jelölteknél pedig 22% volt a független jelöltek aránya.

Összesen 42 párt, 647 társadalmi szervezet, 12 kisebbség, valamint 447-féle koalíció állított jelölteket.[13] Az egyéni választókerületekben az első fordulóban az lehetett képviselő, akire a legtöbben szavaztak, feltéve, hogy megkapta az érvényes szavazatok több mint egynegyedét, és a szavazáson az egyéni választókerület szavazópolgárainak több mint a 40%-a leadta szavazatát. Amennyiben a szükségesnél kevesebben vettek részt a szavazáson, akkor a második választási fordulóban mindazok a jelöltek indulhattak, akik az elsőben is jelöltek voltak, képviselő pedig az lett, aki a legtöbb szavazatot kapta. Ha az első választási fordulóban a választókerület választópolgárainak több mint a kétötöde szavazott ugyan, de egy jelölt sem kapta meg az érvényes szavazatoknak több mint az egynegyedét, a választási forduló érvénytelen volt. A második választási fordulóban azok a jelöltek indulhattak, akik az első fordulóban az érvényes szavazatoknak legalább 15%-át megkapták; ha nem volt legalább három ilyen jelölt, akkor az első fordulóban a legtöbb szavazatot elért három jelölt. Képviselő az lett végül, aki a legtöbb érvényes szavazatot kapta a második fordulóban. A listákról a jelöltek – külön számítási mód alapján – a bejelentés sorrendjében jutottak mandátumhoz. Listás szavazások tekintetében, ha az első választási fordulóban a választópolgárok kevesebb, mint a kétötöde szavazott, akkor második fordulót kellett tartani.[14]

Az 1990-es önkormányzati választásokon a szavazásra jogosult polgárok száma 7 868 286 volt. A szeptember 30-ai első fordulóban 3 162 228 polgár szavazott, amely 40,18%-os részvételt jelentett. Míg a kistelepüléseken – a tízezer lakosnál kisebb községekben, városokban – a választópolgárok 50,95%-a szavazott, addig a tízezer lakosnál nagyobb városokban és a fővárosban csupán 33,09%-uk.

2930 településen a polgármestert közvetlenül választották, a képviselők személyéről pedig egy ún. kislistán döntöttek. 162 tízezernél népesebb településen részben egyéni választókerületben, részben pártlistákon juthattak mandátumhoz a jelöltek. Az első fordulóban a listás szavazás a legtöbb településen érvénytelen volt, mert a választók kevesebb mint 40%-a jelent meg a szavazáson. A fővárosi kerületekben is részint egyéni választókörzetekben, részint pártlistákon lehetett mandátumhoz jutni. Az első fordulóban a listás szavazás csak 5 kerületben volt érvényes. A fővárosi pártlistás szavazás szintén érvénytelen volt az első fordulóban.[15] Az első szabad önkormányzati választások eredményeit október 1-jén hirdette ki az Országos Választási Bizottság az Országházban. Ezek szerint a polgármester-választás 94%-ban, a kislistás választás 93%-ban, az egyéni választókerületi választás 19%-ban, a listás választás pedig 8%-ban volt eredményes.

A tízezernél kisebb lakosú település közül 2 758-ban választották meg a polgármestert az első fordulóban, közülük 2 288 független jelölt volt. Ugyanezen települések közül 2 727-ben volt eredményes az úgynevezett kislistás választás. Összesen 19 264 önkormányzati képviselőt választottak meg ily módon, közülük 13 767 ugyancsak független volt.

A 162 tízezernél nagyobb lélekszámú település közül csupán 13-ban volt eredményes a listák szerinti választás. Ennek eredményeként összesen 168 mandátum került ilyen módon kiosztásra: az SZDSZ 41, az MDF 31, a Fidesz 28, a kormánypártok koalíciója 16, a KDNP 16, az MSZP 11 helyet szerzett.[16]

Ahogy az adatok is jelzik, az ország nagy részében második fordulót kellett tartani. Erre az Országos Választási Bizottság döntése értelmében 1990. október 14-én került sor.

Juhász Pintér-Pál

Jegyzetek

1 Réfi Attila: A helyi közigazgatás kérdései Magyarországon, 1945–2000. In: *Autonómiák Magyarországon 1848–2000. I.* Szerk. Gergely Jenő. Budapest, L'Harmattan, 2005, 102.

2 Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény. *Magyar Közlöny,* 1989/71, 1226.

3 Dr. Antall József kijelölt miniszterelnök előterjeszti kormánya programját, 1990. május 22. https://antalljozsef.igytortent.hu/beszedek/orszaggyulesi-beszedek/2-az-orszaggyules-1990-evi-tavaszi-ulesszakanak-5-ulesnapja-1990-majus-22.html (Utolsó letöltés: 2020.08.02.)

4 A tanácsokról szóló 1971. évi I. törvény alapján 1985-ben választottak tanácsokat öt évre.

5 Ripp Zoltán: Rendszerváltás a fővárosban – 1990. In: *Önkormányzati választások Budapesten 1867–2010.* Szerk. Feitl István – Ignácz Károly. Budapest, Napvilág, 2010, 208.

6 A tanácsok megbízatásának meghosszabbításáról szóló 1990. évi XXXIV. törvény. *Magyar Közlöny,* 1990/52, 1190.

7 Helyhatósági választások szeptember 30-án. *Magyar Hírlap,* 1990. szeptember 28. 1.

8 Réfi Attila: A helyi közigazgatás kérdései Magyarországon 1945–2000. In: *Autonómiák Magyarországon 1848–2000. I.* Szerk.: Gergely Jenő. Budapest, L'Harmattan, 2005, 104.

9 Cservák Csaba: Kategorikus és ordinális választási rendszerek. *Iustum Aequum Salutare,* 2017/3, 27–40.

10 A helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló 1990. évi LXIV. törvény. *Magyar Közlöny,* 1990/78. 1592–1610.

11 Ma kezdődik a választási kampány. *Népszava,* 1990. augusztus 27. 1.

12 *Kérdések és válaszok a rendszerváltásról.* Szerk. Ripp Zoltán – Antal Attila. Budapest, Napvilág, 2019, 124.

13 Az Országos Választási Bizottság jelenti: a polgármesterjelöltek több mint fele független. *Magyar Hírlap,* 1990. szeptember 21. 4.

14 A helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló 1990. évi LXIV. törvény. *Magyar Közlöny,* 1990/78. 1592–1610.

15 Önkormányzati választások, 1990. https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1991-A791/magyar-tarsadalom-politika-C7DC/onkormanyzati-valasztasok-1990-CEB7/ (Utolsó letöltés: 2020.08.02.)

16 Az ország nagy részében október 14-én meg kell tartani a második fordulót. *Magyar Nemzet,* 1990. október 2. 3.

1990. október 3.

A német újraegyesítés

A második világháborúban szövetséges és győztes hatalmak (az USA, a Szovjetunió, Anglia és Franciaország) által 1945-ben megszállt Németország jövője a háború utáni évek egyik legnehezebb és legbizonytalanabb kérdését jelentette, mind a két korábbi világégés perspektívájából, mind az épp ezen időszakban kiéleződő, majd rögzülő hidegháborús szembenállás kontextusában. A szovjet zónában lévő, ám négyhatalmi ellenőrzés alatt álló Berlin Joszif Sztálin parancsára megvalósított, 1948-49-es szovjet katonai blokádja (az első berlini válság) adta a végső lökést a nyugati megszállási zónák összevonásával létrejövő Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) 1949. májusi létrehívására, illetve az innentől szovjet frontállamként létező Német Demokratikus Köztársaság (NDK) kialakítására (1949 októbere). Németország fizikai megosztottsága, a legkeletibb demokratikus és kapitalista *versus* a legnyugatibb diktatórikus szocialista országként, benne az NDK területén lévő, szintén megosztott Berlinnel (Kelet-Berlin és Nyugat-Berlin) négy évtizeden át a két riválisa politikai-katonai-gazdasági tömb szembenállásának legerősebb fizikai és pszichológiai szimbóluma volt. Az 1961-ben kiépített *Die Mauer*, a berlini fal mindezt hatványozottan és sűrítve jelképezte.

A német újraegyesítés az 1949 és 1989 közötti időszakban meghatározó mindkét – az amerikai és a szovjet – oldalon jobbára hangzatos retorikai elem, s nem reálisan megvalósítható lehetőség volt. Cezúrát végül az 1989. januárban hivatalba lépett Bush adminisztráció, illetve a lokális kelet-európai, magyar és lengyel változások, valamint azok egymásra is reflektáló összhatása jelentette. Eddigre minden érintett fél számára egyértelművé vált, hogy Ronald Reagan a fegyverkezési verseny túlpörgetésére épített erőpolitikája a csőd szélére sodorta a Szovjetuniót, s az is mind tisztábban látszott, hogy Mihail Gorbacsov reformjai képtelenek a mélyülő szovjet válságot érdemben kezelni.[1] Ugyanilyen fontos kiemelni, hogy a német-német viszonyban mindvégig kulcskérdést jelentő elvándorlás (a keletnémet állampolgárok nyugatra szökése-menekülése) 1988–89-ben ismét felerősödött, s NDK-s polgárok százai-ezrei távoztak az NSZK budapesti, prágai, varsói nagykövetségét, illetve annak kelet-berlini állandó képviseletét megrohamozva.

Ebben a helyzetben került sor George Bush amerikai elnök 1989. júliusi lengyelországi és magyarországi látogatására, mely egyrészt nyílt kiállást jelentett a keleti blokk két országban zajló demokratikus változások és reformok mellett; másrészt „a hidegháborút ott kell befejezni, ahol elkezdődött" gondolat jegyében regionális üzenettel bírt mind a szovjet, a kelet-európai kommunista vezetők felé. Az amerikai elnök látogatása katalizálta a korábban beindított magyar folyamatokat, s így az ambícióiban riválisa, érdekeiben azonban nagyon is hasonló magyar vezetés különböző aktorai (Grósz Károly, Németh Miklós, Horn Gyula, Pozsgay Imre, Nyers Rezső stb.) mind tudatosabban igyekeztek saját személyüket pozitívan exponálni a Nyugat irányában. E szempontból szinte kapóra jött az NDK-s turisták ügye, illetve az abból kinövő, 1989. szeptember 11-i egyoldalú magyar határnyitás. A Németh Miklós miniszterelnökhöz és Horn Gyula külügyminiszterhez

Németország újraegyesítését ünneplők 1990. október 3-án Berlinben a Branderburgi kapunál. Forrás: Fortepan / Urbán Tamás adományozó, 124603.

köthető lépés súlyos csapást jelentett az NDK vezetése számára: nemcsak fájó presztízsveszteséggel járt, de egyszersmind fizikailag gyengítette a keletnémet államszervezet, a Stasi mindenhatóságára épített totális kontrollját – felgyorsítva ezzel a szovjetek nyugati frontállamának belső összeomlását.

1989. október 7-én az NDK megalakulásának 40. évfordulójára szervezett nagyszabású hivatalos megemlékezések mellett így végül országszerte ellenzéki tömegtüntetésekre is sor került. Bár ezeket az Erich Honecker vezette Német Szocialista Egységpárt brutálisan feloszlatta, október 9-én Lipcsében a – a szeptember eleje óta menetrendszerű – hétfői tüntetésen immár 70.000-es tömeg gyűlt össze. Bár a kommunista vezetés 8000-es rendőri és katonai erőt vonultatott fel, beavatkozásra végül nem került sor. Ezt látva 1989. október 16-án a kommunista rendszer ellen már 120.000-en tüntettek, s ezen események hatására végül két nappal később Honecker lemondott. Az eddigre elszabadult helyzetet utóda, Egon Krenz sem tudta már érdemben fékezni, a keletnémet polgárok szabadságvágya a magyar, lengyel és cseh eseményekre reagálva egyre csak erősödött. A globális és regionális változásokra reagáló belső mozgások így az összeomlás szélére sodorták az ekkor 16 milliós NDK-t. Miközben Bonnban és Washingtonban egyre erősödött azon percepció, hogy ezek akár a keletnémet rendszer végnapjai s lehetnek, végül egy szerencsés véletlen hozott áttörést/döntötte romba Walter Ulbricht utódainak államát.

Helmut Josef Michael Kohl (1930–2017) 1950-ben a Frankfurti Egyetemen kezdte meg tanulmányait, majd 1951-től a Heidelbergi Egyetemen hallgatott történelmet és államtudományokat. 1956-ban diplomázott, 1958-ban doktorált. 1946-ban belépett a Kereszténydemokrata Unióba (CDU), ezt követően a párt ifjúsági, majd felnőtt szervezetében több tisztséget is betöltött és 1967-től az országos elnökségnek is tagja lett. 1969-ben megválasztották a rajna-pfalzi tartományi gyűlés miniszterelnökévé. 1973-tól a CDU elnöke volt egészen 1998-ig. 1982-ben megválasztották a Német Szövetségi Köztársaság kancellárjának, mely tisztséget 1998-ig töltött be. Hivatali idejében fontos lépéseket tett a német-francia megbékélés, valamint a német-amerikai és a német-izraeli kapcsolatok érdekében. Az 1989-es közép- és kelet-európai rendszerváltások, a határnyitás és a két Németország újraegyesítésének egyik legfőbb támogatója volt. 1990-ben az egyesítés utáni első szövetségi parlamenti választáson újra győzni tudott, melyet 1994-ben megismételt.

A lépéskényszerbe került keletnémet államvezetés a nyugatra történő utazás megkönnyítésével akart időhöz és levegőhöz jutni, amikor is 1989. november 9-én egy olasz újságíró kérdésére válaszolva Günter Schabowski, a NSZEP kelet-berlini első titkára tévesen azt mondta, hogy ezen intézkedés azonnal hatályba lép. A sajtótájékoztatón elhangzottak azonnal bejárták a világot, s keletnémet állampolgárok tízezrei jelentek meg a gyűlölt berlini falnál, hogy Nyugat-Berlinbe menjenek (eredetileg a határátlépést másnaptól és csak előzetes rendőrségi jóváhagyással engedélyezték volna). A *Die Mauer* még aznap éjjel átszakadt, megpecsételve ezzel az NDK sorsát, közvetlen közelségbe hozva a német újraegyesítést.

Az újraegyesítés azonban nem egyszerűen német-német, hanem komplex, globális politikai-gazdasági-biztonságpolitikai kérdés volt, melynek kimenetelében meghatározó szereppel bírt Helmut Kohl magatartása, illetve a Bush kormányzat egyértelmű támogatása. Washington a mielőbbi egyesítés, s azzal együtt immár a hidegháborús versenyfutás lezárása mellett foglalt állást. Úgy is fogalmazhatunk, amire Kohl kancellár önmagában jó eséllyel képtelen lett volna, arra George Bush támogatásával nagyon is képes volt. E tekintetben nem véletlen, hogy a kancellár által 1989. november 28-án, a Bundestagban ismertetett híres tíz pont tartalmát, melyben már szerepelt az újraegyesítés, előzetesen csak az amerikaiakkal ismertették; az események dinamikáját innentől Bush és Kohl kettőse határozta meg, minden más féllel szemben. 1989. december 18-án Kohl kancellár Drezdába látogatott, és ott tárgyalt az épp a *Mauerfall* előtt miniszterelnökké kinevezett Hans Modrow-val. E tárgyalásokon szembesült az NDK vezetése azzal, hogy az NSZK vezetése – a két állam valamely dinamikus párbeszéde helyett – milyen egyértelműen és csak az újraegyesítésben gondolkozik. Helmut Kohl este a *Frauenkirche* (Miasszonyunk templom) romjainál elmondott nyilvános beszéde, illetve az arra adott válasz (az összegyűlt tömeg üdvrivalgása) végleg egyértelművé tette, hogy az újraegyesítés megállíthatatlan.

Kohl lépései, illetve Bush elnök támogatása megosztotta a többi nagyhatalom vezetőjét. Miközben Mihail Gorbacsov szovjet főtitkár szempontjából kevéssé az újraegyesítés, sokkal inkább az újraegyesülő Németország katonai hovatartozása volt a kérdés, Angliában Margaret Thatchert maga az egyesítés ténye aggasztotta. Az *ad hoc* érdekközösségre, illetve a személyi szimpátiára alapozva Thatcher titokban már 1989 októberében jelezte Gorbacsov felé, hogy jó

Németország újraegyesítését ünneplők 1990. október 3-án, a berlini Schlossplatzon. Forrás: Fortepan / Urbán Tamás adományozó, 124609.

lenne, ha a német eseményeket a szovjetek fékeznék. 1990 januárjában Thatcherrel tárgyalva már az egyesítést sokáig szintén ellenző francia elnök, François Mitterrand is jelezte, hogy értékelése szerint a két német állam egyesülése elkerülhetetlen, lévén senki nem fog hadat üzenni Németországnak, annak megakadályozására (így Gorbacsov sem). A Vaslady végül 1990 februárjára fogadta el az elkerülhetetlen kényszerűséget, s az elsők közt utalt Németország várható NATO tagságára.[2] Utóbbi mélyen sértette a szovjet vezetés érdekeit és büszkeségét, ám az eddigre totálisan kiszolgáltatott helyzetbe került Mihail Gorbacsov képtelen volt érdemi befolyást gyakorolni az amerikai félre. Az 1990. május 30-a és június 3-a között megrendezett washingtoni-camp davidi csúcstalálkozón végleg eldőlt, hogy az újraegyesült Németország a NATO katonai szövetségének tagja lesz. Az újraegyesítést szabályozó nemzetközi egyezmény részleteit a négy nagyhatalom és a két német állam részvételével 1990 februárja és szeptembere között dolgozták ki, az ünnepélyes újraegyesülés pedig 1990. október 3-án történt meg, Berlin innentől ismét egész Németország fővárosa lett.

Kávássy János Előd

Jegyzetek

[1] David F. Schmitz: *Brent Scowcroft. Amerika a nemzetközi arénában Vietnám után*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017, 217–218.

[2] Kávássy János Előd: „Rossz németek, mint voltak". *Magyar Hírlap*, 2015. március 31. 7.

1990. október 14.

Az önkormányzati választások második fordulója

1990 tavaszán megtartották hazánkban az egypártrendszer felszámolását jelentő demokratikus, szabad országgyűlési választásokat. Az új törvényhozás egyik sürgető feladata lett - melyre Antall József miniszterelnök 1990. május 22-i programbeszédében külön is kitért[1] - az önkormányzati törvény megalkotása és a tanácsrendszert felszámolandó a helyhatósági választások megtartása. Az ekkor még működő tanácsrendszer, illetve tanácsok mandátumának megbízatása 1990. június 8-án járt le. A szűkös határidőre tekintettel az Országgyűlés meghosszabbította megbízatásuk határidejét 1990. szeptember 23-áig.[2] Göncz Árpád ideiglenes köztársasági elnök végül szeptember 30-ára tűzte ki az új a helyhatósági választások időpontját.[3] A parlament 1990 augusztusára megalkotta azt az önkormányzati törvénycsomagot, amely a „helyi rendszerváltást" volt hivatott biztosítani. Elfogadásra került a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló 1990. évi LXIV. törvény is és a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény, mely átfogóan szabályozta a települési és a megyei önkormányzatok kérdését.[4]

Az Országos Választási Bizottság nyilvántartása szerint országszerte 8559 polgármesterjelölt, 48 939 kislistás képviselőjelölt és 12 841 egyéni választókerületi képviselőjelölt pályázott a mandátumok elnyeréséért. Összesen 42 párt, 647 társadalmi szervezet, 12 kisebbség, valamint 447-féle koalíció állított jelölteket.[5] Az egyéni választókerületekben az első fordulóban az lehetett képviselő, akire a legtöbben szavaztak, feltéve, hogy megkapta az érvényes szavazatok több mint egynegyedét, és a szavazáson az egyéni választókerület szavazópolgárainak több mint a 40%-a leadta szavazatát. Amennyiben a szükségesnél kevesebben vettek részt a szavazáson, akkor a második választási fordulóban mindazok a jelöltek indulhattak, akik az elsőben is jelöltek voltak, képviselő pedig az lett, aki a legtöbb szavazatot kapta. Ha az első választási fordulóban a választókerület választópolgárainak több mint a kétötöde szavazott ugyan, de egy jelölt sem kapta meg az érvényes szavazatoknak több mint az egynegyedét, a választási forduló érvénytelen volt. A második választási fordulóban azok a jelöltek indulhattak, akik az első fordulóban az érvényes szavazatoknak legalább 15%-át megkapták; ha nem volt legalább három ilyen jelölt, akkor az első fordulóban a legtöbb szavazatot elért 3 jelölt. Képviselő az a jelölt lett végül, aki a legtöbb érvényes szavazatot kapta a második fordulóban. A listákról a jelöltek - külön számítási mód alapján - a bejelentés sorrendjében jutottak mandátumhoz. Listás szavazások tekintetében az első választási fordulóban a választópolgárok kevesebb mint a kétötöde szavazott, akkor második fordulót kellett tartani.[6]

Az 1990-es önkormányzati választásokon a szavazásra jogosult polgárok száma 7 868 286 volt. A szeptember 30-ai első fordulóban 3 162 228 polgár szavazott, amely 40,18%-os részvételt jelentett. A kistelepüléseken – a tízezer lakosnál kisebb községekben, városokban – a választópolgárok 50,95%-a szavazott, addig a tízezer lakosnál nagyobb városokban és a fővárosban csupán 33,09%-uk. Ez azt jelentette, hogy a kisebb települések jelentős részében eredményes volt az első forduló, a

10 000 főnél népesebb településeken viszont a második forduló volt hivatott a mandátumok sorsát eldönteni. A 10 000 fő alatti települések esetében a megválasztott polgármesterek és képviselők nagyobb része független induló volt, itt kevesebb szerep jutott a pártok közti versengésnek. A nagyobb településeken viszont a politikai szervezetek közötti küzdelem döntötte el a választások végeredményét. A kormánykoalíció pártjai (MDF, KDNP, FKgP) számos helyen együttműködtek, míg ugyancsak több helyen jött létre szövetség az SZDSZ és a Fidesz között. A tízezer lakosnál nagyobb városokban, a 2112 egyéni választókerületből csupán 403-ban volt eredményes a választás. A 162 tízezernél nagyobb lélekszámú település közül pedig csak 13-ban volt eredményes a listák szerinti választás. Ennek eredményeként összesen 168 mandátum került ilyen módon elnyerésre: SZDSZ - 41, MDF - 31, Fidesz – 28, kormánypártok koalíciója – 16, KDNP – 16, MSZP – 11.[7]

Az első forduló alacsony részvételi adatait a pártok különböző módon értékelték. Az SZDSZ egyrészt az eredmények tekintetében megelégedésének adott hangot, mivel a részeredmények a liberális erők előretörését mutatták. Az egyéni választókerületekben országosan például közel 42 százalékot teljesített a liberális ellenzék, míg a koalíció pártjai csak 37 százalékot. A részvétel kapcsán Pető Iván, az SZDSZ ügyvivője azt az álláspontot hangsúlyozta, miszerint az állampolgárok jelentős többsége a távolmaradásával a kormány politikája ellen tiltakozott.[8] A Fidesz, amely sokkal nagyobb arányú szavazatot szerzett, mint az országgyűlési választásokon, szintén azt a következtetést vonta le és hangoztatta, hogy az ország jelentősebb része a liberális ellenzéket támogatja.[9] Az első fordulós eredmények az MDF várakozásait egyértelműen alulmúlták. Ennek okát abban látták, hogy a párttal rokonszenvezők maradtak nagyobb részt távol az eseménytől. Lezsák Sándor ügyvezető alelnök annak a meggyőződésének adott hangot, miszerint „akárcsak a tavaszi első forduló után, úgy az MDF most is képes lesz erősíteni, s meghatározó politikai erővé válhat az önkormányzatokban is."[10] A kisgazdák, akik a kis településeken — amely a párt legfontosabb működési területe volt — a független jelöltek után a legjobb eredményt érték el, a fejleményekben a rendszerváltás lassúságát látták visszatükröződni.[11] Az MSZP szerint a távolmaradással az emberek a parlamenti munkáról is véleményt mondtak.[12]

Az október 14-ei második fordulóban 1 427 360 választó járult az urnákhoz, amely 28,94%-os részvételt jelentett. A voksolások végső eredményeként a kistelepüléseken 20481 képviselőt választottak meg, amelyek döntő többsége (71,2%), csakúgy, mint a polgármesterek esetében független induló volt. Az önkormányzati választások egyik legfontosabb jellegzetessége azóta is, hogy a függetlenként megválasztott döntéshozók aránya mindig is lényegesen nagyobb volt, mint a pártok által jelölteké. Ezt az eredményt pedig a kistelepülési adatok indukálják. A legnagyobb településeken ugyanis – ahol a hazai népesség nagy része él – alapvetően a pártok jelöltjei indulhatnak sikerrel.[13] A „függetlenség" természetesen nem azt jelenti, hogy a tisztségre jelölt személy nem párttag vagy nem szimpatizál bizonyos pártokkal. Az 1990-es választások esetében az elmondható, hogy a kistelepülési függetlenek jelentős része volt tanácselnökök közül került ki.[14] Érdekes aspektusa mindennek, hogy mivel a vidék jelentette a Kisgazdapárt bázisát, a függetlenek e párt rovására törtek előre. Így az érintettek ezt akként értékelték, hogy „a független jelöltek döntő többsége a volt állampárt tagjai vagy a tanácselnökök közül kerültek ki, s a választók félrevezetése érdekében sajátították ki e jelzőt. Nem ismerek olyan embert, aki független lenne, mindenki függ valamitől, valakitől."[15] Mindezzel együtt a fenti településtípusokon a pártok közül a legtöbb polgármestert a kisgazdák adták.

A nagyobb településeken, városokban és a fővárosban összességében elmondható, hogy az őszi választások a liberális erők térnyerését hozták, míg a kormánykoalíció tagjai számára az országgyűlési választásokhoz képest visszaesést jelentett. A 10 000-es lélekszám feletti településeken az SZDSZ és SZDSZ-Fidesz koalíció szerezte a legtöbb helyet, a függetleneket és az MDF-t megelőzve. A fővárosi közgyűlésben a legtöbb helyhez szintén az SZDSZ jutott az MDF-et megelőzve. A főpolgármester személyéről nem a választók döntöttek közvetlenül, az SZDSZ pedig gyorsan bejelentette, hogy Demszky Gábort Budapest főpolgármesterének tekintik.[16] Mindez az eredmény egyértelmű átrendeződést jelentett a hazai politikai életben. A tanácskorszak tehát az 1990. évi önkormányzati választásokkal véget ért, még ha néhány elemében egy ideig tovább is élt. Egy ideig hatályban maradtak a tanácsrendeletek, és természetesen nem került, nem is kerülhetett sor teljes körű személycserékre, főleg a hivatali apparátus szakembergárdája tekintetében, sőt sokszor a vezető pozíciókban sem történt váltás, csak a megnevezés változott, lévén sok tanácselnökből polgármester, végrehajtó bizottsági titkárból pedig jegyző lett.[17] Mindenképpen történelmi jelentőségű volt azonban az 1990. évi helyhatósági választás, mert ezzel az elődrendszer utolsó nagy maradványa is lebomlott.

Juhász-Pintér Pál

Jegyzetek

1 Dr. Antall József kijelölt miniszterelnök előterjeszti kormánya programját, 1990. május 22. https://antalljozsef.igytortent.hu/beszedek/orszaggyulesi-beszedek/2-az-orszaggyules-1990-evi-tavaszi-ulesszakanak-5-ulesnapja-1990-majus-22.html (Utolsó letöltés: 2020.08.02.)

2 A tanácsok megbízatásának meghosszabbításáról szóló 1990. évi XXXIV. törvény. *Magyar Közlöny*, 1990/52. 1190.

3 Helyhatósági választások szeptember 30-án. *Magyar Hírlap*, 1990. június 28. 1.

4 Réfi Attila: A helyi közigazgatás kérdései Magyarországon 1945–2000. In: *Autonómiák Magyarországon 1848–2000. I.* Szerk. Gergely Jenő. Budapest, L'Harmattan, 2005, 104.

5 Az Országos Választási Bizottság jelenti. A polgármesterjelöltek több mint fele független. *Magyar Hírlap*, 1990. szeptember 21. 4.

6 A helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásáról szóló 1990. évi LXIV. törvény. *Magyar Közlöny*, 1990/78. 1592–1610.

7 Az ország nagy részében október 14-én meg kell tartani a második fordulót. *Magyar Nemzet*, 1990. október 2. 3.

8 A távolmaradás tiltakozás a kormány politikája ellen. *Magyar Nemzet*, 1990.október 2. 3.

9 Az érdektelenségből minden pártnak le kell vonnia a következtetéseket. *Magyar Nemzet*, 1990.október 2. 3.

10 A párttal rokonszenvezők maradtak távol. *Magyar Nemzet*, 1990. október 2. 3.

11 Megrekedt a vérfelen forradalom. *Magyar Nemzet*, 1990. október 2. 3.

12 Az erős ellenzék felelős szerepet játszhat a politikai egyensúlyban. *Magyar Nemzet*, 1990. október 2. 3.

13 Bocz János: Döntéshozók – Törvényhozók, 1990–2002. *Statisztikai Szemle*, 2004/12. 1107–1121.

14 Tanácselnökből lett polgármesterek. *Pesti Hírlap*, 1990. október 2. 3.

15 Mitől független a jelölt? *Pesti Hírlap*, 1990. október 2. 3.

16 Ripp Zoltán: Rendszerváltás a fővárosban – 1990. In: *Önkormányzati választások Budapesten 1867–2010.* Szerk. Feitl István–Ignácz Károly. Budapest, Napvilág, 2010, 227.

17 Réfi Attila: A helyi közigazgatás kérdései Magyarországon 1945–2000. In: *Autonómiák Magyarországon 1848–2000. I.* Szerk. Gergely Jenő. Budapest, L'Harmattan, 2005, 106.

1990. október 25–28.

Taxisblokád

Az 1990. október 25-étől kibontakozó, az ország jelentős részét hirtelen megbénító taxisblokád a magyar rendszerváltás történetének egyik legdrámaibb eseménysorozata volt. A háromnapos akció számos, az átmenetiséget magán hordozó jellemzővel rendelkezett, és súlyos, elhúzódó válságtényezőkre mutatott rá.[1]

Először október 19-én adott hírt a *Népszava* arról, hogy a kormány brutálisan, mintegy 65%-kal (56 és 62 forint közé) kívánja emelni a benzin árát.[2] A kormány rendkívüli, október 21-ei, vasárnapi ülésén – amelyre Antall József előző heti amerikai útja, illetve közelgő kórházba vonulása miatt került e szokatlan időpontban sor[3] – a Rabár Ferenc pénzügy- és Bod Péter Ákos ipari és kereskedelmi miniszter által előterjesztett, egy radikálisabb (56 és 62 forint közötti) és egy valamivel visszafogottabb (50 és 56 forint közötti) áremelésről tárgyaltak, végül az előbbi mellett voksolva.[4] Az ország vészesen alacsony olaj- és benzintartaléka, valamint a felvásárlástól való félelem miatt a döntés titokban tartásáról is határoztak. Október 24-én este Kardos Antalné, az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium szóvivője még tagadta a benzináremelés tényét – a kormánydöntés alapján nem is tehetett mást –, másnap, október 25-én délután azonban elismerte a másnap hatályba lépő új szabályozást.[5] A brutális emelés és a kormány ellentmondó kommunikációja jó elegynek bizonyult: a taxisok azonnal akcióba léptek, és már délután – előre be nem jelentett – tüntetést szerveztek Budapesten. 20 óra előtt érkeztek a Kossuth térre. A taxisok szóvivője, Horváth Pál a döntés visszavonását sürgette, ennek hiányában országos demonstrációt helyezett kilátásba. A kormány nevében Siklós Csaba közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszter annyit ígért, hogy a kormány másnapi ülésén tárgyalni fogja a kérdést. Háromnegyed kilenckor elkezdődött a Duna-hidak lezárása: csaknem negyed óra alatt eltorlaszolták az Erzsébet híd, a Petőfi híd, a Margit híd és a Szabadág híd, majd a Lánchíd hídfőit is. Ez utóbbit hajnalban feloldották – cserébe Horváth Balázs belügyminiszter hajlandónak mutatkozott tárgyalni a résztvevőkkel. Péntek reggelre azonban nemcsak a hidak, de a főváros legforgalmasabb csomópontjai, majd másnap reggelre a nagyobb városok fontosabb pontjai is blokád alá kerültek.[6]

Az ekkor Antall József betegsége miatt Horváth Balázs vezetése alatt álló kormány és a taxisok között kezdettől nehezen feloldható konfliktus bontakozott ki: míg előbbi a törvényes rend helyreállítását – tehát a blokádok megszüntetését – tartotta a tárgyalások kiindulópontjának, utóbbiak csak akkor lettek volna hajlandóak távozni, ha a kormány visszavonja intézkedését. Horváth Balázs pénteken délre kilátásba helyezte a hidak felszabadítását, a kormány határozott cselekvését ugyanakkor több tényező hátráltatta.[7] Göncz Árpád köztársasági elnök kezdetektől egyértelműen állást foglalt a törvénytelen tiltakozás mellett, ráadásul a kormány azon döntését is megakadályozta – magát békeidőben is a hadsereg főparancsnokaként definiálva –, hogy a hadsereg eszközparkját bevonhassák az autók eltávolításának folyamatába.[8] Barna Sándor, Budapest rendőrfőkapitánya péntek délelőtt szintén úgy nyilatkozott: ha parancsot kap az erőszakos rendőri akcióra, lemond pozíciójáról.[9] A kormánynak azt is fel kellett

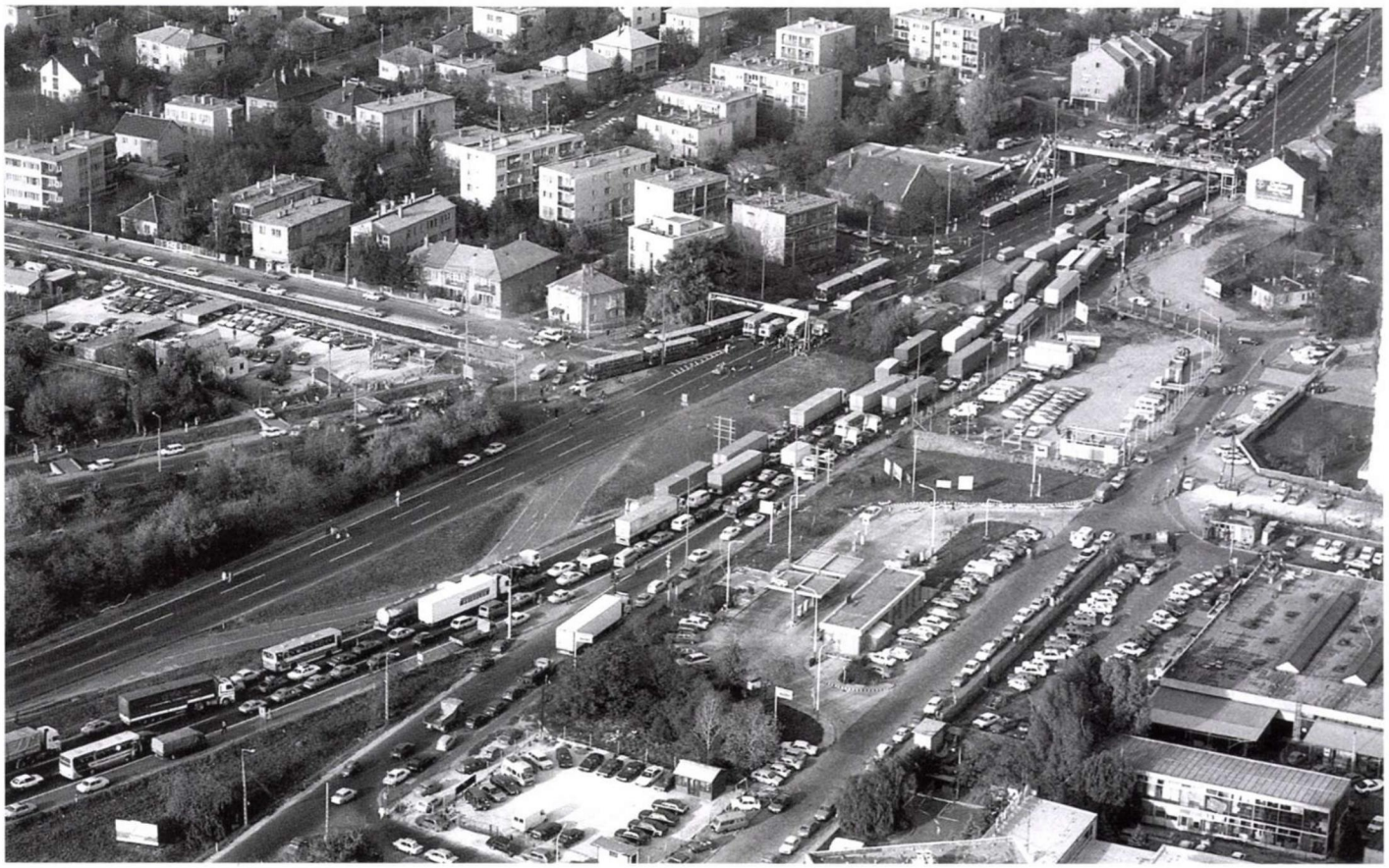

Légifotó a Budaörsi út és az M1–M7 bevezető szakaszáról a taxisblokád idején, 1990. október 26-án.
Forrás: Fortepan / Szalay Zoltán adományozó, 138536.

mérnie, hogy a rosszul kommunikált áremelések és a rendszerváltás alakulásában való csalódottság miatt is a társadalom jelentős része szolidáris volt a demonstrálókkal. Horváth Balázs délutáni kormányülésen kiadott *Rend vagy káosz* című nyilatkozata már elutasította mindenféle erőszak alkalmazását, egyben megindokolta az áremelést és annak kommunikációját.[10]

Az ellenzéki pártok eltérő súllyal álltak ki a blokád mellett. Az SZDSZ első nyilatkozatában felszólította szervezeteit a „békés tiltakozó mozgalom" támogatására, hozzátéve: „az országnak haladéktalanul felkészült, a lakosság bizalmát megszerezni képes kormányra lenne szüksége". Kis János elnök „bűnös hibának" nevezte az „erőszakkal való fenyegetőzést", egyben közölte: „a kormány voltaképpen politikailag megbukott". Pető Iván frakcióvezető két megoldási lehetőséget látott: az áremelés visszavonását vagy a kormány átalakítását (esetleg egy új kabinet felállítását).[11] A FIDESZ is bírálta a kormány politikáját, megértéséről biztosította a tiltakozókat, ugyanakkor azok megértésére is felszólított, akiknek kellemetlenséget okoz a blokád.[12] (Orbán Viktor a megállapodás megkötése után, az Országházban azt mondta: a kormány „hazudott", de az ellenzéknek is

Horváth Balázs (1942–2006) 1960-ban érettségizett Balatonfüreden, a Lóczy Lajos Gimnáziumban. A jogi egyetem elvégzése után Veszprémben dolgozott közlekedési büntetőjog szakterületen. 1988-ban Csengey Dénes ismeretsége révén került a Magyar Demokrata Fórumba, majd az első szabad választások után Magyarország belügyminiszterévé nevezték ki, azonban a taxisblokád miatt 1990. december 21-én lemondott tisztségéről. 1990-ben Veszprém megye 6. választókerületében szerzett képviselői mandátumot. 1990-1991 között tárca nélküli miniszterként a határon túli magyarok ügyeivel, a törvényhozás és a kormány közötti kapcsolattartással, illetve a sportfelügyelettel foglalkozott.

le kell vonnia a következtetéseket, a konfliktusokat a jövőben „minden erejével az alkotmányosság keretein belül" kell tartania.)[13] Sajátos pólust jelentett Göncz Árpád köztársasági elnök, aki péntek esti, négypontos nyilatkozatában szinte teljes mértékben azonosult a tüntetők álláspontjával: a kormányt a benzináremelés visszavonására, a tüntetőket a felfüggesztés bejelentésével egy időben való visszavonulásra kérte. Az államfő elmulasztotta azt is, hogy törvénytelennek nevezze az akciót.[14]

A megoldásra október 28-áig, vasárnapig kellett várni. Ekkor került sor az Érdekegyeztető Tanács a Magyar Televízió által élőben közvetített ülésére. A kormány nevében Rabár Ferenc, Bod Péter Ákos és Szabó Tamás, a Munkaügyi Minisztérium államtitkára tárgyalt. A taxisok az ülésen nem kaptak szót, nevükben Palotás János, ekkor MDF-es országgyűlési képviselő, a Vállalkozók Országos Szövetségének (VOSZ) elnöke, Nagy Sándor, a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetségének (MSZOSZ) elnöke, valamint Forgács Pál, a Liga Szakszervezetek vezetője beszélt. A vita több szempontból sajátos dinamika szerint zajlott: minden résztvevő szinte egyöntetűen kiállt a hosszú távon a taxisok számára előnytelen árliberalizáció mellett, a munkavállalói-munkaadói oldal pedig a résztvevők büntetlenségének garantálását is el akarta érni.[15] A tanácskozás közben zajlott az MDF Lezsák Sándor és Gyarmati Dezső által szervezett, törvényes rend melletti tüntetése.[16] Ezt a taxisok és képviselőik fenyegetőnek ítélték – miközben a kormányt többször a blokád esetleges radikalizálódásával zsarolták. A megállapodás végül 19.30 után született meg: a kormány deklarációja szerint a benzint a felemelt árnál 12 forinttal olcsóbban, 44 és 50 forint között árulják a következő szombat éjfélig, ameddig a Parlament elé terjesztik az üzemanyagárak liberalizálására vonatkozó törvénytervezetet. A kormány azt is világossá tette, hogy a törvénytelen blokád résztvevői nem esnek majd semmilyen eljárás alá.[17] A taxisok vállalták, hogy a megállapodás után azonnal felszámolják a blokádot: a forgalom éjfélre mindenütt újraindult, reggelre pedig a közlekedés általános rendje országszerte helyreállt.

A blokád egyfajta lezárása volt Antall József miniszterelnök „pizsamás interjúként" elhíresült, Feledy Péternek adott riportja. A miniszterelnök a betegszobájában világossá tette: vállalja a kormánya által megkötött kompromisszumot. Elismerte, hogy a kormány az előkészítés során hibákat követett el, egyben garantálta, hogy az „állampolgári engedetlenségi mozgalomban" résztvevők ellen semmilyen eljárást nem indítanak.[18]

NAGYMIHÁLY ZOLTÁN

Jegyzetek

[1] Szekér Nóra: ~~Rendkívüli~~ Átmeneti állapot. In: *Taxisblokád 1. Egy belpolitikai válsághelyzet története – tanulmányok, interjúk*. Szerk. Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán. Lakitelek, Antológia, 13–31.

[2] Furucz Zoltán: Árulás: jön az 56–62 forintos benzin. Nem rémhír. *Népszava*, 1990. október 26. 1., 5.

[3] Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán: Felemelkedés és kijózanodás. Interjú Kodolányi Gyulával, a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület volt vezetőjével. In: *Taxisblokád 1. Egy belpolitikai válsághelyzet története – tanulmányok, interjúk*. Szerk. Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán. Lakitelek, Antológia, 163–183.

[4] Nagymihály Zoltán: Gondoljuk újra a taxisblokádot! Fogalmak, dimenziók, narratívák (1990–2015). In: *Taxisblokád 1. Egy belpolitikai válsághelyzet története – tanulmányok, interjúk*. Szerk. Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán. Lakitelek, Antológia, 58–88.

[5] Kőrös Annamária – Szekér Nóra – Havasi Dániel – Nagymihály Zoltán: A sajtónak minimum miniszterek kellettek. Interjú László Balázzsal, az Antall-kormány szóvivőjével. In: *Taxisblokád 1. Egy belpolitikai válsághelyzet története – tanulmányok, interjúk*. Szerk. Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán. Lakitelek, Antológia, 184–193.

[6] Juhász Pintér Pál: Kronológia. In: *Taxisblokád 1. Egy belpolitikai válsághelyzet története – tanulmányok, interjúk*. Szerk. Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán. Lakitelek, Antológia, 275–295.

[7] *Blokád (avagy kocsisor Kelettől Nyugatig)*. Szerk. Szakonyi Péter. Budapest, Haas & Singer, 1990.

[8] Göncz Árpád: Felhívás. *Esti Hírlap*, 1990. október 27. 1.

[9] Barna Sándor: Inkább lemondok! A budapesti rendőrfőkapitány ellenzi az erőszak alkalmazását. *Népszava*, 1990. október 27. 4.

[10] Horváth Balázs: Nem függeszthetik fel az áremelést. *Magyar Hírlap*, 1990. október 27. 1.

[11] P. L.: A kormány bűnös hibát követett el, amikor erőszakkal fenyegetőzött. Az SZDSZ szerint a kabinet alkalmatlan a válságkezelésre. *Népszabadság*, 1990. október 27. 5.

[12] Politikai vélemények. *Magyar Nemzet*, 1990. október 29. 3.

[13] Orbán Viktor: A kormány félrevezette a közvéleményt. *Beszélő*, 1990. november 3. 15.

[14] Göncz Árpád: Felhívás. *Esti Hírlap*, 1990. október 27. 1.

[15] Az Érdekegyeztető Tanács nyilvános ülése. In: *Blokád (avagy kocsisor Kelettől Nyugatig)*. Szerk. Szakonyi Péter. Budapest, Haas & Singer, 1990, 116–181.

[16] Gyarmati Dezső: Sorsfordító pillanatban. *Magyar Nemzet*, 1990. október 31. 5.

[17] Megállapodás az Érdekegyeztető Tanács ülésén. In: *Blokád (avagy kocsisor Kelettől Nyugatig)*. Szerk. Szakonyi Péter. Budapest, Haas & Singer, 1990, 180–181.

[18] Feledy Péter: A „pizsamás" interjú. In: Antall József: *Modell és valóság 2*. Budapest, Athenaeum, 1994, 442–452.

1990. november 6.

Magyarország az Európa Tanács teljes jogú tagjává válik

A kelet-közép-európai államok átmenet idején követett külpolitikájának általános jellemzője volt a részben politikai, gazdasági és biztonságpolitikai okokra visszavezethető nyugati integrációs törekvés. A rendszerváltás során a keleti államokat érintő európai integrációs folyamatban az Európa Tanács a második világháborút követően szétszakadt kontinens újraegyesítésének biztosított intézményes hátteret. Az ET-tagság megszerzéséhez felállított követelményrendszer teljesítése esetenként közvetlen, a mindennapokban is érzékelhető hatást gyakorolt az adott állam társadalmának életére.

Az 1949-ben tíz ország kormánya – a Belga Királyság, a Dán Királyság, a Francia Köztársaság, az Ír Köztársaság, az Olasz Köztársaság, a Luxemburgi Nagyhercegség, a Holland Királyság, a Norvég Királyság, a Svéd Királyság és Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság – által létrehozott szervezet nem rendelkezik sem gazdasági, sem katonai erővel, tevékenysége a tagságot vállaló országok egyéni és politikai szabadság, valamint a jogállamiság közös eszmei értékein osztozó együttműködésén alapul.[1] A szervezet az emberi jogok, a kisebbségvédelem, a kultúra, az oktatás, a média és számos más területen nyugati normák mentén kifejtett tevékenysége fontos szerepet játszott a szovjet uralom alól felszabaduló keleti államok demokratizálódási folyamatában. Az Európa Tanács a keleti államok mielőbbi taggá válását legalább annyira fontosnak és sürgetőnek tartotta, mint maguk a tagjelöltek. Nem véletlen, hogy az Európa Tanács keleti bővítése során a kilencvenes évek első felében tizennégy kelet- és közép-európai ország nyert felvételt.[2]

Az első szabad választásokat követően felálló Antall-kormány külpolitikájának hármas prioritása – euroatlanti integráció, szomszédságpolitika és nemzetpolitika – egyértelműen elkötelezte Magyarországot a nyugati kapcsolatok intenzív fejlesztése mellett. Ez a folyamat azonban nem előzmények nélküli, hiszen a kezdeti lépések a nyugati integráció útján már az állampárti időszak alatt megtörténtek. A nyolcvanas években az érezhetően gyengülő szovjet dominancia megteremtette a lehetőségét az óvatos nyugati irányú kapcsolatkereséseknek, így a kelet-közép-európai országok külpolitikája fokozatosan átalakult. Nyugati orientációs politikájában Magyarország nem kis mértékben a mély történeti gyökerekkel rendelkező magyar-német kapcsolatokra alapozott,[3] emellett a két ország közötti együttműködést átmenetileg, az Antall-kormány első két évében a német és a magyar külpolitika számos területen fennálló érdekazonossága is segítette.[4]

1981 tavaszán Horn Gyula Helmut Schmidt német kancellár tanácsadójával, Eugen Zelbmannal folytatott négyszemközti megbeszélésen a német fél közvetítését kérte egy Magyarország és az Európai Gazdasági Közösség közötti titkos tárgyalásokhoz, amelynek célja a KGST-tag Magyarország és az EGK közötti kétoldalú kapcsolatok kialakítása volt.[5] Ez év márciusában egy jelentés is készült, amely összegezte a KGST-beli magyar

MEGÉRKEZTÜNK AZ EURÓPA TANÁCSBA

Magyarország a 24. tagállam

Jeszenszky Géza aláírta az emberi jogi egyezményt

(Római tudósítónktól.)

Diplomáciatörténelmi esemény a római Palazzo Barberiniben: kedd reggel Európa korábbi politikai megosztottsága véget ért, Magyarország hivatalosan is felvételt nyert az Európa Tanácsba, huszonnegyedik tagállamként. Az ünnepélyes ceremónia keretében Jeszenszky Géza külügyminiszter letétbe helyezte az alapokmány elfogadásáról szóló okiratot, s aláírta az európai emberi jogi egyezményt. Pontosan 9 óra 45 perckor — tévélánc segítségével — az Európa Tanács miniszteri bizottsága és a meghívott kelet-közép-európai országok képviselői szemtanúi voltak, amint a kormányközi szervezet (és egyúttal az Európai Parlament) strasbourgi székháza előtt a magyar himnusz hangjaira felhúzták nemzeti zászlónkat a 23 tagállam lobogói, illetve az európai egységet szimbolizáló tizenkét csillagos zászló mellé.

Kétnapos ülést tartott az Európa Tanács miniszteri bizottsága Rómában. Hétfőn a Palazzo Barberiniben — ahol 1950. november 4-én elfogadták az európai emberi jogi egyezményt — megemlékeztek a konvenció negyvenedik évfordulójáról. Számos ország külügyminiszterével képviseltette magát, nemcsak a hétfő estig huszonhármak, hanem a jubileumra meghívott kelet-európai országok közül is néhányan.

Kedd reggel, valamivel kilenc után kezdődött a palota tróntermében a Magyarország felvételének szentelt ünnepi ülés. *Catherine Lalumière*, az Európa Tanács főtitkára beszédében hangsúlyozta, hogy Magyarország, amely most a 24. tagállammá válik, sokat tett Európa megosztottságának felszámolásáért. Az esemény jelentőségét — szavai szerint — az adja meg, hogy Európa építésében egy új szakasz kezdetét jelöli. Magyarország, ismételte meg a főtitkár asszony, már azt megelőzően is sokat tett azért, hogy Európa szívében, a választóvonalnál ledöltek a falak. Elismeréssel szólt a beállt változásokról, s annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a magyar társadalom, amely szívében mindig is Európához tartozónak érezte magát, most teljes jogú partnerré válik a földrészen. Utalt arra is, hogy a nagy társadalmi és gazdasági átalakulás nehézségekkel jár, s ezek megoldásában Magyarország számíthat az Európa Tanács támogatására.

Jeszenszky Géza külügyminiszter beszédében hangsúlyozta, hogy ez a nap a mai Magyarország és alighanem az Európa Tanács számára is történelmi jelentőségű. Hazánk bebocsátása a szervezetbe az első lépés a földrész egysége helyreállításának útján.

Emlékeztetett arra, hogy óhajunkat az Európa Tanács tagságára már 1989-ben megfogalmaztuk, és már az előző kormány is fontos reformokat hajtott végre. Azonban „belépésünk csak azon politikai és alkotmányos változások révén vált lehetővé, amelyeket a kormány és az ellenzék közösen dolgozott ki az elmúlt nyár óta, különös tekintettel az idén tartott szabad választásokra". Szólt arról is, hogy büszkék vagyunk, mert az újjászületett magyar demokrácia képes volt teljesíteni az Európa Tanács által a belépni szándékozók elé állított magatartási normákat. „Ez a tény önmagában is az új Magyarország egyik legnagyobb vívmányának tekinthető."

A magyar külügyminiszter, Lalumiere főtitkár asszony jobbján, aláírja a történelmi aktus okmányait.

MTI KÜLFÖLDI KÉPSZOLGÁLAT

A teljes jogú tagság lehetőséget nyújt, hogy politikai és társadalmi életünkben, törvényhozó tevékenységünkben hasznosítsuk a szervezet tapasztalatait — mondotta a magyar külügyminiszter.

„Úgy hiszem, egész Európa érdekében áll, hogy Magyarország sikerrel tudja elvégezni az előtte álló feladatokat" — folytatta beszédét Jeszenszky Géza, mondván, sikerünk tanúsíthatja, hogy a demokrácia és a piacgazdaság az élenjáró nyugati államok „utolérésének" receptje.

A mai eseményt egy hosszabb folyamat első szakaszának tekintjük — mondotta. Reméljük, az elkövetkezőkben mind több kelet-közép-európai ország nő fel az Európa Tanács felvételi kívánalmaihoz. A külügyminiszter befejezésül megállapította: felvételünk az Európa Tanácsba a kibontakozó magyar demokrácia egyik legfontosabb külpolitikai sikere, s a kormány, a parlament, az egész nép mindent elkövet majd annak érdekében, hogy méltók legyünk a bizalomra.

Ezt követően *Gabriele Gatti*, San Marino külügyminisztere, az Európa Tanács soros elnöke méltatta a magyar csatlakozás jelentőségét. Annak a Magyarországnak, amely „a másik Európából"

(Folytatás a 3. oldalon.)

A *Népszabadság* vezető híre a csatlakozással kapcsolatban. *Népszabadság*, 1990. november 7. 1.

gazdaság helyzetét, lehetséges kitörési pontként pedig az EGK-val kötendő megállapodást nevezte meg.[6] 1982 novemberében Magyarország újabb lépést tett a KGST jelentette korlátok megkerülésére, amikor a GATT (Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény) értekezletén javaslatot tett egy Magyarország és az Európai Közösség közötti kétoldalú gazdasági megállapodásra.[7] Bár a kezdeményezés nem járt sikerrel, a kitartó kapcsolatkereső munkának is köszönhető, hogy 1988 szeptemberében Magyarország elsőként köthetett kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodást az Európai Gazdasági Közösséggel,[8] a Bundestag pedig határozatban támogatta a magyar demokratikus átmenetet, amely ösztönzően hatott a magyar-német gazdasági és politikai kapcsolatokra és az EGK-val kialakított magyar viszonyra egyaránt.[9]

Az Európa Tanács és Magyarország közötti kapcsolatfelvételre 1987-ben került sor, amelyet a következő években több magas szintű találkozó követett. 1988 májusában Horn Gyula külügyminisztériumi államtitkár Marcelino Oreja, az Európa Tanács főtitkárának meghívására Strasbourgba látogatott, ahol a közgyűlésen előadást tartott a magyar külpolitikáról. Horn az európai integrációs folyamatok mellett az emberi jogok kérdésével kapcsolatban kitért a határon túli magyarok

helyzetére, akik Európa legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbségét alkotják.[10] Még ez év novemberében került sor Louis Jung, az Európai Tanács Parlamenti Közgyűlése elnökének magyarországi látogatására, amelynek során megbeszéléseket folytatott Stadinger Istvánnal, az Országgyűlés elnökével, Várkonyi Péter külügyminiszterrel és Iványi Pállal, a Fővárosi Tanács elnökével és az MSZMP Politikai Bizottságának tagjával.[11] Látogatása során az ET elnöke javaslatot tett arra, hogy az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének munkájában vegyenek részt magyar képviselők.[12] Az Európa Tanácshoz való csatlakozás következő lépéseként a szervezet 1989-ben megfigyelői státuszt ajánlott Magyarország számára.[13]

1989 elején az MSZMP Politikai Bizottsága részletes elemzést és cselekvési tervet készített az integráció kapcsán követendő politikai stratégiáról. A dokumentum leszögezi, hogy szakítani kell a nyugat-európai folyamatok alapvetően gazdaságpolitikai típusú szemléletével, és a folyamatokat összetettebb módon, a politikai, biztonságpolitikai, emberi jogi, tudományos és kulturális dimenziókban is értelmezni kell. A meglepően realista dokumentum azzal számolt, hogy az integráció nyugati magországai mellé az elmaradott gazdasággal rendelkező keleti államok csak gazdasági perifériaként tudnak csatlakozni, és az így kialakuló munkamegosztásban a tudás- és technológiaigényes tevékenységek a fejlett centrum országokban maradnak.[14]

Az Országgyűlés 1990. május másodikai alakuló ülését – melyen vendégként részt vett Habsburg Ottó, az Európa Parlament Magyarországgal foglalkozó bizottságának elnöke és Pedro Bofill alelnök is – levélben üdvözölte az Európa Tanács nevében Anders Björk, az ET Parlamenti Közgyűlésének elnöke. Björk a szervezet nevében kifejezte jókívánságait és támogatásáról biztosította Magyarországot a jogállam, az emberi jogok érvényesülése érdekében meghozandó reformok ügyeiben. Ugyanezen az ülésén az Országgyűlés nyilatkozatot fogadott el az Európa Tanács alapokmányában megfogalmazott eszmék és célok, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló Európai Egyezményben foglaltak alkotmányban történő rögzítésének szándékáról.[15]

1990 májusában, az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének Budapesten megrendezett ülésén elmondott beszédében Antall József kifejezte Magyarországnak az Európai Közösséghez történő mielőbbi csatlakozási szándékát, a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban pedig hangsúlyozta az emberi jogok tiszteletben tartásának fontosságát.[16] Az ET Parlamenti Közgyűlése október 2-i ülésén tárgyalta Magyarország tagfelvételi kérelmét. A közgyűlés – némi kritika mellett – pozitívan értékelte a magyar demokratikus átalakulást és Magyarország elkötelezettségét az Európai Tanács által képviselt eszmék mellett.[17] Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága október 17-én döntött Magyarország felvételéről.[18]

Az Európa Tanácshoz történő csatlakozásról szóló határozati javaslatot az Országgyűlés 1990. október 30-án tárgyalta. Előadói beszédében Jeszenszky Géza külügyminiszter történelminek nevezve az alkalmat, és az Országgyűlés támogatását kérte a határozati javaslathoz. A külügyi és az alkotmányügyi bizottság nevében felszólaló Horn Gyula, a külügyi bizottság elnöke kiemelte, hogy az Európa Tanácshoz történő csatlakozás érdekében mind Németh Miklós, mind Antall József kormánya nagy erőfeszítéseket tett. Felhívta a képviselők figyelmét arra, hogy a tagfelvétel az emberi jogok tekintetében nem csupán ajánlásokat, de kötelezettségeket is megfogalmaz, így az a továbbiakban már jogi lehetőségeket ad a magyar állampolgárokat érő emberi jogi jogsérelmek esetében. Rövid

vita után az Országgyűlés ellenszavazat és tartózkodás nélkül elfogadta a javaslatot.

Magyarország hivatalosan 1990. november 6-án – a kelet-közép-európai országok közül elsőként – vált az Európa Tanács teljes jogú tagjává. A csatlakozási folyamat során elvégzett munka jelentősen felgyorsította a magyar demokratikus átmenetet, ritmust adva a jogállamisággal, az emberi jogokkal és a többpártrendszerrel összefüggő jogalkotási folyamatnak. A csatlakozás a történelmi szimbolikus térben is kiemelkedő jelentőséggel bírt. Az Európa Tanácsban elnyert tagság mérföldkő volt Magyarország számára az Európába visszavezető úton, így – Antall József szavaival élve – a nyugati orientáció számunkra nem integrációt, hanem újraintegrálódást jelentett abba a világba, amelyhez ezeréves normák és tradíciók kötöttek bennünket.

JÓNÁS RÓBERT

Jegyzetek

1 Az Európa Tanács Alapszabálya. In: *Az Európa Tanács válogatott egyezményei*. Szerk. Masenkó–Mavi Viktor. Budapest – Strasbourg, Conseil de i'Europe – Osiris, 1999, 13-25.

2 Az Európa Tanács tevékenységéről és keleti bővítéséről lásd: Gyenge András – József Judit: Az Európa Tanács keleti bővítése. *Külügyi Szemle*, 1996/1, 45–63.

3 Horváth István – Heltai András: *A magyar-német játszma. Emlékezés és dokumentumok*. Budapest, Corvina, 2015, 21.

4 Hettyey András: A német külpolitika és Magyarország euroatlanti integrációja az Antall-kormány éveiben. *Külügyi Szemle*, 2015/2, 3–24.

5 Horn Gyula: *Cölöpök*. Budapest, Zenit, 1991, 139–140.

6 Bizalmas jelentés a legfelsőbb vezetésnek az EGK-kapcsolatokról. In: Horváth István – Heltai András: *A magyar-német játszma. Emlékezés és dokumentumok*. Budapest, Corvina, 2015, 103–112.

7 Balázs Péter: *Az Európai Unió külpolitikája és a magyar-EU kapcsolatok fejlődése*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2002, 120–121.

8 Aláírták Magyarország és az EGK megállapodását. *Népszabadság*, 1988. szeptember 27. 1., 3.

9 A Bundestag határozati javaslata Magyarországról. Horváth István – Heltai András: *A magyar-német játszma. Emlékezés és dokumentumok*. Budapest, Corvina, 2015, 252–254.

10 Horn Gyula előadása a strasbourgi Európa Tanácsban. *Népszabadság*, 1988. május 3. 3.

11 Az Európa Tanács elnökének tárgyalásai. *Népszabadság*, 1988. november 24. 3.

12 Bővülő kapcsolatok hazánk és az Európa Tanács között. *Népszabadság*, 1988. november 25. 7.

13 Javaslat hazánk megfigyelői státusára az Európa Tanács Tanácskozó Gyűlésében. *Népszabadság*, 1989. január 25. 3.

14 Javaslat a pártnak az európai gazdasági és politikai fejlődéssel, az integráció folyamatával összefüggő politikai stratégiájáról. MNL OL M-KS 288. f. 5/1051. ő. e.

15 *Országgyűlési Napló* 1990. Az Országgyűlés alakuló ülése, 21–22.

16 Antall József kijelölt miniszterelnök beszéde az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének (Budapesten megrendezett) soros ülésén. In: *Magyar külpolitikai évkönyv, 1990.* Szerk. Torda Endréné. Budapest, Külügyminisztérium, 1990, 156–157.

17 A közgyűlés támogatja felvételi kérelmünket. *Népszabadság*, 1990. október 3. 1–3.

18 Hazánkat fölvették az Európa Tanácsba. *Népszabadság*, 1990. október 18. 1.

A felhasznált és ajánlott irodalom jegyzéke

Szerkesztett kötetek

A cselekvés fél éve. 1988 ősze–1989 tavasza. Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2019.

A felkészülés éve – 1988. A rendszerváltozást megelőző tanácskozások. Szerk. Szeredi Pál. Budapest, RETÖRKI Elektronikus Könyvek, 2018.

A kolozsvári Bethlen Gábor-szoborállítás emlékezete. Szerk. Magyary Rozália – Bakos István. Budapest, Hitel – BGA, 2016.

A kormányzás fókuszában. Iratok a magyar állam- és a központi közigazgatás, a Miniszterelnöki Hivatal történetéhez (1990–1993). Szerk. Dévavári Zoltán – Kajdi József. Budapest, Veritas – Magyar Napló, 2018.

A Magyar Demokrata Fórum 1988. szeptember 3-i tanácskozásának jegyzőkönyve és sajtóvisszhangja. Szerk. Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2018.

A magyar demokratikus ellenzék. Dokumentumok. Szerk. Csizmadia Ervin. Budapest, T-Twins, 1995.

A magyar politikai rendszer – negyedszázad után. Szerk. Körösényi András. Budapest, Osiris–MTA TTK PTI, 2015.

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1985–1989. Szerk. Vass Henrik. Budapest, Interart Stúdió, 1994.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei I–II. Szerk. S. Kosztricz Anna – Lakos János – Némethné Vágyi Karola – Soós László – T. Varga György. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1993.

A magyarság esélyei. Lakitelek, 1987. szeptember 27. – A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve. Szerk. Agócs Sándor – Medvigy Endre. Lakitelek, Antológia, 2017.

A monori tanácskozás 1985. június 14–16. Szerk. Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2005.

A nemzeti megújhodás programja. A Köztársaság három éve. Budapest, 1990.

A nemzetépítő demokratikus ellenállás dokumentumai, 1968–1987. Szerk. Szeredi Pál. Pilisszentkereszt, Barangoló, 2017.

A polgári engedetlenség helye az alkotmányos demokráciákban. Szerk. Csapody Tamás. Budapest, T-Twins, 1991.

A politikai túlélés művészete. Szerk. Fricz Tamás – Halmy Kund – Orosz Tímea. Lakitelek, RETÖRKI Könyvek, Antológia, 2014.

A politikus Antall József. Az európai úton. Szerk. Jeszenszky Géza – Kapronczay Károly – Biernaczky Szilárd. Budapest, Mundus, 2006.

A puha diktatúrától a kemény demokráciáig. Szerk. Bodzabán István – Szalay Antal. Budapest, Pelikán, 1994.

A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. I–IV. Szerk. Bozóki András – Elbert Márta – Kalmár Melinda – Révész Béla – Ripp Erzsébet – Ripp Zoltán. Budapest, Magvető, 1999.

A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. V. Szerk. Bozóki András – Elbert Márta – Kalmár Melinda – Révész Béla – Ripp Erzsébet – Ripp Zoltán. Budapest, Új Mandátum, 2000.

A rendszerváltás forgatókönyve: kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. VII. Szerk. Bozóki András – Elbert Márta – Kalmár Melinda – Révész Béla – Ripp Erzsébet – Ripp Zoltán. Budapest, Új Mandátum, 2000.

A rendszerváltás programja 1989. Szerk. Andor Mihály – Bauer Tamás – Bessenyei István –Bruszt László. Budapest, Szabad Demokraták Szövetsége, 1989.

A rendszerváltozás államszervezeti kompromisszumai. Szerk. Kukorelli István – Tóth Károly. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2016.

A történelem útján – Ünnepi tanulmányok Bíró Zoltán 75. születésnapjára. Szerk. Nagymihály Zoltán. Lakitelek, Antológia, 2016.

Az állampárt biztonsága. Tanulmányok a belügy és a kommunista párt kapcsolatrendszeréről a Kádár-korszakban. Szerk. Horváth Zsolt – Kiss Réka – Simon István. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2019.

Az MDF kisebbségi fóruma I-II. Szerk. Szeredi Pál. RETÖRKI, 2019.

Az MDF és a rendszerváltás tematikus kronológiája. Szerk. Marschal Adrienn. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2017.

Az erdélyi magyarságért – Dokumentumok, beszédek. Szerk. Für Lajos. Budapest, Eötvös, 1989.

Az Európa Tanács válogatott egyezményei. Szerk. Masenkó–Mavi Viktor. Budapest –Strasbourg, Conseil de i'Europe – Osiris, 1999.

Az SZDSZ-jelenség. Szerk. Fricz Tamás – Halmy Kund – Orosz Tímea. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2018. 51.

Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005.

Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Szerk. Bozóki András. Budapest, MTA, 2011

Antall József, a rendszerváltoztató miniszterelnök. Szerk. Cservák Csaba – Hoppál K. Bulcsú. Budapest, L'Harmattan, 2015.

Autonómiák Magyarországon 1848–2000. I. Szerk. Gergely Jenő. Budapest, L'Harmattan, 2005.

Blokád (avagy kocsisor Kelettől Nyugatig). Szerk. Szakonyi Péter. Budapest, Haas&Singer, 1990.

Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből 1987–1989. Szerk. Riba András – Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2017.

Ellenségből ellenzék – Fidesz (1988-1994). Szerk. Modor Ádám. Budapest, Kairosz, 2008.

Emlékkönyv dr. Kiss Ferenc irodalomtörténész, író, kritikus, tanár 85. születésnapja alkalmából. Szerk. ifj. Kiss Ferenc – Bakos István. Budapest, Kairosz, 2013.

Fiatal írók találkozója. Lakitelek, 1979–2009. Szerk. Tóth Erzsébet – Agócs Sándor. Lakitelek, Antológia, 2009.

Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel. Szerk. Baráth Magdolna – Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000.

Hangulatjelentések a fővárosból 1988 októberétől 1989 októberéig. Szerk. Katona Csaba – Rácz Attila. Budapest, Budapest Főváros Levéltára–Magyar Országos Levéltár, 2010.

In memoriam Nagy Imre. Emlékezés egy miniszterelnökre. Szerk. Tóbiás Áron. Budapest, Szabad Tér, 1989.

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez IV. Szerk. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy *János* – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1995.

Jelentések a határon túli magyar kisebbségekről. Szerk. Ara-Kovács Attila – Dávid György [Kiss Gy. Csaba] – Joó Rudolf – Kőszegi László [Entz Géza] – Nagy József – Tóth Károly Antal – Vásárhelyi Judit. Budapest, Medvetánc, 1988.

Jeles napok, jeltelen ünnepek a diktatúrában. Pillanatképek a kommunista emlékezetpolitika valóságából. Szerk. Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán. Lakitelek, RETÖRKI Könyvek, Antológia, 2015.

Kérdések és válaszok a rendszerváltásról. Szerk. Ripp Zoltán – Antal Attila. Budapest, Napvilág, 2019.

Küzdelmes integráció. Az Európai Parlament és Magyarország 2004–2009. Szerk. Fricz Tamás – Orosz Tímea. Budapest, L'Harmattan, 2011.

Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1987. Szerk. Torda Endréné. Budapest, Külügyminisztérium, 1987.

Magyar külpolitikai évkönyv, 1990. Szerk. Torda Endréné. Budapest, Külügyminisztérium, 1990.

Magyar nyitány. Történelmi parlament – parlamenti történetek: Régi képviselők a T. Házból (1985–1990). Szerk. Sztrapák Ferenc. Tata, Turulpressz, 2007.

Magyarország politikai évkönyve 1988. Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Debrecen, R-Forma, 1989.

Magyarország politikai évkönyve 1990. Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, Aula – OMIKK, 1990.

Magyarország politikai évkönyve, 1991. Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, Ökonómia – Economix, 1991.

Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás 1988–1998. Szerk. Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1998.

Magyarországi pártprogramok 1988–1990. Szerk. M. Kiss József – Vida István. Budapest, ELTE, 2006.

Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010. Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat, 2011.

MDF tanulmányok, Szerk.: Szekér Nóra – Szeredi Pál. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2018.

Modell és valóság I-III. Szerk. Antall József – Soós Kálmán. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.

MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport Évkönyve. Szerk. Réfi Attila – Sziklai István. Budapest, MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport – MTA Politikai Tudományok Intézete, 2009.

Önkormányzati választások Budapesten 1867–2010. Szerk. Feitl István – Ignácz Károly. Budapest, Napvilág, 2010.

Parlamenti választások Magyarországon, 1920–2010. Szerk. Földes György – Hubai László, Budapest, Napvilág, 2010.

Reformműhely. Kecskemét, 1989. április 15. Szerk. Vass László. Budapest, Kossuth, 1989.

Rendszerváltás. Szerk. Mink András. Budapest, Osiris, 2018.

Rendszerváltás 1989. 15 tanulmány. Szerk. M. Kiss Sándor. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2014.

Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990. Szerk. Majtényi György – Mikó Zsuzsa – Szabó Csaba. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2012.

Rendszerváltók a baloldalon. Reformerek és reformkörök 1988–1989. Válogatott dokumentumok. Szerk. Ágh Attila – Géczi József – Sipos József. Budapest, Kossuth, 1999.

Szabadon választott. Politikai almanach, 1990. Szerk. Moldován Tamás – Somfai Péter – Király Ferenc – Lasz György. Budapest, IPKV, 1990.

Tanulmányok a 65 éves Lenkovits Barna tiszteletére. Szerk. Keserű Barna Arnold – Kőhidi Ákos. Budapest – Győr, Eötvös – SZE DFK, 2015.

Taxisblokád 1. Egy belpolitikai válsághelyzet története – tanulmányok, interjúk. Szerk. Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2015.

Taxisblokád 2. Egy belpolitikai válsághelyzet története – dokumentumok. Szerk. Riba András László – Házi Balázs. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2015.

Tények könyve. Magyar és nemzetközi almanach, 1990. Szerk. Baló György – Lipovecz Iván. Debrecen, Ráció, 1990.

Tiszta lappal. A FIDESZ a magyar politikában 1988–1991. Szerk. Bozóki András, Budapest, Fidesz, 1992.

Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988–2013). Szerk. Katona András – Kiszelly Zoltán – Salamon Konrád – Simon János – Zachar Péter Krisztián. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2014.

Új Márciusi Front 1988. Dokumentumok, cikkek, interjúk. Szerk. Lázár István. Budapest, Múzsák, 1989.

Volt egyszer egy blokád. Szerk. Peredi Péter. Budapest, FUVOSZ, 1995.

Monografikus művek, tanulmányok, interjúk

Ács Zoltán: *Kizárt a párt.* Mozgókép Innovációs Társulás, 1988.

Bakos István: A Bethlen Gábor Alapítványról. *SZÍN*, 2013. június, 79–82.

Bába Iván: *Békés átmenet. Adalékok a kialkudott rendszerváltoztatáshoz*. Budapest, Demokratikus Átalakulásért Intézet, 2007.

Bába Iván: *Rendszerváltoztatás Magyarországon: egy történelmi pillanat leírása.* Budapest, Veritas – Magyar Napló, 2015.

Balázs Péter: *Az Európai Unió külpolitikája és a magyar-EU kapcsolatok fejlődése*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2002.

Berecz János: *Az én rendszerváltásom*. Budapest, Okina Bt., 2006.

Berend T. Iván: *A történelem, ahogyan megéltem.* Budapest, Kulturtrade, 1997.

Berend T. Iván: *Terelőúton*. Budapest, Vince, 1999.

Bihari Mihály: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon.* Budapest, Kossuth, 1992.

Bihari Mihály: *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest, Osiris, 2005.

Bíró Zoltán: *Az elhervadt forradalom*. Budapest, Püski, 1993.

Bocz János: Döntéshozók – Törvényhozók, 1990–2002. *Statisztikai szemle*, 2004/12, 1107–1121.

Bozóki András: *Gördülő rendszerváltás. Az értelmiség politikai szerepe Magyarországon 1977–1994.*, Budapest, L'Harmattan, 2019.

Bozóki András – Kovács Éva: A politikai pártok megnyilvánulásai a sajtóban a taxisblokád idején. *Szociológiai Szemle*, 1991/1, 109–126.

Bruszt László – Simon János: *A lecsendesített többség*. Budapest, TTI, 1990.

Buda Ferenc: *Csönd, ének, csönd...* Kecskemét, Magyar-Finn Kulturális Egyesület, 1986.

Cservák Csaba: Kategorikus és ordinális választási rendszerek. *Iustum Aequum Salutare*, 2017/3, 27–40.

Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék. Monográfia.* Budapest, T-Twins, 1995.

Csurka István: *Vasárnapi jegyzetek*. Budapest, Püski – Magyar Fórum, 1991.

Debreczeni József: *A miniszterelnök.* Budapest, Osiris, 1998.

Erdélyi István: A többpártrendszer főkovácsa. Dragon Pál a kisgazdák zászlóbontásáról. *Kapu*, 2000/1, 71–74.

Fónay Jenő – Obersovszky Gyula – Krassó György – Wittner Mária – Rácz Sándor: Harminchárom év, egy pillanat. *Rendszerváltó Archívum*, 2020. március, 68–77.

Forró Tamás – Havas Henrik: *Arad után*. Budapest, Háttér, 1988.

Földes György: *Az eladósodás politikatörténete 1957–86*. Budapest, Maecenas, 1995.

Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest, Napvilág, 2007.

Für Lajos: *Fölrepülni rajban. Utak a Fórumba*. Budapest, Püski, 2007.

Für Lajos: *Szabadon szeretnék sírni*. Budapest, Püski, 1993.

Fricz Tamás: *A magyarországi pártrendszer 1987–1995.* Budapest, Cserépfalvi, 1996.

Fricz Tamás: *A felülírt demokrácia – Közép- és Kelet-Európa politikai rendszerei, illetve a globális elit és a nemzetállamok közötti törésvonal a 21. században*. Budapest, Méry Ratio, 2019.

Fricz Tamás: *Az árok két oldalán. A magyar demokrácia természetrajza.* Budapest, XXI. Század Intézet, 2006.

Fricz Tamás: *Pártrendszerek. Nyugat-Európa, Közép-Európa, Magyarország.* Budapest, Századvég, 2001.

Fricz Tamás: *Rendszerváltásban Magyarországon (1990–1995)*. Budapest, Villányi úti Konferencia Központ, 1996.

Gazsó L. Ferenc – Zelei Miklós: *Az elrabolt emberöltő.* Budapest, L'Harmattan, 2014.

Gyarmati György: *Március hatalma, a hatalom márciusa. Fejezetek március 15-e ünneplésének történetéből*. Budapest, Paginarum, 1998.

Gyenge András – József Judit: Az Európa Tanács keleti bővítése. *Külügyi Szemle*, 1996/1, 45–63.

Halász Csilla: Az első Lakitelek. [Interjú Lezsák Sándorral]. *Heti Válasz*, 2009. 05. 21. 9.

Havas Henrik: *A Bős–Nagymaros dosszié avagy egy beruházás hordalékai*. Budapest, Codex, 1988.

Hettyey András: A német külpolitika és Magyarország euroatlanti integrációja az Antall-kormány éveiben. *Külügyi Szemle*, 2015/2, 3–24.

Herczegh Géza: Bős–Nagymaros. *Valóság*, 2004/2, 1–20.

Horn Gyula: *Cölöpök*. Budapest, Zenit, 1991.

Horváth József: *A tábornok vallomása. Meztelenül a Duna-gate ügyben*. Budapest, Pallas, 1990.

Horváth István – Heltai András: *A magyar-német játszma. Emlékezés és dokumentumok*. Budapest, Corvina, 2015.

Horváth Péter: *Pártok és koalíciók*. Budapest, Recta ratio, 2014.

Hubai László: *Magyarország 20. századi választási atlasza 1920–2000*. Budapest, Napvilág, 2001.

Huszár Tibor: *Kádár 2*. Budapest, Szabad Tér – Kossuth, 2003.

Illyés Gyula: *Naplójegyzetek, 1979–1980*. Budapest, Századvég, 1994.

Izsák Lajos: *Pártok és politikusok, 1944–1994*. Budapest, Napvilág, 2010.

Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben*. Budapest, Osiris, 2016.

Jezsó Ákos: *Voksok és keresztek. A KDNP kálváriája, avagy a rendszerváltás dokumentumregénye*. Budapest, Válasz, 2002.

Jónás Károly: *Pártpanoptikum 1848–1990*. Budapest, Interart, 1990.

Kahler Frigyes: *Az igazság Canossa-járása, avagy a rendszerváltoztatás és az igazságtétel történetéhez,* Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2014.

Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor – Riba András: *A snagovi tükör. Ecsetvonások a politikus pályaképéhez*. Budapest, Magyar Napló, 2019.

Kávássy János Előd: *Sodrásban.* Budapest, Cepoliti, 2019.

Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv I–II.* Budapest, Magvető, 1996.

Kéri László: *A rendszerváltás krónikája 1988–2009*. Budapest, Kossuth – Népszabadság, 2010.

Kéri László: *Összeomlás után*. Budapest, Kossuth, 1991.

Kimmel Emil: *Végjáték a Fehér Házban*. Budapest, Téka, 1990.

Kiss Dávid: A Munkásőrség utolsó hónapjai. *Századok*, 2015/6, 1397–1443.

Kiss Gy. Csaba: Csoóri Sándor és Antall József. Első közelítés. *Hitel*, 2016. november, 157–161.

Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1987. Személyes történelem*. Budapest, Nap, 2017.

Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1988–1989. Személyes történelem*. Budapest, Nap, 2019.

Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1989–1990. Személyes történelem*. Budapest, Nap, 2020.

Kónya Imre: *...És az ünnep mindig elmarad? Történetek a rendszerváltástól napjainkig*. Budapest, Alexandra, 2016.

Kovács Éva – Tóth István János: Ki mit mondott 1990-ben? Választási pártprogramok tartalomelemzése. *Politikatudományi Szemle*, 1992/1, 99–123.

Kovács Tamás: Átmentett vagy megmentett légió? A magyar állambiztonság metamorfózisához, 1989–1880. *Levéltári Közlemények*, 2011/1, 61–75.

Kukorelli István: *Hány éves az Alaptörvény? A régi-új kérdése az Alaptörvényben*. Budapest, Gondolat, 2017.

Kukorelli István: *Kell-e nekünk népszavazás? Elrendelt népszavazások Magyarországon, 1989–2019.* Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2019.

Kukorelli István: *Közjogi tűnődések*, Budapest, Triorg, 1991.

Kukorelli István – Smuk Péter: *A Magyar Országgyűlés, 1990–2010. Öt parlamenti ciklus története*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2010.

Kukorelli István – Tóth Károly: *A rendszerváltás államszervezeti kompromisszumai*. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2016.

Kukorelli István – Tóth Károly: *Az alapjogi jogalkotás az alkotmányos rendszerváltás éveiben*. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2018.

Kulcsár Kálmán: *Két világ között. Rendszer*váltás Magyarországon, 1988–1990. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.

Kulin Ferenc: *A paktum-fantom. Az MDF–SZDSZ pártközi megállapodás és világpolitikai háttere*. Budapest, Magyar Napló – Veritas, 2016.

László György – Wisinger István: *Beszélgetések az elnökkel*. Budapest, Pesti Szalon, 1994.

Marinovich Endre: *1315 nap. Antall József miniszterelnöksége*. Budapest, Magyar Napló –Veritas, 2016.

Medgyesi Konstantin: Tizenhét perc, ami megtörte Grósz Károly karrierjét. *Betekintő*, 2019/3, 5–29.

Medgyesi Konstantin – Sólyom Andrea: „... ez a mostani találkozó talán egy nagyon pici, szerény hozzájárulás lehet..." Grósz Károly „Arad" utáni szegedi interjúja. (Forrásközlés.) *Bonus Nuntium*, 2019/1, 117–125.

Modor Ádám: *A titok meg a nyitja. Titkos szolgák és jelentések*. Budapest, Kairosz, 2004.

Müller Rolf: A monori találkozó 1985-a jelentések tükrében. *Kritika*, 2000/6, 33–35.

Molnár Adrienne: *89:56. Ötvenhatosok a rendszerváltásról*. Budapest, 1956-os Intézet, 2009.

M. Kiss Sándor: *Közelítések 1956. Tanulmányok, esszék, előadások*. Budapest, Kairosz, 2011.

M. Kiss Sándor – Kahler Frigyes: *Kinek a forradalma?* Budapest, Püski – Kortárs, 1997.

Nagy Boldizsár: Bős breviárium – áttekintés a jogvita állásáról. *Beszélő*, 2005/10, 35–51.

Nagy Gábor: Egy gramm papír. Beszélgetés Tóth Erzsébettel. *Életünk*, 2012. június–július, 42–55.

Nagy Gáspár: Egy sajátos közép-európai kísérlet: „alapítvány a nemzet javára". Vázlatos áttekintés a Bethlen Gábor Alapítványról. *Itt-Ott*, 1988/3, 15–18.

Nagy Zsófia: Egy konfliktus konstrukciói. Térértelmezések Bős kapcsán. *Tér és Társadalom*, 2014/1. 62–83.

Nagymihály Zoltán: Kezdet és vég. 1989. március 15-e a Kádár-korszak ünnepei és a rendszerváltás tükrében. *Rendszerváltó Archívum*, 2019. március, 20–33.

Németh György: *A József Attila Kör története. FIJAK / JAK, 1969–1973–1989–2009. JAK Füzetek 176.* Budapest, JAK, 2012.

Novák Zoltán: *Az MSZMP budapesti reformköre*. Budapest, Szerzői kiadás, 2005.

Oplatka András: *Németh Miklós. Mert ez az ország érdeke*. Budapest, Helikon, 2014.

Ormos Mária: *Remények és csalódások*. Budapest, Kossuth, 2017.

Orosz Tímea: *A magyar szociáldemokrácia a rendszerváltás időszakában*. Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2017.

Osskó Judit: *Kései memoár. Antall József – Publikálatlan interjúk*. Budapest, Corvina, 2013.

Pap Péter István: Egy tüntetés anatómiája. Az ellenzéki március tizenötödike 1989-ben. *Betekintő*, 2019/3, 30–49.

Petőcz György: *Csak a narancs volt*. Budapest, Irodalom Kft., 2001.

Petrik Béla: „Kötelezettségvállalás közérdekű célra". A Bethlen Gábor Alapítvány első évei. *Rendszerváltó Archívum*, 2020. október, 33–44.

Petrik Béla: A Bethlen Gábor Alapítvány. *Életünk*, 1989. január–február, 74–77.

Petschnig Mária Zita: *Örökségtől örökségig. A magyar gazdaság 1990–1994*. Budapest, Századvég, 1994.

Pintér M. Lajos: *Ellenzékben 1968–1987*. Lakitelek, Antológia, 2007.

Pozsgay Imre: *1989. Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban.* Budapest, Püski, 1993.

Rainer M. János: *Nagy Imre: politikai életrajz.* Budapest, 1956-os Intézet, 1996–1999.

Rainer M. János: *Tetemrehívás – 1958–1988. Párizs–Budapest.* Budapest, Bibliotéka, 1989.

Ravasz Károly: A Független Kisgazdapárt újjáalakulása 1988–1989 fordulóján. *Múltunk*, 1997/1, 90–111.

Rákay Philip: *Szabadság tér 89. A rendszerváltoztatás aktái I. (1989. január–1989. augusztus).* Budapest, MTVA, 2015.

Rácz János: *Több oldalról szorongatva: középen. A médiacsata néhány csörtéje (1990–1993).* Budapest, Magyar Napló – Veritas, 2018.

Réfi Attila: Az MSZMP bomlási folyamata a párt és tagjai viszonya tükrében (1985–1989). *Múltunk*, 2009/4. 64–91.

Révész Béla: A magyar–román viszony problématörténetéből az 1980-as években. *Acta Universitatis Szegediensis*, 2009. 463–522.

Révész Béla: A „Duna-gate" ügy jelentősége a rendszerváltás történelmében. *Acta Juridica Et Politica*, 2006.

Richter Anna: *Ellenzéki Kerekasztal. Portrévázlatok*. Budapest, Ötlet, 1990.

Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990*. Budapest, Napvilág, 2006.

Ripp Zoltán: *Szabad Demokraták. Történelmi vázlat a Szabad Demokraták Szövetségének politikájáról 1988–1994*. Budapest, Napvilág, 1995.

Ripp Zoltán: 1956 emlékezete és az MSZMP. *Múltunk*, 2002/1, 168–170.

Romsics Ignác: *Magyarország története a 20. században*. Budapest, Osiris, 2004.

Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest, Rubicon-Ház, 2003.

Salamon Konrád: *Rendszerváltoztató újratemetés – 1989. június 16.* Budapest, Kairosz, 2003.

Sallai János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata – A vasfüggöny története*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 2012.

Schmitz, David F.: *Brent Scowcroft. Amerika a nemzetközi arénában Vietnám után*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017.

Simon János: *Hét választás Magyarországon 1989–2014. Országgyűlési választások kézikönyve*. Budapest, L'Harmattan, 2015.

Simon István: Egy kiegyezés vége. Reformok és illúziók. *Levéltári Közlemények*, 2011/82, 227–237.

Slachta Krisztina – Tóth Imre: Határnyitás. *Archívnet,* 2016/4.

Smuk Péter: Az országgyűlési funkcióinak fejlődéstörténete. *Jog, állam, politika*, 2009/3, 36–65.

Smuk Péter: *Magyar közjog és politika 1989–2011. A harmadik Magyar Köztársaság alkotmány- és parlamentarizmustörténete*. Budapest, Osiris, 2011.

Soltész István: Az Országgyűlés megalakulása. *Parlamenti Szemle*, 2018/2, 109-122.

Soltész István: *Bibliográfia az államról, az Országgyűlésről, a központi állami szervekről, az Alkotmányról és a választási rendszerekről*. Budapest, Szerzői kiadás, 2020.

Szabó László Zsolt – Tóth Gy. László: *20 év után. Interjúk a rendszerváltozásról 2008–2009-ben.* Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2019.

Szekér Nóra: Záróakkord – nyitószólam. 1989. október 23., a Köztársaság kikiáltásának napja az MSZMP perspektívájából. *Rendszerváltó Archívum*, 2016. október, 9–25.

Szekér Nóra – Nagymihály Zoltán: Ellenzék, párt, kampány. Tirts Tamás volt országgyűlési képviselő a korai Fideszről és a rendszerváltás magyar társadalmáról. *Rendszerváltó Archívum*, 2017. június, 37–46.

Szekér Nóra – Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói*, Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek, 2014.

Szemben a Conducatorral. Grósz Károly az 1988-as aradi találkozóról nyilatkozik Hovanyecz Lászlónak. *Társadalmi Szemle*, 1991/11. 40–47.

Szeredi Pál: *A nemzetépítő demokratikus ellenzék története 1987–1989*, Pilisszentkereszt, Barangoló, 2018.

Szmodis Jenő: Az Alkotmánybíróság és a politikum néhány kérdéséről – az Antall-SZDSZ „paktum" alkotmányjogi előzményei. *Magyar Szemle*, 2016/3-4, 30–37.

Szűrös Mátyás: *Köztársaság született „harangszavú délben"*. Budapest, Heraldika, 2009.

Szűts Pál: *Bukaresti napló 1985–1990*. Budapest, Osiris, 1998.

Tordai Csaba: A Társadalmi Szerződéstől az Alkotmánybíróság határozatáig. Kísérletek az államfői tisztség jogi szabályozására. *Politikatudományi Szemle*, 1998/4. 61–85.

Torgyán József: *Visszaemlékezéseim – Száll a Turul Fészkére*. Budapest, Arany Korona Alapítvány, 2016.

Tőkés Rudolf: *A kialkudott forradalom*. Budapest, Kossuth, 1998.

Várkonyi Péter: Továbblépni az enyhülésért – Helsinki szellemében. *Társadalmi Szemle*, 1987/1, 57–63.

Vörös Vince: Megjegyzések Ravasz Károly írásához. *Múltunk*, 1997/2, 183–187.

Wéber Attila: *A Fidesz-jelenség*. Budapest, Napvilág, 1996.

Wiener György: A választási törvény keletkezéstörténete (1989). *Múltunk*, 2000/2, 92–153.

Névmutató

A

Aczél György 22, 34, 56, 90, 108, **109**, 110
Ágh Attila 87, 134, 136
Aknay János 66
Andics Jenő 93
Andrásfalvy Bertalan 241
Andrei, Stefan 69
Antal László 90
Antall József 73, 81, 82, 83, 99, 111, 113, 131, 148, 157, 159, 168, 175, 176, 184, 186, 187, 193, 194, 198, 215, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 234, 235, 238, 239, 240, **241**, 242, 244, 247, 248, 249, 251, 254, 256, 257, 260, 264, 265, 267, 268, 270, 274, 275
Apor Vilmos 122
Apró Antal 55, 203
Avar István 99

B

Bába Iván 79, 81, 119, 247, 256
Bachmann Gábor 153
Bajcsy-Zsilinszky Endre 116, 148, 248
Baker, James 168
Bakos István 21, **22**, 23, 24, 25, 112
Balogh Ferenc 125
Balogh György 82
Balogh Sándor 93, 101
Baló György 90, 121, 220
Balsai István 240, 241, 251
Bánffy György 98, 99
Barankovics István 122
Barki Éva Mária 74
Barna Sándor 268, 271
Bártfay Pál 130, 133, 140
Bauer Miklós **127**
Bauer Tamás 34, 38, 90, 127, 129
Benjámin Judit 97, 98, 99
Berecz János 57, 71, 72, 108, 180
Bereczki Vilmos 82
Berend T. Iván 31, 101, 104, **107**
Berényi Ferenc 91
Bethlen István 225
Bibó István 50, 126, 135, 146, 153, 194, 250
Bihari Mihály 42, 59, 90, 134, 137, **139**, 140, 205
Bíró Zoltán 16, 19, 22, 39, 42, 47, 65, 66, 67, 73, **74**, 75, 92, 93, 112, 113, 114, 157, 160, 184, 186, 187
Björk, Anders 274
Bod Péter Ákos 185, **186**, 241, 247, 256, 268, 270
Bofill, Pedro 274
Bogárdi Zoltán 113, 186
Bogár László 93
Bognár József 81, 82, 99
Borbíró Piroska 61, 151
Borics Gyula 152, 153
Boross Imre 133
Bozóki András 47, 53, 92, 125, 133, 147, 150, 178, 205, 207, 212, 253
Bödőné Rózsa Edit 137, 140, 206, 207
Böröcz István 81, 82
Brezsnyev, Leonyid Iljics 30

Bruszt László 129, 133
Buda Ferenc 16, 18, 20
Bush, George 167, **168**, 169, 196, 197, 198, 210, 261, 263

C

Ceaușescu, Nicolae 64, 67, 68, 69, 70, 72
Chirac, Jacques 60
Churchill, Winston 196
Czakó Gábor 74
Czili Gyula 166
Czine Mihály 66
Czoma László 99, 221
Csehák Judit 57
Cselőtei László 99
Csengey Dénes 43, 75, 76, 93, 113, 114, 118, **119**, 121, 157, 160, 186, 270
Cserhalmi György 118, **120**
Cservenka Ferencné 203
Csoóri Sándor 16, 19, 21, 34, 35, 42, 65, 67, 73, 75, **76**, 112, 113, 157, 159, 186, 224, 225, 241, 258
Csordás Gábor 17, 20
Csurka István 19, 34, 35, 42, 44, **65**, 66, 75, 91, 92, 93, 112, 113, 115, 157, 158, 184, 186, 214, 217

D

Dancs József 82
Danis György 119
Dányi Pál 93
Debreczeni József 99, 203, **204**, 206, 216, 226, 247
Deme Zoltán 216
Demszky Gábor 78, 207
Dénes János 119
Deutsch Tamás 51, **52**, 118, 215, 236
Diczházi Bertalan 50
Dobozy Imre 18, 20
Dodd, Christopher 74
Domokos Pál Péter 23
Donáth Ferenc 34, **35**, 37, 56, 126, 165
Dornbach Alajos **165**, 252
Dragon Pál 81, 82, 83
Dregger, Alfred 219
Dujardin, Jean 60
Duray Miklós 24

E

Egressy András 130
Eke Károly 98, 99, 221
Eörsi István 79, 152, 155, 165
Eötvös József 121, 126, 139, 241
Erdei Ferenc 146

F

Fábián Zoltán 16
Fabriczky András 93
Farkas Árpád 18, 20
Fasang Árpád 225
Fassino, Piero 62
Fejti György 63, 66, 108, 111, 148, 149, **150**, 164, 175
Fejtő Ferenc 60, 151
Fekete Gyula 16, 20, 42, 46, 73, 75, 93, 112, 113, **146**, 147, 157, 186
Fekete János 29, **30**
Fekete Sándor 90
Feledy Péter 271
Ferencz Csaba 243
Filó Katalin 74, 76, 119, 225, 258
Filó Sarolta 118, 121
Fischer, Oskar 173, 174
Fock Jenő 55

Fodor Gábor 212, 215, 227
Fodor István 99, 100, 221
Fónay Jenő 23, 119, 190, 191
Forgács Imre 93
Forgács Pál 270
Földes György 31, 72, 101, 147
Furmann Imre 73, 113, 157, **158**, 186
Für Lajos 22, 34, 39, 42, 47, 65, 73, 74, 75, 93, **95**, 112, 113, 115, 159, 184, 186, 190, 194, 241, 253
Füzessy Tibor 123, 124, 125, 193, 229, 248

G

Gajdócsi István 44
Gál Zoltán 212
Gáspár Miklós 125
Gáspár Sándor 55
Géczi József 134, 136
Gém Ferenc 145
Genscher, Hans-Dietrich 173
Gerbovits Jenő 229, 241
Gergely András 133
Giczy György 125
Gimes Miklós 63, 151, 153
Giscard d' Estaing, Valéry 219, 222
Glattfelder Béla 236, 237
Glatz Árpád 74
Glatz Ferenc 86
Gombár Csaba 42, 43, 134, 135
Gorbacsov, Mihail 38, 39, 54, 56, 59, 87, 196, 197, **198**, 199, 261, 263, 264
Göncz Árpád 79, 83, 129, 168, 233, 237, 238, 239, 240, 249, **250**, 251, 252, 253, 257, 265, 268, 270, 271
Görömbei András 16, 20
Grezsa Ferenc 219, 222
Grigássy László 123
Grósz Károly 46, 47, 54, 55, 57, 58, 59, 68, **69**, 70, 71, 72, 84, 85, 87, 90, 92, 102, 103, 104, 105, 108, 148, 149, 153, 165, 167, 170, 180, 199, 210, 211, 261
Gyenes Judit 190
Györgyi Kálmán 212
Győrivánvi Sándor 229, 241
Gyurkó László 90

H

Habsburg Douglas, Walburga 172
Habsburg Ottó 172, 274
Hajdu Tibor 101
Halász József 93
Halda Aliz 62
Hámori Csaba 57
Hámos László 24
Hanák Péter 21
Haraszti Miklós 78
Hasznos Miklós 123, 125
Hegedűs László 145, 146, 147
Hegyesi János 145
Heller Ágnes 219
Herbert, Zbigniew 24
Hertel Róbert 212
Honecker, Erich 174, 199, 200, 262, 292
Horn Gyula 29, 86, 101, 168, 171, **172**, 173, 174, 179, 180, 187, 210, 261, 272, 273, 274, 275
Hornyák Tibor 119, 190
Horváth Balázs 185, 241, 268, 269, **270**, 271
Horváth Ferenc 86
Horváth István 86, 174, **211**, 212, 217, 275
Horváth József 39, 211, 212
Horváth Pál 268
Hrabal, Bohumil 24
Huszár István 93, 118

Huszár Tibor 16, 19, 20, 31
Hütter Csaba 86

I

Iliescu, Ion 201, 202
Illyés Gyula 16, **17**, 18, 20, 21, 22, 146
István Lajos 44
Iványi Pál 57

J

Janics Kálmán 24
Jászi Oszkár 126, 127
Jelcin, Borisz 196, 198
Jeszenszky Géza 74, 76, 241, 243, 247, 256, 274
Jezsó István 82
Joó Rudolf 65, 67, 75, 76, 93, 112, 113
Juhász Gyula 22, 23, 43, 74, 91
Jung, Louis 274

K

Kádár Béla 241, 243, 254
Kádár János 28, 29, 30, 35, 38, 39, 54, 55, **56**, 57, 59, 60, 68, 69, 97, 101, 103, 108, 151, 155, 164, 166, 170, 174, 199, 210
Kállai Gyula 55, 56
Kállay Kristóf 221
Kálmán Attila 74
Kara Pál 225
Kárász Arthur 62
Karcsay Sándor 125
Kardos Antalné 268
Katona Béla 93
Kemenes Ernő 86
Kemény László 93
Kende Péter 62
Kenedi János 34, 47, 78
Keresztes K. Sándor 240, 241
Keresztes Sándor 113, **123**, 124, 186, 229
Kéri Kálmán 237
Kéri László 134, **135**
Keserű Imre 134, 135
Kéthly Anna 126
Király Béla 99, 154, 185, **220**, 221
Király Károly 24
Király Tibor 21, 22
Király Zoltán 74, 90, **91**, 97, 98, 99, 100, 216, 250, 252
Kis János 34, 38, 44, 46, 78, 119, 121, 169, **194**, 212, 220, 222, 233, 250, 251, 269
Kiss Ferenc 21, 22
Kiss Gy. Csaba 16, 20, 21, 22, 47, 65, 75, 76, 91, 93, 113, 115, 121, 123, 223, 225
Kiss György 243
Kiss Gyula 229, 241
Kiss Sándor 166, 253
Kodály Zoltánné 21
Kodolányi Gyula 21, 75, 243, 247
Kohl, Helmut 173, **263**
Komáromi Attila 16
Komenczi Bertalan 221
Konrád György 46
Kónya Imre 121, 124, 130, **131**, 132, 133, 140, 148, 149, 224, 247, 251, 253, 256
Kónya László 145, 146
Kopácsi Sándor 166
Korom Mihály 97, 203
Kósa Ferenc 21, 22, 23, 66
Kósa Pál 119
Kossuth Lajos 95, 119, 126, 189, 190, 204
Kovács Alajos 145
Kovács Béla 81, 241, 250

Kovács Imre 146
Kovács József 124
Kovács László 171, 174
Kozma Huba 73, 113, 186
Kozma Imre 174
Kőbányai János 16, 20
Köpeczi Béla 21, 22, 25
Kőrösi József 90
Kőszeg Ferenc 79, 91, 131, 230
Kövér László 50, 51, 52, 53, 133, 135, 149, 181, **183**, 221
Krassó György 34, 190, 191
Krasznai Zoltán 22
Krenz, Egon 262
Kukorelli István 87, 99, 100, 120, 140, 148, 175, **177**, 191, 207, 217, 252, 253
Kulcsár István 71
Kulcsár Szabó Ernő 16, 20
Kulin Ferenc 20, 93, 112, **113**, 119, 157, 186, 227, 228, 229, 253
Kupa Mihály 255
Kutrucz Katalin 251

L

Lántzky László 125
László Péter 101
Latorcai János 125
Lázár György 56
Légrádi Tibor 74, 81, 82
Lengyel László 44, 45, 90
Lezsák Sándor 16, 17, 19, 20, 22, 42, **43**, 73, 75, 76, 93, 112, 113, 119, 157, 185, 186, 223, 224, 258, 266, 270
Litván György 129
Losonczi Pál 203
Losonczy Géza 63, 152, 153
Lőcsei Pál 62
Lugossy László 74
Lukács János 46, 47, 57, 152
Lukáts Miklós 125

M

Madarász Tibor 93
Mádl Ferenc 241
Magyar Bálint 45, 78, 79, 123, 127, 133, 212
Major László 70, 112
Makovecz Imre 66
Maléter Pál 63, 151, 153
Marián István 190
Marik Pál 125
Marosán György 76, 143
Martelli, Claudio 61
Martinet, Gilles 61
Márton András 190
Márton János 21, 22, 23, 98, 99, 146, 147
Marx Gyula 99, 203, 206
Matheovics Ferenc 123, 125
Matlock, Jack F. 198
Matolcsy György 255
Mazowiecki, Tadeusz 200
Mécs Imre 74, 79, 80, 118, 121, 124, 129, 149, 154, 186, 190
Medvegyev, Vagyim Andrejevics 56, 59
Méray Tibor 60, 151
Mester Ákos 76, 92
Mészöly Miklós 21, 34, 65
Mezei Károly 99
Mielke, Erich 171
Mitterrand, François 264
Mock, Alois 172, 223
Modrow, Hans 263
Morvay László 99

N

Nagy Alajos 63
Nagy Ernő 60
Nagy Erzsébet 60, 62
Nagy Ferenc József 229, 241
Nagy Gáspár 19, 128, 129
Nagy Imre 29, 35, 56, 60, **61**, 62, 63, 104, 116, 120, 121, 126, 128, 129, 151, 152, 153, 154, 155, 164, 165, 166, 188, 189, 220
Nagy Sándor 270
Nagy Tamás 90
Németh Károly 55
Németh László 21, 146
Németh Lászlóné 21
Németh Miklós 57, 83, 84, **85**, 86, 87, 99, 102, 138, 154, 165, 170, 172, 173, 180, 188, 207, 210, 211, 212, 216, 217, 238, 239, 244, 247, 261, 274
Németh Zsolt 51, 74
Nyers Rezső **29**, 57, 90, 101, 118, 121, 134, 174, 179, 180, 204, 210, 261
Nyiri Sándor 166

O

Obersovszky Gyula 190, 191
Orbán Viktor 51, 53, 111, 119, 121, 133, 135, 148, **153**, 154, 175, 181, 194, 204, 215, 245, 247, 248, 269, 271
Oreja, Marcelino 273
Ormos Mária 101
Orosz József 101
O'sváth György 243
Oszter Sándor 235
Ördögh Szilveszter 16

P

Pákh Tibor 119
Pálfy G. István 66, 74
Pál József 145
Pallagi Ferenc 211, 213
Pallós László 125
Palmer, Mark 112, 168, 169, 184
Pálos Miklós 125
Palotás János 270
Papp László 201
Pártay Tivadar 81, 82
Pataki Ferenc 90
Perlaki Erika 130
Pesty László 212
Pető Iván 127, **128**, 193, 227, 251, 266, 269
Petrasovits Anna **162**
Pozsgay Imre 21, 24, 42, 44, 47, 57, 58, 59, 73, 84, 86, 101, **102**, 103, 104, 105, 111, 134, 135, 137, 138, 139, 148, 149, 150, 152, 154, 156, 160, 164, 172, 175, 180, 181, 192, 210, 217, 245, 248, 250, 261
Pősze Lajos 185
Prepeliczay István 229
Prout, Christopher 220
P. Szűcs Julianna 90
Puja Frigyes 30

R

Rabár Ferenc 241, 254, 255, 268, 270
Rácz Sándor 190, 191
Raffay Ernő 99, 203, 206, **216**, 250
Rajk László 135, 153
Rangos Katalin 71
Rátki András 22
Ratkó József 17, 20

Ravasz Károly 81, 82, 83
Reagan, Ronald 31, 61, 167, 196, 261
Révész András 161
Révész Tamás 133
Richter Anna 53, 130, 140
Rockenbauer Zoltán 116, 118, 119, 120, 121
Romány Pál 47, 90, 93, 108
Roosevelt, Franklin Delano 119, 121, 196
Roszík Gábor 98, 99, 203, 206
Röhrig Géza 118
Rudas Ernő 70
Ruttkay Levente 79, 190
Ruttner György 118

S

Salamon László 240, 251
Sándorfi György 130, 133
Sarlós István 98
Sasvári József 99
Schabowski, Günter 263
Schmidt, Helmut 93, 98, 272
Schmidt Péter 93, 98
Scowcroft, Brent 196, 198, 264
Sebestyén László 190
Séra János 99, 125
S. Hegedűs László 145, 146
Siklós Csaba 241, 268
Simonfay Ferenc 223
Sinkovits Imre 119
Solt Ottilia 79
Sólyom László 93, 113, 157, 176, 186, 240, 244
Somogyi Ferenc 171
Soros György 24, 129, 165
Stănculescu, Victor Athanasie 201
Stefán Géza 211
Straub F. Brúnó 69, 85, **99**, 138
Sujánszky Jenő 62
Surján László 125, 241
Szabad György 74, 93, 94, 111, 113, 124, 133, 148, 157, 160, 176, 184, 186, **237**, 238, 247, 251, 252
Szabó Gábor 22
Szabó István 57
Szabó Miklós 65, 78, 79, 129
Szabó Tamás 113, 186, 270
Szabó T. Attila 24
Szabó Zoltán 126, 134, 135
Szakály Ferenc 16, 20
Szakolczai György 123, 125
Szakonyi László 125
Szalay Róbert 190
Szántó György 134, 135
Széchenyi István 126
Szeli István 24
Szentágothai János **143**, 240
Szentmihályi Szabó Péter 16, 20
Szerdahelyi István 93
Szervátiusz Tibor 23
Szigethy Dezső 99
Szilágyi Ákos 20
Szilágyi József 63, 152, 153
Szilágyi Sándor 79, 119
Szilbereki Jenő 166
Szoboszlai György 93, 207
Szokai Imre 70, 72
Szőke Pál 82
Szörényi Éva 62
Sztálin, Joszif 61, 139, 261
Sztukalin, Borisz 184
Szűrös Mátyás 69, 70, 98, 112, 114, 148, 149, 154, 178, 189, **190**, 191, 205, 206, 207, 210, 235, 236, 252
Szűts Pál 69, 70, 72

T

Tabajdi Csaba 72
Tamás Gáspár Miklós 78, **80**, 99, 119, 121, 127, 129, 203, 206, 219, 222
Tardos Márton 90
Tar Pál 243
Tatai Ilona 57
Taufer, Veno 24
Técsy László 97
Thatcher, Margaret 223, 263
Thürmer Gyula 174, 179
Tirts Tamás 92, 217
Tordai Zádor 16, 20
Torgyán József 82, 83, 229
Tóth László 130
Tőkei Ferenc 101
Tőkés László 24, **201**, 212
Tölgyessy Péter 111, 148, 175, 177, 194, 232, **233**, 239, 245, 249, 251
Turczel Lajos 24

U

Ugrin Emese 125
Ugrin József 123, 125
Újhelyi Szilárd 90
Újszászy Kálmán 24
Ulbricht, Walter 262

V

Vajda Mihály 219
Vámos Tibor 90
Varga Béla 235
Varga Csaba 123, 133, 146, 248
Varga Imre 99
Vargáné Piros Ildikó 99, 221
Várkonyi Péter 72, 274
Vásárhelyi Antal 119
Vásárhelyi Miklós 44, 46, 62, 65, 90, 129, 151, 154, **155**, 166
Vastagh Pál 179
Végvári József 212
Veil, Simone 61
Vekerdi László 21, 22
Velkey László 99
Veres István 145
Veres Péter 93, 145, 146, 147
Veress Bulcsú 21, 74
Veress Miklós 16, 20
Vigh Károly 118, 121, 133, 248
Vitányi Iván 90
Vitay András 118, 143
Vitézy László 133
Vörös Vince 81, **82**, 83, 118

W

Wachsler Tamás 190, 236
Wałęsa, Lech 169
Wekler Ferenc 221
Wilkanowicz, Stefan 115
Wittner Mária 190, 191

Z

Zacsek Gyula 225, 240
Zala Tamás 185
Zimányi Tibor 154, 185, 190
Zsebők Zoltán 21
Zsigmond Attila 99
Zsivkov, Todor 200

A kötetben felhasznált, a felhasználás helyén nem megjelölt képek forrásai:

14-15. oldal

Lezsák Sándor és Zalán Tibor a Lakiteleken rendezett Fiatal Írók Találkozóján 1979-ben. Szerző: Bahget Iskander. Creative Commons Nevezd meg! 4.0 Nemzetközi licenc.

26-27. oldal

Ajtósi Dürer sor, szemben a Hungária körút kereszteződésnél épül a Metalimpex-Konsumex székház 1974-ben. Fortepan / Urbán Tamás adományozó, 88559.

32-33 . oldal

Monorierdő, 1985. június 14. Für Lajos beszél a demokratikus ellenzék által rendezett Monori Tanácskozáson 1985. júniusában, a monorierdei kempingben. Amatőr felvétel. MTI Fotó: Rajk László.

40-41. oldal

A lakiteleki sátor kívülről. Forrás: Antológia Kiadó.

48-49. oldal

Budapest, 1988. március 15. Pákh Tibor emberjogi aktivista beszél a március 15-ei ellenzéki tüntetés résztvevőihez a Bem szobornál. MTI Fotó: E. Várkonyi Péter.

88-89. oldal

Hősök tere 1989. június 16-án, az 56-os hősök újratemetésekor. Fortepan / tm adományozó, 5854.

212-213 . oldal

Bem rakpart, megemlékezés az 1956-os forradalomról 1990. október 23-án. Fortepan / Vészi Ágnes adományozó, 136615.

RETÖRK!

Rendszerváltás Történetét Kutató
Intézet és Archívum

A RENDSZERVÁLTÁS MÉRFÖLDKÖVEI

A rendszerváltás harmincadik évfordulójára indította el a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (RETÖRKI) azt a kezdeményezését, mely a „sorsfordító esztendők" kronológiájának létrehozására irányul. Úgy gondoljuk, megérett erre az idő, hisz a rendszerváltás épp most válik történelemmé, a három évtized távlata lehetővé teszi az akkori események objektív vizsgálatát és bemutatását.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával megvalósuló munka eredményeképpen online formában megszületett a RETÖRKI Kronológia, ahol az egyes történéseket részletes „mini tanulmányok" mutatják be, melyekhez több száz korabeli dokumentum, fotó, valamint mozgókép-anyag is kapcsolódik, emellett pedig mintegy száz, az időszakban meghatározó politikai és közéleti szereplő életrajza is elkészült.

Mindezzel párhuzamosan szükségét éreztük annak, hogy nyomtatott formában is az érdeklődők elé tárjuk eddigi munkánk eredményeit. Az volt a célunk, hogy olyan kötetet nyújthassunk át az Olvasónak, mely tudományosan hiteles információkkal szolgál, de ezt közérthető, és vonzó formában teszi. Természetes, hogy a szűken vett rendszerváltás két esztendejét nem lehet úgy bemutatni, hogy ne ejtsünk szót az előzményekről, illetve a korszak kontextusáról is. Ezért a kötetben szereplő események sora 1979-ben indul és 1990 végén zárul. Bízunk abban, hogy jelen munkát hasznosnak találják a köz- és felsőoktatás tanulói, hallgatói és oktatói, valamint a téma iránt érdeklődők egyaránt.